SBORNÍK
ARCHIVNÍCH PRACÍ

1

ROČNÍK LXIII.

ISSN 0036–5246

Vydává odbor archivní správy a spisové služby MV
v Tiskárně Ministerstva vnitra, s. p. o.

PRAHA 2013

STUDIE

OLDŘICH KORTUS

SASKÉ VOJSKO A KAŽDODENNÍ ŽIVOT V LETECH 1631 A 1632

Oldřich Kortus: *The Saxon military and everyday life in the years 1631 and 1632*

The arrival of the army of the Saxon prince-elector Hans Georg I in the kingdom of Bohemia at the start of November 1631 was a great surprise. It had not been expected by Emperor Ferdinand II, the prince-elector's ally King Gustavus Adolphus of Sweden, or by the prince-elector himself; Saxon army field marshal Hans Georg von Armin-Boitzenburg was unaware that he had crossed the border into the Bohemian kingdom. This study aims to introduce the reader to the everyday life of soldiers of the Saxon and imperial armies in Bohemia from November 1631 to June 1632, mainly on the basis of sources held at the *Österreichisches Staatsarchiv* in Vienna and the *Sächsisches Hauptstaatsarchiv* in Dresden.

Part of the text is devoted to the details of both armies, the arming and equipping of the infantry, cavalry and artillery, recruitment, the division of units, command structure, rank, pay for particular weapons and professions, quartering in different places and food supply. A number of sources, principally the correspondence of officers, provide us with information on everyday life in Saxonoccupied territory and in locations where the Imperial Army was assembled. The situation in Bohemian began to change when Albrecht of Valdštejn (Wallenstein), the duke of Friedland, again became supreme commander of the Imperial Army and quickly turned it into a battle-ready force. He succeeded in replenishing depleted regiments, supplying them with all the weapons and kit they needed and preparing the troops for a difficult campaign which included expelling the Saxon troops from Bohemia, though its goal was a clash with the hostile Swedish army of King Gustavus Adolphus. The authors of the reports were frequently Saxon officers who, from their bases, informed the general staff about the foodstuff provisions of the residents of towns and villages, in particular regarding amount of grain and wine. Civilians from among the local population – such as a councillor from the municipality of Sněžník near Děčín, a chef at Březnice Chateau, Jews from Úštěk in north Bohemia, the governors of various estates and many others – also complained about the soldiers of both armies. The farms of the supreme commander of the Imperial Army, Valdštejn (Wallenstein), did not escape harm. The oppression of Ferdinand's subjects, the collecting of contributions and the excesses of the prince-elector's men also angered Hans Georg I himself, and he issued an edict calling on his top commanders to ensure that their troops maintained discipline and order. The complaints and lamentations of the Saxon troops with regard to the poor state of their kit and weapons point to the lack of thoroughness on the part of the Saxon command and the unpreparedness of the prince-elector's army. Amongst the military correspondence of both sides we also find less common sources, such as records of interrogations of prisoners of war, lists of looted foodstuffs, rotas of Saxon and Imperial regiments, recruitment decrees and patents issued by Albrecht of Valdštejn (Wallenstein) in connection with preparations for the spring campaign in 1632.

PhDr. Oldřich Kortus, Ph.D., Národní muzeum – oddělení novodobých českých dějin, Vinohradská 1, 115 79 Praha 1; e-mail: o.kortus@post.cz.

Nečekané noční překročení hranic saskou armádou z 2. na 3. listopadu roku 1631 pod velením polního maršála Jana Jiřího z Arnimu na Boitzenburgu, zaskočilo nejen císařské, ale i samotného saského kurfiřta, a také jeho nového spojence, švédského krále Gustava II. Adolfa. Předkládaná studie se věnuje krátké epizodě z dějin třicetileté války, pobytu saského vojska v Českém království v letech 1631 a 1632 z hlediska struktury, fungování a každodenní reality obou zúčastněných armád – saské i císařské.(1)

Jak bylo v tehdejší době obvyklé, každé vojsko, většího či menšího suveréna, ať císařské nebo saské, švédské nebo francouzské, bylo verbováno.(2) To platí ji-

---

(1) V tomto textu není věnována pozornost událostem v hlavním městě. K tomuto tématu publikoval autor samostatnou studii viz Oldřich Kortus, *Praha za saského vpádu v letech 1631 a 1632*. Pražský sborník historický, 36, 2008, s. 105–184.

(2) Z nepřeberného množství literatury ke každodennosti za třicetileté války zde pouze výběr. Pavel Balcárek, *Ve víru třicetileté války*. České Budějovice 2011; Kateřina Blažková a kol., *Bitva u Rakovníka 1620*. Chrášťany 2011; Ulrich Bröcklin – Michael Sikora (Hgg.), *Armeen und ihre Deserteure. Vernachlässigte Kapitel einer Militärgeschichte der Neuzeit.* Göttingen 1998; Peter Burschel, *Söldner im Nordwestdeutschland des 16. und 17. Jahrhunderts.* Göttingen 1994; týž, *Himmelreich und Hölle. Ein Söldner, sein Tagebuch und die Ordnungen des Kriege.* In: Benigna von Krusenstjern, Hans Medick (Hgg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe.* Göttingen 1999, s. 181–194; Claudio Donati, *Militärstrukturen der italienischen Staaten in der frühen Neuzeit: ein Forschungsbericht jüngsten Studien.* Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit. Bulletin 7, Heft 2, 2003, s. 145–167; Heinz Durchhardt, Patrice Veit (Hgg.), *Krieg und Frieden im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit. Theorie- Praxis- Bilder.* Mainz 2000; Peter Englund, *Nepokojná léta. Historie Třicetileté války.* Praha 2001; Karen Hagemann – Ralf Pröve, *Landsknechte, Soldatenfrauen und National Krieger. Militär, Krieg und Geschlechterordnung im historischen Wandel.* Frankfurt – New York 1998; Wolfgang Harms – Michael Schilling, *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts.* Tübingen 1980–1997; Mikko Huhtamies, *Kriegswesen und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit in der finnisch-schwedischen Geschichtsforschung.* Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit. Bulletin 5, Heft 2, 2001, s. 118–127; Michael Kaiser – Stefan Kroll, *Militär und die Religiosität in der Frühen Neuzeit.* Münster 2004; Michael Kaiser, *Die Söldner und die Bevölkerung. Uberlegungen zu Konstituierung und Überwindung eines lebensweltlichen Antagonismus.* In: Stefan Kroll, Kersten Krüger (Hgg.), *Militär und ländliche Gesellschaft in der frühen Neuzeit*. Hamburg 2000, s. 79–120; týž, *Inmitten des Kriegstheaters, Die Bevölkerung als militärischer Faktor und Kriegsteilnehmer im Dreissigjährigen Krieg.* In: Bernhard Kroener, Ralf Pröve (Hgg.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit*. Paderborn 1996, s. 281–303; Jan Kilián, *Město ve válce, válka*

válka ve městě. České Budějovice 2008; Frank Kleinehagenbrock, *Grafschaft Hohenlohe im Dreissigjährigen Krieg. Eine erfarungsgeschichtliche Untersuchung zu Herrschaft und Untertanen.* Stuttgart 2003; Arnošt Klíma, *Dlouhá válka (1619–1648).* Praha 1996; Petr Klučina, *Třicetiletá válka. Obraz doby 1618 – 1648.* Praha 2000; Marie Koldinská, *Válka a všední den. Odraz třicetileté války v každodenním životě české šlechty.* Historie a vojenství, 50, 2001, č. 1, s. 10–23; táž, *Pražská a vídeňská každodennost za třicetileté války očima nejvyššího purkrabího.* In: Aristokratické residence a dvory v raném novověku, České Budějovice 1999, s. 559–574; Bernhard R. Kroener, *Militär in der Gesellschaft. Aspekte einer neuen Militärgeschichte in der Ffrühen Neuzeit.* In: Thomas Khüne, Benjamin Ziemann (Hgg.), *Was ist Militärgeschichte*. Paderborn u. a. 2000, s. 283–299; Bernhard R. Kroener, Ralf Pröve (Hgg.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit.* Paderborn 1999; Bernhard R. Kroener, *„Die Soldaten sind ganz arm, bloss, nackend, ausgemattet," Lebensverhältnisse und Organisationsstruktur der militärischen Gesellschaft während des Dreissigjährigen Krieges.* In: Klaus Bussmann, Heinz Schilling (Hgg.), *1648. Krieg und Frieden in Europa*. Katalog, Textband I.: *Politik, Religion, Recht und Gesellschaft*. Münster 1998, s. 285–292; Stefan Kroll – Kersten Krüger (Hgg.), *Militär und ländische Gesellschaft in der frühen Neuzeit.* Münster – Hamburg – London 2000; Benigna von Krusenstjern, – Hans Medick (Hgg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe.* Göttingen 1999; Benigna von Krusenstjern, *Selbstzeugnisse der Zeit des Dreissigjährigen Krieges. Beschreibendes Verzeichnis.* Berlin 1997; Hedvika Kuchařová, *Třicetiletá válka Jana Tomáše Brisigella.* In: Sborník okresního archivu v Lounech, 10, 2001, s. 123–164; Václav Matoušek, *Třebel: obraz krajiny s bitvou*. Praha 2006; Eduard Maur, *Vrchnosti a poddaní za třicetileté války.* FHB, 8, 1985, s. 241–257; Markus Meumann, – Dirk Niefanger (Hgg.), *Ein Schauplatz herber Angst. Wahrnehmung und Darstellung von Gewalt im 17. Jahrhundert.* Göttingen 1997; Jutta Nowo-sadtko, *Krieg, Gewalt und Ordnung. Einführung in die Militärgeschichte.* Tübingen 2002; Jan Peters (Hg.), *Ein Söldnerleben im Dreissigjährigen Krieg. Eine Quelle zur Sozialgeschichte*. Berlin 1993; Ralf Pröve (Hg.), *Klio in Uniform? Probleme und Perspektiven einer modernen Militärgeschichte der fruehen Neuzeit.* Wien 1997; týž, *Der Soldat in der „guten Bürgerstube." Das frühneuzeitliche Einquartierungssystem und die sozioökonomischen Folgen.* In: Bernhard Kroener, Ralf Pröve (Hgg.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit*. Paderborn 1996; týž, *Dimension und Reichweite der Paradigmen „Sozialdisziplinierung" und „Militarisierung" im Heiligen Römischen Reich.* In: Heinz Schilling (Hg.), *Institutionen, Instrumente und Akteure sozialer Kontrolle und Disziplinierung im frühneuzeitlichen Europa*. Frankfurt am Main 1999; Konrad Repgen, *Über die Geschichtsschreibung des Dreissigjährigen Krieges: Begriff und Konzeption.* In: týž (Hg.), *Krieg und Politik 1618–1648. Europäische Probleme und Perspektive.* München 1988, s. 1–84; Bernd Roeck, *Der Dreissigjährige Krieg und die Menschen im Reich.Überlegungen zu den Formen psychischer Kriesenbewältigung in der erste Hälfte des 17. Jahrhunderts.* In: Bernhard Kroener, Ralf Pröve (Hgg.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit*. Paderborn 1996, s. 265–280; Bernd Roeck, *Einige offene Fragen und Perspektiven der Forschung.* In: Benigna von Krusenstjern, Hans Medick (Hgg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe*. Göttingen 1999, s. 609–620; Bernd Roeck, *Diskurse über den Dreissigjährigen Krieg. Zum Stand der Forschung und zu einigen offenen Problemen.* In: Heinz Durchhardt, Patrice Veit (Hgg.), *Krieg und Frieden im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit. Theorie- Praxis-Bilder.* Mainz 2000, s. 181–193; Martin Schennach, *Der Soldat sich nit mit*

stě i pro první třetinu sedmnáctého století. Základem všeho byly peníze. Kdo chtěl vést válku, musel na ni mít finanční prostředky, hodně prostředků. Voják byl naverbován za peníze a za peníze většinou bojoval. Do určité míry výjimku představovalo švédské vojsko, které bylo na počátku tažení tvořeno z naprosté většiny poddanými Gustava II. Adolfa a kde byl pravděpodobně přednější zápal náboženský spojený s úctou a službou králi, než peníze. Je třeba zdůraznit, že moderní nacionalistické smýšlení v té době neexistovalo tak, jak ho známe dnes, proto také neexistovaly národnostně homogenní armády. Moderní jazyková či státní příslušnost, pokud o ní můžeme vůbec v první polovině 17. století hovořit, nehrála téměř žádnou roli. Co se pro tuto dobu zdá být důležité a směrodatné, je hledisko náboženské. Ovšem ani ono není tmelícím faktorem v armádách za třicetileté války. Náboženská příslušnost nebyla bezpodmínečně rozhodující pro vojenskou službu na té či oné straně. Schopného nekatolického důstojníka neváhal získat pro svoji armádu Albrecht z Valdštejna. Příkladem by mohl být luterán Jan Jiří z Arnimu nebo dánský šlechtic a císařský polní maršál Jindřich Holk, který vždy zůstal luteránem a přesto patřil mezi nejbližší spolubojovníky císařského generalissima.

Majitel pluku či armády, který dobře a pokud možno pravidelně platil, měl šanci nejen na to, že získá dostatečný počet mužů ochotných válčit pod praporem jeho pluku, ale mohl počítat i s tím, že zájemců bude tolik, že si z nich bude moci vybrat ty opravdu schopné a odolné. Čím proslulejší jméno se objevilo na verbovacích patentech, tím větší byla šance, že majitel patentu brzy postaví dostatečný počet „kompanií“ nebo „praporů“ o předepsané síle. Verbovací patenty přidělloval zeměpán jednotlivým důstojníkům, zpravidla plukovníkům, kteří pak pověřili své podřízené praktickým provedením „verbuňku“. Exempláře takových předtištěných patentů s vynechaným místem pro dopsání jména toho, pro něhož byl vystaven, jsou uloženy v Rakouském státním archivu ve Vídni, i v Saském

---

dem Baurn, auch der Baur nit mit dem Soldaten betrag. Das Verhältnis zwischen Tiroler Landbevölkerung und Militär von 1600 bis 1650. In: Stefan Kroll, Kersten Krüger (Hgg.), *Militär und ländische Gesellschaft in der frühen Neuzeit*. Münster – Hamburg – London 2000; Milan Svoboda, *Švédské obsazení Frýdlantu roku 1639 pohledem očitého svědectví Heinricha Griessela, zámeckého hejtmana*. Proměny Nissy, 1, 2000, s. 19–39; Otto Ulbricht, *Supplikationen als Ego-Dokumente. Bittschriften von Leibeigenen aus der erste Hälfte des 17. Jahrhunderts als Beispiel*. In: Winfried Schulze (Hg.), *Ego-Dokumente. Annährung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996, s. 149–174; Eduard Wagner, *Třicetiletá válka 1618–1648.* Praha 2005; Norbert Winnige, *Wirtschaften im Dreissigjährigen Krieg. Das Beispiel Göttingen.* In: Benigna von Krusenstjern, Hans Medick (Hgg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe*. Göttingen 1999, s. 273–306; Hans Zillhardt, *Der Dreissigjährige Krieg in zeitgenössischer Darstellung. Hans Heberles „Zeytregister“ (1618–1672). Aufzeichnungen aus dem Ulmer Territorien. Ein Beitrag zu Geschichtsschreibung und Geschichtsverständnis der Unterschichten.* Ulm 1975.

hlavním státním archivu v Drážďanech. Zde je úryvek z císařského patentu z roku 1632 s přitištěnou pečetí Ferdinanda II., jeho vlastnoručním podpisem, spolupodepsaný válečným radou Gerhardem z Questenbergu:

Ferdinand etc.

... Daß demnach Unsere angelegene Kriegsdiensten der Zeit unumbgänglich erfordern, Uns mit mehrerm Kriegsvolck zuversehen und auff die Bein zubringen, daß Wir dahero Vorweisern disen ... [místo pro jméno] *gnedigsten Befelch gegeben, daß derselbe noch ain Fändl Knecht von dreyhundert Mann, eilents zusamben bringen solle ...*

... und Unsern aber ernstlich befelchent, daß sie obernentes Unsers ... [jméno] *hierzue obgeordnete Befelchshaber zusamb bringung der bedürfftigen Mannschafft, in ihro Landen, Herrschafften und Gebieten, Werben zulassen, auch dieselben geworbene Knecht, derselben und andern Orthen, Päß, Claussen und Jurisdictionen, zu Wasser und Land durch zu Paßiren verstatten, allen gutten Willen, Vorschub und befüderung mit Herberig unnd anderer Notturfftsraichung erweisen, ... Geben in Unserer Stadt Wien, den* [místo pro napsání data] *Anno Ain Tausent, Sechshundert Zway und Dreyssigisten ...*(3)

S patenty objížděli verbíři kraj i cizí země a lákali jménem svého pána mladé muže ke službě u vojska. Mohlo to vypadat asi tak, že do vsi nebo města přijeli verbíři a usadili se někde v centru společenského dění, zpravidla v hostinci nebo na návsi či náměstí. Přijeli patřičně upravení, vyzdobení, v pestrých oděvech často s drahými módními doplňky, řetězy, ozdobami, peřím na kloboucích. To vše bylo nezbytnou součástí přesvědčovací taktiky, aby bylo získáno co nejvíce „soldátů“ neboli „knechtů“. Zpravidla zkušení vojáci lákali budoucí žoldáky přesvědčováním, že pokud vstoupí do armády, budou se mít jako páni, budou moci nosit také takový nádherný oděv, jaký nyní vidí, ba ještě lepší a skvostnější. Budou mít všeho dostatek, jídla, pití, budou si moci opatřit hodně peněz z kontribucí, přitažlivé ženy, zažijí dobrodružství, opatří si ušlechtilé koně, při troše štěstí i kočár a možná se stanou i důstojníky a velkými pány. Pokud nepomohla tato metoda lží a podvodů, zpravidla kombinovaná s alkoholem, pak přišly na řadu drsnější a krutější způsoby, jako hra v kostky o jednotlivé nešťastníky či použití násilí a odvlečení rekruta do vojenského ležení. K verbířům přicházeli dobrovolně ti, kteří podle svého mínění již neměli co ztratit. Nikdo nezjišťoval, co je kdo zač, jaký je jeho původ nebo minulost. V nejnaléhavějších případech, pokud se nedostávalo potřebného počtu mužstva k doplnění pluku, navštěvovali verbíři věznice, a tak vstup do armády mohl být způsobem, jak se odsouzený vyhnul ši-

---

(3) Österreichisches Staatsarchiv Wien (dále jen ÖStA Wien), Kriegsarchiv (dále jen KA), Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 XII. (110 Ende) XIII., karton 57. Pravopis u citací odpovídá dobovému originálu. To platí i pro kurzívou tištěné texty níže, termíny a citace převzaté z pramenů.

benici nebo lámání v kole. Po více či méně dobrovolném souhlasu bývala někdy s novým vojákem sepsána smlouva, kterou pokud uměl psát, podepsal, či jinak potvrdil, a dostal na ruku první finanční částku, *„Handgeld“*. Po zařazení do jednotky přísahal nový rekrut zeměpánu, pod jehož prapory se dal naverbovat. Saský voják odříkal následující přísahu: *Ich gelobe und schwere, alle dem jenigen, so mir vorgehalten und dieser Articulten brief besogen und einem ehrlichen Kriegsmann zu thun gebühret, in Ihrer Churf. durchl. wehrendem diensten getreulich und uffrichtig nachzukommen. So wahr mir Gott helffe und Sein Heiliges wortt*.(4)

Verbovací patenty se odlišovaly podle druhu vojska, které mělo být verbováno. Rozlišují pěchotu, tedy *„Knechte zu fueß“* a jezdectvo *„Knechte zu roß“* neboli *„Reuterey“*. Například v době od 23. prosince 1631 do 9. ledna 1632 bylo rozdáno mezi vysoké císařské důstojníky 643 verbovacích patentů, z toho 277 pro jezdectvo a 366 pro verbování pěchoty.(5)

Císařská armáda se dělila na pěchotu, *„Infanteria“*, jezdectvo, *„Cavaleria“,* a dělostřelectvo, *„Artolorie“*. K pěchotě náleželi pikenýři a mušketýři. Nově naverbovaný žoldnéř pěšího vojska začínal službu a kariéru zpravidla u pikenýrů. Jejich hlavní zbraní byla píka, zhruba pět metrů dlouhá tyč z jasanového dřeva, na jejímž konci byla připevněna kovová špice. Několik exemplářů můžeme dnes vidět ve Vojenském historickém muzeu ve Vídni. Doposud se ještě užívá úsloví pocházející z doby třicetileté války: „začínat od píky“, které je v úzu udržováno především vlivem krásné literatury. Jako pobočí zbraň nosil pikenýr dlouhý kord. Pro zacházení s pikou bylo předepsáno dvacetjedna základních úkonů. V základním postavení držel voják píku hrotem vzhůru, její druhý konec byl opřen o zem u jeho pravé nohy. Za pochodu se nosila píka na rameni, druhá ruka byla na rukojeti kordu. Proti nepřátelské pěchotě stál pikenýr zpravidla natočen mírně bokem, píku držel oběma rukama horizontálně ve výši ramen. Proti útoku jezdectva zaujal pikenýr následující postavení: vykročil levou nohou, pokrčil ji v koleni a přenesl na ni váhu těla, pravou mírně ukročil dozadu. Konec píky opřel o zem u chodidla pravé nohy a levá ruka držela píku vztyčenou proti útočícímu jezdectvu. V pravé ruce svíral voják kord. Pro leváky bylo postavení obrácené.

Důkazem o tom, jak mohl být pikenýr užitečný a že je třeba řádně dbát na kvalitu tohoto druhu pěšího vojska, je slavný rozkaz Albrechta z Valdštejna týkající

---

(4) Sächsisches Hauptstaatsarchiv in Dresden (dále jen SHStA Dresden), 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10828 Nr. 342 Ordonnanzen, Befehle und dergleichen, die Ritterpferde 1631–1632. K některým zde použitým pramenům viz Oldřich Kortus, *Bohemika v Saském státním archivu v Drážďanech*. In: Česko-saské setkání archivářů. Prameny k českým/saským dějinám v archivech obou zemí, Praha 2012, s. 105–134.

(5) ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 I., karton 58.

se pikenýrů. Valdštejn píše všem plukovníkům pěchoty, že se u pluků ujal špatný zvyk, že nejhorší vojáci bývají ozbrojeni píkami, se kterými neumí ani zacházet a má se obecně za to, že je to tak správně. Když se ale pěší pluk střetne s nepřítelem semknutý v husté řady, jsou v takovém případě mušketýři velmi málo účinní, zato pikenýři mají nejlepší výsledky. Z tohoto důvodu rozkazuje plukovníkům, aby ve svých plucích vybavili píkami ty nejstatečnější a nejlepší vojáky. Také jim nařizuje, aby u svých pluků dbali na to, aby byli pikenýři vybaveni přinejmenším kyrysem a také mají dávat pozor, zda kyrysy skutečně dostanou. Pokud je v rychlosti neobdrží celý prapor, mají se co nejpilněji snažit nějaké sehnat, aby jimi mohli vybavit alespoň první dvě nebo tři řady. Rozkaz je dán ve Znojmě, 26. března 1632.(6) Matyáš hrabě Gallas sděluje z Plzně vévodovi, že obdržel rozkaz, aby u svého pluku ozbrojil ty nejlepší a nejstatečnější vojáky nejen píkami, nýbrž aby je také, jak je to jen možné, vybavil i kyrysy. Tento rozkaz splní.(7)

Pěšáci oblékali kabátec s dlouhými přiléhavými rukávy, široké, ke kolenům sahající kalhoty a punčochy oddělené od nohavice ozdobnou barevnou mašlí. Pikenýři zpravidla nosili střevíce ozdobené mašlí. Ve švédské armádě měl voják na sobě dvoje punčochy a proti vodě odolné vyšší boty. Hlavu pokrýval plstěný klobouk s krempou, někdy mírně zdvihnutou. Důstojníci zdobili své klobouky peřím, nákladným stuhami z drahých materiálů, s výšivkami, drahými kovy a drahými kameny či připevňovali na klobouky ozdobné spony, taktéž z ceněných materiálů. Stuhy či spony na klobouk patřily mezi nákladné a reprezentativní dary. Pikenýr nosil jako ochrannou výstroj náprsní kovové brnění, ovšem bez „rukávů“. Na spodní části tohoto kyrysu byly přezky, na které se připínaly kovové pláty, respektive kožené obdélníky s našitými kovovými pásky, které chránily stehna. Kyrys se připevňoval k trupu pomocí kožených řemenů kolem pasu a na zádech. Hlavu pak mohl pikenýr v boji pokrýt místo kloboukem kovovou helmicí, tzv. *Sturmhaube*. Ta mohla být opět zdobena, nejčastěji barevným peřím.

Mušketýři příležitostně také nosili kovové helmice, ale neměli žádné ochranné brnění. Oděv byl stejný jako u pikenýrů. Jejich pobočí zbraní byla šavle s širší čepelí, na konci mírně zahnutá. Hlavní zbraní mušketýra byla samozřejmě muškety a k ní příslušející výbava. Zbraň se při výstřelu opírala do vidlice. Tvořila ji dřevěná tyč s kovovou špicí, která se zabodla do země, a na druhém konci byla vybavena kovovou vidlicí, někdy zdobenou, do které se vkládala hlaveň muškety. Pod ní bylo uvázáno oko z koženého řemínku, které se při pochodu navlékalo na ruku. Zbraň se nosila na rameni. Od levého ramene k pravému boku nosil voják tzv. bandalír, kožený řemen, na kterém bylo na provázcích připevněno ně-

---

(6) ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60.

(7) Tamtéž, 1632 IV., karton 61. Gallas Valdštejnovi, Plzeň, 2. 4. 1632.

kolik dřevěných či kovových schránek obsahujících odměřenou dávku prachu na jeden výstřel. Na konci bandalíru visela prachovnice, kožený sáček s olověnými kulkami a nářadím k čištění muškety a tzv. lunt, tedy zápalná šňůra.

Cvičení s mušketou se odehrávalo podle 143 rozkazů, z toho 99 bylo určeno pro samotnou střelbu a opakované nabíjení. Nejdůležitější z nich byly: pochod a následně výchozí postavení vojáka připraveného k nabíjení. Dále otevření kapsle s prachem a jeho nasypání do hlavně zbraně, vložení kule a napěchování nabijákem, který byl upevněn pod hlavní muškety. Následovalo nasypání prachu z prachovnice na tzv. pánvičku muškety, která byla spojena navrtaným otvorem s hlavní muškety, připravení hořícího luntu a jeho uchycení do úderníku, nasazení muškety do vidlice, zamíření a výstřel – *„feuer“*. Dostřel byl necelých tři sta metrů, na vzdálenost sto metrů prorazila olověná kule, které si vojáci sami odlévali, tehdy běžné brnění.

Pěší vojsko se členilo do pluků, *regimentů,* a každý pluk měl deset praporů, alespoň při plném počtu mužstva. Každý prapor měl mít teoreticky tři sta mužů, vždy sto padesát mušketýrů a sto padesát pikenýrů. Celý pluk měl v ideálním početním stavu tři tisíce vojáků. V průběhu bojů a zejména kvůli chorobám a velkýmútrapám ve vojenských leženích počet mužů u jednotlivých regimentů prudce klesal, takže bylo zcela běžné, že pluk měl místo tří tisíc pěšáků méně než třetinu tohoto počtu. Prapor pěšího pluku byl rozdělen do tří částí. V bojové formaci tvořili pikenýři střední část a na každém křídle stála jedna četa mušketýrů.

Bojová taktika císařských mušketýrů v bitvě byla následující: po výstřelu se vojáci přesunuli okolo pravého i levého křídla celého praporu za poslední řadu svých spolubojovníků, kde nabíjeli své zbraně a čekali, až na ně přijde opět řada při střelbě. Takto to fungovalo, když vystřelila celá řada. Pokud byli mušketýři rozestavěni do jednotlivých rot, vraceli se po výstřelu mezerami mezi svými kolegy, nikoliv však okolo „křídel“ celé formace.

Základní pochodové postavení zaujal celý pluk ve formě čtyřúhelníku, čtverce (tercios) nebo obdélníku. Pikenýři stáli ve středu, obklopení ze všech stran třemi řadami mušketýrů.

Odznakem důstojníka mušketýrů byla partyzána a kord, u pikenýrů místo partyzány píka. Každý důstojník pěchoty nosil ochranné náprsní brnění a přes něj převázané tzv. *Feldbinde*, šerpu z kvalitní a drahé látky. U císařských vojsk bylo důstojnické označení zásadně červené. Pro usnadnění orientace vojáků v poli a také jako symbol jednotlivých pluků a kompanií byly používány pestrobarevné a někdy nákladně zhotovené prapory. Každý pluk měl svůj prapor, na kterém převládala jedna z barev, v naprosté většině barva podkladová. Na podkladu byly umístěny náboženské, heraldické či alegorické symboly, doplněné hesly a pokřiky jednotlivých praporů nebo kompanií. Získání nepřátelských praporů, ať už kompanie nebo pluku, bylo považováno za kořist mimořádné hodnoty, naopak ztráta vlastního byla pro celou jednotku velkou hanbou a potupou. Ukořistěné prapory nepřátel byly vystavovány na odiv při slavnostním nástupu jednotek ne-

bo byly umístěny v prostorách k tomu určených, ve zbrojnicích či ve významných kostelech. Vojenská muzea po celé Evropě dodnes uchovávají exempláře jednotek svého vlastního zeměpána a také prapory ukořistěné nepřátelům v různých dobách, vzácně i z třicetileté války.

Jezdectvo císařských se dělilo na těžké a lehké. K těžkému jezdectvu se řadili kyrysníci a arkebuzíři, k lehkému dragouni a huláni. Stejně jako pěchota, bylo i jezdectvo děleno do pluků a dále do kompanií. Počet kompanií u jednotlivých pluků nebyl stálý a kolísal mezi dvěma až osmi o síle asi sedmdesáti jezdců. Počet jezdců v jednom pluku se v průběhu války výrazně měnil od dvouset až do osmi set. Pluku jezdectva velel buď generál, *General der Cavallerie,* nebo plukovník, *Oberst*, pod kterým byl hodnostně níže podplukovník, *Oberstleutnant*. Každá kompanie měla ve svém čele rytmistra, *Rittmeister*, jehož zástupcem byl, stejně jako u pěchoty, poručík, *Leutnant*. Praporečník nesl jezdeckou standartu. Ke kompanii náleželi ještě písař, nejvyšší strážmistr (dnes se užívá označení major), *ObersterWachtmeister*, několik ubytovatelů, *Quartiermeister*, a desátníků, *Korporale*, dva trubači, *Trompeter*,(8) kovář, ranhojič a sedlář.

Jezdec v kyrysnickém pluku byl téměř celý oděn v plátovou zbroj, vážící dohromady přes dvacet kilogramů. Hlavním atributem kyrysníků, podle kterého je tato jednotka i pojmenována, byl železný náprsní kyrys, zpravidla dvojitý, neboť se na menší vnitřní kyrys připevňoval ještě jeden vrchní, ke kterému se připojo-

---

(8) Trubač byl v kompanii velmi důležitou osobou, neboť pomocí trubky se jezdectvu udávaly povely v poli. Pouze u kyrysníků byly rozkazy vydávány bubnováním na dva velké tympány, které měl bubeník připevněné po stranách jezdeckého sedla. Ukořistění tympánu v bitvě se považovalo za nejcennější kořist, daleko více ceněnou, než získání praporu. U pěchoty vydával rozkazy vojsku bubeník. Existuje zajímavá smlouva ohledně výuky císařského trubače. V textu ze 16. dubna 1632 se píše: *„Každému budiž tímto uvedeno ve známost, že dnes pod uvedeným datem a v přítomnosti ctihodných a nadaných trubačů, příslušných kdysi k pluku kyrysníků hraběte Trčky byl podle zvyklostí a řádu od ctihodného a nadaného Viléma Doležala z Čížeľové* (?)*, polního trubače Jeho Milosti vysoce urozeného pána, pána Adama Erdmana hraběte Trčky z Lípy, přijat do učení mládenec jménem Johann Harlacher z Erdtingu, rozený z Bavor, a to takovým způsobem, že se zmíněný mládenec bude učit po dobu dvou let u výše jmenovaného mistra. Za jeho úsilí a píli mu má zaplatit a dát 100 tolarů, jinak nebude dříve propuštěn a zproštěn služby. Měl by se pak zcela a úplně s učitelem spokojit. Zmíněný Vilém Doležal není povinen mládenci dávat nebo opatřovat jídlo, pití ani oblečení, mimo to, co chce učinit z dobré vůle. Během učení si má často jmenovaný mládenec ve všem počínat náležitě a přiměřeně slavnému a svobodnému umění, tak i vůči svému mistru a jiným podobným. V případě ale, že v rozporu s očekáváním a povinností v době výuky z učení vystoupí, nemá mu být nadále žádným způsobem dovoleno, aby odešel a učil se tomuto svobodnému umění někde jinde. Pro lepší platnost toho všeho jsme my podepsaní polní trubači přitiskli své obvyklé pečeti a vlastnoručně se podepsali bez škody a újmy nám a našim dědicům."* Text je zakončen jedenácti podpisy polních trubačů. ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5.

valy pomocí kožených řemenů další součásti výstroje. Hlavu kyrysníka pokrývala uzavřená helmice se zdvižným hledím, šíje a ramena byly chráněny samostatným dílem brnění, stejně jako paže. Helmice byla uvnitř vyložena látkou. Na portrétech vojevůdců a vysokých důstojníků je někdy zřetelný červený samet uvnitř helmy. Na rukou nosil voják kovové rukavice, tedy kožené rukavice pošité kovovými destičkami. Nohy od pasu ke kolenům kryla plátová zbroj, včetně kovových chráničů kolen. Pod nimi začínaly vysoké kožené jezdecké boty na podpatku s ostruhami, které se k botě připevňovaly koženými řemínky vedenými přes nárt a pod podpatkem boty. Císařský generalissimus Albrecht z Valdštejna, který nejspíše trpěl bércovými vředy, si nechával boty vystlat kožešinou. Ostruhy aristokracie byly skvostně propracované a vzácně býval pár ostruh, zpravidla z drahých kovů a vykládaný kameny, darován vysoce postavenou osobou jako důkaz mimořádné přízně a odměny.

Zbraní kyrysníka byla šavle s velkým košem chránícím ruku. Jezdeckou šavli mohl voják použít jak pro sečné, tak bodné rány, u těžkého jezdectva nebyla zahnutá. V kožených pouzdrech, tzv. holstrech, umístěných po jednom po obou stranách sedla, měl kyrysník dvě dlouhé jezdecké pistole, jejichž hlaveň byla asi padesát centimetrů dlouhá. Konec rukojeti byl zdoben a zpravidla okován či vyroben z tvrdého dřeva, aby mohl jezdec, poté, co z pistole vystřelil, použít zbraň při obráceném držení jako palici. K nezbytné výbavě jezdce patřilo samozřejmě i více či méně zdobené sedlo se třmeny.

Arkebuzíři byli mušketýry mezi jezdectvem. Jejich hlavní zbraní byla krátká karabina – arkebuza. Vedle ní měli, stejně jako kyrysníci, u sedla z každé strany pouzdro s jezdeckou pistolí a u pasu šavli. Arkebuzu nosili na bandalíru, na němž byla na pravé straně upevněna i *Patronentasche* s připravenými dávkami střeliva. Měšec s ostatním střelivem, klíčem ke kolečkovému zámku arkebuzy a se soupravou k čištění zbraně visel připevněn u sedla. Obvykle byli arkebuzíři oblečeni stejně jako mušketýři, s tím rozdílem, že na hlavě nosili helmici a tělo bylo někdy chráněno kyrysem.

Téměř identická výstroj a výzbroj byla u dragounů, kteří měli ještě navíc u sedla upevněnou válečnou sekeru. Husarské jednotky, které byly verbovány zejména v řadách uherské aristokracie, se vyskytovaly pouze v císařské armádě. Jejich výzbroj a výstroj byla tvořena sedlem, pistolemi, karabinou a šavlí. Vše bylo často nákladně zdobeno stříbrem, vykládáno drahými kameny. Na oděvu užívaly stříbrných knoflíků a na kabátci pak ozdobných tepaných destiček ze stříbra či zlata. Pestrý oděv uherských jednotek nepodléhal žádným předpisům.

Jezdecké pluky byly seskupovány k útoku ve třech až deseti typech útvarů, při čemž se rozlišovala různá postavení jednotlivých skupin. Buď mohl být útvar formován do základního postavení, tedy čtverce 10 × 10 jezdců, nebo do tzv. širokého postavení, což byl obdélník 5 × 20 jezdců, nebo úzkého, tvořeného též obdélníkem, ale o počtu 2 × 20 jezdců. Kyrysníci útočili přímo, s napřaženou rukou, ve které drželi nabitou pistoli. K nepříteli se přiblížili asi na vzdálenost šedesáti kroků, kdy mohl být jistý zásah muže nebo koně, a vystřelili. Arkebuzíři

střídali ve čtyřčlenném postavení podobným způsobem jako mušketýři. Během útoku střídali z pistolí. Dragouni patřili k jezdectvu, přesněji k tzv. opěšalému jezdectvu, což znamená, že se na bojiště nebo při přesunech armády přepravovali koňmo, ale v bitvě sesedli z koní a bojovali jako pěchota. Dragouni byli vyhledávanou zbraní vzhledem ke své osvědčené statečnosti a bojovnosti a byli používáni zejména jako ochrana konvojů, jako záložní jednotky, přepadové oddíly nebo hlídky, případně byli nasazováni k plnění jiných speciálních úkolů. Husaři tvořili v císařské armádě nepravidelné jezdectvo. Byli používáni jako předsunuté hlídky, průzkumníci, přepadávali nepřátelské konvoje se zavazadly, pronásledovali utíkající nepřátelská vojska a zahajovali bitvu útokem na křídla protivníka.

Císařské dělostřelectvo bylo vedle pěchoty a jezdectva třetí bojovou složkou armády. Na čtyři tisíce mužů pěchoty a dva tisíce mužů jezdectva připadlo šest děl. Ta se dělila do několika kategorií:

Čtvrtinové kartouny střílely 11 až 12 liberní koule o kalibru 26.(9)

Poloviční kartouny střílely 24–25 liberní koule o kalibru 22.

Celé kartouny střílely 48–50 liberní koule o kalibru 18.

Poloviční falkonety střílely ½ – 1 liberní koule o kalibru 36–40.

Celé falkonety střílely 4–6 liberní koule, kalibru 32.

Osminové kartouny střílely 6–8 liberními koulemi o kalibru 32.

Čtvrtinové kartouny střílely 11–12 liberní koule o kalibru 26.

Poloviční kartouny střílely 20–25 liberní koule o kalibru 32.

Celé kartouny střílely 48–50 liberní koule o kalibru 32.

Tzv. komorní kusy, *Kammerstücke*, střílely širokou škálu munice, 12,5 až 400 liberní koule.

Podle nedatovaného seznamu, pravděpodobně z prosince roku 1631, bylo v císařské hlavní zbrojnici k dispozici čtrnáct kartounů, které střílely 40 liberní koule, kterých bylo v zásobě 620, tzv. píšťal *Singerin*, které střílely 24 liberní železné koule, bylo ve zbrojnici třicet a k nim šest set deset koulí, čtyři píšťaly střílely 22 liberní koule, kterých bylo k dispozici 600. Dále bylo ve zbrojnici pět čtvrtinových kartounů střílejících 8 nebo 10 liberní koule, pět falkonet pro 5 a 6 liberní koule, dvě dvojité falkonety, dvě jednoduché falkonety střílející jednolibrové koule a další děla se zásobou příslušné munice.(10)

Oděv dělostřelců a dělostřeleckého personálu nepodléhal žádným pravidlům. Všichni dělostřelci nosili krátký meč, mistr dělostřelců tzv. *Luntenspieß*. Vybavení a výzbroj se blížila nejvíce arkebuzírům.

Dělostřelci a další personál artilerie vykazují v porovnání s předchozími druhy zbraní větší různorodost. K dělostřelectvu císařské armády náležely následující

---

(9) Není zřejmé, o jakou měrnou jednotku šlo.

(10) ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 XII. (110 Ende) XIII., karton 57.

hodnosti a funkce: generál polní zbrojmistr, *Generalfeldzeugmeister*, generálporučík *Generalleutnant*, zbrojmistr, *Feldzeugmeister*. V jednom pluku bylo devět výrobců sudů na prach, šedesát tři tzv. pionýrů, kteří hloubili zákopy pro děla, tři pevnostní inženýři, tři mistři dělostřelci, *Batteriemeister*, vozmistr, *Wagenmeister*, správce výzbroje, *Geschierrmeister*, stavitel mostů, *Brückenmeister*, tři ohňostrůjci, mistr minérů, ubytovatel, tesařský mistr, kolář, mistr kovář, mistr zámečník, lazebník, profous a dále nepravidelný počet čeledínů a pomocníků.

Dělo bylo obsluhováno jedním či dvěma mistry dělostřelci a stejným počtem jejich pomocníků. Mistr dělostřelec byl do vojska najímán na základě smlouvy a vykonával v armádě své řemeslo, neboť dělostřelci patřili mezi svobodné cechy a vztahovala se na ně zvláštní práva a pravidla. Pomocníci mistra byli také členy cechu.

Například 3. prosince 1631 bylo ze Svídnice do Čech posláno několik důstojníků a vojáků dělostřelectva spolu s vozy, koňmi, děly a municí. Šlo o jednoho velitele, jeho zástupce, desátníka dělostřelců, ohňostrůjce, pět dělostřelců a nádeníka, kovářského tovaryše, vozmistra, správce výstroje a jeho pomocníka, šedesát tři nádeníků k vozům, tři falkonety střílející šestiliberní železné koule a k nim třicet šest koní, celkem sto šedesát centů kulí do mušket ve dvaceti třech vozech, sto centů střelného prachu ve čtrnácti vozech, osm set kusů nářadí ke stavbě opevnění ve čtyřech vozech, tři sta kusů koulí ve třech vozech, sochory v jednom voze, podkovy a k nim hřeby v jednom voze. Dále byl poslán správce výzbroje a několik dělostřelců, kterým bylo dáno různé množství zápalných věcí, granátů a petard. K tomu je poznámka, že pan maršál z Tiefenbachu požadoval po panu Schaumburgovi, aby mu ze Svídnice poslal do Čech ještě sto centů střelného prachu a k tomu lunty a olovo.(11)

Před bitvou dělostřelci zakopali do země nejtěžší děla, v pramenech tehdy označované jako „kusy“, *Stücke*, nebo je zajistili zatlučením dřevěných kolíků tak, aby zabránili silným a nebezpečným zpětným nárazům po výstřelu. Děla bývala v bitvě rozdělena do dvou velkých baterií. Vzájemná střelba z obou stran mohla trvat i několik hodin, než začala samotná bitva. Účelem bylo nejen zastrašit protivníka, ale způsobit mu i citelné ztráty, což se občas podařilo, neboť důstojníci stáli před bitvou v čele svých pluků a patřili mezi první oběti dělostřelby. Při napadení vlastního vojska ponechali dělostřelci vše na místě a utíkali pod ochranu nejbližších pěších jednotek. V takovém případě se často druhá strana zmocnila opuštěných děl, což se stalo i v první bitvě u Breitenfeldu, kde císařská

---

(11) Tamtéž. Možná v této souvislosti sděluje v nedatovaném dopise Hans Guerlein, písař zbrojnice Pražského Hradu, Albrechtovi z Valdštejna, že ve zbrojnici se nachází několik set rozbitých sudů na prach, proto nechal udělat 220 nových sudů na prach i koule. Za 287 obručí, z nichž každá stála jeden krejcar, bylo zaplaceno cekem 4 zlaté a 47 krejcarů.

armáda ostřelovala utíkající Sasy z jejich vlastních kusů. Nezřídka se stávalo, že vozkové určení k přepravě děl, opustili v průběhu bitvy bojiště i se svými koňmi, aby jim i sobě zachránili život.O ochranu dělostřelců a děl se staralo jezdectvo.

Generální štáb byl v císařské armádě tvořen vysokými důstojníky v následujícím pořadí, od nejvyšší k nejnižší hodnosti: generalissimus, tento titul příslušel pouze veliteli císařských vojsk Albrechtovi z Valdštejna. Generál velel armádě nebo armádnímu sboru. Generálovým zástupcem byl generálporučík, *Generalleutnant*. Kupodivu až třetí hodností v pořadí byl polní maršál, *Feldmarschall*, který byl zodpovědný za pochodový pořádek vojska, za organizaci bitvy, vojenského ležení a zásobování vojska. Pod ním byl hodnostně generál polní zbrojmistr, *Generalfeldzeugmeister*, který velel dělostřelectvu, pod ním stáli plukovníci, *Obersten*, kteří veleli jednotlivým plukům. Nižší hodností než plukovník byl nejvyšší válečný komisař, *Oberkriegskommissar*, následovaný generálním ubytovatelem, *Generalquartiermeister*, zodpovědným za ubytování vojáků. Hodnostně nejníže byli v generálním štábu ti, co dohlíželi na mustrování pluků *Musterinspektoren*. Ti generálové nebo plukovníci, kteří se dožili šedesáti let, byli převeleni na místa městských i pevnostních velitelů, nebo odešli na odpočinek a byla jim vyplácena penze.

Vojsko doprovázel houf civilistů táhnoucích krajinou spolu s vojenskými jednotkami. Tvořili jej manželky, děti a jiní rodinní příslušníci vojáků či jejich milenky. Nemohli chybět řezníci, pekaři, kuchaři a jiní řemeslníci, obchodníci, služebnictvo důstojníků. Nedílnou součástí byla také městská i vesnická lůza, různé zkrachovalé existence, prostitutky, zlodějíčci, podvodníci, a veškeré osoby, které více či méně poctivým způsobem založily svoji existenci na symbióze s táhnoucím vojskem. Bylo jich i několikrát více než samotných vojáků v bojových jednotkách.

Co neukradli, nesnědli nebo nezničili vojáci, to většinou padlo za oběť těmto nedisciplinovaným tlupám. Jejich mužští členové zpravidla odmítali bojovat a byli první, kdo opouštěl bojiště v případě nebezpečí. Jako první se na něj po bitvě vraceli, aby okradli mrtvé, případně dobili raněné, aby je pak také mohli o všechno obrat. Při útěku z bojiště někdy stačili vyrabovat vlastní zásobovací vozy nebo trén důstojníků, přeřezat postroje koní u vozů nebo odjet s celým vozem nakradeného majetku.

Voják bydlel ve vojenském táboře se svojí ženou, případně dětmi. Ženy se o vojáky staraly, praly, vařily a pekly, pečovaly o raněné a nemocné. Musely snášet obtíže drsného způsobu života v poli, nezřídka docházelo k násilí. Za pochodu nesly nebo vedly děti a vše, co se nevešlo do vozů vlekly na zádech v pytlích. Často za špatného počasí, bez vyhovujících hygienických podmínek, bez dostatečné obuvi a oblečení.

Tento doprovodný houf podléhal tzv. *Dirnenwaibel* zvanému také *Hurenweibel*, což byl zpravidla starý, dělesloužící voják, dosazený do této funkce plukovníkem. Příležitostně mu byl dán k ruce poručík nebo praporečník, to v případě, že i tato tlupa by za pochodu nesla prapor, a bylo nutné, aby při přesunu vojska

dodržovala pořádek. Občas byli muži, chlapci a silné ženy ozbrojeny. Osob doprovázejících vojsko bylo možno dobře využít při pomocných pracích ve vojenském táboře, jako bylo pletení košů (ty sloužily k odnášení hlíny ze zákopů, velké byly naplněny hlínou a poskytovaly ochranu obsluze děl), kopání příkopů kolem tábora nebo budování jiných obranných staveb.

Ve vojsku byli zásobeni potravinami pouze vojáci, případně jejich koně, nikoliv však osoby z doprovodu, které proto tím víc plundrovaly.

Veškerá nařízení generálů a vysokých důstojníků, která měla zmírnit rabování a násilí na civilním obyvatelstvu, byla neúčinná, k zastrašení občas pomohly tvrdé exemplární tresty, zpravidla poprava provinilce. Pro naverbované žoldáky neplatilo žádné přísné trestní omezení, mimo trestu za dezerci od své jednotky nebo zbabělý útěk z bojiště. Voják mohl zabíjet, znásilňovat, krást, plundrovat, vypalovat, mučit, vše podle své vůle, a v podstatě beztrestně.

Podle válečných zvyklostí si voják vše opatřoval za svůj žold či jiným způsobem. Pouze sůl, ocet, světlo (louče či lůj ke svícení, svíčky byly drahé) a dřevo, u jezdectva ustájení, slámu a seno dodával erár. To byla ovšem teorie. Žold často nebyl vyplácen pravidelně nebo téměř vůbec a také *Quartiermeister* neměl vždy dostatek všeho potřebného.

Na základě pramenů lze sestavit soupis saských velitelů, kteří se se svými jednotkami podíleli na dění v Českém království v letech 1631 a 1632.(12) Ze seznamu je také možno vyčíst, kdy byl který důstojník ustanoven a koho nahradil, případně kým byl ve své funkci nahrazen, což zde pro lepší přehled vynechávám.(13) V čele generálního štábu stál polní maršál Jan Jiří z Arnimu na Boizenburgu, ustanovený 1. července 1631, generálem polním zbrojmistrem byl jmenován 19. srpna 1631 Jan Melchior rytíř ze Schwalbachu, generálmajorem nad jezdectvem byl plukovník Vavřinec z Hofkirchen,(14) stejná funkce pro pěchotu nebyla ve sledovaném období obsazena, generálem válečným komisařem byl Joachim ze Schleinitz, generálním ubytovatelem byl Zikmund z Wolfersdorfu, kterého 14. března 1632 vystřídal Jiří Adam svobodný pán z Trautsch, nejvyšším zásobovatelem byl ustanoven Kryštof z Rochau, místo nejvyššího soudce nebylo obsazeno, generálním profousem byl Walthauser Pleunagel a generálním vozmistrem Jan Arnošt Dreker.

---

(12) Podle Arnimova sdělení kurfiřtovi měla saská armáda v roce 1631 ne více než 15 000 pěšáků a 8 000 jezdců. SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9275/5 Schreiben vom (an Churf.) und an Herrn Generallietenant Arnim 1631–1632. Arnim kurfiřtovi, bez data a místa.

(13) Tamtéž, Loc. 9130/1 Verzeichniß der Hohen und niedern KriegsOfficiere zu Roß und zu fuß bei der Kurf. Armee Anno 1631, 1632.

(14) Nebylo neobvyklé, že vysocí důstojníci generálního štábu byli zároveň plukovníky jednotlivých pluků, neboť plukovník byl zejména majitelem regimentu. Faktickým velitelem dávajícím rozkazy býval někdy i podplukovník.

Saské jezdectvo bylo tvořeno jedenácti pluky, z nichž první byla tělesná garda kurfiřta o síle deseti kompanií. V čele stál plukovník a nejvyšší štolba Dietrich z Taube. Součástí kurfiřtské gardy byly zřejmě i dvě kompanie tělesné stráže polního maršála v čele s rytmistry Jiřím Adamem z Trautsch a Fridrichem Vilémem Viztumem z Eckstätt. Druhému pluku jízdy velel saský vévoda Jan Vilém, třetímu pluku původně velel Jan Rudolf z Bindauf, který padl v bitvě u Breitenfeldu. Na jeho místo byl dosazen až 2. dubna 1632 Oldřich vévoda šlesvicko-holštýnský, jehož major Jan z Rochau byl zajat císařskými v Mostě a pak propuštěn. Čtvrtému pluku jízdy velel Arnošt kníže z Anhaltu, pátému pluku velel po odstoupení Wolfa Adama ze Steinau nejspíše Fridrich Vilém vévoda saský. Není jisté, zda pan ze Steinau abdikoval ještě před příchodem saské armády do Čech. V čele šestého pluku stál pozdější pražský velící plukovník Vavřinec svobodný pán z Hofkirchen, sedmý pluk podléhal velení Albrechta z Kalcksteinu, osmému velel Fridrich Vilém Viztum z Eckstätt starší, devátému jeho příbuzný Fridrich Vilém Viztum z Eckstätt na Cannawurfu, u něhož je poznámka, zřejmě s chybným datem, že zahynul u Prahy 1. července 1632, v čele desátého pluku o počtu pět set jezdců stál plukovník Martin z Wilben, v čele jedenáctého pluku pak polní maršál František Albrecht vévoda saský, u kterého je poznámka *ist in Arest.* Tento poslední pluk, kde není v seznamu uveden jiný velitel, byl naverbován až po návratu saské armády z Čech do Saska.

Saská pěchota se skládala z deseti pěších pluků, z nichž první byl označen, stejně jako u jezdectva, *Leibregiment*. V jeho čele stál Jan Kazimír ze Schaumburgu. K tomuto pluku náležely navíc ještě tři prapory, kapitánem jednoho z nich byl Albanus z Brandensteinu, který padl v bitvě u Nymburka. Plukovníkem druhého pěšího pluku byl generál polní maršál Jan Jiří Arnim. V čele třetího pěšího pluku stál Jan Melchior ze Schwalbachu, čtvrtému velel Dietrich ze Starschedelu, pátému Eustach Löser, šestému Jan Kašpar z Klitzingu, jeho zástupcem, podplukovníkem, byl jeho příbuzný Kryštof, který byl zabit v bitvě u Nymburka. Sedmému pluku velel v Praze zemřelý Jan Jiří hrabě ze Solmsu, jehož zástupcem byl Zikmund z Wolfersdorfu, osmý pluk podléhal Damu Viztumovi z Eckstätt. Devátý a desátý pluk byly ustanoveny pravděpodobně až po červnu 1632, neboť podle záznamů byli jejich velitelé dosazeni až v lednu a dubnu roku 1633.

Pro ilustraci budiž uveden přehled nákladů na jezdecké kompanie a pěší prapory v pluku saské armády v roce 1631.(15) Štáb jezdeckého pluku tvořilo sedmnáct osob. V čele stál plukovník s měsíčním platem pět set říšských tolarů. Jeho zástupce, podplukovník, dostával z válečné pokladny podstatně méně, sto osmdesát tolarů. Téměř o sto tolarů méně dostal major, který následoval v hodnostním žebříčku za zástupcem majitele pluku. Dalším byl ubytovatel, *Quartier-*

---

(15) SHStA Dresden 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 20045 neue Nr. 5 Nachrichten, die Errichtung der regimenter zu Roß und zu Fuß sowie der Garden betr. 1631–1680.

meister, s padesáti třemi tolary žoldu. Každý z výše uvedených vlastnil čtyři koně. Plukovní soudce, *Schultheiß*, pobíral čtyřicet tolarů a o deset méně pak polní duchovní, *Feldprediger.* Za ním následovaly další osoby v tomto pořadí: sekretář pluku s platem dvacet jedna tolarů, ranhojič a vozmistr oba se stejným platem dvacet jedna tolarů, plukovní zásobovatel, *Proviantmeister*, pobíral dvacet pět tolarů měsíčně a trubač dvacet tolarů, které mu měly vystačit i na péči o jeho koně. Profous byl odměňován třiceti pěti tolary a jeho zástupce pak dvanácti tolary měsíčně. Plukovní účetní, *Rentmeister*, bral šest tolarů a polovinu jeho platu pak biřic, *Steckenknecht*, kteří byli ve štábu pluku dva. Prováděním trestů byl pověřen kat, *Scharfrichter*, s platem čtrnáct tolarů.

Jedné kompanii kyrysníků velel rytmistr, *Rittmeister*, který měl podle seznamu k dispozici šest koní a dostával dvě stě tolarů měsíčně. Poručík, *Leutenant*, který jej zastupoval, pobíral šedesát tolarů, za které musel obstarat i své čtyři koně. Za ním následoval praporčík jezdectva, *Kornet*, který měl tři koně a padesát tolarů. Součástí kompanie byl i její ubytovatel, *Furier*, který měl k dispozici jednoho koně a deset tolarů. Následovali tři desátníci, *Korporal*, z nichž každý měl dva koně, a dohromady na všechny tři připadlo čtyřicet pět tolarů. Každý z následujících vojáků měl pouze jednoho koně a stejný plat deset tolarů, písař, *Musterschreiber*, lékař, *Feldscherr,* kompanie měla svého kováře, *Fahnenschmied*, platnéře, *Platner*, sedláře, *Satler* a tři trubače *Trompeter*, a samozřejmě kyrysníky, *Courassierer*, kterých bylo v tomto případě sto dvacet pět, z nichž každý pobíral třináct tolarů, tedy v celé kompanii bylo sto čtyřicet osob, na které se vydalo měsíčně 2 070 tolarů.

Velmi podobná struktura byla i u kompanií arkebuzírů, v jejichž čele stál také rytmistr, který měl k dispozici šest koní a plat sto sedmdesát tolarů. Zastupoval jej poručík, který měl čtyři koně a plat padesát tolarů. Následovali praporčík se třemi koňmi a čtyřiceti tolary, ubytovatel arkebuzírů s deseti tolary, tři desátníci, každý se dvěma koňmi, dostávali dohromady celkem třicet šest tolarů, písař, lékař, kovář, sedlář a tři trubači každý deset tolarů. Stejnou částkou byli odměněni i arkebuzíři. Kompanie arkebuzírů měla sto dvacet pět vojáků a celkové náklady na všech sto třicet devět osob čítaly 1 626 tolarů. Pluk jezdectva se čtyřmi kompaniemi kyrysníků o počtu pěti set šedesáti mužů, čtyřmi kompaniemi arkebuzírů s pěti sty padesáti šesti muži a sedmnácti osobami štábu měl dohromady 1 133 mužů a celkové náklady se vyšplhaly na 15 909 říšských tolarů.

Nepříliš odlišná situace panovala u pěchoty. Štáb pěšího pluku měl osmnáct osob, plukovníka s platem pět set tolarů měsíčně, podplukovníka, *Obristen (Obersten) Leutenant*, s platem sto padesát tolarů, nejvyššího strážmistra (majora), *Obristen Wachtmeister*, s žoldem osmdesát tolarů. Následoval ubytovatel s padesáti tolary, plukovní soudce se čtyřiceti, sekretář pluku s dvaceti pěti tolary, polní duchovní s třiceti tolary, plukovní lékař, *Regiments Feldscherr*, s platem dvacet tolarů měsíčně, zásobovatel, *Proviantmeister*, s dvaceti pěti tolary, vozmistr, *Wagenmeister*, s žoldem o pět tolarů nižším, profous s třiceti tolary a jeho zástupce s dvanácti tolary, dále dva trabanti jako plukovníkova osobní stráž, z ni-

chž každý pobíral 6 tolarů, biřic, *Steckmeister*, se stejným platem, plukovní kat se čtrnácti tolary, velitel nad houfem civilistů, *Hurenweibel*, s deseti tolary a plukovní bubeník, *Regiments Tambour*, se čtyřmi tolary měsíčně.

Praporu pěchoty velel kapitán, *Hauptmann*, s žoldem sto sedmdesát tolarů měsíčně. Zastupoval jej poručík s platem čtyřicet pět tolarů. Praporčík, *Fähnrich*, byl odměňován třiceti pěti tolary, šikovatel, *Feldwebel*, osmnácti tolary, písař jedenácti tolary a stejně tak i ubytovatel a poddůstojník označovaný jako velitel, *Führer*. O jeden tolar méně dostával lékař a každý ze dvou velitelů nad rodinnými příslušníky vojáků. Každý ze tří desátníků dostával osm tolarů a každý ze tří bubeníků o tolar méně než desátník. Stejnou částku jako bubeník, sedm tolarů, obdržel i pištec. Biřic, *Steckenknecht*, dostával pět tolarů. V kompanii bylo dvacet svobodníků, *Gefreiter*, a každý z nich obdržel po sedmi tolarech. Pikenýři, kterých bylo podle tohoto seznamu sedmdesát dva, dostali dohromady 432 tolarů, tedy šest každý. Mušketýrů měla kompanie sto osm a každý dostával pět tolarů měsíčního žoldu. Celý pěší prapor čítal 218 mužů a stál 1 500 tolarů. Celý pluk saské pěchoty o deseti praporech a osmnácti mužích štábu tak přišel roku 1631 na 16 028 tolarů.(16)

Náklady na pluky v císařské armádě byly poněkud jiné.(17) Na štáb jezdeckého pluku bylo vydáno měsíčně 1 087 zlatých,(18) z nichž šest set připadlo plu-

---

(16) Stejný seznam nákladů na štáb a deset praporců pěchoty je Tamtéž, Loc. 10841 Nr. 681 Protokoll des Kurfürsten Johann Georg I. Über gehaltene Musterung der Armee zu Roß und Pferd betr. 1631.

(17) ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 XII. (110 Ende) XIII., karton 57.

(18) Zde prezentované prameny uvádějí různé měnové jednotky. Saské seznamy říšské tolary, císařské rýnské zlaté. Jindy se můžeme setkat i s počtem kop míšeňských nebo kop českých. Poměr mezi jednotlivými nominály a jejich díly se měnil. V době inflace, tzv. kalády, za Ferdinanda II. mohl mít jeden tolar až 600 krejcarů. Kopy vyjadřovaly početní jednotky: 1 zlatý = 60 krejcarů; 1 míšeňská kopa = 70 krejcarů nebo 1 zlatý a 10 krejcarů; 1 česká kopa = 140 krejcarů nebo 2 zlaté a 20 krejcarů; 1 říšský tolar = 90 krejcarů. Z nepřeberného množství numismatické literatury vybírám: Kliment Čermák – Bedřich Skrbek, *Mince Království českého za panování rodu Habsburského od roku 1526,* Díl I–III. Pardubice 1891–1913; Emanuela Nohejlová-Prátová, *Krátký přehled českého mincovnictví a tabulky cen a mezd.* Opava 1964; Petr Vorel, *Od pražského groše ke koruně české.* Praha 2000. –Přehlednou tabulku cen a platů v době třicetileté války přináší Miroslav Hus, *Tolarový nález se Sytna, okr. Tachov a jeho historické souvislosti*. Numismatické listy, 5–6, roč. 42, 1987, s. 129–141. Jako příklady cen Hus uvádí pro léta 1625–1659 žejdlík (0,472 litru) pálenky 16–20 kr., žejdlík vína 3–9 kr., žejdlík piva 1–3 kr, žejdlík octa 2–3,5 kr., žejdlík másla 6–8 kr., libra (0,514 kg) špeku 6 kr., libra masa 2–3 kr., libra sýra 2,5–4 kr., libra chleba (93,59 litrů) křížal 360 kr., jitrnice 1 kr., kapr 6–8 kr., štika 8 kr., slaneček 3 kr., úhoř 40 kr., kuře 2 kr., slepice 5–8 kr., kohout 6 kr., kapoun 12 kr., kachna 7–9 kr., husa 14–20 kr., zajíc 4–5 kr., ovce 1 zlatý, tele 1–2,5 zlatého, vepř 2–4 zl., kráva 7–20 zl., býk 16–24 zl., kůň 16–50 zl., korec

kovníkovi, jeho zástupci pouhých sto šedesát zlatých, nejvyššímu strážmistrovi osmdesát zlatých, ubytovateli šedesát osm zlatých, soudci čtyřicet zlatých, polnímu kaplanovi třicet zlatých, plukovnímu sekretáři třicet pět zlatých, vozmistrovi dvacet čtyři zlatých, profousovi a jeho lidem dohromady padesát zlatých. Deset kompanií kyrysníků stálo 5 910 zlatých, jedna kompanie tedy 591 zlatý, z nichž bylo vyplaceno rytmistrovi dvě stě padesát, poručíkovi osmdesát, praporčíkovi šedesát, třem desátníkům dohromady šedesát, ubytovateli dvacet, písaři a lékaři každému osmnáct, sedláři dvacet pět a kováři i platnéři každému patnáct zlatých. V kompanii bylo osmdesát kyrysníků a každý z nich dostával měsíčně šestnáct zlatých. Na mužstvo deseti kompanií se tak měsíčně platilo 12 800 zlatých, k tomu je třeba připočítat desetinásobek částky na důstojníky jedné kompanie a plat na štáb jezdeckého pluku a dostaneme úctyhodnou sumu 19 797 zlatých, což odpovídá částce 13 198 říšských tolarů.

Štáb císařského pěšího pluku měl stejnou strukturu. Plukovníkovi náležel plat 600 zlatých, podplukovníkovi 160, nejvyššímu strážmistrovi 70, ubytovateli 50, plukovnímu soudci 40, plukovnímu kaplanovi 30, sekretáři 35, vozmistrovi 24, zásobovateli 30 a profousovi dohromady s jeho lidmi 60, což činilo celkem 1099 zlatých. V pěším pluku bylo deset praporů, jeden prapor měl v této době dvě stě mužů, z nichž každý dostával měsíčně šest a půl zlatého žoldu. Na jeden prapor pěchoty se vynaložilo 1 300 zlatých. Na úředníky jednoho praporu připadlo 581 zlatých, těch bylo u pluku deset. Tedy na celý pěší pluk císařské armády včetně štábu byly náklady ve výši 19 909 zlatých, což činilo necelých 13 273 tolarů, to je o necelé tři tisíce tolarů méně než ve výše jmenovaném případě saských pěšáků. Tento rozdíl ovlivňuje řada faktorů, včetně těch těžko zjistitelných a ověřitelných, jako byly např. tzv. mrtvé duše v pluku, na které plukovník ovšem dostal peníze z válečné pokladny, které skončily v jeho vlastní kapse.

Finančně náročné bylo sestavení pluku dělostřelectva a zaplacení všech k němu příslušejících řemeslníků. Seznam výplaty měsíčního žoldu saským dělostřelcům táhnoucím proti císařské armádě zahrnuje celou řadu zajímavých položek.(19) Generálu dělostřelectva a veliteli Janu Melchiorovi rytíři ze Schwalbachu bylo vyplaceno na koně a další *servicie* 1 200 říšských tolarů, jeho podplukovníkovi Dietrichu z Taube čtyři sta tolarů, polnímu zbrojmistrovi dvě stě tolarů a k tomu ještě čtyřicet tolarů na čtyři koně. Filipu Zirckelbachovi, který byl velitelem zbrojnice a nejvyšším ohňostrůjcem, *Oberfeuerwergkmeister*, bylo

---

ta 1–2 zl., korec pšenice 1,5 – 2,5 zl., korec ovsa 0,5–1.5 zl., libra sena 1 kr., otep slámy 2 kr., další výrobky: klobouk 90 kr., boty pro služebnictvo 20 kr., střevíce obyčejné 40–50 kr., vysoké boty 80 kr., lopata 24 kr., píka 60 kr., mušketa 225 kr., libra svíček 8 kr.

(19) SHStA Dresden, Film KI 616, sign. 7212, s. 200 an. *Die Auszahlung bey Ihr Churf. Durchl. zu Sachßen, Unsern gnedigsten Herrn, aniczo zur Arthilleria gehörige Officianten und andere Persohnen, so bey iczigen Fordtzuge gegen Kayserl. Armee in Kriegsdiensten sich gebrauchen laßen.*

vypláceno sto tolarů z titulu velitele a zároveň sto tolarů z titulu úřadu nejvyššího ohňostrůjce a k tomu ještě dvacet šest tolarů a šest grošů na dva koně. Ubytovatel Zikmund ze Schallendorfu obdržel měsíčně 50 tolarů. Poručík Joachim Setzeln byl placen dvaceti šesti tolary, avšak 20. prosince odstoupil a na jeho místo byl dosazen Kryštof Schmidt. Lékař dostával třicet tolarů, jeho pomocník deset tolarů,(20) zásobovatel Burkhardt Glasern dostával stejný plat jako lékař, stejně tak i profous. O deset tolarů méně náleželo plukovnímu trubači. Zástupce profouse obdržel dvanáct tolarů, po šesti tolarech dostali dva trabanti a stejný plat měl i žalářník. Každý ze dvou plukovních služebníků bral pět tolarů. Další z osob, které náležely k dělostřelectvu, byly mistr dělostřelby, *Batterienmeister*, s platem sto tolarů, jeho zástupce měl čtyřicet tolarů. Velitel zákopníků pobíral sedmdesát tolarů měsíčně. Každý ze dvou správců zbrojnice pobíral padesát tolarů, písař zbrojnice třicet tolarů a čtyři jízdní služebníci dohromady osmdesát tolarů. Šest pěších služebníků každý osmnáct tolarů, dohromady sto osm tolarů. Každý z jedenácti puškařů dostával měsíčně jedenáct tolarů, jiných dvacet šest puškařů dostávalo pouze deset tolarů. Proč tomu tak bylo, není jasné. U dvou z nich je poznámka, že jsou z Tillyho armády. Šesti osobám přechovávajících prach připadlo po sedmi tolarech, dohromady čtyřicet dva tolarů. Osmdesáti náděníkům celkem čtyři sta tolarů, každému po pěti tolarech. Mistru mostnímu staviteli sedmdesát tolarů, výrobci petard třicet a jeho dvěma pomocníkům dohromady dvacet osm, dvěma ohňostrůjcům stejný plat, vozmistrovi třicet a jeho dvěma zástupcům, každému dvacet tolarů. Správci výzbroje, *Geschiermeister*, třicet tolarů, každému z jeho dvou zástupců dvacet, jeho písaři také dvacet, šesti výzbrojním čeledínům, *Geschierknechten*, každému po šesti tolarech. Celkem sto devadesát tolarů. Kočím ke spřežením k přepravě děl bylo vypláceno, každému měsíčně pět tolarů. V seznamu je poznámka, že k těmto třiceti osmi kočím má být přiřazeno ještě dalších čtyřicet dva a těm musí být také dán měsíční žold pět tolarů. Deset tolarů má dostat košíkář, *Schanzkorbmacher*, který vyrábí koše k přepravě hlíny, sedm tolarů dostává bubeník dělostřelectva a stejně i pištec. Další oddíl seznamu tvoří ti, kdo se podílejí na stavbách a řemeslníci. Velitel nad zákopovými pracemi, *Oberschanzmeister*, kapitán Sebastian Fuesen dostal dvě stě tolarů měsíčně a k tomu čtyřicet tolarů na jeho čtyři koně. Stejná částka má být dána dohromady dvěma inženýrům, *Ingeneurn*, a také na jejich čtyři koně. Devadesát tolarů mají obdržet tři kapitáni dohlížející na kopáče obranných příkopů a valů, *Schanzgräber*, každý z nich tedy třicet tolarů. Každý ze tří poručíků pluku má dostat patnáct tolarů, každý ze tří praporečníků, *Fähndrichen*, dvanáct, každý ze tří písařů osm, každý ze tří bubeníků šest a každý z třiceti jezdců šest tolarů. Každému z 600 kopáčů, z nichž jsou utvořeny tři prapory po 200 mužích, čtyři tolary měsíčně, tedy 2 400 tolarů celkem. Z toho je zřejmé, že pluk se

(20) Zde není jasné, zda byl pouze jeden nebo jich bylo více.

skládal ze tří částí. Dvěma strážmistrům šedesát tolarů, každému třicet, jejich dvěma zástupcům, každému patnáct tolarů. Deset *Wahlfezergesellen*(21) obdrželo po sedmi tolarech.

Jinou kategorii osob u pluku tvořili zvlášť uvedení řemeslníci, mezi které patřil tesař k dělům, *Zeugzimmermeister*, s platem 20 tolarů měsíčně, jeho zástupce s deseti tolary, třicet jedna jejich čeledínů, každý se šesti tolary měsíčně, což činí sto osmdesát šest tolarů měsíčního žoldu. Nechybí kovář s platem dvacet tolarů a jeho šest pomocníků s celkovou sumou třicet šest tolarů. Kolář bral třináct tolarů měsíčně a jeho dva pomocníci, každý šest tolarů. Kovář specializující se na výrobu podkov dostával dvacet tolarů. Ti byli u pluku dva spolu s 6 čeledíny, z nichž každý pobíral šest tolarů měsíčně. Bednář měl plat dvanáct tolarů a každý z jeho dvou čeledínů šest tolarů, výrobce střelných zbraní, *Buchsenschmied*, dostával třináct tolarů, jeho dva pomocníci dohromady dvanáct tolarů. Stejný plat má dostat i zámečník a jeho dva pomocníci a také řemenář se dvěma pomocníky a totéž platí o soustružníkovi, truhláři, lodníkovi, sedláři, výrobci stanů. O jeden tolar méně měl náležet provazníkovi a jeho dvěma pomocníkům se mělo dávat dohromady dvanáct tolarů. Platnéři, který podle poznámky zemřel 5. března 1632 v Litoměřicích, náleželo třináct tolarů a jeho dvěma pomocníkům po sedmi tolarech. Jelikož k přepravě vozů s municí a výstrojí a k tahání děl, zvláště těžkých kusů, bylo potřeba dostatečné množství koní, bylo u pluku osm set čtyřicet koní pro dvě stě deset muničních vozů, na které se dohromady platilo 8 400 tolarů, a k tomu je ještě třeba připočítat plat na čtyři sta dvacet kočích. Dále bylo u pluku osmdesát koní k tažení čtyř velkých děl, polovičních kartounů, ke každému dvacet koní! V záloze bylo ještě několik koní k tažení dvanácti liberních děl a vozů se sedly a sudy. Celkově bylo u pluku dělostřelectva 1 102 koní, na které se musely měsíčně sehnat prostředky ve výši 11 020 tolarů. Celý pluk stál svého majitele při zachování takového počtu mužstva i koní každý měsíc úctyhodnou sumu 21 202 tolarů.(22)

Náročné personální obsazení rozmanitých funkcí u dělostřelectva a celé vybavení pluku, včetně koní, se odráží ve skutečnosti, že náklady na saský dělostřelecký pluk převyšovaly výdaje např. na pluk císařských kyrysníků o jednu třetinu. Důležitým faktorem je počet osob v samotných jednotkách. Takto podrobné údaje pro císařské dělostřelectvo z doby saského tažení se mi nepodařilo nalézt, a proto zatím nebylo možné porovnat náklady na dělostřelectvo u obou armád.

---

(21) Český ekvivalent nezjištěn.

(22) V originále je celková suma uvedena chybně, jelikož některé položky nejsou započítány. Součet výdajů na vojsko činí v originále 8 543 tolarů a 6 grošů, ale po doplnění nezapočítaných částek dostáváme sumu 9 972 tolarů a 6 grošů. Přičteme-li správně spočítané výdaje na koně, pak celkové náklady nečiní uvedených 19 563 tolarů, ale 21 202 tolarů a 6 grošů, tedy 31 803 zlatých a 6 grošů.

O platech na štáb a úředníky nejvyššího velitele císařské armády Albrechta z Valdštejna, které byly vypláceny každý měsíc z válečné pokladny krátce poté, co se vévoda frýdlantský ujal natrvalo velení, si můžeme učinit představu z následujícího rozpisu:(23) Jeho knížecí Jasnost vévoda meklenburský a frýdlantský 6 000 zlatých, generální komisař pan hrabě z Vacínova dosud nebyl oficiálně ustanoven, dva generální vikáři pobírali dohromady pět set zlatých, jeden dvě stě, druhý tři sta. Proč tomu tak bylo, není jasné. František Chiesa a Antonín Binago, představení celního polního úřadu, dostávali pět set zlatých, každý z nich dvě stě padesát, sekretář Jeho knížecí Jasnosti sto padesát zlatých, celá knížecí kancelář dohromady tři sta dvacet zlatých, dva sekretáři kanceláře generálního komisaře každý sto zlatých, celá kancelář dohromady pak dvě stě, tři doktoři lékařství dohromady čtyři sta osmdesát zlatých, první dva po sto padesáti a třetí sto třicet zlatých, tři chirurgové, každý se dvěma pomocníky, po sto čtyřiceti zlatých, dohromady čtyři sta dvacet a lékárník sto čtyřicet zlatých. Platy devíti komisařů se pohybovaly v rozmezí od padesáti do dvou set zlatých, desátý komisař nebyl dosud ustanoven. Úřad nejvyššího zásobovatele s celým štábem pobíral 1 200 zlatých, profous s celým svým štábem tři sta zlatých, dvorní ubytovatel sto zlatých, generální vozmistr včetně úředníků sto padesát, polní poštmistr čtyřicet, z osmi polních kurýrů každý patnáct, dohromady sto dvacet zlatých, dva poslové, každý šest zlatých, kapitán stráže padesát zlatých. Důstojníci dělostřelectva, kteří byli mustrováni každý měsíc, dostávali každý svůj žold, což bylo přibližně 8 500 zlatých, koně k dělostřelectvu byli také mustrováni každý měsíc a výdaje na ně činily přibližně 9 000 zlatých. Zvláštní stálý pobočník Jeho knížecí Jasnosti Maxmilián Adam z Leuchtenbergu dostával pět set zlatých a jeho kolega Otto svobodný pán Medem tři sta zlatých. Celková částka na štáb a úředníky Albrechta z Valdštejna činila 30 107 zlatých a suma by byla ještě vyšší, kdyby byl ustanoven generální komisař a chybějící desátý komisař Wolf Haffner.

Z výše uvedeného je zřejmé, že měsíční výdaje na důstojníky a pluky byly značné a vyčerpávaly již téměř prázdnou císařskou válečnou pokladnu. Finanční a materiální podpora, kterou Albrecht z Valdštejna poskytl císaři, byla tedy nezbytně nutná pro úspěch dalšího válečného tažení. Valdštejnem sestavená armáda by se mohla v kraji živit na vlastní pěst, ale vzhledem k vévodově známé přísnosti se vojáci žádných výrazných excesů nedopouštěli. Aby mohli být živeni, vydal Valdštejn ve Znojmě 27. března 1632 rozkaz, kolik má každý poddaný odvádět na kontribucích. Mělo se tak zamezit nepříjemnostem ze strany nespoko-

---

(23) ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5. *Verzeichnus aller deren, so ihre underhalt aus der Generalkrigs-Cassa monatlich empfangen,* asi z 25. 4. 1632. Zde jsou ještě další seznamy s platy a počty koní a porcí na jednotlivé generály, jejich pobočníky a úředníky štábu. Tamtéž, *Lista der Stabs-Personen* a *Lista der Generalstabs.* Oba seznamy jsou také pravděpodobně z konce dubna 1632.

jené soldatesky. Pokud nemůže poddaný učinit odvod, protože jeho dům je zcela pustý nebo proto, že nemá co dát, pak za něj má platit jeho vrchnost, a to na základě soupisu počtu poddaných z roku 1631 daného při úřadu zemských desk v Praze. Od 31. března do 10. dubna má být odvedeno do skladu potravin v Chrudimi (?) každý týden šest krejcarů, sedm liber masa, nebo místo něj za každou libru tři krejcary, dva strychy žita nebo dva krejcary, dva strychy pšenice nebo dva krejcary. Pokud je na panství vařeno pivo, mají být místo dvou strychů pšenice dána čtyři vědra bílého piva, ovsa za dva krejcary týdně, dvě otepi slámy po dvou krejcarech, seno, a sice dvanáct osob týdně jeden vůz, pokud ovšem poddaní nemohou se senem vystačit, pak má každý z nich dát na čtyři týdny oves za dva krejcary. To je vše, co má být odváděno.(24)

Jiný rozkaz ohledně zásobování vojska vydal vévoda frýdlantský 5. ledna 1632 ve Znojmě. Týkal se zásobování pěších a jízdních jednotek usazených v zimních leženích v Horních Rakousích. Aby zabránil veškerým nepořádkům, nařizuje, aby každý plukovník a důstojník v jim vykázaném ležení nejen dbal na to, aby jemu podřízení vojáci dodržovali pořádek a disciplínu, ale je také povinen své ležení chránit a bránit proti nepřátelskému vpádu, loupežím a drancování. V opačném případě budou jemu a jeho vojákům strženy dávky a podle povahy věci po něm bude požadována náhrada škody jiným způsobem. Těm důstojníkům a vojákům, kteří jsou skutečně u svých kompanií, náleží následující denní dávky: u pěchoty obyčejným vojákům dvě libry chleba, jedna libra masa, dva mázy piva nebo podle místních poměrů a volby hospodáře jeden máz vína, vedle toho každý měsíc čtyři zlaté. Mezi tím také servicie, které se mají vyzvednout z válečné pokladny a dodat podle rozkazů těmto vojákům proto, aby voják od hospodáře nic dalšího zvláštního nevyžadoval. Plukovník pěchoty s celým svým štábem má být zaplacen každý měsíc hotovými penězi podle svého postavení, avšak to, co si v leženích vezmou z proviantu, jim má být strženo z žoldu. Vedle toho je dovoleno plukovníkovi pěchoty vlastnit patnáct koní, podplukovníkovi osm, kapitánovi s ostatními veliteli také osm koní, na krmivu jim denně přísluší dvě libry sena a týdně dvě otepi slámy. Kyrysníkům se mají dávat denně dvě libry chleba, jedna libra masa, dva mázy piva nebo podle místních poměrů a volby hospodáře jeden máz vína, měřice ovsa, měsíčně devět zlatých a na každého koně stejně krmiva, jak je uvedeno výše. Arkebuzírům, Polákům a Chorvatům(25)

---

(24) ÖStA Wien, HHStA, Kriegsakten, Juli – Dezember, ohne Datum, 1632 (alt 97, 98, 99), karton 71. Podle dopisu jičínské komory Jindřichu Grieselovi z 21. 2. 1632 ustanovil zemský sněm konaný v Českých Budějovicích, že od každého poddaného má být týdně vybráno 5 liber masa, od faráře 4 ½ libry, od ovčáka 7 ½ libry a od jeho čeledínů 2 ½ libry masa nebo místo jedné libry masa 3 krejcary.

(25) Lehké jezdectvo císařské armády složené převážně z vojska naverbovaného v Polsku a v uherských zemích.

se má dávat denně stejné množství potravin, ale pouze šest zlatých měsíčně. Plukovník se svým štábem a ostatní důstojníci mají být stejně jako u pěchoty placeni měsíčně v hotovosti, ale s tím rozdílem, že plukovník nad tisícem jezdců má dostávat plný žold, ale ten, který velí jen pěti kompaniím, má dostávat poloviční žold. Také potraviny, které obdrží v ležení, jim mají být od žoldu odečteny. Cokoliv, co bude z ležení vzato pro nově naverbované vojáky, má být včas oznámeno některému plukovníkovi nebo ubytovacím komisařům.(26)

O tom, kolik potravin bylo možno získat v úrodných oblastech království, si lze učinit představu ze seznamů obilí a vína, které připadlo saským důstojníkům v Litoměřicích.(27) Celkem šlo o sto 124 sudů vína a 989 strychů obilí od dvaceti dvou měšťanů ve městě i na předměstí. Jiný seznam uvádí, že z litoměřických čtvrtí, z předměstí a z židovského města bylo na rozkaz generála polního zbrojmistra Jana Melchiora ze Schwalbachu shromážděno 19. a 20. ledna celkem (25) Lehké jezdectvo císařské armády složené převážně z vojska naverbovaného v Polsku a v uherských zemích.1 108 ½ sudu vína a 466 strychů obilí.(28)

V Lounech byla zásoba obilí poněkud menší. Podle soupisu ze 16. dubna se zde nacházelo 387 strychů ve formě obilí, mouky či již upečeného chleba. K tomu je nejspíše pozdější poznámka, že již 155 ½ bylo spotřebováno, takže zbývá dosud v zásobě 231 ½ strychu, z čehož vyplývá, že pokud se denně spotřebuje 11 ½ strychu, měla by zásoba stačit ještě asi na dvacet dní. Ve městě bylo dále k dispozici padesát šest sudů vína, ze kterých již bylo vyšenkováno nebo odvedeno komisařům deset, takže i s těmi osmi, které jsou v radničním sklepě, zbývá padesát čtyři sudů. Pokud bude vojsku dáváno každé tři dny šest sudů, jak tomu bylo doposud, zásoba se spotřebuje za dvacet sedm dní. Dále byla k dispozici zásoba čtrnácti strychů sladu a ječmene, ze kterých bylo možné navařit 168 sudů piva, a ze kterých, když se komisařům odevzdá polovina, by mohla být soldates-

---

(26) ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 I., karton 58.

(27) SHStA Dresden, Film KI 616, sign. 7212, s. 195 an., *Verzeichnuß, was noch von Getreid und Weine in der Stadt den Krigsofficirern gehörig.* V Litoměřickém kraji byla na štáb a deset praporů pluku arkebuzírů nařízena měsíční kontribuce ve výši 16 087 tolarů. Na jeden pěší pluk včetně štábu mělo připadnout 16 434 tolarů měsíčně a k tomu ještě na čtyři pěší prapory Schwalbachova pluku měsíčně 6 052 tolarů. Na dělostřelectvo, včetně padesáti vozů, mělo být měsíčně odvedeno z Litoměřického kraje 10 545 tolarů, tedy celková suma na všechny výše uvedené jednotky činila měsíčně závratných 49 118 tolarů. Například od 17. ledna do 15. února 1632 bylo vydáno na dělostřelectvo v Litoměřicích 3 924 tolarů a 18 grošů. Tamtéž, s. 444–447.

(28) Tamtéž, sign. 7214. s. 508–510. Podle jiného nedatovaného seznamu, který zahrnuje také všechny čtyři městské čtvrti, ale bez židovského města a předměstí, bylo na plukovníkův rozkaz shromážděno celkem 451 sudů vína a 602 strychů obilí. Tyto zachované seznamy jsou zajímavé např. i pro genealogické bádání, neboť jednotliví měšťané Litoměřic jsou v nich uvedeni jmenovitě. Tamtéž, s. 511–512.

ka živena po dobu šestnácti dní. To ale není možné, neboť slad, ječmen a víno jsou z větší části v domech, kde jsou ubytovaní vysocí důstojníci. Pšenice, která zůstane po odvedení kontribuce, je vyhrazena také jim.(29) Dne 1. května bylo z výše uvedených 231 ½ strychu spotřebováno devadesát dva a několik liber, v zásobě tedy zbývalo přibližně 139 strychů obilí a dále ještě třicet jedna sudů vína a jedenáct strychů sladu a jeden strych ječmene.(30)

Komisaři, kteří byli Sasy ustanoveni v jednotlivých krajích, měli za povinnost dbát na řádné odvádění kontribucí ve prospěch kurfiřtovy armády, respektive jejích velitelů. Komisaři Litoměřického kraje Wolf ze Salhausenu, Alexander Kaplíř ze Sulevic a Jan Mostník z Nyštic sdělují v nedatovaném dopise generálu polnímu zbrojmistru Schwalbachovi, že nemohou zásobit potravinami Litoměřice z několika důvodů, mimo jiné protože bylo nutné při příchodu vojska do města rozdat velké množství zásob a nejlepší místa v kraji jsou natolik zpustošena, že tam nic není. Jak dosvědčuje rada města Mělníka, při prvním vstupu vojska do města bylo odvezeno velké množství potravin, a to se děje i v současné době. Plukovník Löser nechal poslat po vodě do Roudnice sedmdesát čtyři sudů vína ze zámeckých sklepů a také 710 strychů pšenice a sladu, 519 strychů žita, 470 strychů ječmene a 50 strychů ovsa. Z kláštera v Oseku odvezl Römer více než sto strychů obilí, na panství Úštěk patřícím jezuitům, na kterém je 572 poddaných, je vše poschováváno, nebo zcela zničeno. V Litoměřicích a okolí bylo hodně obilí, všechny stodoly plné, vedle nich ještě na poli stojící stohy, které důstojníci nechali v okolních dvorech a vesnicích vymlátit a odvézt pryč spolu s množstvím sudů vína. V Litoměřicích bylo ještě pět set strychů na kontribuci, které nechal plukovník Löser spolu s uloženými penězi také odvézt. I plukovník Solms nechal z tohoto kraje tajně odvézt asi sto strychů obilí a velké množství peněz. To, jak je kraj zbaven dobytka a vína, není třeba nijak dokazovat, je to vše očividné. Situace na velkých i malých statcích je úplně stejná, zbylo na nich málo nebo vůbec nic. Malý statek Velké Březno, kde je čtyřicet poddaných, měl nějakých sto strychů obilí, sudy vína a pěknou zásobu *gebackenes obstes*, všechno je pryč. Vojáci odvezli také osivo, ovce, hovězí dobytek, dokonce i lavice a další nábytek. Mnoho těch, kteří bydlí u Labe, by mohlo vyprávět, jak kolem proplouvají plně naložené lodě.(31) Janu Melchiorovi ze Schwalbachu sděluje Kryštof z Darndorfu z Loun, že 3. února v noci přešlo tisíc jezdců zamrzlé Labe a zcela vyplundrovali zámek v Postoloprtech a okolní vesnice. Vojáci odvedli dobytek i koně. Ochrannou stráž, která sem byla určena, zajali a odvlekli pryč. Nechali se slyšet, že by chtěli znovu přijet a odvézt s sebou také obilí. Co se tý-

---

(29) Tamtéž, s. 517–518. Seznamy z 16. 4. a 1. 5. 1632.

(30) Tamtéž, s. 519–520.

(31) Tamtéž, s. 94n, Nedatovaný dopis litoměřických krajských komisařů Salhausena, Kaplíře a Mostníka Schwalbachovi.

če kontribuce, během sedmi týdnů bylo sehnáno sotva tolik, co by stačilo na jeden týden. Je těžké docílit víc. Pisatel neví, jak by mohl za takového stavu dále živit armádu, když uváží, že z venkova nic nedostává a také zdejší měšťané nemohou vojsko ubytovat. Žádá Schwalbacha, aby rozvážil, jak by mohli být vojáci za takové nouze živeni. Na závěr sděluje, že napsal Janovi z Rochau, aby přemístil své jezdectvo podél toku Ohře a nechal břehy hlídat silnými jízdními hlídkami. Na některých místech v řece má také nechat natlouct kůly od jednoho břehu k druhému, aby znemožnil císařským průchod.(32)

Ke stavbě opevnění litoměřického mostu bylo třeba dodat na sto kop prken, a protože tam nebyla žádná pila, měla být prkna přivezena po lodích z Děčína. Ostatní stavební dřevo bylo třeba získat na místě. Dále bylo potřeba sto kop hřebíků do prken, třicet kop polovičních hřebíků do prken, aby mohly být opraveny trakaře, dále osm set okovaných trakařů. Jelikož ty nebylo možno získat, bylo nutné nechat je vyrobit v Drážďanech a poslat je do Litoměřic. V Drážďanech mělo být také vyrobeno tři sta kol k těmto trakařům. Měl být poslán také dostatečný počet prken na dna trakařů a dvě kopy prken k opravám jejich postranic, také pět tisíc velkých a malých plechových známek pro evidenci dělníků. Na to všechno musely být zbrojmistrovi v Drážďanech poskytnuty peníze. Dále byly žádány následující osoby: mistr ke stavbám hradeb, jeho zástupce, kapitán nad stavebními dělníky, jeho zástupce, dvanáct stavitelů valů a hradeb a jim podřízení lidé, které by bylo možné použít na stavbu hradeb, vyrývání drnů a jako dozor, stavební písař, pět výrobců plechových známek, mistr ke stavbě koleček se dvěma pomocníky a tisíc dělníků ke stavbě valů, což mají být poddaní z tohoto kraje. K zaplacení stavebních mistrů, dozorců, písařů, zámečníků, kovářů, tesařů, lodníků a materiálu (dřeva, vápence) se musely získat finanční prostředky ve výši pět tisíc tolarů, jinak by nikdo nepracoval a nebylo by možné něčeho dosáhnout.(33)

Obavy saských důstojníků z nebezpečí vyplývajícího z kontaktů domácího obyvatelstva s císařským vojskem byly zcela oprávněné. Svědčí o tom vzácné zmínky v korespondenci o šifrovacích klíčích, jako například v dopisu plukovníka Taubeho kurfiřtovi z Teplic z 6. března 1632. V post scriptu plukovník Dietrich z Taube píše, že šifry v korespondenci znamenají následující: jménem Hipoliton je označen Taube, 3 znamená císaře, 5 Jeho kurfiřtskou Jasnost, 18 Schaff-

---

(32) Tamtéž, s. 41. Kryštof z Darndorfu Janu Melchiorovi ze Schwalbachu, Louny, 4. 2. 1632. Na řádění lounské posádky ve Slánském kraji si stěžoval slánský krajský komisař Václav Pelargus Eustachu Löserovi, který o tom informoval kurfiřta. Jan Jiří I. rozkázal, aby bylo plundrování včas zastaveno a soldateska ve svém jednání omezena pod hrozbou přísných trestů. Tamtéž, s. 119, rozkaz kurfiřta, Drážďany, 30. 3. 1632.

(33) Tamtéž, s. 109, *Verzeichnus Was zu dem gnädigst angeordneten Schantzenbau vor die Leutmeritzer Brucke von nöthen sein wirdt.*

gotsche, který je pisatelem šifrovaného dopisu, který bohužel není k dispozici. Dále píše, že mu zvědové sdělují rozdílné zprávy. Jeden to, druhý zas ono, jeden referuje o velkém množství nepřátelského vojska, druhý o jeho velmi špatném stavu. Včerejšího dne zajali jeho vojáci velmi blízko saského tábora v Duchcově nepřátelského vojáka *ein pur lauter Bohemb*, čeledína z okolí Žatce, který při výslechu uvedl, že nepřítel není silnější než patnáct kompanií jízdy a pět praporů pěchoty. Toto prý oznámil pravdivě, ale přesto nechal Taube vyslat večer jednoho desátníka, který slíbil, že s nasazením života zjistí skutečnou sílu nepřítele.(34)

Dalším pramenem, svědčícím o strachu Sasů z kontaktů domácího obyvatelstva s císařskými a o snaze získat důležité informace, jsou výslechové protokoly zajatců.

Dne 12. března 1632 byl v Mělníce vyslýchán zajatý mělnický purkmistr Hans Scherer, který potvrdil, že minulou neděli 7. března před městskou branou obdržel dopis od nepřítele z Mladé Boleslavi, který po přečtení spálil v krejčovské dílně svého švagra. Odmítl nařčení z toho, že by dvěma poslům, kteří dopis přinesli, ukazoval nově zbudované zákopy. Byl tázán, zda je pravda, že byl v písemném i ústním kontaktu s nepřítelem. Na to Scherer odpověděl, že další kontakty se měly odehrávat jen na základě ústních sdělení. Vyslýchaný potvrdil, že se na takových věcech domlouval při návštěvách u nejmenovaného výrobce pažeb ke střelným zbraním. Nevěděl nic o tom, že by císařští jezdci očekávali odpověď od posla, který byl Sasy zajat, nevěděl nic o kontaktech a spolupráci starého zvoníka, který byl několikrát v minulých dnech poslán k císařským. Odmítl přiznání, že by oběma poslům poručil, aby utekli, jak jen mohou, neboť by mohli být dopadeni. Více informací se od zajatého Scherera Sasové nedozvěděli.(35)

---

(34) ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5. Jde o opis z drážďanského archivu uložený v Hallwichově pozůstalosti. Lokát s názvem Schreiben und Berichte aus Böhmen von Herrn Grafen zu Solms, ze kterého tento dopis pochází, dnes pravděpodobně neexistuje.

(35) SHStA Dresden, Film KI 616, sign. 7212, s. 104, *Interrogatoria des gefangenen Hans Scherers. Primum in Melnigk den 2/12 Marty 1632.* Saští důstojníci se obávali útoku císařských ve středních Čechách již počátkem roku 1632. Dne 3. ledna píše Jan Melchior ze Schwalbachu z Litoměřic nejspíše velícímu plukovníkovi v Mělníce Eustachu Löserovi, že se očekává útok císařských na Mělník, nabádá jej, aby se měl na pozoru, místo dobře obsadil vojskem, vyslal důvěryhodné lidi, aby pečlivě prozkoumali, zda se nepřítel blíží, v každém případě má postavit dobré stráže, aby nebyl nenadále přepaden. SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/3 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms, Obristen Hofkirchen, Obristen Schwalbachen, Obristen Raubenn und andern befehls habern der Soldatesca und Defensioner zustand Absicherung des Obrsten Lösers regiment zu Roß, der Ritterschafft Pferde und des feindes zustand betref. Item was nach des Grafen zu Solms Absterben mit diesen Raitern fürgangen 1632. Jan Melchior ze Schwalbachu asi Eustachu Löserovi, Litoměřice, 3. 1. 1632.

S tímto případem souvisí výslech Kryštofa Labera, který byl vyslýchán téhož dne, pravděpodobně také v Mělníce. Ten potvrdil, že v neděli 7. března přinesl mělnickému purkmistru Hansi Schererovi dopis od mladoboleslavského rychtáře a odevzdal mu jej před městskou branou. Potvrdil, že purkmistr přišel k městské bráně a dopis od něj převzal. Na otázku, zda měl dát rychtáři v Mladé Boleslavi od purkmistra nejen ústní, ale i písemnou odpověď, prohlásil, že neměl nic psát, nýbrž vše sdělit pouze ústně. Dále byl dotazován, zda mu purkmistr přikázal, aby odtud utíkal, jak nejrychleji může. Odpověděl, že o tom nic neví. Na otázku, zda byly téhož dne u Hostína nějaké kompanie jezdectva, které by očekávaly jeho odpověď, vyslýchaný Laber prohlásil, že u Nebužel bylo čtyřicet Chorvatů, kteří odváděli pryč dobytek. Byl dotazován, zda se přizná, že několikrát zapíral, že by neměl u sebe žádné psaní a že by žádné purkmistrovi nepřinesl, když za ním desátník poslal několik jezdců. Odpověděl, že měl od výrobce pažeb jen jeden dopis pro svého bratra. Ptali se jej, zda mu purkmistr zakázal, aby v budoucnu přinášel písemné odpovědi, ale řekl, že měl podávat pouze ústní sdělení. Na to odpověděl poněkud bez souvislostí, že prý požádal městského rychtáře, aby jej seznámil s rytmistrem. Napadlo jej, že by mohl být ušetřen. Přiznal, že ho pozval do své zahrady, kde mu dal sedm tolarů. Tvrdil, že zrádcem je posel. Ptali se jej, zda to všechno, co řekl, že se stalo v onu neděli, by zopakoval do očí i purkmistrovi, zde v přítomnosti všech důstojníků. To Laber potvrdil. Na otázku, zda je mu více známo o měšťanech, jejich jednání a účasti na takovém spiknutí, odpověděl negativně. Stejně negativně odpověděl na otázku, zda již dříve od mladoboleslavského rychtáře nebo jiných osob přinášel písemné nebo ústní zprávy. Na otázku, co to bylo za strážce, se kterým se bavil ve strážnici, odpověděl, že jej nezná. Na dotaz, zda tento nebyl vyslán nepřítelem, aby doručil zprávu, vyslýchaný odpověděl negativně. Stejnou odpověď dostali vyslýchající na dotaz, zda Laber neběžel opět k nepříteli, aby mu podal ústní zprávy. Záporně odpověděl vyslýchaný i na otázku, zda někomu nakázal, aby něco sděloval nepříteli. Na dotaz, zda vypověděl o všem, co je mu o této konspiraci známo a zda by chtěl také označit jiné zainteresované osoby, nechtěl nic říci. Pokud by setrval u takové odpovědi, musel by být vyslýchán ostřejším způsobem na mučidlech. Na poslední otázku, zda přinesl dopis zpět zastrčený za šňůrou u klobouku, odpověděl záporně.(36)

Na rozkaz generálzbrojmistra Schwalbacha byl vyslýchán na mučidlech Kryštof Sabors (!), od kterého se dozvěděli následující přiznání, že kdyby byl učiněn nepřátelský útok za pomoci tlusťocha neboli zdejšího purkmistra, měl vést vojsko za pustý dům, který je za rohovým domem na náměstí. Pusté domy ale ležely u městských hradeb. Přiznal, že klíčník od brány o tomto plánu dobře věděl a celou dobu doručoval druhé straně zprávy, stejně tak i krejčí. Jiný zajatec Adam

---

(36) SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214, s. 400–401.

Hoffen sem měl prý přivést vojsko od Mladé Boleslavi a purkmistr s klíčníkem jej měli odvést do města. Nakonec mělo být z Boleslavi odveleno na 600 mušketýrů a tři kornety jízdy a od Nymburka nějací Chorvaté, nevěděl však kolik. To vše prozradí purkmistr neboli tlusťoch, jak jej zajatý nazývá. Vše se mělo stát na rozkaz purkmistra následující čtvrtek nebo pátek, kdyby nebyli zajati. Chorvaté, kteří byli minulou neděli v Nebuželích, měli v plánu zaútočit na Mělník, měli vyplundrovat předměstí, po odchodu našich Sasy obklíčit a pobít. Vyslýchaný zopakoval, že vojsko mělo přijít k pustému domu a tlusťoch, totiž primas neboli purkmistr, měl dírou v hradbách vyjít ven a spolu s klíčníkem vojáky přivést do města. Na otázku, jaké je jeho zaměstnání, odpověděl, že sloužil jako jezdec v Bernsteinově pluku pod jedním desátníkem, ale utekl, protože zbil děvku svého pána. Jelikož nyní prý vše přiznal, měl by také říci, co psal tlusťochovi, totiž aby vojsko přivezlo s sebou i dva kartouny. Mlynář, kterému poskytl úkryt a který opět utekl, byl vyslán, aby zjistil, zda je ještě vězněn a zda by mohl být osvobozen. Zmíněný mlynář mu prý sdělil, že prý měli v úmyslu přijít s celým vojskem a zaútočit. Kdyby se jim to povedlo, bylo by to dobré, pokud ne, hned tak by se nevrátili. Vyslýchaný uprchlému mlynáři také přikázal, aby vše, co mu řekl tlusťoch neboli primas ohledně útoku, vyzradil boleslavskému rychtáři. Jestliže mají opravdu přijít, má mu to oznámit jeden den dopředu, aby je bezpečně přivedl prostřednictvím primasa nebo klíčníka na stanovené místo. Vojsko se prý mělo rozdělit na dvě části, to z Boleslavi o 600 pěšácích a 300 jezdcích mělo táhnout směrem na Ruppin (?) a dále ke kostelu. V neděli po Letnicích mají táhnout tři kornety Chorvatů a 600 pěších se dvěma kartouny z Ludeburgu (?) na Byšice. Když byl tázán, proč se útok neuskutečnil, odpověděl, že by se uskutečnil později, protože jej ale zajali, bylo vše prozrazeno. Mlynář mu také sdělil, aby dával dobře pozor a konal stráž. Mlynář byl vyslán, aby mu zakázal za nic na světě cokoliv prozradit a káral zajatého, aby Sasům neprozrazoval, že u něj byl třikrát ubytován. Nakonec se pokusil mlynáře vyhodit, když se u něj ukryl, aby unikl nebezpečí. O rychtáři a císařském rychtáři v Boleslavi prohlásil, že jsou prohnaní zrádci, kteří jej uvrhli do takového neštěstí. Na dotaz, jakým způsobem chtěl vyváznout, odpověděl, že prý chtěl vykonat plánovaný útok. Mimoto vypověděl, že jezdci v Boleslavi jsou špatně vybavení, neměli by žádný střelný prach, kdyby jim na něj tamější Židé nepůjčili a že zmínění Židé obstarávali stálou poštu z Prahy až do Casteliz (?) a odtud do Boleslavi. Nedávno bylo u něj v domku pět Židů poslaných z Prahy, kteří tvrdili, že kdyby bylo k dispozici pět tisíc vojáků, bylo by snadné Prahu dobýt, neboť množství vojska je tam kvůli velké úmrtnosti velmi malé. Židé z Lípy prý obstarávali důležité zprávy do Boleslavi. Obyvatelé Bělé pod Bezdězem požadovali na Boleslavských pomoc a v případě, že by přišli Sasové, chtěli se proti nim bránit. Tímto tentokrát své přiznání ukončil.(37)

Výslechových protokolů z doby saské přítomnosti v Čechách je v drážďanském archivu několik. Dalším případem byl např. bývalý rychtář v Křešicích Blažej Stich, který byl na rozkaz Jana Melchiora ze Schwalbachu uvězněn pro

podezření ze zrady. Velícího plukovníka v Litoměřicích Stich žádá, aby mohl být propuštěn na nastávající velikonoční svátky domů, a slibuje jako poctivý muž, že se po nich zase navrátí do vězení. Může dosvědčit, že nemá nikoho, kdo by mu pomohl na svátky obstarat jídlo a pití. Zda mu bylo vyhověno, nevíme.(38) V jiném dopise z 9. dubna prosí Stich plukovníka o propuštění z vězení, píše, že může před Bohem a s dobrým svědomím dosvědčit, že byl uvězněn pro podezření ze zrady nevinně a prosí jej, aby byl propuštěn na řádně odevzdaný revers, který k dopisu přikládá. Opět slibuje, že pokud provede něco zločinného, vždy a v každé době se dostaví před soud. Z přiloženého notářsky ověřeného reversu se dozvídáme, že Stich byl zatčen 20. března. Za to, že bude propuštěn, se v reversu pro větší jistotu zavázal, vedle svých dědiců, stanovením zástavy v podobě všech statků, včetně domu a dvoru ležícího v Křešicích a nemovitých i movitých věcí na jiných místech, nic z toho nevyjímaje. Jelikož neumí číst ani psát, požádal doktora medicíny a bakaláře obojího práva, notáře Jana de Meera, aby revers za něj sepsal.(39)

Některé z tajně pašovaných dopisů se podařilo saským vojákům zadržet a jejich originály skončily v drážďanském archivu, kde jsou dodnes. Několik z nich je psáno česky a jsou anonymní. Předpokládám, že jde o korespondenci duchovních se svými věrnými služebníky nebo poddanými. Jeden z pisatelů nabádá adresáta k dobrému hospodaření na statcích a k napomínání poddaných k věrnosti a stálosti: *„Jiříku milej, sem děkuji P.B. zdráv a brzy vás navštívím, buď zatím dobrým hospodářem a napomeň mý věrný poddaný, aby stálí byli, nežli tejden pomine bude jináče a kterej jest mi věrnej já jemu to všecko odměniti chci, pozdrav zatím mý věrný poddaný ode mne všeckny, já je neopustím a jestli kterej uběhlej se domů navrátí li, řekni jim, že aby doma zůstali, že já jim to všecko co sou proti mně provinili, odpustiti chci, pakli to neučiní, tehdy já je konečně najdu kdekoliv budou, zatím P.B. s vámi se všemi býti rač etc. Vzkaž mi jaký obilí máš a co stohu jest SK MP a jak mý hospodářství jest spraveno vzkaž po jednom z mých věrných poddaných kteréhož ty znáš.“* (40)

Pisatelem jiného anonymu je možná litoměřický probošt, který v dopise psaném v masopustní úterý děkuje asi svému hospodáři za dopis a uděluje instrukce ohledně hospodaření a vyjadřuje naději, že brzy taková situace skončí: *„Můj přemilej Jeníčku, že si zdráv, to tě přeji z upřímného srdce a že si mi o všelijakejch domu a probšství mého na příležitostech napsal, vděčně od tebe přijímám a na to se bezpeč, že tebe bohdá neopustím. Já sem již tobě i p. děkanu předešle několikrát psal, nevím zdaliž vám psaní jsou dodána. Že pak p. děkan majíce ta-*

(37) Tamtéž, s. 402.

(38) Tamtéž, s. 425.

(39) Tamtéž, s. 427–429.

(40) Tamtéž, s. 440–442.

kovou příležitost nám nic nepsal, musím to na ten čas p. bohu poručiti, věrná pravda, že v čas potřeby a nouze přítel se rozezná, to tam, neb předce mne srdce bolí zaplať Pán bůh každému, kdo v tomto neštěstí se mnou dobře míní a mně jak může slouží. Můj milej Jene, již niak udělej aby vinice se dělali, i ty kteří na mne připadly aspoň z polovice, ať v zdi škoda se neděje, však vinařové to mohou, pokad se jich žádnej neujal, správa Rychtářům Křešickému a Třeboutickému, nechť je dělají místo robot, ať se spořádají, však jim bohdá z toho srdce rád zaplatím. A poněvadž pan děkan bere z vín, proč také nemá na vinice nakládat? a k tomu já sem jeho za auředlníka nenařídil, tím však ať jest jistej, že mi ze všeho práv bejti musí, nechť nemyslí, že proboštství rancíruje (?) *chce li mejch důchodův a poddanejch se ujmíti, začež jemu poděkuji, nechť se ujde k mému dobrému a ne k svému užitku. Mezitím co mi koliv můžete schránit, schraňte a nadevšecko dejte pozor na pánev v pivovaře, aby aspoň ta zůstati mohla a v sobě pomáhejte, jak můžete. Přijde k vám brzo vojsko císařské pak hleď to niak opatřiti, aby si mohl salvam guardiam dostati, nechť pan děkan pomůže, kderého ode mne předce pozdrav s oznámením, že se opravdu hněvám, že mi nic nepsal, já že sem chvála Bohu zdráv a ještě živ a na poděkování dobrého hospodářství, že ho pozvu dáli Pán Bůh na kuřátko, za paní hraběnku z Kolowrat ať slouží Requiem, já nad ní mám kázati. Lidu, že všeckni, co jich vás tam jest pozdrav, bohdá se brzo zase shledáme, mějte jen malé strpení a dobrou mysl sobě dejte. Pana císařského rychtáře tolikéž pozdrav a oznam, že appropinquet redemptio nostra. Kde že se pak Daněk poděl, že ho posel neviděl? napiš mi, jak se máte a co se s vinicemi děje, uznáš li toho potřebu a nahodí li se kupec, prodej z těch přispádlejch některou vinici. Kněz Jakub ať se za mne Pánu Bohu modlí. A kterak je v klášteře S. Michala? A tak můj milej Jene, měj se dobře, brzo, brzo, brzo než se nadějete se uhlídáme. Datum v Auterey Masopustní."*(41)

Nepřipravenost a špatný stav saské armády dokládají stížnosti důstojníků a řadových vojáků adresované vyšším velitelům. Ne zrovna potěšující novoroční pozdrav napsali důstojníci a vojáci vogtlandského jezdectva sloužící pod kopanií generálního zásobovatele Kryštofa z Rochau Eustachu Löserovi. Píší 1. ledna 1632 z kvartýru ve Slaném, že kvůli obtížnému dnem i nocí trvajícímu pochodu jsou nanejvýš opotřebována nejen sedla a výstroj, ale i většina koní je nemocná či zraněna a část z nich zcela vyčerpána, nebo již zemřela. Také větší část vojáků je bez oděvu. Nic nedostali, protože jim nemohlo být nic posláno, ani oděv, ani sedla, výzbroj a výstroj a ani s nemocnými koňmi nemohou postupovat dále. Tam, kam přišli, byly již kvartýry zpustošeny tak, že ani jezdci ani koně neměli nic k živobytí a museli trpět nesnesitelným hladem a velkým nedostatkem potravin a krmiva pro koně. K tomu všemu při nastalém sněžení, při tak velké zimě a mrazech musí vykonávat nepřetržité noční stráže. Jezdci i koně hla-

(41) Tamtéž.

doví a mrznou a musí tak zahynout. Někteří vojáci již onemocněli, ruce i nohy jim tak zmrzly, že již nemohou roztát. Ano, někteří odtud odjeli domů, aby se mohli obléci, takže je teď kompanie, co do počtu mužů i koní, velmi slabá. Prosí plukovníka Lösera, aby se přimluvil u kurfiřta, aby mohli dostat několik týdnů dovolenou, jet domů a tam se obléci a opatřit si sedla, koně a výstroj, protože dále už to nebude možné vydržet.(42)

Žádost o to, aby vojáci mohli navštívit své rodiny, adresují 3. února 1632 kurfiřtovi také rychtář a starší obce Sněžník u Děčína. Šlo jim nejspíše o to, aby se zbavili posádky ve městě. Sdělují, že kurfiřtovi je dobře známo, že u zeměbraneckých jednotek slouží z větší části chudí, nemajetní řemeslníci, jejichž ženy a děti musí kvůli jejich již devět měsíců trvající nepřítomnosti snášet velkou nouzi a bídu. Některé rodiny nic nemají, sotva přežívají. Přáli by si, aby mohli opatřit svým rodinám a dětem, které trpí nouzí, nutnou obživu. Podpora od ostatních obyvatel Sněžníku by vojákům mohla stačit, ale v ležení stejně nic není, jen chudoba a žádné prostředky k obživě. Žádají kurfiřta, aby ve městě ležící nemocné vojáky propustil a dovolil jim odebrat se na čas domů, kde by si mohli odpočinout a opět nabrat síly a s Boží pomocí mohli zajistit svou těžkou řemeslnou prací obživu svým dětem.(43)

Všechny stavy a obyvatelé Žateckého kraje si stěžují kurfiřtovým komisařům Litoměřického kraje na saské vojáky. Posledního dne roku 1631 píší, že saský kurfiřt, jejich nejmilostivější pán, nechal do Žateckého kraje a tohoto království uložit do zimních kvartýrů několik pluků pěšího a jízdního vojska. K jeho živení nařídil odvádět jisté daně; peníze, obilí a další potraviny. Jelikož za poslední uplynulé dva měsíce obyvatelé kraje tyto nechtěli zaplatit, rozkázal, aby byly získány pod nátlakem. Pisatelé sdělují, že stejně jako jejich poddaní upadli do velké chudoby, nejen kvůli útisku od různých vojáků pěchoty i jezdectva, kteří leží v Žateckém kraji více než deset let, nýbrž jsou také zcela vyčerpáni verbováním, mustrováním a průtahy vojska a také Božím řízením byla v minulých létech malá úroda ovoce i obilí. Kvůli bídě nespočet osedlých odešlo a nechali stát své domy a statky opuštěné, zčásti spálené, zčásti zcela zpustlé. Malý počet těch, kteří zůstali, byl kurfiřtovými vojáky přiveden zcela na mizinu, neboť vojáci sebrali dobytek, koně, obilí a další potřebné věci k uživení, takže, pokud to milý Bůh neodvrátí, nelze očekávat nic jistějšího, než hlad, bídu, drahotu a úplný zánik.(44)

---

(42) Tamtéž, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/3 Schreiben und Berichte aus Böhmen von H. Grafen zu Solms, Obristen Hofkirchen, Obristen Schwalbachen, Obristen Raubenn und andern befehls habern der Soldatesca und Defensioner zustand Absicherung des Obrsten Lösers regiment zu Roß, der Ritterschafft Pferde und des feindes zustand betref. Item was nach des Grafen zu Solms Absterben mit diesen Raitern fürgangen 1632. Voigtlandské jezdectvo Eustachu Löserovi, Slaný, 1. 1. 1632.

(43) Tamtéž, rychtář a starší obce Sněžník kurfiřtovi, Sněžník, 3. 2. 1632.

Na krádeže dobytka upozorňuje ještě 15. června 1632 saského maršála Arnima císařský plukovník Sparr, píše, že někteří kurfiřtští vojáci odvedli sedlákům v okolí Ústí nad Labem dobytek. Sparr se domnívá, že se tak stalo, aniž by o tom Arnim něco věděl.(45)

Memoriál z 11. listopadu 1631 shrnuje to, co bylo nařízeno a učiněno z rozkazu Jana Melchiora ze Schwalbachu za nepřítomnosti polního maršála Arnima. Je v něm uvedeno, že armáda se dala 10. listopadu ráno na pochod z Budyně do Loun a Postoloprt podle vydaného pochodového pořádku a za pochodu má za pomoci jezdectva pilně hlídat cesty a průsmyky v povodí Ohře. Všechny průsmyky a brody přes Ohři mezi Budyní a Postoloprty má hlídat mistr dělostřelby, kterému mají být dáni k ruce tesaři a dělníci ke kopání příkopů a kromě nich ještě pěší a jízdní doprovod. Průsmyky a brody má přepažit dřevěnými kůly a ty zakopat. Mistr dělostřelby má všechny mosty mezi Budyní a Louny vyhodit do vzduchu a díry po nich zasypat, aby nemohly být znovu postaveny. Mosty v Lounech má dobře prohlédnout, a pokud jsou ty v Postoloprtech lepší, má ty v Lounech zničit. Má také dávat pozor na to, kde je řeka Ohře mělká a kde se na obou jejích stranách stejně zvedají břehy. Na konec je uvedeno, že poddaní mají být podle možností chráněni před nespravedlivým násilím a má být všude držen dobrý regiment, tzn. pořádek a disciplína. O všem, co je možné sdělit písemně, má být Arnim informován do Ústí a armáda má čekat v Postoloprtech.(46)

Každodenní život vojáků ve vojenských leženích tu a tam narušily vzájemné spory, jak o tom svědčí i záznam o výslechu rozhádaných poddůstojníků před přísežnými soudci v Lounech, zapsaný 9. ledna roku 1632. August Findekeller, praporčík v kompanii pod kapitánem Christianem Eulanem, vypověděl, že byl hostem u praporčíka Eliase z Ponickau a bratra pana nejvyššího strážmistra (pozn. majora). Po obědě k nim přišli dva dělostřelci. Pan z Ponickau požádal o velkou sklenici, která mu byla dána, a pily se přípitky na zdraví. Bratr pana majora začal pít na zdraví všech členů rodu z Ponickau. Když dostal sklenici Jiří Puchner, omluvil se, že prý je sklenice moc velká, chtěl by zde zůstat střízlivý a neopíjet se. Nato začal bratr pana strážmistra, že začal pít na zdraví všech Ponickau a že on mu nechce na přípitek odpovědět. Praporčík (tj. Ponickau) řekl, že ten, kdo by na přípitek neodpověděl je medvědí kůže (*Bernheuter*) a nato vytáhl kord a chtěl se bít s dělostřelcem Loßem a vyzýval praporčíka Findekellera, aby se bil také, ale ten se nechtěl přidat a domlouval Ponickauovi, kterému chtěl vzít kord, při čemž si poranil levou ruku. Začal napomínat pana z Ponikau, aby

---

(44) Tamtéž, 11237 Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10833 Nr. 452 Allerhand böhmische Sachen während der sächsische Okkupation 1631–1632.

(45) Tamtéž, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9189/2 Kriegswesen in Schlesien betrf. 1631–1633.

(46) Tamtéž, film KI 616, sign. 7212, s. 30. *Memorial von General Feldzeugkmeister was in abwesen des Herrn Feldmarschalgs er zu verricchten undt an zu ordnen habe, den 1. 11. 1631.*

kord schoval. Findekeller se cítil uražen a opustil místnost, ale vzpomněl si na své uvěznění(47) a vrátil se do místnosti. Z Ponickau začal za jeho zády prohlašovat: „Praporčíku Findekellere jsi mizerný padouch, jestliže se se mnou nechceš bít!“, což sice on neslyšel, ale dozvěděl se to od jiných. Jelikož se cítil uražen, uchopil svůj kord a chtěl za ním jít dolů, šikovatel ho ale žádal, aby to nechal být, což on také učinil. Praporčík Ponickau se posadil na koně a dále mu nadával do mizerů, padouchů, kujónů a dalších nactiutrhačných slov, jestliže by Findekeller nepřišel a nechtěl se s ním bít nebo jej ráno nevyzval na souboj. Praporčík sám toto neslyšel, ale odvolává se na svého šikovatele a jeho sluhu. Co se dělo v místnosti, to by mohli sdělit dělostřelci. Toto vše přísluší před vojenský soud.

Praporčík Elias z Ponickau před soudci vypověděl, že jej praporčík Findekeller pozval k obědu, neboť jej Findekeller požádal, aby zašel za jeho kapitánem kvůli vězení, což on udělal a přinesl mu od jeho kapitána odpověď. Byla také podána velká sklenice, ze které se připíjelo na zdraví. Findekeller nechal přivést také pištce a bubeníka. Praporčík Ponickau odešel z místnosti a hodlal odjet pryč, nadto mu vyšel po schodech naproti bratr pana nejvyššího strážmistra a sdělil svému příbuznému (*Vetter*), že zde nahoře se opovrhuje rodem z Ponickau, ve kterém jsou všichni do jednoho opilí. Elias vyšel nahoru a požadoval vysvětlení, z jakého důvodu se opovrhuje rodem z Ponickau, a při tom pronesl ke společnosti několik urážlivých slov, která by teď nepovažoval za významná. To vše zapříčinilo, že vytasil kord, který mu byl také násilím vyražen z ruky a odnesen pryč ke dveřím místnosti a měl jej dostat zpět až doma. Ponickau na to řekl, že to bylo mizerné, urážlivé jednání jednomu vytrhnout kord z ruky a odnést jej pryč. Poté nasedl na svého koně a odjel odtud s tvrzením, že když se Findekeller cítí uražen, má s ním zítřejšího dne projednat, kdy dojde k satisfakci. Odvolává se na bratra pana nejvyššího strážmistra, který to viděl a slyšel. Výslech je ukončen konstatováním, že bratrovi strážmistra není nic jiného známo.(48)

Sasy ustanovený správce mělnického panství Ondřej Petzelb sděluje pravděpodobně Janu Melchiorovi ze Schwalbachu v dopise psaném v Mělníce 22. dubna 1632, že 16. téhož měsíce přijel k městu plukovník Albrecht z Kalcksteinu se vším svým vojskem. Jelikož je město malé a nepříliš majetné, musel položit své vojáky nejen do města, ale i na předměstí, do kláštera a za městské hradby, kde leží celá kompanie jezdectva. Vojáci odhánějí z domů zbývající hovězí dobytek a ovce. Předstírají, že z toho důvodu, že zde musí ležet tak natěsnaní, jsou nuceni vyhledávat k živobytí vše, co kde jen mohou najít. Nelze jim odporovat, nýbrž se musí nechat žít podle jejich vůle. Poddaní jsou nyní díky své vzpurnosti od vojáků popleněni a zle poraženi, byl jim sebrán veškerý majetek a z vesnic na této straně řeky všichni utekli. Na druhé straně řeky pobrali vojáci plukovníka Lösera

---

(47) Z kontextu není jasné, o jakou záležitost šlo.

(48) SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7212, s. 182.

minulou noc z prostoru u hradeb 51 kusů hovězího dobytka a sedm hříbat, nepočítaje další dobytek. Zvířata byla na rozkaz plukovníka Lösera odvedena k tomu vyslanými vojáky do vojenského ležení. Dále sděluje, že má u sebe 80 sudů vína a 5 várek pšeničného sladu, které by chtěl podle rozkazu generálního komisaře Schleinitze doručit do Lovosic. Jelikož pivovar je v místech, kde je nakvartýrováno vojsko, nemůže se pustit do vaření piva. Pivo se nevaří a pisatel se obává, že by se vojáci mohli v noci vlámat do sladovny a vše z ní odnést, jak to již udělali s pivovarským dřevem, které použili na stavbu palisád.(49)

Na Kalcksteinovy jezdce si stěžuje i Bohuslav Styfr, zřejmě jeden z úředníků na roudnickém panství, které patřilo kněžně z Lobkovic. 12. dubna píše Janu Melchiorovi ze Schwalbachu, že si poddaní kněžny z různých míst panství stěžují, že poté, co se u nich ubytoval plukovník Kalckstein se svým jezdectvem, je jim to málo, co dosud s velkou námahou zachovali, násilím pobráno. Vojáci neušetřili od rabování ani kostely. Z vesnic vzali veškeré obilí, které našli, a ubozí poddaní jsou tak zcela na mizině. Pokud nebude toto násilné okrádání zastaveno, nebude možné vybrat jakékoliv kontribuce. Pisatel snažně Schwalbacha prosí, aby byla učiněna nejmilostivější opatření, aby ustaly násilnosti. Věří, že generál udělá vše proto, aby chudí lidé nepřišli úplně o všechno. Pokud by neměli z čeho žít a útlak by dále pokračoval, byli by bezpochyby nuceni opustit své statečky a odebrat se odtud pryč na různá jiná místa, jak se již stalo kvůli hrozící chudobě.(50)

Městská rada v Lounech na místě celé městské obce píše 17. dubna generál zbrojmistru Janu Melchiorovi ze Schwalbachu, že je město zatíženo ubytováním šesti pěších praporů, nehledě na vojáky ve švédských službách,(51) odváděním kontribucí a živením vojska, takže jsou z toho mnozí zcela vyčerpáni, odcházejí odtud s prázdnou a musí zde nechat stát své statky. Také mnoho domů bylo vojáky zbouráno a vypáleno. Jestliže z nich a z ostatních měšťanů nebude sňata tato velká a déle nesnesitelná zátěž, je třeba myslet na to, že to již nikdo nemůže dále snášet a celé město zůstane liduprázdné a zpustošené a vojáci nebudou mít ani to nejmenší k živobytí. Aby se z celého města nestaly úplné trosky, což se již bohužel z části stalo, žádá rada plukovníka, aby přednesl saskému kurfiřtovi poníženou prosbu o pomoc a odvrácení nebezpečí zániku města.(52)

Z panství, která byla vyrabována saskými vojáky, bylo obtížné získat kontribuce. Wolf ze Salhausenu a Jindřich ze Salhausenu píší 30. dubna generál zbroj-

---

(49) Tamtéž, s. 170–171. Ondřej Petzelb, kurfiřtský správce panství Mělník Janu Melchiorovi ze Schwalbachu, Mělník, 22. 4. 1632.

(50) Tamtéž, s. 146–147. Bohuslav Styfr Janu Melchiorovi ze Schwalbachu, Roudnice, 12. 4. 1632.

(51) Zde jsou jistě myšleni navrátivší se exulanti.

(52) SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214, s. 159.

mistrovi Janu Melchiorovi ze Schwalbachu, že to, jak těžké je vybírat kontribuce je zcela zřejmé.(53) Na panství Šluknov použili všechny prostředky k tomu, aby něco získali, přesto nedostali ani krejcar. I tak na konci měsíce vybrali v kraji 2 560 tolarů, ale žádné potraviny. Všude si lidé stěžují, že kvůli nedostatku musí prodávat své oděvy, aby získali něco k jídlu. Z Děčína a ostatních statků, které patří Thunům a na kterých je 1 070 poddaných, nevybrali vůbec nic, ačkoliv na konci měsíce mělo z těchto panství připadnout do pokladny 5 350 tolarů. Z jiných míst nemohou pro nemajetnost také nic odvést. Nehledě na to, jak se nyní těžce kontribuce vybírají, po plucích, které zde byly nakvartýrovány předtím, přišli nyní jezdci plukovníka Kalcksteina a vévody holštýnského. Zvláště Kalcksteinovi vojáci svými přesuny zahubili mnoho lidí, takže kontribuce u mnohých nelze vybírat. Města Litoměřice, Mělník, Ústí nad Labem a Úštěk jsou ubytováním vojska tak vyčerpána, že mnozí jejich obyvatelé hynou. Na venkově má jen nepatrná část ještě něco k jídlu. Naprostá většina koní a dobytka je pryč, takže není možné cokoliv odvádět. Pisatelé žádají Schwalbacha, aby je omluvil u kurfiřta, že nevědí, jak jinak by mohli ještě něco sehnat. Mohou sice vybírat kontribuce vojenskou exekucí, ale mnozí pak z hladu z panství ještě utečou.(54)

Komisaři Litoměřického kraje neustále řešili problémy s ubytováním vojska a vybíráním dávek. V nedatovaném dopise sdělují Schwalbachovi, že se dozvěděli z rozkazu, který on obdržel od kurfiřta, že mají odvézt z tohoto kvartýru potraviny pro plukovníka Dietricha z Taube a kompaniím knížete holštýnského. Píší, že je adresátovi dobře známo, že po rozdělení kraje připadlo plukovníku Taubemu v jeho třetině 3 517 osedlých a ostatní dvě třetiny s 7 034 osedlými zůstaly nerozděleny, aby z nich byly živeny 4 kompanie pana generála polního zbrojmistra, a také pěší pluk a koně k dělům a vozům. Co se týče potravin,

---

(53) Wolf ze Salhausenu, který byl komisařem Litoměřického kraje spolu s Alexandrem Kaplířem ze Sulevic a Janem Mostníkem z Nyštic, je podepsán pod česky psaným patentem z 16. prosince 1631, kterým se nařizuje odvádění kontribucí ve prospěch saského kurfiřta: *„…Vedle keteréhožto milostivého J. M. kurfiřtské poručení a instrukci dané, při jednom každém z pánův obyvatelův kraje tohoto, kteří by poddané osedlé měli, z povinnosti na nás vložené nařizujeme, od osob pak svých přátelsky a služebně žádáme, aby zatím a na další aučet (poněvadž ty věci rychlého a brzkého penězi hotovými opatření potřebují žádného odkladu trpěti nemohou) od poddaného osedlého po říšským tolaru vybral a pokudžby poddaní peněz na tak hbitý čas neměli, z důchodu svého založil a sem do města Litoměřic při listu přiznávajícím, ihned jakž by ho tento list náš došel, konečně k osobám k tomu zřízeným dodati hleděl. Ač se chce kdo před další škodou uvarovati. O čemž vědauce nepochybujeme, než-li že se tak zachovati a co na upřímný milovníky vlasti náleží od sebe činiti neobmeškají.“* ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X.–XII. (1–109), karton 56. Příloha dopisu Ilgena von Ilgenau Valdštejnovi.

(54) SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214, s. 192–193. Wolf ze Salhausenu a Jindřich ze Salhausenu Janu Melchiorovi ze Schwalbachu, Litoměřice, 30. 4. 1632.

nemůže plukovník Taube s jemu přidělenou třetinou vystačit, proto mu byly k lepšímu uživení jezdectva z ostatních částí přiznány veškeré statky Kinských s 1 356 osedlými a statek Prißnitz (Přísečnice?) náležející Dětřichovi z Bünau s dvěma sty jedenácti osedlými. Plukovník Taube tak dostával potraviny od 5 083 osedlých a zbývající dvě třetiny byly živeny jen od 5 467 osedlých, tedy Taubeho třetina má jen o necelých čtyři sta lidí méně, než Schwalbachovy dvě třetiny. Nesmí se zapomenout, že poddaní na statku Vršovice odvádějí kontribuce do Loun, takže tato část kraje má sotva o dvě stě poplatníků více, než ona třetina, kde je plukovník Taube. Poddaní v počtu 5 267 musí živit odedneška jednu kompanii plukovníka Taubeho a také dva štáby a čtrnáct praporů pěchoty a nejméně dvě stě jezdců, také několik set koní k dělům a vozům. Vedle toho jsou zde velké spory kvůli štábu, protože k jeho živení se musí dávat obilí již odvedené komisařům. Pisatelé sdělují, že by rádi a ochotně pomohli plukovníku Taubemu získat potraviny, jen kdyby Kalcksteinův pluk nečinil v této části kraje tak velké překážky při získávání kontribucí. Zároveň sami komisaři nemohou vyžadovat, aby bylo ve velkém spěchu shromážděno dostatečné množství potravin a krmiva pro koně, protože z mnohých míst sem přicházejí téměř denně nářky a bědování, a tak další odvádění kontribucí a potravin pokládají za nemožné. Ta místa, kterými prošlo vojsko, byla zbavena množství dobytka a koní. Z vlastního statku jednoho z pisatelů dopisu, salhausenovském Bürgsteinu,(55) který před časem vlastnil Zdeněk hrabě z Kolovrat, bylo odvedeno pryč sedmdesát koní, poddaní vyhnáni, truhly a skříně rozbity a lidé byli nuceni k příliš velkým výdajům. Jelikož je kraj zcela vyčerpán, neví, jakým způsobem by mohli pomoci. Aby zde mohla být živena ubytovaná soldateska, žádají, aby mohli všechny okolnosti ponížen sdělit Jeho kurfiřtské Jasnosti, a jsou ochotni a připraveni nejposlušněji a v každé době vykonat vše, co Jeho kurfiřtská Jasnost nařídí.(56)

S řáděním vojáků na panstvích své manželky se potýkal i navrátivší se Ladislav Velen ze Žerotína, který píše snad Schwalbachovi 1. května z Libochovic. Sděluje, že před dvěma dny vpadli vojáci do jedné vesnice, nějakému chudému muži odvedli koně a vesnici vyplundrovali. Jeden z vojáků, který tam byl panem plukovníkem určen jako ochranná stráž, se je snažil pronásledovat, ale nemohl je dohonit. Jeden strážmistr z kompanie pana Fürstenau z pluku pod velením plukovníka z Taube vpadl do vesnice Solany,(57) vlámal se do dvou tamějších mlý-

---

(55) O tom, že se Wolf ze Salhausenu navrátil do země a ujal se jmenovaného statku, informuje Jiřík Karmaunský (?) inspektora valdštejnových panství Václava Králíka dopisem daném *ve strachu a na spěch Pod Hrází* z 20. 11. 1631. Píše: *Pánu oznamuji, že pan Wolf Solhauz na své statky přijel, Byrgštejna se ujal a poddanost mu slibovali.* ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X. – XII. (1–109), karton 56.

(56) SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214, s. 456–458. Wolf ze Salhausenu, Jindřich ze Salhausenu a Jan Mostník z Nyštic Janu Melchiorovi ze Schwalbachu, asi Litoměřice, bez data.

nů a z každého sebral na dvacet strychů obilí, sedláky těžce vyplundroval, rozbil truhly a skříně. Když mu byla ukázána sepsaná a zpečetěná salva guardia a bylo požadováno, aby svého jednání zanechal, nevzal rukopis a pečeť pana plukovníka vůbec na vědomí. Nejen, že tímto poškodil pisatelovu manželku a její chudé poddané, nýbrž také zesměšnil pana plukovníka a oslabil tak jeho autoritu. Žerotín píše, že doufá, že plukovník dobře ví, jak autority opět nabýt. Prosí jej, aby se přátelsky ujal poddaných a zda by mohl onen chudý muž, který přišel o majetek, a stejně tak i ostatní poddaní dostat své věci zpět, což přispěje nejen k dobré pověsti pana plukovníka, ale také k zachování poslušnosti u vojska.(58)

Plukovník Kalckstein se nájezdy a pleněním nejspíše vyčerpal, neboť 6. května 1632 prosí z Mělníka generála Schwalbacha o lék proti horečce. Píše, že o jeho stavu informoval generála jistě již jeho podplukovník. Adresátovi netají, že si nemyslí, že by zase vstal z postele. Dnes mu začal Bůh pomáhat, ale myslí si, že má terciální horečku a zítra jí bude opět zasažen. Od svého podplukovníka se dozvěděl, že pan generál má k dispozici prostředek proti takovým obtížím a úpěnlivě jej prosí, zda by mu nemohl prokázat přátelskou službu a ten mu zaslat i s dopisem, jak jej má užívat a jak si v té věci dále počínat.(59)

Na saské vojsko si Schwalbachovi stěžuje také židovská obec v Úštěku, jejíž členové mu v nedatovaném dopise píší, že z velké nouze a bídy jsou chudí židé nuceni sdělit, že minulý pátek, osm dní před příchodem Tvé Jasnosti, přijel do Úštěku kapitán se svým vojskem a především je, židy, zatížil povinností ubytovat vojsko. Museli jim dávat jídlo a pití, jinak je bili a obávali se, že je připraví i o život. Z velké nouze a útrap slíbili dát kapitánovi padesát dukátů, jak požadoval. Nevěděli ale, kde je mají sehnat. Namísto nich dali kapitánovi sto čtyři loty stříbra, které bylo před sto lety darováno do místní synagogy. Minulý pátek museli opět odvést osmnáct tolarů, které vyprosili od jiných židů. Jednoho z židů držel kapitán ve vězení tak dlouho, dokud mu nebude dáno čtyřicet dukátů, které neměli kde vzít. Pisatel sděluje, že ve městě jsou chudí židé, kteří již nemají nic k živobytí a nikdo z plukovníků ani z velitelů je tak těžce neutiskoval, jak to činil tento kapitán, nýbrž v každé době měli s nimi tisíce těch, co zde protáhli, slitování. Žádají ponížene adresáta, aby jim udělil milost a slitoval se nad nimi a nechal vydat přísný rozkaz kapitánovi, aby stříbro, které patří synagoze, bylo vráceno zpět, aby byli propuštěni z vězení, aby je již dále neutiskoval, nýbrž je ochraňoval. Co se týče osmnácti tolarů, ty mu rádi darují.(60)

---

(57) Dnes část obce Děčany v okrese Litoměřice.

(58) SHStA Dresden, film KI 616, sign. 7214, s. 196. Ladislav Velen ze Žerotína, Libochovice, 1. 5. 1632. Na řádění vojska si stěžují i obyvatelé poničené vesnice Solany v nedatovaném dopise. Tamtéž, s. 229.

(59) Tamtéž, s. 219. Plukovník Albrecht von Kalckstein nejspíše Janu Melchiorovi ze Schwalbachu, Mělník, 6. 5. 1632.

Chování saského vojska v Čechách přimělo saského kurfiřta Jana Jiřího I., aby vydal 6. května v Drážďanech tištěný patent adresovaný plukovníkům jízdy i pěchoty, jejich podplukovníkům a ostatním velitelům. V nařízení se píše: Při ujímání se měst, zámků a míst v Království českém se dopouštěla saská soldateska rozmanitého plundrování, odvážela obilí, koně, voly, ovce a jiný dobytek bez jakéhokoliv ostychu, nehledě na salva guardie, a pak jej prodávala za nepatrné částky a tak snižila hodnotu proviantu, který je k dispozici ve skladech a u posádek, což velmi poškozuje kurfiřta, jako toho, kdo vede válku, plukovníkům ubírá na autoritě a škodí na živobytí samotným pěšákům i jezdcům a také velmi brání udržení poslušnosti u obyvatelstva. Má se více hledět na blaho celé armády a zachování pluků, než na soukromý prospěch. Zásoby nepřísluší nikomu jinému, jen kurfiřtovi jako pánu války a podléhají úřadu generálního zásobovatele, ze kterého je živeno vojsko. Žádný z plukovníků a jiných velitelů nesmí nechat vozit jakékoliv zásoby mimo ležení. U žádného pluku se nesmí rozmáhat plundrování chudých lidí, ani odvážení obilí, koní, volů a dobytka, ani rozbíjení truhel a skříní. Zásoby obilí a jiných potravin v současných i budoucích kvartýrech nemají být ponechány v táborech, ale mají být nahlášeny a prostřednictvím plukovního zásobovatele vydány generálnímu zásobovateli. Kurfiřt rozhodl, že to obilí, které získali plukovníci na kontribucích, by mělo být dodáno do proviantního skladu a zaplaceno podle taxy udané v tištěném patentu. Tak se má s nimi učinit vyrovnání, aby byli spokojeni. Také těm, kteří získali potraviny koupí, má být za ně počítáno podle obvyklých poplatků a ne více. Podle toho budou dbát všichni plukovníci na to, aby vedli své pluky dobře a disciplinovaně a opatřili je nutným živobytím, aby byl zachován plný počet vojáků a nebyly zcela v troskách. Obyvatelstvo na všech místech má být ponecháno v klidu a v bezpečí na svých polnostech. Jelikož se v minulých letech vypěstovalo na všech místech kvůli suchu a malé úrodě velmi málo a u pluků a kompanií se nalézá velký počet vozů k přepravě zavazadel, bylo jezdcům odebráno krmivo pro koně, což zapříčinilo velkou nouzi. Proto Jeho kurfiřtská Jasnost nařizuje tímto patentem, aby u každé kompanie jízdy nebylo více než pět vozů a u každého praporu pěchoty ne více než tři vozy. Při nejbližším pochodu mají být vozy evidovány a spočítány. Aby nedošlo k žádným překážkám při řádné a včasné dodávce proviantu plukům kvůli nedostatečnému množství k tomu potřebných vozů, považuje Jeho kurfiřtská Jasnost za nutné, aby u každé kompanie a velitelů byl vybaven alespoň jeden vůz, když ne dva, čtyřmi dobrými koňmi, kteří mají být kompaniemi převzati k přivezení a odvezení proviantu, což se má stát vždy prostřednictvím plukovního zásobovatele nebo vozmistra. Každý zásobovatel, sekretář, písař a ubytovatel má ovládat vyúčtování dosud přijatého a vydaného proviantu do té míry, aby mohl být co nejdříve nápomocen našemu generálnímu válečnému komisaři Joachi-

---

(60) Tamtéž, s. 359. Židé v Úštěku asi Janu Melchiorovi ze Schwalbachu, bez data.

mu ze Schleinitz a informovat ho o stavu vyúčtování, bude-li o to požádán. Nyní bude každý vědět, jak má dodržovat tato nařízení a jak má napomáhat k zachování a blahobytu každého pluku, aby se vyvaroval nejvyšší kurfiřtské nemilosti a pokuty. Ty, kteří se dopustí něčeho proti tomuto nařízení, mají plukovníci náležitě a přísně potrestat.(61)

Podle seznamu ze začátku prosince roku 1631 bylo rozmístění saských jednotek v Čechách následující:

Jezdectvo: pluk kurfiřtovy tělesné gardy leží v Kladně, Újezdě, Schneizna (Smečno?) a Schermena (?) ve Slánském kraji, dvě kompanie polního maršála Arnima jsou v Loketském a v Chebském kraji, tisíc jezdců Arnošta knížete z Anhaltu je nakvartýrováno v Chebu, tisíc jezdců Jana Viléma vévody saského leží v Žateckém kraji, stejný počet jezdectva vévody holštýnského je v Plzeňském kraji, plukovník Hofkirchen s tisíci jezdci leží v Loketském a v Plzeňském kraji, jízdní pluk Eustacha Lösera je v Litoměřickém (?) kraji, plukovník Caesar z Pflug v Kouřimském kraji, plukovník Wolf Adam ze Steinau v Rakovnickém kraji, Albrecht z Kalcksteinu v Plzeňském kraji a u Fridricha Viléma z Viztum není kraj uveden.

Pěchota: pluk kurfiřtské tělesné gardy a pluk pana polního maršála jsou v Praze, stejně tak i pluk Jana Jiřího hraběte ze Solmsu, Jan Melchior ze Schwalbachu a také dělostřelectvo kvartýruje v Litoměřickém kraji, pluk Dietricha ze Starschedelu je nakvartýrován v Praze, Jan Kašpar z Klitzingu v Žateckém kraji a Dam Viztum z Eckstätt v Lokti.(62)

Podle nedatovaného seznamu leželo v Lounech šest praporů Schwalbachova pluku s následujícím vybavením: 33 brnění, 28 kovových límců k brnění, 13 helmic, 43 pík, 22 mušket a 27 bandalírů. Další tři kompanie téhož pluku měly dohromady 36 brnění, 31 límců k brnění, 13 helmic, 51 pík, 34 mušket, 32 bandalírů, 12 vidlic k mušketám.(63) Podle seznamu z 22. ledna mělo šest praporů Schwalbachova pluku v Lounech dohromady 823 mužů, a to 150 tělesný prapor plukovníka, 121 podplukovník Kryštof z Darndorfu, 168 major Bianca, 124 plukovník Dietrich z Taube, 130 kapitán Köppens a 130 mužů kapitán Eulaneus.(64)

Podle jiného seznamu mělo šest Schwalbachových praporů v Lounech celkem 871 mužů, z nichž bylo 725 zdravých a 146 nemocných. Seznam není datován.(65) Další nedatovaný seznam o nich přináší poněkud podrobnější informa-

---

(61) Tamtéž, s. 346. Tištěný dekret kurfiřta z 6. 5. 1632.

(62) SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber.

(63) Tamtéž, film KI 616, sign. 7214, s. 365. *Am Überschickten gewehr uff mein Regiment gebühret.*

(64) Tamtéž, s. 374. *Verzeichnus Wie starck sich anizo die sechs Compagnienn des Schwalbachs Regiment zu Launa befinden.*

ce. Dozvídáme se, že v Lounech je celkem 940 mužů, z nichž je devadesát nemocných a deset není přítomno u pluku, neboť provádějí verbování. V prvním Schwalbachově praporu je 105 mušketýrů, 36 pikenýrů a 19 mužů beze zbraní. Deset vojáků je nemocných a stejný počet byl vyslán na verbování. Celkově chybí do plného stavu na výzbroji a výstroji u praporu o 200 mužích 18 brnění, 44 límců k brnění, 44 pík, 68 helmic, 15 mušket a 15 bandalírů.

Prapor podplukovníka měl 102 mušketýrů, 47 pikenýrů, tedy 149 mužů, ze kterých bylo 13 nemocných. Chybí jim 18 mušket a stejný počet bandalírů, 41 brnění, 51 helmic, 46 pík a 36 límců k brnění.

Prapor majora čítal celkem 181 mužů, z toho 130 mušketýrů a 51 pikenýrů, nemocných bylo 27. Na výzbroji a výstroji chybí 12 brnění, 41 límců k brnění, 68 helmic, 18 pík.

Prapor Dietricha z Taube měl 143 mužů z toho sedm nemocných. Mušketýrů bylo 89 a pikenýrů 54. Do plného počtu 200 mužů jim chybělo na výzbroji a výstroji 31 mušket a stejný počet bandalírů, 17 brnění, 41 límců a 25 pík.

Prapor kapitána Köppense čítal 120 mužů zdravých a 20 nemocných, celkem 140 vojáků, z nichž bylo 113 mušketýrů a 27 pikenýrů. Na výzbroji pro plný stav 200 mužů chybělo 40 pík, 32 brnění a 7 mušket.

Prapor kapitána Eulanea měl celkem 167 mužů, z nichž bylo 13 nemocných, a na výzbroji do plného stavu chyběly 3 muškety, 37 brnění a stejný počet helmic i límců k brnění.

Celkově na výzbroji a výstroji chybělo do plného počtu 200 mužů v každém v těchto výše uvedených šesti praporů 74 mušket, 64 bandalírů, 157 brnění, 199 límců k brnění, 224 helmic a 210 pík.(66)

Nedostatku výzbroje a výstroje se v tomto případě nelze příliš divit, neboť výrobci zbraní neměli dobré podmínky k živobytí. Devět saských puškařů z Prahy se obrátilo na generála polního zbrojmistra Schwalbacha dopisem ze 14. května s tím, že trpí v Praze takovou nouzí, nedostatkem jídla a pití, že to nelze ani vypsat. Žádají co nejponíženěji adresáta, aby jim nechal zaslat nějaké peníze, za které by si mohli opatřit něco k živobytí.(67)

Další nemalé problémy čekaly saskou armádu při jejím odchodu z Českého království. Jan Melchior ze Schwalbachu sděluje zbrojmistrovi do drážďanské zbrojnice z Kysíblu 9. června 1632, že při pochodu přes hory byla zničena kola a osy u děl a vozů. Prosí jej, aby ta, která nechal objednat u kolářů, byla urychleně poslána. Především to má zařídit tak, aby mohla být okamžitě dodána kola

---

(65) Tamtéž, s. 380.

(66) Tamtéž, s. 389. *Designatio der Mannschafft über sechs Compagnien des hochlob. Schwalbachischen Regiment im Quartier Launa.*

(67) Tamtéž, s. 275. Puškaři z Prahy generálu polnímu zbrojmistrovi Janu Melchiorovi ze Schwalbachu, Praha, 14. 5. 1632.

a osy k šestiliberním dělům, protože jinak nemohou postupovat dále. V postscriptu dodává, že kvůli nedostatku vozů a horskému terénu nemůže šestiliberní kartouny spolu s municí a nářadím ke stavbě opevnění dopravovat dále, a tak je poslal dolů na lodích.(68)

Sasy ustanovený zástupce polního zbrojmistra Filip Zirckelbach píše také z Kysíblu drážďanskému zbrojmistrovi, aby poslal mimo jiných kol i 12 velkých kol a k nim aby bylo uděláno ještě dalších pět párů. U čtyř vozů bylo vyměněno sedm kol. Dále je potřeba ještě 12 dobrých kol pro přepravu velkých děl a šest náhradních kol k vozům pro přepravu munice, dva nákladní vozy a dva velké vozy pro přepravu těžkých nákladů, 12 řemenů k nošení břemen, 17 sedel pro dragouny, jaká byla poslána posledně, také papír, červený a zelený pečetní vosk a dále má být ustanoven sedlář, neboť jeden zemřel.(69)

Zdá se, že to byla saská soldateska a spolu s ní i sedláci, kteří plundrovali na valdštejnových panstvích, jak v rychlosti a se strachem píše 20. listopadu 1631 Jiřík Karmaunský inspektoru vévodových statků Václavu Králíkovi. Mimo jiné píše: *„Já novinu pánu oznamuji, že Novej Zámek vyplundrován jest. Všechno nejlepší pobráno i purkrabího sebou vzali. Velkou škodu činili, vrata posekali. Hejtmanu jeho dvůr i písaři důchodnímu vyplundrovali a koně pobrali. Dobytek všude, kde mohou, berou. A kdo co má, toho obrat usilují, jeden neví jak před soldáty, tak sedláky statky, hrdly a dobytky též vjecmi svejmi bezpečen. P. sedláci Novozámští se na Novém zámku do vína dali a sklepy vyčistiti chtěli… Ačkolivěk salvu guardii máme však proti moci obzvláště ročního času nikdá bezpečni nejsme. A kdybych já přec ujel techdy všechno panství k splundrování přivedeno bude. Poněvadž pak sem až posavad to panství beze vší škody zachoval, že se ještě žádná škoda nestala, aniž jak já, tak purkrabí hrdly svejmi bezpečni nejsme a tudíž déle býti (bychme nejraději chtěli) nesmíme… Poněvadž pak ty všechné ryby po dnešní den vylovené na sádkách zůstávají a každej den soldáti u nás a okolo nás jsou a sedláků po nich na velkém počtě jest. Když soldáti lepší věci poberou, sedláci za nimi, aniž co by za krejcar platilo, nenechávají.“*(70)

Podobně píše z Nového Zámku stejného dne i Tobiáš Gregory jičínské komoře. Stěžuje si, že včera a dnes vojáci zcela vyloupili a vyplenili Nový Zámek, rozbili všechny truhly, skříně a vše, co bylo zamčené, zajali pana purkrabího a odvedli jej pryč, takže se neví, co se s ním děje. Po odchodu vojáků řádili v zámku sedláci podle své vůle, urbáře a gruntovní knihy rozházeli a část z nich roztrhali, totéž učinili i s registry osedlých a vším jiným, co patřilo k úřadu, takže se pi-

---

(68) Tamtéž, s. 309. Jan Melchior ze Schwalbachu nejspíše Hillerovi, zbrojmistru v drážďanské zbrojnici, Kysíbel, 9. 5. 1632.

(69) Tamtéž, s. 310. Filip Zirckelbach, zástupce polního zbrojmistra, zbrojmistrovi v Drážďanech, Kysíbel, 9. 5. 1632.

(70) ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X.–XII. (1–109), karton 56.

satel obává velkých zmatků v budoucnu. Všechny koně a klisny vzali vojáci pryč, všechna čeleď utekla a žádný z důstojníků není na zámku, neboť ti utekli.(71)

Sasům se zřejmě podařilo zmocnit se na krátkou dobu Nového Zámku, neboť na něj dosadili svého správce, kapitána Jana Schencka. Ten píše 3. prosince 1631 kurfiřtovi, že mu generální komisař saské armády plukovník Jindřich ze Schleinitz 26. listopadu přikázal, aby se urychleně položil se svojí kompanií do Nového Zámku a tam zůstal, dokud neobdrží další rozkazy. Na zámku byl již půl dne, když tu přišel komisař vyslaný bývalým majitelem panství panem z Wartenberga, ne s tím, aby se zmocnil celého panství a zdejších zásob, ale s rozkazem, aby byly panu z Wartenberga poslány veškeré zásoby a víno do Prahy. Komisař se bez vědomí kapitána opovážil vzít valdštejnskému úřednímu písaři padesát tolarů, které přinesl svému pánovi. Jelikož ale kapitán neobdržel od kurfiřta žádný rozkaz, zda má dovolit panu z Wartenberga, aby se zmocnil celého panství nebo aby jemu nebo někomu jinému bylo dovoleno něco odtud vozit do Prahy nebo někam jinam, domníval se, že bez vědomí kurfiřta nesmí nic povolit nebo předem nařídit. Žádá kurfiřta, aby jej ráčil včas informovat, jak se má v jednom či druhém případě zachovat. Dále sděluje kurfiřtovi, že na zámku je k dispozici osm pěkných polních děl s několika sty centů olova, které tam podle zpráv dříve nechal přivézt Valdštejn z Gosslaru. Prosí kurfiřta o radu, jak s nimi má naložit v případě, že by měl ze zámku odejít, neboť nepřítel, který je nedaleko, se na něj již zaměřil a několikrát se na něj již pokusil zaútočit. Minulý čtvrtek v noci chtěl nepřítel podniknout útok s pěti kompaniemi jezdectva, pěti prapory pěchoty a dvěma sty dragouny, ale protože měl pisatel o tom dobré zprávy, nechal nabít děla a postavit je tam, kde bylo třeba. Protože se to ale nepřítel dozvěděl, stáhl se zpět a zanechal zde mnoho seker. Hejtman očekával nepřítele, který ležel tři míle od zámku a měl u sebe dvě děla, každou hodinu. Kdyby měl u sebe jezdectvo, mohl by na nepřítele později zaútočit, neboť ten leží rozptýlen. Na závěr sděluje, že se dosud neujal žádných jiných klíčů, než těch k místnosti, kde byla děla a střelivo. Valdštejnovu služebníku, který má klíče u sebe, byly ponechány, neboť obstarává vojsku nutné potraviny.(72)

Události na Novém Zámku během několika dnů, od 20. listopadu do 26. listopadu, shrnují v příloze dopisu vévodovi úředníci jičínské komory den před Štědrým večerem roku 1631, mimo již uvedeného píší, že druhý den ráno po rozbřesku, to je 21. listopadu přišel znovu praporčík Klitzingova pluku se čtyřiceti dragouny, kteří zajali hejtmana, zbili jej mušketami, vysvlékli až na košili, svázali řetězy a odtáhli do Úštěku, kde jej drželi tak dlouho, dokud se nevykoupil částkou šedesáti tolarů. Když vojáci odtáhli, vtrhlo do zámku asi sto sedláků a to,

---

(71) ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4.

(72) SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9227/2 Erste Buch Kriegs Expeditionen in Königreich Böhmen betref. 1631 110. Liber.

co tam vojsko zanechalo, odnesli pryč. Vlámali se také do sklepa, kde zcela vypili sedm sudů letošního vína a větší část pak nechali vytéct na zem. Dne 24. listopadu přijel podplukovník Jindřich ze Schleinitz se dvěma kompaniemi kyrysníků. Na zámku zůstal dva dny a třetí den odešel se dvěma vozy naloženými olovem. Po něm přišla ještě třetí kompanie, která odvedla pryč na poli se pasoucí dobytek, ze kterého bylo po mnohém korespondování a přemlouvání vráceno čtyřicet sedm kusů, ale více než dvacet si jich vojáci ponechali. Dne 26. listopadu přišel na zámek kapitán Hans Schenk s šesti sty mušketýry a zdržel se tam jedenáct dní. Každý den nechal porazit pět nebo šest krav a třicet i více ovcí a vojáci snědli i veškerou drůbež. Za dobu svého pobytu nechal Schenk vyvézt ze zámku do Drážďan sto kamenů ovčí vlny, sud vína a mnoho másla. Z olova dnem i nocí odlévali kule do mušket a při tom roztavili mnoho věcí. Obilí nechal kapitán prodat a utržené peníze rozdělil mezi své důstojníky. Poddaní mu museli vyplatit tři sta tolarů za to, že nepoloží do vesnic žádné vojáky, také požadoval peníze z pivního tácu od novozámeckého rychtáře a důchodní písař musel být z vězení vykoupen sedmdesáti čtyřmi zlatými. Kapitán Schenk se každý den nechal hostit jídlem a pitím. Je téměř neuvěřitelné, kolik bylo denně spotřebováno chleba, piva a jiných potravin a co všechno bylo zbytečně promrháno! Poté, co Schenk dostal rozkaz, aby zámek opustil, nechal v něm jeden prapor pěchoty. Tito vojáci se usadili v zámku a požadovali k pití víno, které jim kapitán spolu s ostatními důstojníky nechtěli dovolit. Pak se začala soldateska chovat vzpurně, násilím se vlámala do sklepa, žádný z důstojníků jim nemohl více rozkazovat, protože se museli zamknout ve svých pokojích. Pak vběhli vojáci do sklepa, rozbili čepy u sudů a každý pil víno podle své vůle. Víno vyteklo na zem, takže se jím vojáci brodili až po kotníky. Poté, co nyní bylo všechno vzhůru nohama, rozmlátili veškerá okna, kamna a dveře (mimo těch k místnosti, kde byl jejich velitel), vylámali veškeré zámky a nakonec se sami pomlátili, až byl jeden z nich zabit. Když se vydali na pochod, vzal velitel s sebou čtyři děla, ale jedno nechali na cestě stát a pokračovali dále se zbylými třemi. Odvezli také jeden sud vína, zvěřinu, jelení a srnčí a jiné potraviny, kterými zcela napěchovali spížní vůz. Pod-daní museli poskytnout 104 kusy tažných zvířat, z nichž dosud nebylo vráceno ani jedno. Slámu v horní místnosti zapálili a hořící stáje museli hasit vínem, které zbylo. Dveře, za kterými byla uschována veškerá registra, v noci rozmlátili, vše rozházeli, roztrhali a vzali si s sebou. Jaké se dopouštěli svévole, to se nedá dostatečně vypsat.(73)

Jiný valdštejnův úředník Štěpán Ilgen z Ilgenau oznamuje Jindřichu Grieselovi z Jičína 29. května 1632, že zlodějské chátry, která ještě škodí na panství Frýdlant pod záminkou, že jde o saské vojsko ležící v Lužici, není zase tak velké množství. Sedláci by se jí mohli postavit, pokud k tomu najdou odvahu. Ilgenau

---

(73) ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4.

se domnívá, že k zastavení bouřící se chátry bude brzy posláno něco málo vojska do Liberce a jeho okolí. Dále si stěžuje na chování frýdlantského děkana Sebastiana Baltazara z Waldhausenu, kterého nazývá velmi nevybíravými slovy, a píše, že žral a chlastal s jinými faráři dnem i nocí a vyvolával konflikty.(74)

Ani císařští vojáci nebrali příliš ohledy na domácí obyvatelstvo, ani na poskytnutou salva guardii od dona Baltazara de Marradas, jak sděluje starý kuchař z březnického zámku, Tobiáš Schreiber 27. prosince 1631 podkomořímu v Království českém. V obsáhlém dopise líčí přepadení města a zámku Březnice, píše, že jemu, chudému služebníku, spolu s ostatními poctivými lidmi, kteří přebývají na zámku a ve městě Březnici, se staly velké škody. Včera kolem poledne nenadálým způsobem přijelo na tisíc jezdců. Přepadli zámek i město, nevzali na vědomí psanou salva guardii od pana hraběte Baltazara, nýbrž s lidmi na zámku zacházeli s větší zlostí než pohané a Turci. V zámku rozsekali uzamčené dveře, ve městě vyrabovali domy, a co v nich našli, to pobrali. Pisatel dále pokračuje: Mě, Tobiáše Schreibera, starého kuchaře, stejně jako zdejší čeleď, rovněž pana Hrobčického, také Itala Petra a mimo ně i mnoho jiných ve městě vysvlékli ze všeho oblečení až na košili. Tedy já chudý tovaryš, poté, co jsem přišel o všechny své věci, které jsem měl, totiž o čtyři statné koně, pěkné dobré brnění, peníze a oděvy, zůstávám nyní v košili. Mé zbědované tělo oblékám do robotných šatů a v těch musím chodit jako žebrák. Ale písař, protože si nemůže vypůjčit žádný oděv, musí stejně jako já chodit bez všeho oblečení, jelikož mu všechno sebrali. Také nemáme, kde bychom si mohli opatřit nějaké jiné. Co se týče Tvojí Milosti, vzali jí též šest grošovaných klisen, spolu s plemenným hřebcem a dalších devět plemenných klisen z březnického dvora a mnoho jiných věcí, které byly zde v místnostech a které jsem nemohl rychle schovat, kvůli na mě spáchanému násilí. Panu z Lokšan a jeho ženě vzali všechno, co měli, totiž cestovní truhlu s krásnými stříbrnými věcmi, oděvy, kožich, různé pěkné věci, muškety a zbraně, čtrnáct koní a klisen, panu Hrobčickému osm a panu Adamu Loubskému sedm klisen. V Počaplech všem pobrali tolik, že o tom všem nemohu ani psát. Paní Byšické (?), která také zůstává na Březnici, ukradli stejně tak věci v hodnotě několika set, tedy výše uvedení lidé jsou na tom s bohatstvím, šperky a penězi stejně jako já, jsou žebráci. Zmíněnému panu z Lokšan mimo to všechno sebrali také kabátec a kožich, víno ve sklepě zčásti vypili, sudy prorazili a zčásti nechali vytéct na zem, takže není možné, aby sám Turek zlostněji řádil. K tomu všemu neušetřili ani pokoj paní, nýbrž paní z Lokšan, která je v šestinedělí, neřádným způsobem prohledávali v její posteli, jestli u sebe něco neschovala. Poté, co se u nás zdrželi čtyřicet osm hodin a ubohým lidem na zámku i ve městě všechno vzali a odvezli pryč a je vyplundrovali, odjeli do Mirovic, Drahenic a okolních vsí a tam řádili stejným způsobem. Je žalostné o tom psát. Důrazně jsem je na-

---

(74) Tamtéž, Fasz. 5.

pomínal, aby s takovým rabováním přestali. Odpověděli, mimo jiné řečmi, kterými se na mne obořili jak čert na hříšnou duši, že jim je to prý dovoleno, ale neřekli od koho. Vedle toho vyhrožovali, že přijedou s povozy a chtějí odvézt obilí do svého ležení.

Když jsem nyní k Tvojí Milosti pilně vypravil tohoto posla, není možné, abych za takového stavu věcí déle zůstával v těchto službách, tak tímto žádám Tvojí Milost, aby ráčila uvážit, zda na toto místo, k tomuto panství, dosadit někoho jiného, kdo by uměl panství ochránit od dalšího plenění.

Pana faráře vyrabovali stejným způsobem, vzali mu jeho oděv a vedle toho i jeden kalich. Viktora Roudnického, který je od rabování odrazoval, zranili na levé ruce a on kvůli tomu trpí velkými bolestmi a újmou na zdraví. Pan Jiří z Lokšan, pan Adam Loubský a pan Hrobčický nechávají pozdravovat a dávají na vědomí, že zcela jistě hodlali přijet na zemský sněm a tak vykonat příkaz Jeho Veličenstva, ale protože se jim stalo včera takové neštěstí, že přišli o všechny koně a jsou skoro nazí, prosí Tvojí Milost, zda by je neomluvila na příslušných místech. Jestli tam mají skutečně přijít, musí vzít do ruky hůl a po způsobu venkovanů se odebrat na zemský sněm po svých. Na závěr dopisu připojil březnický kuchař postscriptum: nic nedali na ochrannou stráž poskytnutou od pana hraběte Baltazara, nýbrž prohlásili, že pokud by on sám nebo nějaký kníže byl přítomen, také by jej oloupili a vydrancovali.(75)

Vedle známého dobytí města Nymburka a následných bojů o město,(76) došlo ve sledovaném období ještě k jinému relativně většímu konfliktu, k bitvě u Rakovníka a k dobývání města císařskými, o kterém informoval 28. prosince Jindřich Holk Matyáše Gallase. Psal, že přišel k Rakovníku ten den ráno v osm hodin a ihned rozkázal, aby bylo vedle jedné brány umístěno 300 jezdců, zbytek byl ponechán v záloze. Před útokem na město postavil pěchotu do všech čtyř stran. Jezdectvo začalo u hlavní brány se střelbou, aby tak znemožnilo nepřátelům výpad. Nakonec se nepřítel přesto odvážil a vyšel jednou branou z města, tam kde byl Montecuccoli, který se nepříteli stavěl na odpor velmi statečně. Pluk pisatele napadl nepřítele na křídlech, bylo zabito sto nepřátelských vojáků, sto padesát zajato a získány tři prapory, když nepřítel se dvěma utekl. Mezi zajatci se nacházel jeden podplukovník a mnoho důstojníků. Ve městě se neodehrálo žádné krveprolití, přesto vojáci získali nějakou kořist. Město bylo obsazeno posádkou o pěti stech jezdcích a stejném počtu pěšáků. Ve městě bylo přítomno dvacet českých pánů a rytířů se svými rodinami, kteří tam hledali útočiště.(77)

---

(75) ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 X.–XII. (1–109), karton 56.

(76) Otakar Odložilík, *Zkáza města Nymburka za třicetileté války.* Nymburk 1934.

(77) ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1631 XII. (110 Ende) XIII., karton 57. Aus dem Correspondenzbuch des Oberstkanzler von Böhmen Wilhelm Graf Slawata von Chlum und Koschumberg – original italienisch.

Zprávu o svém zranění v bitvě u Rakovníka, zajetí a následném vlídném zacházení ze strany císařských velitelů podává 19. dubna 1632 kurfiřtovi podplukovník Steinauova pluku Jiří z Rauchhauptu. Píše, že zprávu, kterou kurfiřt požadoval, nyní opožděně posílá, jelikož to kvůli zranění nemohl učinit dříve. Prosí Jana Jiřího I. za prominutí. Na žádost kurfiřta sděluje, jaké neštěstí jej potkalo u Rakovníka. Dvakrát se svalil i se svým koněm k zemi, byl postřelen, jedním španělským poručíkem a dalšími císařskými vojáky zajat a odtud odvezen samotným panem plukovníkem Holkem do Schöfferath (?) ke generálmajoru hraběti Gallasovi, který jej předal španělskému poručíkovi, aby za něj požadoval výkupné podle své vůle. Odtud byl odvezen do Kolína, kde má ležení plukovník Schaffgotsch. Protože byl od utrpěného zranění velmi slabý, až se obával o svůj život, ujal se jej plukovník Schaffgotsch. Obstaral mu ubytování, ranhojiče a jiné potřebné věci. Ležel tam více než čtrnáct týdnů a potom byl jedním desátníkem a sedmi jezdci odvezen do Ceullin (Kolín?), kde potkal dva praporčíky svého pana plukovníka Jana ze Schöppachu. Hned druhého dne odjížděl s plukovníkem v kolesce za doprovodu dvaceti jezdců a španělského poručíka, který pisatele zajal, do Tábora. Když tam přijeli, nechal je generálporučík don Baltazar pozvat prostřednictvím pana majora k obědu. Prokazoval jim veškerou dobrou vůli a ukázal Rauchhauptovi jeden rozkaz, který obdržel od pana generalissima, vévody frýdlantského a vyzýval ho, aby se veselil.

Podplukovník byl spolu se dvěma praporčíky osvobozen. Generál Marradas je chtěl dát ve svém kočáře odvézt za doprovodu jednoho poručíka a dvaceti Chorvatů na půl cesty do Prahy nebo rovnou až tam, kam by pisatel a jeho spolucestující požadovali. Podplukovník přijal doprovod, a když byl asi hodinu nebo hodinu a půl cesty od Prahy, byl vyslán jeden nepřátelský trubač a pak i praporčík plukovníka Schöppacha, pan Filip Kryštof z Mohsbachu do Prahy, aby dali Sasům a panu plukovníkovi Hofkirchenovi vědět o jejich příjezdu a pan plukovník vyslechnul, jak se má jednat s nepřátelským doprovodem a všemi ostatními. Na to jim vyjel vstříc podplukovník Jan z Pfordten s několika svými mušketýry. Když se to pisatel dozvěděl, požadoval, aby doprovod Chorvatů odjel pryč, což se ihned stalo. Jeli v kočáře do Prahy spolu s jedním poručíkem a nepřátelským trubačem. Dále Rauchhaupt píše, že minulou neděli vyrazili z Prahy k saskému vojsku do Litoměřic a včera se vydali do Drážďan, kde očekávají nejmilostivější kurfiřtské rozkazy.

O jiných zajatých vojácích může pisatel podat kurfiřtovi jen stručné zprávy. Z důvodu, že se nepřátelský vpád uskutečnil od různých pluků jízdy a pěchoty, bylo vojsko snadno rozděleno a stáhlo se do zimních ležení a každý vzal s sebou ty zajatce, kterých se zmocnil. Dosud nemá ani tu nejmenší zprávu ani o svém panu plukovníkovi ani o pluku. Velmi si přeje vědět, co se s nimi stalo.(78)

---

(78) SHStA Dresden, 10024 Geheimes Archiv, Loc. 9243/1 Fernere Schreiben und Berichte von

Vévoda Frýdlantský bral ohled na Arnima a saské důstojníky, což je zřejmé také z dopisu adresovaném 27. února 1632 donu Baltazarovi de Marradas, ve kterém sděluje, že saský podplukovník a ostatní důstojníci, kteří byli zajati v bitvě u Rakovníka, mají být propuštěni na svobodu, aniž by se museli vykoupit. Valdštejn upomíná Marradase, že jakmile mu Montecuccoli pošle zmíněné zajaté důstojníky, má je bez výkupného nechat doprovodit bezpečně do Prahy nebo tam, kde se nachází nějaká saská posádka a má jim také poskytnout veškerou možnou podporu a prokazovat ochotu a těmto důstojníkům při odchodu předat dopis pro Arnima.(79) Výše uvedené se odehrálo na základě Valdštejnova rozkazu.

Jiným nepříliš velkým válečným podnikem bylo dobytí Žatce císařskými. O této události zanechal krátkou zprávu jeden z přímých účastníků, saský podplukovník Karl Böse. V dopise daném v Rakovníku 29. února 1632 píše Vilémovi ze Schönfelsu, majorovi saské armády, že je mu jistě dobře známo ono neštěstí, když pisatele minulé pondělí(80) brzy ráno, jednu hodinu před rozedněním, přepadl nepřítel v Žatci. Ten vstoupil do města na několika místech současně a zmocnil se jej útokem. Böse byl spolu s panem majorem z Rochau vzat do zajetí. Stěžuje si, že byli zrazeni a prodáni svými vlastními jezdci a pěšáky, kteří před tím sloužili v císařském vojsku a kteří si podle nich vedli lehkomyslně. Stejně tak byli zrazeni i obyvatelstvem, jak chce pisatel referovat adresátovi při společném setkání. Dále píše, že plukovník Morzin, který je zajal, s nimi jedná dobře a také doufá, že co nejdříve dosáhnou propuštění. Prosí adresáta, aby vzkázal panu plukovníkovi dobré služby a poprosil ho, aby se přimluvil u plukovníka Morzina za propuštění. Píše, že je zde ještě 178 zajatých vojáků, zbytek těch, kteří nepadli, jsou zde ubytováni a živeni. Vojáci, které převzal v Litoměřicích, přeběhli k nepříteli hned po jeho příchodu. V nastalém boji bylo po Bösem dvakrát vystřeleno jeho vlastními muži. Píše, že taková zrada se jen tak nevidí. Ztratil všechno v hodnotě několika tisíc zlatých. Nemá jedinou košili. Pokračuje, že Jan Walter je již k dispozici, jinak ze saských důstojníků jich mnoho nepřežilo, mimo plukovního zásobovatele. Kolik přežilo obyčejných jezdců, to se neví. Prosí majora, aby o jeho stavu napsal jeho rodině, že je chvála Bohu ještě zdráv, a aby žádal pana plukovníka o propuštění jeho, kapitána Buttnera a vojáků. Stýská si, že jsou chudáci, nemůže ani pomyslet na to, co vše ztratil. Pan major je ohledně vybírání kontribuce velmi pilný, takže by mohl zase něco získat. Na závěr dopisu prosí adresáta, aby vyřídil jeho pozdravy všem ostatním důstojní-

---

Eger, aus dem Voigtländischen unnd Gebürgischen Kreissen, von Herzog Johann Wilhelmen zu Sachsen, Fürst Ernsten zu Anhalt, Obersten Dterichen von Starschedel betref. 1632. Úryvek z jiné zprávy téhož pisatele z 26. dubna o bojích o Rakovník publikoval Hermann Hallwich (Hg.), *Wallenstein und die Sachsen in Böhmen 1631 – 1632*. In: FDG 21, Wien 1881, s. 150–151.

(79) ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5.

(80) 23. 2. 1632.

kům, kteří mu snad vypomohou jedním koněm. Prosí Schönfelse, aby toto psaní, které napsal pan major, bylo co nejdříve posláno do Litoměřic.(81)

O pět dní dříve píše generál polní zbrojmistr Jan Melchior ze Schwalbachu kurfiřtovi, že zaslanou zprávu o vzdání Žatce nepovažuje za zcela věrohodnou, jde spíše o pokřik vzešlý od části zbabělců, kteří odtamtud utekli. Píše, že se včera večer, 23. února, vydal na cestu směrem do Loun se třemi děly, dvěma moždíři, pěti sty pěšáky a dvěma kompaniemi jezdectva spolu s padesáti jezdci, kteří byli jinak určeni jako doprovod do Prahy. V Lounech se k němu má připojit plukovník Taube se značným množstvím jezdectva. Schwalbach se domnívá, že s pomocí kompanií, které přivede z Litoměřic do Loun a s vojskem plukovníka Lösera přispěchají na pomoc Žatci, nebo pomohou zachránit město Louny a v něm ležící vojsko, aby nebylo přepadeno a pobito stejným způsobem jako to v Žatci, jak to již podle zpráv hrozilo.(82)

V souvislosti s připravovaným tažením, jehož hlavním cílem byla porážka velkého Valdštejnova soupeře, švédského krále Gustava II. Adolfa, vydal vévoda frýdlantský, řadu patentů týkajících se verbování nové císařské armády, která 25. května 1632 dobyla Prahu, vyhnala saskou armádu z území Čech a pokračovala v tažení směrem do říšských zemí proti švédskému králi.

Exempláře jednotlivých tištěných patentů či jejich opisy, zpravidla s vlastnoručním podpisem vévody, se dodnes dochovaly v Národním archivu v Praze i v Rakouském státním archivu ve Vídni. Patenty byly v Čechách zasílány českým místodržícím dočasně úřadujícím v Českých Budějovicích. Ti 21. února 1632 děkují Valdštejnovi za šest zaslaných patentů a sdělují mu, že je nařídili zveřejnit prostřednictvím krajských hejtmanů v jednotlivých krajích, ve kterých leží císařští vojáci pod Valdštejnovým velením. Jeden z patentů zveřejnili v Budějovicích, další pak v Bechyňském, Prácheňském, Plzeňském, Rakovnickém a Poděbradském kraji a žádají Valdštejna, aby nechal poslat ještě další exempláře, neboť je třeba jejich obsah uvést ve známost co největšímu počtu obyvatel. Bohužel se v dopise nepíše, o jaké patenty šlo. Z dopisu je zřejmé, že mohly být vydány 14. února, nebo několik dní před tímto datem.(83)

---

(81) ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5. V tomto případě jde o opis z lokátu 9248 Schreiben und Berichte aus Böhmen vom Herrn Graffen zu Solms, který je pravděpodobně dnes nezvěstný. Tuto signaturu, podle mých zjištění a po konzultaci s pracovníky drážďanského archivu, nelze dnes ve fondech vyhledat. Tuto správu neúplně publikoval H. Hallwich (Hg.), *Wallenstein und die Sachsen in Böhmen 1631–1632*, s. 168.

(82) HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5. V tomto případě jde o opis z lokátu 9248 Schreiben und Berichte aus Böhmen vom Herrn Graffen zu Solms, který je pravděpodobně dnes nezvěstný. Tuto signaturu, podle mých zjištění a po konzultaci s pracovníky drážďanského archivu, nelze dnes ve fondech vyhledat.

(83) ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59.

Prvního únorového dne vydal Albrecht z Valdštejna ve Znojmě patent o dodržování vojenské disciplíny v císařském vojsku a možnosti potrestat provinilce vězením. Píše, že ze všech stran přišly různé zprávy o stížnostech na příliš velké, velice trestuhodné a přehnané ukrutnosti páchané bohužel císařským vojskem, takže ani hospodáři ve svých domech, ani cestující na silnicích nejsou v bezpečí. Všechna místa jsou vyplundrována, truhly a skříně rozmláceny, koně a hovězí dobytek odvedeny pryč nebo vyhnány a vše je zruinováno. Stejně tak se děly i jiné zcela neomluvitelné věci. Z toho důvodu, aby byla ušetřena veškerá řemesla a obchod, zemědělství na venkově a nebyly ztraceny všechny prostředky k nutnému zaopatření císařského vojska a plukům tak nevznikaly obrovské škody, je nyní nanejvýš nutné ty, kteří se zavázali službou v císařském vojsku, nejen přivést zpět k plukům, nýbrž jim zabránit v jejich řádění. Proto Valdštejn vydal následující přísné nařízení, aby v budoucnu každý plukovník a velitel v oblasti, která mu byla přidělena ke kvartýru, zastavil neslušnosti a neřády, ať se staly od kohokoliv, zejména pak ale od jeho podřízených. Je také povinen bránit neznámé úřední osoby. Jestliže provinilec nebude podle svého skutku náležitě potrestán, má za to nést zodpovědnost velitel. Za druhé, nikomu z pěšího ani z jízdního vojska nepřísluší bez vědomí plukovníka a bez platného pasu opustit ležení. Každý velitel, který takové vyjížďky a výpravy svého mužstva nezastaví, bude zodpovědný za to, co vojáci spáchali, a podle jejich provinění má být potrestán. Za třetí uděluje Valdštejn tímto patentem plnou moc místním vrchnostem, aby mohly ihned uvěznit ty vojáky, kteří budou na jejich panstvích dopadeni kvůli násilnostem, zvláště pak takové, kteří by se neprokázali platným pasem od svých důstojníků s údaji, kam jedou, jak dlouho tam budou a kdy se mají vrátit ke svému pluku, nebo kteří by vrchnostem nějakým způsobem vyhrožovali. Zatčené pak není vrchnost povinna poslat zpět k pluku, i kdyby o to hned žádali, nýbrž je může ponechat zatčené u sebe a takové nahlásit Valdštejnovi. Vévoda je pak spolu s jejich důstojníky bude moci náležitě potrestat. Aby se nikdo neomlouval neznalostí, nechal vévoda text tohoto patentu zveřejnit na všech příslušných místech, aby se jím každý řídil a věděl, jak zabránit škodám, nepořádku a dodržoval dobrou disciplínu.(84)

Dne 13. února vydal vévoda frýdlantský ve Znojmě patent týkající se odvodu vymláceného a nevymláceného obilí císařské armádě. Tímto patentem se všem stavům a obyvatelům království dává na vědomí, že nevyhnutelná nouze nutí císaře přivést do Čech větší množství vojska, aby se tak lépe zabránilo nepřátelským akcím. Jelikož očekávaná kontribuce, která se má na uživení tohoto vojska vybrat, nebude zdaleka stačit, hejtman nad komorními statky a komisař Jiří Vilém Michna svobodný pán z Vacínova nařídil, aby vymlácené i nevymlácené

---

(84) ÖStA Wien, HHStA, Staatskanzlei, Patentensammlung, karton 11.; NA, SM, VL, sign. F 67/53, odeslaná korespondence leden – červen 1632, karton 157.

obilí, které je k dispozici, bylo získáno pro císařskou armádu z domů, které k tomu byly ustanoveny. Těm, od kterých bude obilí přijato, se má dané množství srazit při příštím výběru kontribucí nebo jim mají být poskytnuty nějaké výhody. Dříve než bude obilí odvezeno, má se o tom vydat správné a přesně sepsané potvrzení. Valdštejn žádá adresáty patentu, aby ukázali dobrou vůli a obilí Michnovi odvedli, což jim bude následně odečteno z kontribucí. Valdštejn od adresátů očekává, že nikdo nebude tomuto nařízení odporovat, nýbrž sami budou pomáhat k zachování svého vlastního blahobytu a budou brát zřetel na nutnou obranu celého království a nedopustí, aby císařské vojsko snad z nouze a bídy vzalo obilí pryč násilím.(85)

Jeden z patentů vydaných Albrechtem z Valdštejna 20. února 1632 ve Znojmě se týkal osvobození řemeslníků, kteří vykonávají svoji práci pro císařské dělostřelectvo, od kvartýru vojska. Vévoda tímto patentem všem oznamuje, ať je kdokoliv, jakéhokoliv zaměstnání, důstojnosti a stavu, zvláště pak ustanoveným císařským podplukovníkům, rytmistrům a kapitánům a také vyšším i nižším důstojníkům jízdy a pěchoty, že naléhavá potřeba vyžaduje, aby byli k výrobě různých nepostradatelných věcí pro císařské dělostřelectvo sjednáni někteří řemeslníci. Všem nařizuje a na každém požaduje, aby všichni řemeslníci, kteří byli sjednáni k práci pro císařské dělostřelectvo, a kteří na důkaz toho předloží tištěné nařízení, byli zcela osvobozeni od veškerého ubytování vojska. Nemají se jim činit žádné překážky a je povinností jim pomáhat.(86)

O jiném patentu se zmiňuje Marradas Valdštejnovi v dopise z 21. února 1632 psaném v Marradasově hlavním stanu v Táboře. Píše, že nechal zveřejnit patenty týkající se vojáků, kteří zůstávají nebo slouží u nepřítele. Některé poslal do Plzně nejvyššímu polnímu zbrojmistru Gallasovi a pak generálmajoru Des Foursovi do Mladé Boleslavi a některé také do Českých Budějovic. Rozkázal, aby byly zveřejněny, neboť to považuje za velmi užitečné. Je jisté, že by to armádě velmi prospělo a nepříteli přineslo velké ztráty, kdyby dost vojáků, kteří dříve sloužili v císařské armádě, uteklo od nepřítele a dalo se k našemu vojsku. Pokud budou takovým patentem ujištěni o milosti a pardonu, bude jich tak ještě více pohnuto k tomu, aby se dali k dispozici. Pro lepší podporu té věci chce také jeden nebo dva patenty nechat tajně doručit do Prahy a tam je v noci přibít na nějaké klidné místo nebo je nechat potichu uvést ve známost. Ostatní patenty chce nechat zveřejnit ve všech vojenských leženích.(87) V tomto výše zmíněném Valdštejnově tištěném patentu, jehož koncept je datován 1. únorem 1632, se dává na vědomí plukovníkům, podplukovníkům a všem nižším i vyšším důstojníkům a také všem vojákům pěchoty a jezdectva, všem, ať jsou jakéhokoliv stavu a na-

---

(85) ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59.

(86) Tamtéž.

(87) Tamtéž.

cházejí se ve službách proti císaři, ať se již dali do nepřátelských služeb dobrovolně nebo k tomu byli přinuceni, že jsou z císařské milosti pardonováni. Ať je to kdokoliv, buď ti, kteří vstoupili do služeb nepřítele a zůstávají v nich, nebo ti, kteří bez řádného propuštění vojsko opustili a nyní se zdržují na různých místech a rádi by se vrátili do císařských služeb. Každý má možnost se během šesti měsíců vrátit a opět vstoupit do císařské armády,(88) do pluku či kompanie vybrané podle libosti. Všichni vyšší i nižší důstojníci mají tímto patentem pardonovaného vojáka opět přijmout do svého pluku nebo kompanie bez jakýchkoliv pochybností a za toto provinění jej žádným způsobem netrestat, ale využít tohoto odpuštění.(89)

Další Valdštejnův rozkaz z 25. února se odvolával na starší nařízení, aby při verbování nových pluků a doplňování starých, nebyli v císařských dědičných královstvích a zemích verbováni hospodáři, ale byli ponecháni na statcích. Jelikož uvážil, že se mezi nimi nalézá také množství statečných vojáků, kteří by rádi sloužili císaři a vlasti, a kteří chtějí prokázat svoji nejponíženější oddanost vůči Jeho císařské Milosti bojem za vlast, hodlá takovým lidem k tomu poskytnout příležitost. Tímto ruší předchozí rozkaz a dovoluje do císařských služeb verbovat osedlé bez rozdílu, pokud o to požádají.(90)

Dne 26. února 1632 nařizuje Albrecht z Valdštejna všem plukovníkům jízdy, aby se snažili doplnit jezdecké kompanie v Čechách, které jsou početně velmi slabé. Doufá, že se plukovníci budou snažit, aby je doplnili do počtu sto mužů v kompanii a vyzbrojili je co nejlépe zbraněmi, které mají k dispozici, dokud neobdrží další zbraně. V případě, že takové kompanie nebudou moci postavit v plné síle, mají z jiných kompanií, které jsou mimo území Českého království, vzít tolik jezdců, kolik je třeba, a jimi ty v Čechách doplnit a dávat pozor na to, aby byli tito jezdci ke konci měsíce března přítomni u svých jednotek.(91)

Posledního únorového dne vydává Valdštejn podobný patent, který se týká doplnění pěších praporů do počtu tři sta mužů, s čímž se nemá otálet. Stejně tak se mají tyto jednotky vybavit zbraněmi, které jsou k dispozici, dokud nebudou poslány další. Velitelům u těchto praporů má být rozkázáno, aby za pochodu u vojska přísně dodržovali pořádek.(92)

---

(88) Tato lhůta byla v pozdějším podobném patentu, pravděpodobně ze 4. května, prodloužena o další tři měsíce.

(89) ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59.

(90) Tamtéž; NA, SM, VL, sign. F 67/53, odesl. korespondence leden–červen 1632, karton 157.

(91) ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59. Podobný patent daný dne 17. 4. 1632 ve Znojmě viz Tamtéž, karton 61.

(92) Tamtéž, 1632 II., karton 59.

Marradas v dopise ze 3. března 1632 sděluje Valdštejnovi z Tábora, že pokud je mu známo, všichni kapitáni jezdectva a pěchoty, kteří leží v Čechách, se snaží doplnit své kompanie podle rozkazu Jeho knížecí Jasnosti, avšak od části z nich se dozvěděl, že na to dostali od svých plukovníků málo peněz a z kvartýrů mají máloco k živobytí, protože musí žít přesně podle rozkazu. (V tomto případě jde o Valdštejnovo nařízení ohledně denních dávek a platů pro vojsko.) Marradas dále píše, že minulý týden byla v Českých Budějovicích mustrována kompanie kapitána Kosteleckého, která je kompletní a dobře vyzbrojená a podle zpráv, které mu byly zaslány hrabětem Michnou, jde o samé zkušené vojáky.(93)

Předposledního únorového dne, 28. 2., informuje Gallas Valdštejna, že do Plzně přišlo 500 vojáků, které tam poslal don Baltazar de Marradas, se kterými nemůže nic víc pořídit, než jimi nechat obsadit Rakovník, Žatec a okolní místa. Také je na těchto místech k dispozici 200 mužů z pluku hraběte z Valdštejna, asi 300 od plukovníka Manteuffela, 4 kompanie markýze de Grana, 750 Aldringenových vojáků, 300 Scharfenbergových, pisatelových 120 a pak přibližně 200 Mansfeldových a 100 Goltzových, kteří jsou zdraví. Tímto vojskem je obsazen Beroun, Křivoklát, Karlštejn, Kaceřov, Zvíkovec u Zbiroha, Rokycany, Plzeň, Žlutice, Teplá a Krasíkov. Valdštejn tedy vidí, že s tím Gallas nemůže nic víc dělat, než co psal a sdělil vévodovi v jiném dopise.

Dne 5. dubna nařizuje Valdštejn ze Znojma Piccolominimu, aby podle jeho rozkazu pilně doplnil a vyzbrojil své jezdectvo aby se s ním mohl vydat do pole. Připomíná mu, aby neopomenul několik kompanií, které mu byly poslány navíc k těm, co už má, a ty které nejsou v plném počtu sto jezdců, doplnil a to do konce dubna. Původní kompanie mají zůstat do konce května ve svých kvartýrech, aby mohly být v té době vybrány peníze na uživení nově naverbovaných vojáků, které by stačily na dobu pěti měsíců. Pokud by peníze nebyly dobrovolně vyplaceny, je možné, aby byly, podle potřeby, vymáhány vojenskou exekucí. Co se týče zbraní, Valdštejn připomíná, že pokud je ještě pro své jezdce neobdržel, má se o to postarat, zvláště v případě, kdy nemají žádné, a proto nemohou prokázat dobré služby. Piccolomini je má ozbrojit tím, co v rychlosti sežene, dokud nedostane další zbraně.(94)Téměř identický rozkaz, ze stejného dne, obdrželi i všichni plukovníci pěchoty, s tím rozdílem, že mají své prapory doplnit do počtu tři sta mužů.(95)

V závěru tažení na území Českého království vydává císařský generalissimus 18. června 1632 v Rakovníku patent, kterým nařizuje všem duchovním i světským osobám, z vyšších i nižších stavů, aby pro udržení existence císařské armády a pokračování válečných služeb odvedly ustanoveným válečným komisa-

---

(93) Tamtéž, 1632 III., karton 60.

(94) ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5.

(95) Tamtéž.

řům dávky na penězích, obilí, ovsu a mase (v případě nedostatku masa 2 krejcary za každou libru váhy), a to podle přiznání počtu poddaných z roku 1630. Tam, kde poddaní nemají žádný majetek, má za ně požadované kontribuce odevzdat jejich vrchnost. Ti, kteří by odepřeli nebo s odvodem váhali, budou přinuceni vojenskou exekucí, aby každý bez rozdílu splnil svoji povinnost, neboť to slouží k obecnému dobrému.(96)

Valdštejn, který se obával o statky ve svém Frýdlantském vévodství a tam usedlé poddané, píše z Pardubic 14. listopadu 1631 plukovníku Götzovi, že se dozvěděl, že polní maršál z Tiefenbachu se vydal s císařskou armádou na pochod ze Slezska do Čech. Obává se, že při pochodu by mohlo trpět Frýdlantské vévodství, a jelikož včas neučinil žádná opatření, žádá pana maršála, aby s pochodující armádou směřoval dále do vnitrozemí a zmíněné vévodství frýdlantské šetřil od vojenských kvartýrů, zabránil všem výpadům a plundrování a vyslal několik důstojníků s vojáky na Valdštejnova panství jako stráž k jejich ochraně. Důvěřuje Tiefenbachovi, že zařídí, jak nejlépe bude umět, aby Poláci, Uhři, Chorvati a jiné lehké jezdectvo nepůsobili potíže a včas opatří Valdštejnova panství spolehlivou salvou guardií.(97)

Vévodovy obavy byly zcela oprávněné, neboť na chování císařského vojska na Valdštejnových statcích si stěžuje již 2. listopadu 1631 hejtman frýdlantského zámku Jindřich Griesel plukovníku Mikuláši Des Foursovi. Sděluje, že poddaní na panství Frýdlant jsou od císařských vojáků úplně zruinováni, tažný a hovězí dobytek v počtu až osm set kusů jim byl sebrán a odveden pryč, stejně tak tisíc čtyři sta ovcí. Také z Grieselova statku vzali padesát ovcí a dvacet kusů hovězího dobytka nepočítaje to, co sebrali zdejším leníkům. Pisatel zjistil, že ve vojenském ležení je několik set kusů dobytka a pan polní maršál prohlásil, že chce chudým lidem pomoci, aby nějaký dobytek získali.(98)

Hejtman na panství Bělá pod Bezdězem Dietrich ze Starschedel hlásí jičínské komoře, že včera 15. listopadu přijelo z Mělníka padesát jezdců, kteří vyplundrovali poplužní dvůr v Malovicích. Rozbili dvacetjeden zámek, ukradli obilí, čeleď obrali o oblečení a sháněli se po nějakých koních, ale žádné nenašli, neboť již dva dny před tím vzal pisatel osm klisen a dvě hříbata na zámek. Místo nich odtud odvedli čtyři voly. Má za to, že kdyby mohli zajmout hejtmana, dostali by velmi dobré výkupné. Když pak táhli přes ves Kluky, vzali v tamějším dvoře vše, co tam bylo.(99)

---

(96) ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 V.–VII., karton 62. Publikoval H. Hallwich, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins II.,* No 947.

(97) Tamtéž.

(98) ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4.

(99) Tamtéž.

Vévoda frýdlantský nemohl být na svých panstvích osobně přítomen, a tak se snažil svůj majetek chránit co nejúčinnějšími písemnými rozkazy. Ze Znojma si 21. ledna 1632 v česky psaném dopise stěžuje a přísně nařizuje úředníkům jičínské komory: *„Srozumívám, že jste mně byli 100 knechtů od mého strejce Berchtolda regimentu na Nový Zámek položili, čemuž se nemálo divím, nebo skrze jste k tomu přivedli, že ještě 100 knechtů saskejch v Lipém leží a tak jste slušně zasloužili, abych vám kdo jste to koliv nařídili, dal hlavy srážeti, jakož pak tím jisti buďte, že mně všecko to, co ti sasští tam protráví platiti musíte. Nyní na Novém Zámku ať víceji nezůstává toliko 10 mušketýrů, na Housce 40, na Friedlandu 50 a 100 na Jičíně a tito všickni mušketýři ať nejsou od armády než moje vlastní a Saským ať žádného příkoří nečiní, poněvadž oni mého státu šanují.“*(100)

Jobst Elbel, purkrabí na Novém Zámku sděluje tamějšímu hejtmanovi 9. března 1632, že včera, 8. března, sem přišla nově naverbovaná soldateska, která způsobila škody na panstvích Doksy a Nový Zámek, která náleží Jeho knížecí Milosti. Všechny ty početné tlupy pěchoty a jezdectva se dostavily před Nový Zámek a požadovaly, aby se jim vzdal. Zámecký správce se omluvil a odmítl se vzdát kvůli hrozícímu velkému nebezpečí. Tlupy zaútočily, třicet osob se sekyrami rozsekalo bránu, a když vnikly násilně do zámku, odzbrojily posádku a zajaly ji. To málo, co vojáci našli v zámku, sebrali a odnesli pryč. Opravená okna, kamna a dveře znovu úplně rozmlátili, hledali úředníky, chtěli se jich zmocnit násilím a tvrdili, že prý mají zaručenou zprávu, že hejtman má být v zámku a odvezli také peníze. Dostali ale jen málo, protože veškeré peníze se nacházely ve městě, kde je nenašli. Mušketýry ze zámku vzali s sebou a správce a jeho ženu zcela zruinovali a nechali je beze všeho utéci. V podhradí vzali třicet šest kusů nejlepšího hovězího dobytka a vyplundrovali všechny tamější poddané. Chudým poddaným z ovčínů také vzali oblečení a všechno, co tam bylo, stejně tak vše, co našli u chalupníků, kteří žijí v okolí zámku. Na zpáteční cestě zcela vydrancovali vesničku jménem Újezd. Obyvatele zmlátili a vzali jim vše, co našli, a pokračovali v cestě na panství Doksy, kde teď řádí.(101)

Komorní radové vévodství frýdlantského sdělují 4. března 1632 Valdštejnovi z Jičína, že podle vévodova rozkazu informovali hraběte Trčku o vpádu a škodách, které způsobili saští a švédští (!) vojáci na panstvích Vartenberk, Nový Zámek, Doksy, Houska a z části v Bělé pod Bezdězem. Píší, že průtahy vojáků, kteří plundrují vesnice a dvory nemají konce. Také se vzmáhá neozbrojený lid a chátra, čím déle, tím více, takže zámek v Doksech je nyní zcela vydrancován. Z veškerých dvorů na výše zmíněných Valdštejnových panstvích a ze všech vesnic byl ukraden nábytek a další věci.

---

(100) NA, SM,VL, sign. F 67/53, kniha odeslané korespondence, karton 177.

(101) ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 III., karton 60.

Přílohou tohoto dopisu je zpráva purkmistra a rady městečka Doksy, adresovaná Maxmiliánu Khýnovi z Khýnu, hejtmanu panství Doksy a Houska. Měšťané 3. března 1632 píší, že dnes před polednem nenadále přijelo k městečku padesát jezdců, rozbili zámky a závory a násilím vnikli do města. Vlámali se nejen do zámku, který vyrabovali, nýbrž také vtrhli do městečka, které začali drancovat. Kryštofu Michelovi vzali dva koně. Pisatelé, chudí lidé, si nejsou jisti a bezpečni v žádnou denní ani noční hodinu, nýbrž jsou ve velkém nebezpečí. Také jejich sousedé si velmi stěžují, protože na nich požadují dávky a peníze a odnikud nemohou dostat žádnou ochranu a pomoc. Za takového stavu nemohou nic dát. Prosí nejponíženěji knížete, aby je ochraňoval a poskytl jim nějakou dobrou radu, podle které by se mohli řídit a jednat. Věří, že je vévoda nenechá bez pomoci.(102)

Hejtman na zámku Houska Maxmilián Khýn z Khýnu si stěžuje rytířům a radům knížecí frýdlantské komory, 3. března 1632 naříká: *„... již rady jaké sobě dáti nevím. Nebo dnešního dne, v Lobzích také ostatních 5 volů i s čeládkou vzali a tak již na obojích panstvích těchto nemají nežli ve dvoře bezděckém a houseckém žádných potahův, že ani kusu dříví do dvora čím sobě přivésti nemají ... Pročež nebude-li tomu zlému po tomto nynějším mém při V. M. ohlášení v častu ukráceno, na krátce se V. M. opovídám, že se zde víceji s takovou správou zdržovati mě možné nebude, nýbrž musím, jak sám sebe, tak také manželku a dítky své časně před takovou nešlechetnou sběří opatřiti.“*(103)

Již 20. prosince 1631 píše správce ledečského panství Jana Rudolfa hraběte Trčky o řádění Poláků v blízkosti trčkovských Kounic. Svému pánovi píše, že se se smutkem v srdci dozvěděl, že včera přijeli do Kounic Poláci a dragouni od Kolína a Poděbrad, ves i zámek zplundrovali a ještě teď plundrují. Ze zámku odvezli pryč všechno povlečení, peřiny, polštáře a všechny možné jiné věci, co jen kde bylo. Po dva dny a dvě noci jedni odjížděli a jiní zase přijížděli. Víno nechali vytéct na zem, stejně tak i všechno navařené pivo a vyprázdněné sudy naplnili dalším vínem. Odvezli pryč oves, správce panství úplně vysvlékli, kancelář celou rozmlátili a vše odvezli pryč. Aby toho nebylo málo, chtěli správce zabít. On však získal výhodu tím, že se jeho věznitelé opili, a tak on i purkrabí s námahou utekli. Purkrabího od té doby neviděl. Vojáci se brodili ve víně po kotníky a v peří po kolena. Ještě nikdy před tím se nic takového nestalo, žádný nepřítel nemůže řádit hůře. Nyní jsou všichni jen o chlebu, nemají z čeho žít. Není žádná možnost, aby něco v tomto kraji dostali nebo že by někde něco zbylo. Jausovu ženu umučili a ovčáka umlátili. Včera se uprchlí čeledíni vrátili zpět a sdělili, že naplavené dřevo u Hrádku, zámku pana nejvyššího purkrabího, tam zůstalo beze změny, ale v současné době jej nelze nijak uchránit. Kvůli velké nouzi není možné přimět sedláky k poslušnosti, toulají se sem a tam.

---

(102) Tamtéž.

(103) Tamtéž.

Pisatel dále hraběti sděluje, že mu píše hejtman pana nejvyššího purkrabího o nastalých obrovských škodách a loupení na tamějším panství. V porovnání s trčkovským majetkem jsou škody na statcích nejvyššího purkrabího mnohem horší. Vojáci tam vyplundrovali již přes třicet vesnic, odvlekli koně, dobytek a vše odvezli pryč, vsi jsou zcela zpustošené. Na zámek přichází denně padesát i více osob, které přinášejí cenné věci, když ještě nějaké najdou. Cennosti pana hejtmana a také jiných osob, jsou již všechny pryč. Hejtman píše, že už nemůže více vydržet, v jeho požehnaném věku by ho to mohlo stát život. Chce se zachránit a s prázdnýma rukama se dát pod ochranu svého pána. Ve Vlašimi (?) a na jiných místech řádí stejným způsobem. Do tamějšího zámku se položilo sedmdesát jezdců. Toto „hospodaření" se rozprostírá mnoho mil daleko. Největší nářky jsou od ubohých sedláků, se kterými nepochybně křesťansky soucítí.(104)

Tento dopis byl přílohou jiného psaní, které zaslali čeští místodržící císaři a českému králi Ferdinandovi II. V dopise daném v Českých Budějovicích 27. prosince 1631 píší, že nechtějí císaři tajit, že jim ve věci rozdělení zimních kvartýrů pro vojsko dosud nepřišla od hraběte Michny ani od nikoho jiného urozeného žádná zpráva a mezitím se sama soldateska násilím ujímá kvartýrů, podle své vůle a libosti. Nešetří zámky, tvrze a ani dvory (které byly částečně vystavěny z prostředků stavů), nýbrž vše bez rozdílu ničí, pustoší a plení. Přitom se vojáci neohlížejí ani na duchovní ani na světské osoby mužského nebo ženského pohlaví, nýbrž je olupují a násilně vysvlékají, ano také se dopouštějí takových neslýchaných troufalostí, násilností, svévole, útrap a znásilňování (což může Vaše Veličenstvo zčásti vidět z přiloženého výpisu), že by se to od nepřítele nemohlo udát zlostněji. Ano, kámen by se slitoval, nemluvě o křesťanu. Tedy za takového stavu, pokud nebude ustanoven lepší pořádek, se nedá očekávat nic jiného, než definitivní zánik, záhuba a obrácení v popel tohoto drahocenného království a našich vždy věrných poddaných a služebníků. Jeho Veličenstvo jistě samo uváží, že kdyby byli zbaveni všech prostředků ke kvartýru a vyživování vojska, tak by při takto nastalých věcech a ještě dále pokračujících nepříjemnostech přišli venkované nutně na mizinu. Místodržitelé žádají krále, aby toto přednesl generálnímu komisaři hraběti z Vacínova (neboť jemu je dobře znám stav celé země a všech krajů) a aby mu přikázal, aby se odebral do Českých Budějovic a podle obdržených pokynů zjednal ve zbývající části země pořádek.(105)

V jiném dopise z 27. prosince 1631 píší místodržící z Českých Budějovic králi, že město Plzeň v každé době zůstává pevně a vytrvale věrné a oddané císaři, což prokazuje netoliko skutky, nýbrž také při současných průtazích císařské armády. Město spolu s krajem mnoho trpí, zakusí a je vyčerpáno. Jestliže budou této nedisciplinované soldatesce dále bez omezení dovoleny troufalosti, násilí

---

(104) ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 4.

(105) Tamtéž.

a svévole a nebude postavena pod kontrolu, pak město spěje k zániku a k záhubě. Z toho důvodu se místodržící u krále poníženě přimlouvají, aby se král ráčil ujmout obyvatel tohoto věrného města, ochraňoval je a bez dalších opatření ze strany místodržících na příslušných místech nařídil, aby byly zmíněnému plukovníku Illowovi přísně a jasně takové velké nepříjemnosti zapovězeny a toto chudé město mohlo zůstat ušetřeno.(106)

Válečné události ovšem vyžadovaly, aby byla posádka v Plzni po půl druhém měsíci doplněna dalším vojskem. Matyáš Gallas sděluje vévodovi frýdlantskému z Plzně 6. února 1632, že je potěšen, že vévoda rozkázal, aby do Plzně přišlo ještě sedm praporů vojska, neboť vojsko, jak jezdectvo, tak i pěchota, začalo být velmi nemocné a umírat. Ze stovky Goltzových vojáků, kteří leží v Berouně, je jich jen osm zdravých.(107)

To nebyla vůbec dobrá situace, neboť z Berouna téhož dne Václav Zahrádecký poníženě sděluje donu Baltazarovi de Marradas, že včera brzy ráno tam přijel nepřítel se značným počtem jezdectva a pěchoty a také se třemi vozy, na kterých bezpochyby přivezl děla a další nástroje k útoku, a hned se položil na předměstí. Proto nechal Zahrádecký toto předměstí, které leží v blízkosti města, na různých místech zapálit. Nepřítel pak po prudkých soubojích ustoupil směrem ku Praze. Císařští jej pronásledovali, některé vojáky zastřelili a třináct jich vzali do zajetí. Zahrádeckého jezdcům shořely všechny potraviny uskladněné na předměstích a byla jim ukradena veškerá zavazadla. Pisatel nechal vojáky vložit do města, kde jsou tak natěsnaní, že na jednu kompanii připadá šest domů, a kvůli nedostatku potravin trpí velkou nouzí a dalšími potížemi. Komisaři ani krajští hejtmani do města vůbec nepřijdou, a proto jízdní pluk a všichni ostatní upadají do naprosté zkázy. Pisatel prosí Marradase, aby komisařům přísně rozkázal přijet do Berouna, aby pomohli vojákům a uklidnili je, protože ti již nemohou déle tak trpět, jinak pisatel spolu s celým svým plukem upadne do největší bídy.(108)

Koncem první dekády měsíce dubna byly přípravy na tažení v plném proudu. Dne 10. dubna píše Marradas Valdštejnovi z Tábora, že vojsko je kvartýrováno v okolí Plzně a na dalších místech tak, aby se mohlo rychle shromáždit. Veškerá píle se soustředí na to, aby byl dostatek potravin a píce pro koně, přesto se zdá, že toho bude málo. Již byli obstaráni tesaři ke stavbě mostů přes Vltavu, kteří připravují dřevo v Týně nad Vltavou a v okolí. Až bude hotové, bude během několika málo dní splaveno dolů na nějaké vhodné místo. Marradas se domnívá, že nechá postavit mosty na takových místech, aby vojsko mohlo během čtyř nebo pěti hodin dojít k Berounu.(109)

---

(106) Tamtéž.

(107) ÖStA Wien, KA, Alte Feldakten, Operative Akten, 1632 II., karton 59.

(108) Tamtéž.

(109) Tamtéž, 1632 IV., karton 61.

Mikuláš baron Des Fours sděluje 21. dubna 1632 Valdštejnovi, že jeho kompanie, vedle dalších dvou, o síle 300 jezdců se stále nachází v Čechách, protože není plně zásobena, jak Valdštejn přikázal. Padesát důstojníků a vojáků nedostalo své servicie. Pisatel sám také nic nedostal, ani ve Slezsku, ani v Čechách, týdně ani jediný krejcar, což může dosvědčit pan nejvyšší komisař. Zásoby, které zde dostává, nechává předat pánům důstojníkům, kteří jej navštěvují kvůli svým plukům. Potvrzuje, že se mu nedostává peněz na nákup vína a mnoha jiných věcí, za to mu ale generální komisař dá více pšenice a žita. Také tři kompanie, které leží u Mladé Boleslavi, nedostaly dosud ani krejcar. Jinak jsou jeho jezdci většinou dobře vyzbrojeni a důstojníci dostávají denně další výstroj a výzbroj. Několik málo mužů je nemocných.(110)

Existují nedatované seznamy, asi z počátku dubna roku 1632, ze kterých je možné zjistit stav císařské armády v různých leženích v Čechách. Například v Žatci se ubytoval generálmajor Jindřich Holk se stovkou těžkých jezdců a s padesáti Chorvaty a s 1 600 pěšáky. V Rakovníku je sto těžkých jezdců a pět set Aldringenových a dvě stě Goltzových pěšáků. V Kadani leží tři sta Holkových jezdců pod velením Holkova podplukovníka a dvě stovky Mansfeldových vojáků. Ve Valči (?) je sto Holkových jezdců a padesát Mansfeldových vojáků. V Chomutově leží plukovník Morzin se čtyřmi sty jezdci a dvěma sty Mansfeldovými vojáky, v jedné vesnici u Mostu leží tři sta jezdců Starosaského pluku a padesát Mansfeldových mušketýrů. Ve Žluticích jsou čtyři Wanglerovy kompanie. V Berouně, na Křivoklátě a na Karlštejně leží tři kompanie plukovníka Schaffenberga a osmdesát Isolanových Chorvatů, na Zbiroze je šedesát Wanglerových vojáků, na Krasíkově sto, v Plzni jsou tři kompanie plukovníka Aldringena a sto Gallasových mužů, Sokolovský zámek drží sto Manteuffelových vojáků a ve městě je dvě stě jezdců a dvacet dragounů. Jezdci z Novosaského pluku leží v Kynšperku, na hradě Bečově je sto mužů ze dvou kompanií markýze de Grana, který je v Tachově. Další tři jeho kompanie jsou v Teplé. V Rokycanech jsou neozbrojení vojáci plukovníka Götze a ti ozbrojení z téhož pluku leží v Rakovníku.(111)

Jiný, bohužel také nedatovaný seznam uvádí rozložení kompanií ve dvou hlavních leženích, v Táboře pod velením Marradase a v Plzni pod velením Gallase. Asi 1 200 mužů ze sedmi a půl kompanie hraběte ze Sulzu obsadilo zámky Konopiště, Český Šternberk, Orlík, Vysoký Chlumec a Kleisenberg (?), pět Marradasových kompanií jezdectva leží v Miličíně a Sedlčanech, v Budějovicích je pět kompanií Maxmiliána hraběte z Valdštejna o počtu přibližně 400 mužů a v blízkosti dvě kompanie Ferrariho jezdectva o počtu asi šedesát jezdců. V Soběslavi je pět kompanií Aldobrandiniho, tj. asi sto padesát jezdců, v Týně nad Vltavou

---

(110) Tamtéž.

(111) Tamtéž; Podobný nedatovaný seznam také NA, SM, VL, sign. F 67/53, karton 162.

sto jezdců tří kompanií Strozziho, ve Vlašimi a Domašíně leží pět Chiesových praporů, to je asi tři sta pěšáků, v Pelhřimově je asi sto jezdců Coronininho, v Klatovech a v Kazau (?) je pět Dietrichsteinových praporů o počtu dvě stě mužů, v Jindřichově Hradci jsou tři prapory hraběte Colloreda, asi sto dvacet pět mužů, ve Strakonicích dva Bredovy prapory, přibližně sto mužů, v Horažďovicích pět Piccolominiho praporů asi dvě stě mužů, v Písku jsou tři prapory Viztumových pěšáků, asi osmdesát mužů. Dohromady je veškerého vojska, které náleží do táborského ležení, celkem třicet pět praporů pěchoty o 2 605 mužích a patnáct kompanií jízdy o čtyř stech deseti mužích.

V hlavním stanu v Plzni je umístěno pět praporů pěchoty hraběte Gallase, to je asi sto mužů, pět Aldringenových praporů pěchoty o počtu sedm set padesát vojáků, pět Schaffenbergových praporů, tj. asi pět set mužů, jedna kompanie Marradasových jezdců. Dále je sto mužů na hradě Krasíkově, stejný počet je na Křivoklátě, šedesát mužů je na Karlštejně a stejný počet na Zbirohu, v Rokycanech je šest kompanií Poláků, ve Stříbře asi dvě stovky pěšáků, tj. dva prapory hraběte Mansfelda, v Kladrubech u Stříbra dvě kompanie Wittenhorstových jezdců, na Zelené Hoře jeden prapor markýze de Grana, asi sto padesát mužů, v Klatovech pět kompanií Starosaského pluku, v Tachově dvě kompanie markýze de Grana, asi tři sta mužů a půl pluku hraběte de Merode, asi sto jezdců, v Sušici pět kompanií Novosaského pluku, v Horšovském Týně dvě kompanie Gonzagových jezdců, asi šedesát mužů, v Domažlicích asi sto mužů ze dvou kompanií Rangoniho, v Boru u Tachova pět Holkových kompanií, asi pět set jezdců a jedna kompanie markýze de Grana, to je asi sto jezdců. Celkově připadlo na plzeňský hlavní stan třicet praporů pěchoty o síle 1 740 mužů a devatenáct kompanií jízdy o síle 710 jezdců.(112)

Na začátku polního tažení, které vedlo k vytlačení saské armády z Čech a skončilo porážkou Gustava II. Adolfa v bitvě u Lützenu, vydal Albrecht z Valdštejna v Plzni 14. května 1632 armádní rozkaz tohoto obsahu: Jeho knížecí Milost, pan generál polní hejtman, vévoda meklenburský, frýdlantský a zaháňský rozkázal, aby byly následující body ústně předneseny a písemně dodány pánům plukovníkům a velitelům, kteří jsou vedeni panem polním maršálem, aby každý věděl, jak se má chovat podle rozkazů a vůle Jeho knížecí Milosti.

Za prvé, Jeho knížecí Milost, pan generál polní hejtman, sám shledal, že je sice ještě dost časné, aby bylo vojsko vedeno do pole, protože je ale nepřítel se svojí armádou připraven, musí se mu v těchto místech postavit na odpor. Bylo by mu milejší, kdyby mohlo vojsko ještě nějaký čas zůstat v leženích. A jelikož to pro tentokrát nelze změnit, chce nechat pánům plukovníkům a velitelům oznámit tyto body, jakým způsobem se mají v tom či onom zachovat. Když někdo připomene něco navíc, co by přispělo k službám císaři, chce se o tom Jeho knížecí

---

(112) Tamtéž, Stücke ohne Datum, karton 129.

Jasnost ráda dozvědět. Protože je nyní ještě velká nouze o potraviny, je proto nanejvýš nutné, aby bylo odstraněno množství přebytečných zavazadel a houf osob doprovázejících vojsko co nejvíce zmenšen. Jeho knížecí Milost nařizuje, aby u každé kompanie nebylo povoleno více než 6 vozů. Jelikož armáda by ráda dospěla na určené místo, a protože nemůže být řádně doprovázena přídělem potravin, Jeho knížecí Milost nařizuje, aby nenastala nouze a každý mohl být u svého pluku nebo kompanie zaopatřen chlebem, aby každá kompanie jezdectva vezla s sebou příruční mlýn na mletí obilí a každý prapor pěchoty dva, které má velitel nechat neprodleně zhotovit. Z rozkazu Jeho knížecí Milosti jim budou na to vynaložené peníze vyplaceny. Velitelé také mají se zmíněnými vozy k přepravě zavazadel vyzvednout všechen proviant a munici a naložené vozy vzít s sebou. Ke každému mají být zapřaženi minimálně čtyři koně.

Žádnému nemá být dovoleno, ať je to kdokoliv, aby vyjel shánět potraviny bez rozkazu a povolení, nýbrž pokud by to vyžadovala nouze, měl by se ohlásit u velícího důstojníka, který má takové nařízení vydat. Pokud je to nutné, má vyslat vojáky do okolí a k nim řádně ustanovit velitele, který by měl být přítomen u těch, kteří vyjíždějí nebo jedou shánět potraviny, jet s nimi, aby tak bylo zamezeno nepořádkům.

Žádnému není dovoleno, ať je to kdokoliv, aby odháněl nebo posílal pryč koně či dobytek z ležení nebo z kraje, kde se válčí. Ten, který by se toto opovážil, má být potrestán na životě. A když někdo o něčem takovém bude vědět a zatají to, místo toho aby to nahlásil, stihne ho stejný trest.

Nemocným, kteří se nacházejí u pluku, mají být přidělena bezpečná místa, kde mají být živeni potravinami z ležení. Stejným způsobem se má zacházet s těmi, kteří později onemocní v poli. Jakmile se některý z nich uzdraví, má se v nejbližší době opět odebrat ke svému pluku. Každý pluk má u svých nemocných ponechat jednoho velitele a ranhojiče, který pečuje o nemocné a dává na ně pozor.

Jeho císařské Veličenstvo milostivě povolilo a Jeho knížecí Milost přísně rozkázala, pokud by nemohl nějaký pluk po dobrém získat jemu stanovené kontribuce, může si je vynutit vojenskou exekucí. Z toho může každý vycítit, že Jeho knížecí Milost s potěšením vidí, že každý může dostat a užívat své kontribuce. Naproti tomu nabádá pány plukovníky, rytmistry a kapitány, aby usilovali o to, držet své pluky a kompanie v plném počtu a dobře vyzbrojené, a aby zvláště u pěchoty ty nejlepší vojáky vybavili kyrysem, a když ne všechny, tak alespoň první tři nebo čtyři řady u každé kompanie, jak jim již předtím Jeho knížecí Milost nařídila.

Žádný kapitán nebo jiný velitel pěchoty se nesmí opovážit nosit jezdecké boty nebo ostruhy.

Jeho knížecí Milost doufá, že staré pluky mají ještě k dispozici děla, která jim byla dána, jestliže ne, požaduje vědět, kde je zanechaly a mají se přihlásit o jiná. Pluky si mají dobře hledět určených vozů s obléhacími děly, aby je měly a mohly je v případě potřeby použít.

Jeho knížecí Milostí bylo také zakázáno, aby žádný důstojník nebo voják ne-

nosil v poli jiné rozlišovací znamení než červené. Je také zakázáno nenosit vůbec žádné.

Každý pluk, který se chce vydat na pochod, se má zaopatřit potravinami na osm dní a každý bude vědět, jak se má spravovat.(113)

Prameny nás seznamují se změnami v císařské armádě od podzimu roku 1631 do června roku následujícího. O špatných poměrech píše 28. listopadu 1631 Marradas Valdštejnovi z Tábora, v souvislosti s odchodem císařské posádky z Prahy. Velící generál v Čechách vévodu žádá, aby se ho zastal před zlými a špatně informovanými lidmi ve Vídni, kteří reptají kvůli jeho odchodu z Prahy. Tito lidé neberou ohled na to, jak velká zodpovědnost na něm spočívá a na nepatrné množství lidu, který má k dispozici. Po důkladné poradě se rozhodl, že se stáhne zpět. I když měl veškeré mužstvo pohromadě, k obraně Prahy by mu nestačil ani mnohonásobně větší počet. S vojskem, které měl k dispozici, obsadil mnohá místa. U pražských pluků bylo mnoho nemocných a vozků a často požadoval další vojáky, aniž by mu nějací byli dáni. Nedomohl se ani tří nebo čtyř stovek mužů a ani několika dalších od Wanglera, kteří přísahali, že nebudou bojovat proti Sasům. Nemá ani pět kompanií jezdectva, které jsou kvůli vysilujícím tažením a zlému zacházení ztenčeny asi na tři sta mužů. S těmi od hraběte Trčky by to mohlo být tak pět set mužů, o kterých je možno říci, že na ně lze brát zřetel. Takové vojsko stačí, včetně všech jeho nenáležitostí, leda tak k obraně nějaké hospody, než k obraně království nebo nějakého velkého hlavního města, jako je Praha a její obyvatelé.(114)

Tato Marradasova stížnost není ojedinělá. Matyáš hrabě Gallas informuje 4. ledna 1632 z Plzně Valdštejna, že pěšáků je ve všech plucích, mimo generálmajora Aldringena, velmi málo. Domníval se, že by mohl podle rozkazu generála Marradase zanechat na určeném místě posádku o pěti stech mužích, ale z pluku jich může použít sotva tři sta. Neví, jak má pak dobývat nějaké místo nebo jak by jej mohl osvobodit z obležení. Všem plukovníkům jízdy i pěchoty sdělil Valdštejnovy úmysly a ti se společně nabídli, že budou činit to nejlepší a nebudou ztrácet čas. Sami plukovníci jízdy nevidí žádnou možnost, jak by mohli získat zbraně, ale chtějí pro to také udělat to nejlepší.(115)

Výše uvedený text, který vychází z pramenů nebo jejich opisů, potvrzuje známou skutečnost, že na tažení jakékoli armády nejvíce doplácelo civilní obyvatelstvo. Tažení saského vojska v letech 1631 a 1632 a jeho krátká přítomnost v Čes-

---

(113) ÖStA Wien, HHStA, Nachlass Hallwich, Fasz. 5; pravděpodobně Jan svobodný pán Wangler starší (1561–1639), generál císařské armády. Nezaměňovat s Janem Wanglerem mladším († 1639), plukovníkem císařské pěchoty.

(114) Tamtéž, Fasz. 4.

(115) Tamtéž, Fasz. 5.

kém království nebyly výjimkou. Přestože nedocházelo k velkým válečným konfliktům, byli zabíjeni lidé a ti, kteří přežili, trpěli nemocemi, hladem a nouzí. Nedlouho potom nastaly ještě horší časy. Hrůzy třicetileté války pokračovaly dalších dlouhých šestnáct let a citelně zasáhly i České království.(116)

RÉSUMÉ

DAS SÄCHSISCHE HEER UND DER ALLTAG IN DEN JAHREN 1631 UND 1632

Mit der Episode aus der Geschichte des Dreißigjährigen Kriegs, der in tschechischer Literatur als sächsischer Überfall, in historischen Quellen als Feldzug in Böhmen bezeichnet wird, hat sich die böhmische Geschichtsschreibung nur am Rande befasst. In der Regel nur im Zusammenhang mit dem böhmischen Exil nach der Schlacht am Weißen Berg oder mit der Person des kaiserlichen Heerführers Albrecht von Valdštejn (Wallenstein) und seinem sog. zweiten Generalat. Bis jetzt existiert eine einzige und schon überholte Monographie von Antonín Rezek, herausgegeben 1888.

Auf Grund bisher unbekannter und nicht publizierter Quellen, die insbesondere im Österreichischen Staatsarchiv in Wien, im Sächsischen Hauptstaatsarchiv in Dresden jedoch auch im Nationalarchiv in Prag aufbewahrt werden, beschäftigt sich der Verfasser mit dem alltagslichen Leben der sächsischen und kaiserlichen Soldaten in Böhmen in der Zeit vom November 1631 bis zum Juni des folgenden Jahres. Auch das Schicksal der Zivilbevölkerung wurde nicht außer Acht gelassen, sofern zugängliche Quellen darüber berichten. Absichtlich ausgelassen wurde Prag und auch Eger, denn diesen Städten widmete der Verfasser schon früher an anderer Stelle Aufmerksamkeit.

Wie die Armee des Kurfürsten Johann Georg I. von Sachsen, unter Befehl von Marschall Johann Georg von Arnim-Boitzenburg die Landesgrenzen überschritt und relativ schnell ins Landesinnere einschließlich der Besetzung Prags zog, war nicht nur für den Kaiser, sondern auch für den Kurfürsten und seinen neuen Verbündeten, König Gustav II. Adolf von Schweden, eine Überraschung. Mitte des 17. Jahrhunderts gab es noch keine reguläre Armee und so wurden die sächsischen und kaiserlichen Soldaten in die Infanterie- und Kavallerieregimenter rekrutiert. Eine eigenständige besondere Gruppe bildeten die Kanoniere, die im Heer auf Vertragsbasis dingten und in der Armee ihr Handwerk ausübten, denn es ging um Mitglieder einer Zunft, auf die sich spezielle Regeln und Rechte bezogen. Die Kosten für Ausrüstung und Ausstattung des Regiments erreichten, wie aus dem Text hervorgeht, eine Summe von mehreren Tausenden. Die Ausgaben für die Armee belasteten die kaiserliche und kurfürstliche Kasse sehr.

---

(116) Tento příspěvek je součástí řešení výzkumného záměru MŠMT 0021620827 *České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes*, jehož nositelem je FF UK v Praze.

An der Spitze des Regiments von zehn Infanteriebataillonen oder zehn Kavalleriekompanien stand der Oberst, der den Sold für seine Untergeordneten aus der Kriegskasse erhielt. Der sollte theoretisch je nach Rang und Einordnung des Soldaten jeden Monat ausgezahlt werden, oft fehlte jedoch das Geld. Aus dem Ärar gab es Holz zum Heizen für die Soldaten, Stroh für das Einstallen der Pferde und Talg zum Leuchten. Liefen keine Vorbereitungen für einen Feldzug, musste sich jeder Söldner alles andere selbst besorgen. Den Soldaten im Feld begleitete die Familie und dem Heer schlossen sich Handwerker an, aber auch jene, die ihre nicht immer ehrliche Existenz auf die Symbiose mit dem ziehenden Heer begründeten. Dieser begleitende Haufen, das waren oft um ein Vielfaches mehr an Personen, als die Militäreinheit.

Mit Einbruch des Winters verschlechterte sich die Situation des sächsischen Heeres erheblich, die Versorgung der Einheiten mit Lebensmitteln kam ins Stocken, Disziplin und Kampfmoral verfielen. Den schlechten Stand des kurfürstlichen Heeres belegen Beschwerden von den Offizieren wie von den gemeinen Soldaten, die an die Befehlshaber gerichtet waren. Über das Abführen der Kontribution und die ausschweifenden Gelage der kurfürstlichen Soldaten gab es wiederholt Beschwerden seitens der Landstände sowie der Bewohner aus den meistbetroffenen Gebieten um Saaz (Žatec), Leitmeritz (Litoměřice), Schlan (Slany) oder Rakonitz (Rakovník). Im Hinblick auf den Dauerzustand eines Mangels an allem konnten die vom Kurfürsten angewiesenen Kreiskommissare weder eine Unterkunft fürs Heer sicherstellen, noch die geforderte Kontribution eintreiben. Die Situation spitzte sich dermaßen zu, dass der Kurfürst von Sachsen anordnete, mehr auf das Wohl des Heeres bedacht zu sein, damit die Obersten ihre Regimenter gut und diszipliniert führen und dem Ausrauben von Lebensmitteln, Pferden und anderen Sachen ein Ende gesetzt wird.

Die Frühjahrszüge der Kaiserlichen belasteten die sowieso schon erschöpften Gebiete noch mehr. Das rohe Kriegsvolk plünderte und vernichtete alles, schonte nichts und niemanden, und so beschwerten sich auch die böhmischen Statthalter über die Söldner beim Kaiser.

Am sächsischen Feldzug des kurfürstlichen Heeres in Böhmen war eine Reihe bekannter hoher Offiziere beteiligt. Neben Marschall Hans Georg von Arnim war es Johann Melchior Ritter von Schwalbach, Lorenz von Hofkirchen, Joachim von Schleinitz, Johann Georg Graf zu Solms-Baruth, Dietrich von Starschedel, Dam Vitzthum von Eckstedt oder Dietrich von Taube. Ihnen gegenüber standen auf kaiserlicher Seite, neben dem höchsten Befehlshaber, dem Herzog von Friedland, Albrecht von Valdštejn (Wallenstein), beispielsweise Graf Don Balthasar Marradas, Matthias Graf von Gallas, Heinrich Graf von Holk, Freiherr Rudolph von Marzin, Nikolaus Graf von Desfours oder Fürst Octavio Piccolomini.

Dokumente, die über dreihundertsiebzig Jahre alt sind, geben eine außergewöhnliche und bemerkenswerte Zeugenschaft ab über das tagtägliche Leid der Söldner beider Armeen und der Zivilbevölkerung im Königreich Böhmen in dieser schwierigen und grausamen Zeit des Dreißigjährigen Krieges.

BORIS ŠALAK

ORGANIZACE A PŮSOBNOST APELAČNÍHO SOUDU V PRAZE V DOBĚ TEREZIÁNSKÉ

Boris Šalak: *The Organisation and Jurisdiction of the Appeals Court in Prague in the Theresian Period*

This study considers the development of the Appeals Court in Prague in the Theresian period. The principal time period in focus encompasses the years 1749–1783, tho ugh it also takes in the post White Mountain era. The chief aim of this work is to describe what standing the Appeals Court enjoyed in the judical system during the reign of Maria Theresia and how the Theresian reforms impacted its composition and general functioning. The Appeals Court in Prague was founded in 1548. At first it was the authority of appeal against the decisions of municipal courts, though over time its competence increased. By contrast, its territorial jurisdiction, which at first was meant to be crown-wide, was during the 18th century reduced to Bohemia alone. Therefore the court gradually took on the function of a regional appellate court, at first mainly for the municipal courts and, from the Josephine reforms on, with general jurisdiction. In connection with its acquisition of the role of general court of second instance, the institution was transformed in 1783 into a general court of appeal.

PhDr. Mgr. Boris Šalak, Ministerstvo dopravy ČR, Nábřeží Ludvíka Svobody 1222/12, BOX 9, 110 15 Praha 1; e-mail: bsalak@volny.cz.

Obsah: Úvod (s. 67). **I. Uvedení do problematiky** (s. 68). Přehled bádání (s. 68). Apelační soud v 16. a 17. století (s. 71). **II. Právo a soudnictví v době tereziánské** (s. 74). Obecný přehled (s. 74). Civilní řízení před městskými soudy (s. 75). Trestní řízení (s. 77). Hrdelní soudnictví v Čechách (s. 78). **III. Organizace soudu** (s. 80). Personální obsazení (s. 80). Personál kanceláře soudu (s. 88). Jednací řád (s. 90). **IV. Civilní působnost a proces** (s. 93). Civilní působnost (s. 93). Odvolací řízení (s. 94). Postup soudu (s. 98). Ostatní řízení (s. 102). **V. Trestní působnost a proces** (s. 104). Trestní působnost a proces před rokem 1707 (s. 104). Nemesis Josephina (s. 105). Dílčí reformy před rokem 1768 (s. 107). Nemesis Theresiana (s. 109). **VI. Správa soudnictví** (s. 113). **VII. Apelační soud jakožto hejtmanství německých lén** (s. 116). Hejtmanství německých lén (s. 116). Organizace (s. 117). Působnost (s. 120). **Závěr** (s. 123). Přehled pramenů a literatury (s. 123).

Úvod

Tato studie se zabývá vývojem organizace a působnosti Apelačního soudu v Praze v době tereziánské.(1) Význam apelačního soudu není potřeba na tomto místě příliš představovat. Úloha tohoto soudu, který byl jedním z prvních státních profesionálních soudů u nás, je obecně velmi dobře známa. V krátkosti lze snad zmínit jeho význam na poli sjednocování městského práva v českých zemích a zavádění institutů obecného i kanonického práva, hlavně v oblasti procesní, ale také jeho úlohu při upevňování panovnické moci a posléze i úlohu opory pobělohorského absolutismu. Apelační soud se taktéž stal základním kamenem výstavby trojinstančního systému u nás. Ostatně označení tohoto soudu jakožto jednoho z pilířů počátků absolutismu u nás a střediska recepce římského práva je velice výstižné.

Dosavadní bádání věnovalo pozornost převážně počátkům apelačního soudu, respektive prvnímu století jeho existence. Vývoji po roce 1644, resp. 1651 byla až donedávna věnována prakticky minimální pozornost, tedy snad s výjimkou některých prací s regionální tematikou (J. Pánek, E. Procházková). Teprve v poslední době, zejména zásluhou K. Woitschové, nastal obrat. Lze pouze doufat, že tato práce povzbudí pozornost, kterou si vývoj apelačního soudu v 17. a 18. století jistě právem zasluhuje.

Časový výsek, na který se tato práce především koncentruje, je ohraničen roky 1749 a 1783. První datum je spíše symbolické, odkazuje na zřízení Nejvyššího justičního úřadu ve Vídni a obecně k zahájení první fáze tereziánských reforem. Horní hranicí je přeměna apelačního soudu ve Všeobecný apelační soud v Praze, v širším slova smyslu je samozřejmě míněna celá josefínská reforma soudnictví. Jelikož tato instituce v předmětném období stále fungovala na starších základech, je pojednáváno i o historii soudu v době pobělohorské. Hlavním cílem této studie je popis, jaké postavení v soudním systému apelační soud v době tereziánské zaujímal, a jak se tereziánské reformy promítly do organizace a celkového fungování apelačního soudu.

Studie je rozdělena do několika kapitol. Úvodem je podáván přehled o vývoji bádání o této problematice, zároveň je velmi stručně pojednáno o dějinách soudu v 16. a 17. století. Cílem další kapitoly je zasazení tohoto tématu do kontextu tehdejší soudní soustavy, respektive do kontextu soudnictví obecně. Poté se ta-

---

(1) Jde o upravenou první část autorovy rigorózní práce nazvané Apelační soud v Praze ve druhé polovině 18. století a obhájené dne 21. listopadu 2011 na Katedře pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, která pojednávala o vývoji této instituce v dobách osvíceného i policejního absolutismu. Boris Šalak, *Apelační soud v Praze ve druhé polovině 18. století.* Rigorózní práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2011. Vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Hojda, CSc., konzultant: PhDr. Klára Woitschová, PhD.

to studie zabývá organizací soudu, a to nejen jeho personálním složením, ale i vnitřními úředními postupy. V dalších kapitolách je zkoumána působnost soudu a také pravidla, jimiž se proces před soudem řídil. Na závěr je pojednáno o zvláštní působnosti tohoto soudu jakožto hejtmanství německých lén.

I. Uvedení do problematiky

Přehled bádání

Jak již bylo řečeno výše, vzniku apelačního soudu a prvnímu století jeho existence byla věnována značná pozornost. Na tomto místě můžeme zmínit diplomovou práci I. Plecháčka, článek K. Adamové nebo z doby nedávné též článek J. Hausenblasové.(2) Novějšímu období byla věnována pozornost nepoměrně menší. Čestnou výjimku tvoří práce K. Woitschové.(3)

Na prvním místě je potřeba zmínit dějiny apelačního soudu hraběte Auersperga z roku 1805,(4) který od roku 1800 působil jako rada tohoto soudu.(5) Je nutno poznamenat, že tuto práci není možno hodnotit podle dnešních kriterií. Představuje však velmi cenný pramen hlavně pro dobu josefínskou, jak pro organizaci, tak pro působnost (všeobecného) apelačního soudu a průběh civilního řízení. Ze staršího období je potřeba ocenit zejména pasáže týkající se linecké instrukce. Celkově je třeba říci, že ač hlavně pro starší období tento autor není podle dnešních měřítek příliš spolehlivý, pro období 17. a 18. století představuje nenahraditelný pramen. Druhou významnou prací, která se zabývá dějinami ape-

---

(2) Ivo Plecháček, *Apelační soud v Čechách do roku 1644.* Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 1956; Karolina Adamová, *Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651.* In: Karel Malý (usp.), Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám. Praha 1975, s. 101–112; Jaroslava Hausenblasová, *Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548–1627*. Paginae historiae, 13, 2005, s. 5–31.

(3) Klára Woitschová, *Ortelní manuály a knihy protokolů apelačního soudu v Praze z let 1548–1783*. Paginae historiae, 16, 2008, s. 545–588; táž, *Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783.* „… což slušného a spravedlivého jest fedrovati …“ Pelhřimov 2010.

(4) Josef Carl Graf von Auersperg, *Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes.* I–II, Prag 1805.

(5) Josef Karel hrabě Auersperg (1767 až 1829). Právník a státní úředník. Působil nejdříve v Čechách, pak v Haliči a od r. 1800 opět v Praze jako apelační rada. Později se stal dvorním radou při Nejvyšším justičním úřadu, posléze presidentem zemského soudu. Od roku 1813 působil jako president apelačního soudu pro Moravu a Slezsko v Brně, od roku 1814 jako nejvyšší zemský komoří Markrabství moravského. Další informace lze nalézt na: http://www.mzm.cz/josef-auersperg/ (k 1. 3. 2013).

lačního soudu po celou dobu jeho existence, je Schmidtova monografie z roku 1850.(6) I v tomto případě jde o důležitý pramen poznání činnosti této instituce hlavně pro období 1783 až 1850. Za nejvíce cennou část této knihy však považuji připojený diplomatář, tedy výběrovou edici nejvýznamnějších dokumentů souvisejících s historií soudu. Třetí přehledovou prací jsou dějiny tohoto soudu od knihovníka Vrchního soudu v Praze V. Zdeňka z roku 1933.(7) Tato práce je psána v českém jazyce. V zásadě však jde o výtah ze Schmidtovy monografie, doplněný o několik informací ohledně Vrchního zemského soudu v Praze, to jest z období po roce 1850.

Mnoho informací ohledně činnosti apelačního soudu lze získat i z děl německy píšících autorů 19. století. Na prvním místě je opět nutno zmínit J. F. Schmidta, konkrétně jeho přehled o dějinách (soukromého) práva a organizaci soudnictví.(8) Byť jde o dílo notně zastaralé, co se 17. a 18. století týče, nebylo dosud ničím dostatečně nahrazeno. Z jeho současníků zmiňme profesora lenního práva na pražské univerzitě F. X. Haimerla.(9) Jeho dílo ohledně hejtmanství německých lén představuje pro období 17. až 19. století jedinečný zdroj informací.(10) Prvním skutečným právním historikem byl však až F. Maschek von Maasburg.(11) Jeho dějiny Nejvyššího justičního úřadu ve Vídni nebo organizace hrdelních soudů v Čechách v roce 1765 jsou na vysoké odborné úrovni, a to i z dnešního hlediska.(12) Dalším autorem, kterého je nutno zmínit, byl Ch. d'El-

---

(6) Johann Ferdinand Schmidt von Bergenhold (1786 až 1873). Právník a státní úředník. Johann Ferdinand Schmidt von Bergenhold, *Monographie des k. k. Appellationsgerichtes seit dessen Errichtung als Appellationskammer in dem Jahre 1548 bis zu dessen im Jahre 1850 erfolgter Umwandlung in das k. k. Oberlandesgericht des zu dem constitutionellen Kaisertum Österreich gehörigen Kronlandes Böhmen.* Prag 1850.

(7) Václav Zdeněk, *Dějiny královského appellačního soudu na Hradě pražském, nyní Vrchního soudu v Praze od roku 1548–1933.* Praha 1933.

(8) Johann Ferdinand Schmidt von Bergenhold, *Geschichte der Privatrechts-Gesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen von den ältesten Zeiten bis zum 21. September 1865.* Prag 1866.

(9) Franz Xaver Haimerl (1806 až 1867). Právník, politik, profesor pražské a vídeňské univerzity. Posléze se stal ve Vídni také rektorem. Viz:
http://www.landtag-noe.at/service/politik/landtag/Abgeordnete/ZAbgH/Haimerl.pdf (k 1. 3. 2013).

(10) Franz Xaver Haimerl, *Die deutsche Lehenshauptmannschaft (Lehenschranne) in Böhmen.* Ein Beitrag zur Geschichte des Lehenwesens in Böhmen mit urkundlichen Beilagen. Prag 1848.

(11) Friedrich Maschek von Maasburg (1838 až 1918). Státní úředník, právník a právní historik. Jeho jméno je též uváděno jako Michael Friedrich von Maasburg. V této studii uvádím jeho jméno v prvně uvedené podobě.

(12) Friedrich Maschek von Maasburg, *Geschichte der obersten Justizstelle in Wien (1749–1848).* Prag 1879; týž, *Die Organisierung der böhmischen Halsgerichte im Jahre 1765.* Prag 1884.

vert.(13) Tento autor se zabýval především moravskými dějinami, jeho přehled rakouských dějin správy je však významným zdrojem poznání i pro naši problematiku.(14) Z přehledových prací ohledně správního vývoje v Habsburské monarchii je nutno odkázat na díla A. Domina-Petrushevecze, I. Beidtela a T. Fellnera.(15) Problematikou recepce římského práva u nás (a tedy i úlohou apelačního soudu) se zabýval E. Ott.(16)

Z novějších českých autorů je nezbytné výslovně jmenovat J. Klaboucha: *Staré české soudnictví*, ač dílo populárně naučného charakteru, je dosud nepřekonaným všeobecně dostupným pojednáním ohledně vývoje soudnictví u nás.(17) Reformou hrdelního soudnictví v roce 1765 se zabýval B. Roučka.(18) Problematiku staršího vývoje hejtmanství německých lén popisoval J. Veselý.(19) Nelze nevzpomenout ani na práce s regionální tematikou. Regionální sondy J. Pánka a E. Procházkové ohledně hrdelního soudnictví raného novověku přinesly důležité poznatky také k činnosti apelačního soudu.(20)

V současné době se hrdelním soudnictvím u nás zaobírá především J. Francek.(21) Taktéž vývoji apelačního soudu v době pobělohorské se začíná věnovat pozornost. M. Neudertová spolu s L. Kuthanovou se věnovaly způsobu komuni-

---

(13) Christian d'Elvert (1803 až 1896). Úředník, historik, mecenáš a brněnský starosta.

(14) Christian d'Elvert, *Zur Oesterreichischen Verwaltungs-Geschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder.* Brünn 1880.

(15) Alphons von Domin-Petrushevecz, *Neuere österreichische Rechtsgeschichte.* Wien 1869; Ignaz Beidtel, *Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1740–1848.* I–II. Innsbruck 1896, 1898; Thomas Fellner – Heinrich Kretschmayr, *Die österreichische Zentralverwaltung*. I. Abteilung: Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749). I–III. Wien 1907.

(16) Emil Ott, *Beiträge zur Receptions-Geschichte des römisch-canonischen Processes in den böhmischen Ländern.* Leipzig 1879.

(17) Jiří Klabouch, *Staré české soudnictví* (jak se dříve soudívalo). Praha 1967.

(18) Bohuslav Roučka, *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století.* Právněhistorické studie, 3, 1957, s. 115–135.

(19) Jiří Veselý, *O přenesení působnosti hejtmanství německých lén na Apelační soud na Hradě Pražském.* Právněhistorické studie, 26, 1984, s. 73–89.

(20) Např. Jaroslav Pánek, *Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16.–18. století* (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice jeho sociálně ekonomického zázemí). Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 23, 1982, s. 163–197; Eva Procházková, *Hrdelní soudnictví města Benešova v 16.–18. století.* Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 21, 1980, s. 211–254.

(21) Jindřich Francek, *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16. – 18. století.* In: Jaroslav Pánek (red.), Česká města v 16.–18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990. Praha 1991, s. 41–61.

kace apelačního soudu se soudy městskými.(22) K. Haubertová využila ortelních manuálů apelačního soudu k regionální studii.(23) Ortelními manuály a knihami protokolů apelačního soudu se podrobně zabývala K. Woitschová.

Apelační soud v 16. a 17. století

Vznik Apelačního soudu v Praze, taktéž oficiálně zvaného Královská rada nad apelacemi (případně Apelační komora), úzce souvisí s porážkou první české stavovské oposice v roce 1547 a s ní spojeným nárůstem absolutistických tendencí ve vládní politice Ferdinanda I. v českých zemích, zejména ve vztahu ke královským městům. Soud byl zřízen na základě tzv. augšpurské instrukce (čistě diplomaticky vzato šlo o reskript) tohoto panovníka z 20. ledna 1548, svoji činnost zahájil 8. února téhož roku. Byl výhradně královským, tedy nestavovským soudem. Prvním presidentem se stal Ladislav II. Popel z Lobkovic. Tento soud byl panovníkem původně projektován jako prakticky všeobecná odvolací stolice nejen od všech městských soudů zemí České koruny, avšak pro odpor stavů se tento záměr nepodařilo realizovat.(24) Apelační soud se stal odvolacím soudem hlavně proti rozsudkům městského soudnictví (zejména královských měst) ve věcech civilních i trestních,(25) popřípadě i proti rozsudkům dalších soudů, od kterých existovala možnost odvolání.(26) Odvolávání se a braní naučení od jiných měst-

---

(22) Michaela Neudertová – Lenka Kuthanová, *Ke komunikaci apelačního soudu a městských hrdelních soudů v době pobělohorské.* In: Jindřich Francek (red.), Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století. Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995. Pardubice 1996, s. 119–132.

(23) Květoslava Haubertová, *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548–1740. K zániku chebské oblasti městského práva v roce 1548.* Sborník Chebského muzea, 2005. Cheb 2006, s. 8–22.

(24) K. Adamová, *Apelační soud v Českém království*, s. 102 a 108.

(25) Apelování od soudů poddanských měst nebylo v době předbělohorské až tak výjimečné, jak by se na první pohled mohlo zdát. Prosazovalo se hlavně v některých civilněprávních sporech. Nalézt odvolání je možno i ve věcech hrdelních, hlavně v případech, kdy obviněným byl cizopanský poddaný. Obecně však šlo jen o zlomek agendy. Viz Eva Procházková, *Hrdelní soudnictví města Miličína v 15. až 18. století* (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice jeho soudní praxe na rožmberském dominiu). Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 26, 1985, s. 252–253 a J. Pánek, *Hrdelní soudnictví na Vlašimsku*, s. 171.

(26) Šlo o prvoinstanční soudy krajských hejtmanů, rad královských měst a vrchností v trestních záležitostech vesnického a neusedlého lidu na základě zvláštního privilegia a také o některé stavovské soudy Horní Lužice a Slezska, které postrádaly privilegium inapelačnosti. K. Adamová, *Apelační soud v Českém království*, s. 103 a Ladislav Král, *Zřízení, pravomoc a působení apelačního soudu v době předbělohorské.* Diplomová práce. Právnická fakulta UK v Praze 2004, s. 54.

ských soudů v tuzemsku i za hranicemi bylo zakázáno, tento zákaz se však v praxi špatně prosazoval. Na šlechtu se působnost tohoto soudu neměla vztahovat, což bylo v roce 1575 výslovně potvrzeno českým zemským sněmem.(27) Apelační soud svým rozhodnutím potvrzoval, měnil nebo rušil prvoinstanční rozhodnutí. Je nezbytné opětovně zdůraznit, že působnost apelačního soudu měla být celostátní, to je pro všechny země České koruny, leč hlavně z počátku nebyla ve vedlejších zemích bezvýhradně přijímána. Tento problém se týkal v první řadě moravských měst, kde byl vyřešen až v průběhu 17. století. Na tomto místě je třeba zmínit reskript z 8. května 1650, kterým bylo na Moravě zakázáno odvolávání se od městských soudů jinam, než k apelačnímu soudu.(28) V souvislosti s postoupením obou Lužic Sasku ztratil apelační soud působnost nad tímto teritoriem.

Strany mohly proti rozhodnutí apelačního soudu podat žádost o revizi rozsudku panovníkem, toto řízení probíhalo před komorním soudem.(29) Roku 1610 omezil zemský sněm institut revize na spory o čest, hrdlo a dědictví. Mezi zvláštní procesní prostředky patřily tzv. slepé rozsudky.(30) Co se personálního složení týče, soud se na základě instrukce skládal z presidenta z panského stavu a třinácti radů. Tři radové měli být ze stavu panského, dva ze stavu rytířského, čtyři doktory práv a čtyři měšťany ze Starého či Nového Města pražského. President i radové byli jmenováni panovníkem. Pro přijetí rozsudku bylo potřeba přítomnosti devíti členů soudu, rozsudek byl vydáván jménem krále.(31) Členové soudu byli placenými a panovníku odpovědnými úředníky, což umožňovalo nepřetržitost zasedání. Soud zasedal celý rok vyjma svátků, nedělí, středa a sobot.(32) Tyto dva znaky spolu se stálostí místa umožňují označit tento soud za jednu z prvních byrokratických státních soudních institucí v našich dějinách. Nelze nevzpomenout pozitivní vliv této instituce na sjednocování městského práva v českých zemích a na recepci některých elementů římsko-kanonického procesu.

V letech 1619 až 1621 soud nezasedal, svoji činnost obnovil v následujícím roce pod předsednictvím Bedřicha z Talmberka.(33) Rok 1627 představuje

---

(27) Tedy pokud nešlo o majetek v královských městech (městská jurisdikce upravená svatováclavskou smlouvou). K. Adamová, *Apelační soud v Českém království*, s. 102 a 108.

(28) Christian d'Elvert, *Weitere Beiträge zur österreichischen Rechtsgeschichte.* Erster Theil. Beiträge zur Geschichte des österreichischen a) Straf-, b) Polizei-, c) bürgerlichen Rechtes. Brünn 1888, s. 33.

(29) K. Adamová, *Apelační soud v Českém království*, s. 108 a 109. Do roku 1575 se řízení také konalo v královské radě. L. Král, *Zřízení, pravomoc a působení apelačního soudu*, s. 90.

(30) Pokud si prvoinstanční soud nevěděl ve složitém právním případě rady, zaslal spis bez uvedení jmen stran apelačnímu soudu. Rozhodnutí AS nebylo pro prvoinstanční soud závazné.

(31) V. Zdeněk, *Dějiny královského appellačního soudu*, s. 11.

(32) V. Zdeněk, *Dějiny královského appellačního soudu*, s. 10.

významný mezník nejenom v dějinách českého státu, ale i ve vývoji apelačního soudu. Obnovené zřízení zemské (v článcích R VI, VII, VIII, X, XVIII a F LXXIII) mimo jiné upravovalo i působnost apelačního soudu. Byla zde stanovena povinnost pro soudy, aby se v případě pochybností ohledně použití útrpného práva nebo ohledně trestního rozsudku obracely na apelační soud. Jelikož zmíněné ustanovení nelze pokládat za zcela jednoznačné, bylo v roce 1644 nařízeno, aby za jediné nepochybné byly pokládány ty případy, kdy byl pachatel dopaden při činu, popřípadě pokud jeho vina byla zcela zjevná.(34) Od roku 1634 se revizní instancí stala s konečnou platností česká dvorská kancelář.

Dne 29. listopadu roku 1628, v reakci na nové poměry, byla Ferdinandem II. pro apelační soud vydána nová instrukce (reskript). Sbor členů soudu (apelační kolegium), který tvořil president a šestnáct radů, se nově skládal ze tří lavic – panské, rytířské a doktorské. Všichni radové museli být tuzemci katolického vyznání. První dvě lavice byly složeny z dohromady osmi radů příslušných stavů, třetí lavice ze stejného počtu doktorů práv, ze kterých dva by měli náležet k měšťanům měst pražských.(35) V zásadě totéž ustanovovala Deklaratoria a Novely z roku 1640 v článcích Dd V až VIII.(36) Všichni členové museli ovládat právo městské i zemské. Podmínkou pro přijetí pro všechny rady bylo absolvování zkoušky z civilního i trestního práva.(37) Čeští kandidáti byli zkoušeni z práva českého a římského, němečtí z práva saského a římského. Instrukce dále upravovala pořadí hlasování. Hlasovalo se podle stavů (nejprve doktorská lavice, poté ostatní) a podle věku (od nejmladšího rady určité lavice k nejstaršímu).(38) První hlasoval referent, jako poslední president soudu. Kancelář soudu se v této době měla skládat z dvou sekretářů, dvou registrátorů, tří kancelistů a dvou dveřníků.

---

(33) Viz L. Král, *Zřízení, pravomoc a působení apelačního soudu*, s. 96. Tento názor, zastávaný dřívějšími autory, v době nedávné zpochybnila J. Hausenblasová. Zmíněná autorka objevila záznamy o jmenování radů a dalších zaměstnanců i pro období stavovského povstání. J. Hausenblasová, *Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení*, s. 12.

(34) K tomuto tématu viz oddíl *Trestní působnost a proces před rokem 1707*.

(35) Schmidt na základě jednoho z opisů instrukce z roku 1628 uvádí, že plat presidenta činil 1200 kop míšenských, rady 600 kop. Dva sekretáři měli po 400, dva registrátoři po 265, tři kancelisté po 144 a dva dveřníci po 96 kopách. J. F. Schmidt v. Bergenhold, *Monographie des k. k. Appellationsgerichtes*, s. 10 a 11.

(36) Dd V – počet radů, Dd VI – hodnost radů panské a rytířské lavice, Dd VII – hodnost radů doktorské lavice, Dd VIII – obecné podmínky pro přijetí, zkouška, dva radové by měli být pražskými měšťany.

(37) Zkoušku tvořily dva těžší případy přidělené presidentem soudu. Své vypracování musel kandidát obhájit před zkušební komisí složené z členů soudu, ta svůj posudek zaslala panovníkovi. J. F. Schmidt v. Bergenhold, *Monographie des k. k. Appellationsgerichtes*, s. 10.

(38) V. Zdeněk, *Dějiny královského appellačního soudu*, s. 23.

Již 26. listopadu 1644 byla Ferdinandem III. vydána nová (tzv. linecká) instrukce,(39) která posílila pravomoc soudu vůči soudům královských měst a také nově upravila působnost soudu. Apelační soud získal právo dozoru nad podřízenými soudy a s tím související dozorčí prostředky. Apelační soud měl hlavně dbát, aby soudní řízení bylo vedeno písemně. Druhou významnou změnou proti dřívějšímu stavu byla přesná úprava procesních institutů přímo v instrukci. Taktéž bylo změněno pořadí hlasování v kolegiu. Roku 1651 byla na apelační soud přenesena agenda hejtmanství německých lén.

V průběhu druhé poloviny 17. století dochází k dalšímu posilování postavení soudu. Lze také vysledovat, že v této době směřovala od hrdelních soudů k soudu apelačnímu k posouzení a k vynesení rozsudku velká část hrdelních případů. Apelační soud taktéž začínal podřízeným soudům předepisovat otázky kladené těmito soudy vyšetřovancům (interrogatorium). Z doby Josefa I. lze zmínit hrdelní řád z 16. července 1707, díky kterému se apelační soud stal také výlučnou institucí pro podávání právních naučení pro podřízené soudy v hrdelních věcech, a zavedení tzv. syndikátních žalob (1709).(40)

II. Právo a soudnictví v době tereziánské

Obecný přehled

V době tereziánské si české právo přes integrační záměry habsburské vlády (např. zřízení Nejvyššího justičního úřadu) nadále zachovávalo do značné míry svoji nezávislost. Vytvoření společného česko-rakouského kodexu občanského práva (Codex Theresianus) se přes usilovnou činnost stále nedařilo. Integrační snahy však byly úspěšné v oblasti práva trestního (Constitutio criminalis Theresiana). České právo této doby nadále rozlišovalo dva hlavní právní systémy – právo zemské a právo městské, byť tento dualismus byl dlouhodobě považován za nevyhovující. Již od počátku 18. století se připravovalo jejich sjednocení, k čemuž však v této době plně nedošlo.

---

(39) Diplomaticky vzato šlo o reskript, k němuž byla připojena instrukce. Přetištěno v: J. F. Schmidt v. Bergenhold, *Monographie des k. k. Appellationsgerichtes*, s. 55–82. Originál srv. NA, Fond Stará manipulace, inv. č. 1519, karton 957. Dobové komentované znění této instrukce lze nalézt v: Johann Jacob Weingarten, *Extract der verneuerten Königl. Appelations-Instruction mit verschiedenen Annotatis…* Prag 1692 (= Adligát č. 3 k: Johann Jacob Weingarten, *Vindemiae judicialis editio postrema, triplo et ultra auctior.* Pro Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Bono Publico … Prag 1692).

(40) L. Král, *Zřízení, pravomoc a působení apelačního soudu*, s. 100.

Jak z logiky věci vyplývá, tato kapitola se bude v první řadě zabývat právem městským. Hlavním pramenem městského práva byl nadále Koldínův zákoník (Práva městská království českého) z roku 1579. Na základě článků D 49 a J 27 Obnoveného zřízení zemského si bylo zemské a městské právo navzájem v poměru subsidiarity, tudíž podpůrným pramenem městského práva bylo i Obnovené zřízení zemské s novelami a deklaratorii. Velký praktický význam mělo i právo obecné (římské), o jehož recepci se výrazně zasloužil apelační soud, a také šířící se přirozenoprávní ideje. V oblasti trestněprávní je nutno vzpomenout na hrdelní řád Josefa I. (Constitutio criminalis Josephina, Nemesis Josephina) z 16. července 1707 platný pro země České koruny. Tento zákoník se ve dvaadvaceti článcích z třiadvaceti zabýval právem procesním. V zásadě šlo o zhuštěnou a mírnější verzi dolnorakouské Ferdinandei z roku 1656.(41) Nebyl však zákoníkem výlučným, neodstranil starší normy obsažené v Koldínově zákoníku a v Obnoveném zřízení zemském.(42) I tak však výrazně přispěl k sjednocení trestního práva procesního v českých zemích. Jako jeho doplnění sloužila instrukce pro hrdelní soudy z 13. dubna 1739.

Významný přelom představuje trestní zákoník tereziánský (Constitutio criminalis Theresiana, Nemesis Theresiana) z 31. prosince 1768, který nabyl účinnosti 1. ledna 1770. Theresiana představovala výlučnou a všeobecnou úpravu trestního práva hmotného i procesního v českých i rakouských (dědičných) zemích. Poslední významnou trestněprávní reformu představovalo nejvyšší rozhodnutí z 2. ledna roku 1776, kterým byla zrušena tortura.

Civilní řízení před městskými soudy

Procesní úprava obsažená v Koldínově zákoníku nebyla v době pobělohorské pro řízení před soudy použitelná, jelikož v této době převládl tzv. písemný proces.(43) Pro tento proces byla nejprve užita úprava obsažená v Obnoveném zřízení zemském, ale lhůty zde užívané byly pro městské procesy nevhodné (dlouhé). Proto instrukce pro královská města (čl. 22) nařídila užívání procesních lhůt podle Koldínova zákoníku.(44)

---

(41) Václav Šolle, *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích.* Sborník archivních prací, 12, 1962, s. 89.

(42) Karel Malý a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945.* Praha 2004, s. 194.

(43) Ústní proces, zvaný též sumární, bylo možno užít jen okrajově – jen při bagatelních sporech a při likvidních (dlužníkem přiznaných) dluzích. Výsledkem sumárního procesu mohl být konečný rozsudek, ale soud mohl ve složitějších případech odkázat mezitímním rozsudkem strany na řádné (písemné) řízení.

(44) J. Klabouch, *Staré české soudnictví*, s. 227. Z dalších pramenů procesního práva zmiňme

Před zahájením sporu mělo dojít mezi stranami k výměně řezaných cedulí, tedy žalobce měl žalovanému zaslat předžalobní upomínku a vyčkat případné odpovědi.(45) Nedošlo-li k urovnání sporu, následovalo podání žaloby, která měla obsahovat tvrzení žalobce a návrhy důkazů, dále k ní měly být přiloženy kopie listinných důkazních prostředků.(46) Městský soud prováděl obeslání žalovaného z úřední povinnosti. Žalovaný se musel ve lhůtě k žalobě vyjádřit ve formě odpovědi (excepce), popřípadě taktéž navrhnout důkazy. Pokud tak žalovaný neučinil, mohl žalobce žádat o kontumační rozsudek (tzv. stanné právo). Soud rozhodoval i v tomto případě po seznámení se s materiálním stavem, a to i v neprospěch žalobce. V excepci musely být obsaženy všechny skutkové okolnosti, které chtěl žalovaný před soudem namítat (zásada koncentrace řízení). Lhůty byly obecně čtrnáctidenní, na základě procesní pragmatiky z roku 1753 je mohly strany po vzájemné dohodě zkrátit. Žalobce následně mohl požádat soud o inrotulaci nebo podat repliku, což byla odpověď na excepci obsahující její vyvrácení a návrh dalších důkazů. Žalobce v této fázi již nesměl měnit předmět řízení. Fakultativní reakcí žalovaného na repliku mohla být duplika,(47) případně žalovaný mohl přímo požádat o inrotulaci.

Postup hlavního řízení mohl být přerušen vedlejšími řízeními, tedy tzv. incidentálními spory. Vedlejší řízení iniciovala některá ze stran procesní námitkou (např. litispendence, res judicata, nepříslušnost soudu), řízení končilo (z hlediska řízení hlavního) mezitímním rozsudkem. Již po obeslání mohl žalovaný uplatnit námitku protestatio de damnis litis et expensis a citaci ad edendum instrumentum,(48) od roku 1753 však již nevedly k suspenzi lhůt hlavního procesu. Obeslání svědků bylo často neformální, výslech byl prováděn bez účasti stran. Účast stran byla omezena pouze na písemné návrhy otázek (articuli positionales, interrogatoria), soud však jejich návrhy nebyl vázán.(49) Po seznámení

---

pragmatiky z 20. září a 20. října 1641, reskript z 22. ledna 1691 a apelační pragmatiku z 16. dubna 1734. Důležitou změnu (opět hlavně v oblasti lhůt) představovala procesní pragmatika z 23. ledna 1753.

(45) Postup civilního procesu zpracován podle: J. Klabouch, *Staré české soudnictví*, s. 217–236 a Oldřich Rezek, *Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské* (vybrané problémy). Ostrava 2007, s. 41–57.

(46) Originály se původně předkládaly až při inrotulaci. Zpochybnění pravosti listiny protistranou (rekognoskace) bylo možné od roku 1753 jen před inrotulací.

(47) Tj. vyvrácení repliky spolu s příslušnými důkazy. Duplika nesměla obsahovat nové skutkové okolnosti (viz výše). Pokud tuto povinnost žalovaný porušil, žalobce mohl podat protestatio contra nova instrumenta. Žalovaný však mohl odpovědět přísahou, že o nových skutečnostech dříve nevěděl, v tom případě následovala ještě triplika a quadruplika.

(48) Protestatio de damnis litis et expensis – zda kauce a záruky žalobce postačují pro řízení. Citace ad edendum instrumentum – žaloba vůči osobě, která zadržuje listinu potřebnou jako důkaz.

se s protokolem se strany mohly k výslechu vyjádřit (spis probatorní a impugnatorní).(50)

Předposlední fází sporu byla inrotulace (inventarizace spisu, jeho podepsání a zpečetění), která představovala uzavření řízení. Strany byly ex officio obeslány, musely se dostavit a podepsat spisy. V této fázi strany taktéž předkládaly soupis procesních nákladů.(51) Následné rozhodování soudu probíhalo bez účasti stran na základě spisu.

Trestní řízení

Základním procesním principem této doby byl princip oficiality. Již Obnovené zřízení zemské v zásadě preferovalo stíhání ex officio v podobě veřejné žaloby před soukromožalobní iniciativou. Ale v prvním případě stále chyběla pravidla, která by tento nový typ procesu odlišila od starého akuzačního řízení. Tento nedostatek odstranila až Josefina upravující postup úřadů stíhajících ex officio a formulující pravidla inkvizičního trestního procesu.(52)

Pro trestní řízení byl příslušný jen soud mající hrdelní právo,(53) který byl náležitě obsazen (čl. 2 Josefiny).(54) Aby mohl soud zahájit řízení, musel se o zločinu dovědět a zároveň mu musela být udána osoba podezřelého.(55) Zároveň však měl soud povinnost pátrat po spáchaných zločinech. Prvním stádiem řízení byla všeobecná inkvizice. Jeho obsahem byl předběžný výslech svědků (bez přísahy) i podezřelého. Pokud soud shledal podezření důvodným, nastupovala inkvizice speciální. V této fázi musel být podezřelý obligatorně vazebně zajištěn.(56) Soud zjišťoval skutkové okolnosti prostřednictvím ohledání skutku zločinnosti (corpus delicti), který prováděla vyšetřovací komise složená podle

---

(49) Strana mohla proti svědkům protistrany podat námitku protestatio contra testes, která byla projednávána v hlavním řízení.

(50) Protistrana mohla na tento spis reagovat spisem reprobatorním, reakcí na něj mohl být spis salvatorní. Svědkové proti svědkům (testes reprobatorii) byli přípustní.

(51) Do roku 1753 se o nákladech řízení rozhodovalo ve zvláštním, tzv. likvidatorním procesu.

(52) Soukromá žaloba byla nadále možná a řídila se dosavadními předpisy (čl. 3 Josefiny). Odstranila ji až Theresiana. Veřejnou žalobu Theresiana stále připouštěla, ale jen jako výjimku z pravidla (čl. 24 Theresiany).

(53) Soud, který toto právo postrádal, mohl podezřelého pouze zatknout a musel ho vydat hrdelnímu soudu (čl. 4 Josefiny), srovnej s čl. 19 § 28 Theresiany.

(54) Postup hrdelního řízení podle Josefiny zpracován na základě: J. Klabouch, *Staré české soudnictví*, s. 236–251. Tento výklad byl doplněn o některé významné změny, které přinesla Theresiana.

(55) Podle Josefiny, srovnej s čl. 23 § 1 a čl. 25 § 2 Theresiany.

(56) Se zatčením bylo spojeno ohledání zatčeného a jeho sumární (předběžný) výslech.

Josefiny ze dvou soudců a písaře, popřípadě ranhojiče. Theresiana svěřovala vedení vyšetřování ve většině případů komisi složené z vyšetřujícího soudce znalého hrdelního řádu, dvou přísedících v roli svědků a zapisovatele (čl. 20 § 3). Následoval řádný výslech podezřelého vyšetřovací komisí. Teprve poté přišel na pořad výslech svědků pod přísahou (v nepřítomnosti obžalovaného), případně jejich konfrontace (opět prováděla komise). V okamžiku, kdy soud shromáždil potřebné důkazy, se podezřelý mohl seznámit se spisem, případně navrhovat další důkazy (Josefina). Podle Theresiany (čl. 36 § 7) měl obviněný tři dny na přípravu obhajoby. Ku pomoci si podle čl. 12 Josefiny mohl vzít právního přítele, se kterým se však mohl radit jen v přítomnosti soudců. Další možností obhajoby bylo sepsání tzv. odvodního spisu (podpis advokáta nutný). Naopak Theresiana (čl. 36) v této fázi řízení obhájce nepřipouštěla, leda by byl jmenován ze závažných důvodů soudem.

Následovalo nalézací řízení složené z porady soudu a vynesení rozsudku. Hrdelní soud měl být obsazen předsedou a nejméně devíti bezúhonnými přísedícími pod přísahou. Pokud soudci byli málo znalí hrdelního řádu, nebo kde tomu bylo zvykem, měl s přísedícími zasedat přísežný vrchnostenský úředník (Josefina). Podle Theresiany se soud v této fázi řízení musel skládat z nejméně sedmi soudců znalých hrdelního řádu. Soudce referent musel mít složenou zkoušku před apelačním soudem, nebo být proslulým právníkem (čl. 20 §§ 8 a 9). Nebyl-li soud řádně obsazen, musel po skončení vyšetřování zaslat spisy apelačnímu soudu, který pak rozhodl (čl. 18 § 5 Theresiany). Pokud se podezřelý přiznal, nebo se prokázala jeho nevina, soud vynesl tzv. dokonalý rozsudek (odsouzení/osvobození). Jinak soud mezitímním rozsudkem mohl nařídit útrpný výslech před komisí (čl. 16 Josefiny, čl. 37 § 3 a čl. 38 Theresiany).(57) Rozsudek podle Josefiny musel obsahovat druh a stupeň mučení. Po přiznání podezřelého následoval řádný odsuzující rozsudek. V opačném případě měl být podezřelý osvobozen, ale soud mu přesto mohl uložit mimořádný trest např. ve formě pokuty (Josefina). Soudu prvního stupně náležela taktéž péče o výkon trestu.

Hrdelní soudnictví v Čechách

Hrdelní soudnictví v 18. století nad neprivilegovanými osobami vykonávaly hrdelní soudy, tedy soudy královských i poddanských měst s hrdelním právem,(58) které vykonávaly svoji pravomoc teritoriálně, a to nejen v hranicích

---

(57) Pokud šlo o osobu mravně zachovalou, soud se mohl spokojit s uložením očišťovací přísahy (Josefina).

(58) V případě poddanských měst by možná byla lepší formulace, že hrdelní soudnictví vykonávala vrchnost prostřednictvím poddanských měst. Viz B. Roučka, *Poznámky k mapě hrdelních soudů*, s. 118.

města, ale v případě poddanských měst i na panství své vrchnosti.(59) Výkon soudnictví zahrnoval i cizí poddané, kteří byli v obvodu soudu zadrženi nebo zde spáchali trestný čin. Vrchnosti bez hrdelního soudu předávaly delikventy nejbližším hrdelním soudům.(60) Židovským soudům hrdelní právo nenáleželo. Jak v královských, tak v poddanských městech byla představitelem hrdelní jurisdikce městská rada.(61) Soudy poddanských měst byly závislé na vrchnosti a jejích úřednících.(62)

Od počátku 18. století taktéž vzrůstala důležitost krajských hejtmanů, jakožto orgánů, které měly dohled nad trestněprávní a policejní agendou. Šlo o stíhání zlodějů, vrahů, žebráků a Romů a jejich předávání hrdelním soudům k potrestání, dále vizitace krčem, žalářů nebo pátrání po zběhlých poddaných. Jejich pravomoc již dříve zakotvilo Obnovené zřízení zemské v článcích R I až R V a Z I až Z VI, dále pak instrukce pro krajské hejtmany. Hejtmanům náležel dohled nad hrdelním soudnictvím prostřednictvím pravidelných inspekcí. Pokud hrdelní soud nezachovával předpisy, mohli hejtmani navrhnout na základě reskriptu z 8. ledna 1732 zbavení soudu práva vykonávat hrdelní jurisdikci.(63)

Hrdelní řád Josefa I. z 16. července 1707 stanovil, že hrdelní soudnictví mohou vykonávat pouze soudy, které k tomuto opravňovalo panovníkovo privilegium, lenní vztah nebo starobylý obyčej (od nepaměti). I tak v Čechách fungovalo tři sta osmdesát čtyři hrdelních soudů. Soud měl vydržovat přísežného písaře znalého práv a kata, taktéž měl na vlastní náklady udržovat šibenici, stínadla a pranýř. Na rozdíl od Moravy se v Čechách podařilo zorganizovat redukci počtu hrdelních soudů na základě patentu z 19. srpna 1765 až k 1. lednu 1766.(64) Hrdelní jurisdikci nadále vykonávaly čtyři soudy pražských měst, soud pražské univerzity, městský soud v Chebu a soudy dalších dvaceti čtyř měst.(65) Zbylých

---

(59) Eva Procházková, *Hrdelní soudnictví města Votic v 16.–18. století* (Příspěvek k poznání pozdně feudálního soudnictví v Čechách a k využití městských pamětních knih jako trestněprávního pramene). Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 22, 1981, s. 206.

(60) Jindřich Francek – Tomáš Šimek (edd.), *Hrdelní soudnictví českých zemí.* Soupis pramenů a literatury. Praha 1995, s. 17.

(61) Popřípadě doplněná obecními staršími. J. Pánek, *Hrdelní soudnictví na Vlašimsku*, s. 169.

(62) Ch. d'Elvert uvádí reskript z 29. října 1717, který potvrdil právo vrchnosti zasáhnout do soudního řízení v případě shledání průtahů. Ch. d'Elvert, *Zur Oesterreichischen Verwaltungs-Geschichte*, s. 362.

(63) Jan Janák – Zdeňka Hledíková, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945.* Praha 1989, s. 191; B. Roučka, *Poznámky k mapě hrdelních soudů*, s. 124.

(64) Na Moravě probíhaly redukce hrdelních soudů v letech 1729, 1752 a 1754. Citovaná norma z roku 1765 je taktéž označována jako Pragmatical-Sanction wegen Restringierung der Halsgerichte und Dotierung des fundi criminalis in Böhmen. F. Maschek v. Maasburg, *Die Organisierung der böhmischen Halsgerichte*, s. 33.

tři sta padesát čtyři soudů bylo suspendováno, mohly pouze vést předběžné vyšetřování, zatýkat a předávat pachatele. 5. května 1766 bylo postavení hrdelního soudu vráceno Chomutovu. Nadále měl mít každý hrdelní soud zkoušeného syndika a zkoušeného kriminálního asistenta. Druhým stupněm byl apelační soud, třetím Nejvyšší justiční úřad. Opravný prostředek proti rozhodnutím stanných soudů možný nebyl.

III. Organizace soudu

Personální obsazení

Základem vnitřního uspořádání Apelačního soudu v Praze byla linecká instrukce z roku 1644 obsahující třicet čtyři článků. Podle jejího obsahu se soud skládal z presidenta a šestnácti radů.(66) President (president nad apelacemi) musel být panovníkem vybrán z panského stavu a být katolíkem (čl. 1 linecké instrukce), náležel k nejvyšším zemským úředníkům (čl. A XXXVI Obnoveného zřízení zemského). Do úřadu měl být instalován nejvyšším purkrabím.(67) President měl za povinnost informovat panovníka o stavu soudu.(68) Taktéž panovníkovi navrhoval propuštění radů pro porušení služebních povinností. President mohl opustit Prahu jen na základě výslovného souhlasu panovníka (čl. 4 linecké instrukce). Presidentův plat činil podle instrukce z roku 1628 tisíc dvě stě kop grošů míšenských ročně.(69) U soudu existovala i funkce vicepresidenta. Historicky prvním vicepresidentem apelačního soudu se stal v roce 1627 Jiří Adam hrabě z Martinic, tento úřad byl trvale obsazován od roku 1659, to jest nástupem historicky druhého vicepresidenta Adolfa Vratislava hraběte Šternberka.(70)

Dodatek k instrukci z 12. července 1763 se také týkal presidentovy pravomoci dohledu nad rady.(71) Pokud zjistil, že některý z radů neplní správně své povin-

---

(65) Hradec Králové, Trutnov, Nový Bydžov, Chrudim, Jičín, Kutná Hora, Kouřim, Rakovník, Beroun, Žatec, Most, Loket, Žlutice, Litoměřice, Ústí nad Labem, Tábor, Pelhřimov, České Budějovice, Písek, Plzeň, Stříbro, Klatovy, Mladá Boleslav a Nymburk.

(66) Stejná úprava byla i v Deklaratoriích a novelách (1640) v čl. Dd V. Weingarten kromě presidenta a 16 radů (posléze 20) uvádí ještě vicepresidenta; Johann Jacob Weingarten, *Vindemiae judicialis editio postrema, triplo et ultra auctior.* Pro Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Bono Publico… Prag 1692, s. 331.

(67) Viz např. reskript z 12. února 1750 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, s. 63) ohledně jmenování hraběte Nostice presidentem AS.

(68) Např. rozbroje mezi rady, čl. 8 linecké instrukce.

(69) Viz poznámka 35.

(70) V. Zdeněk, *Dějiny královského appellačního soudu*, s. 62.

nosti, měl o tom spolu s vicepresidentem podat zprávu (dobrozdání). Tato zpráva měla vždy obsahovat informaci, zda onen rada neplní své povinnosti z nedostatku píle, nebo z důvodu naprosté neschopnosti. Na konci vlády Marie Terezie činil presidentův plat dva tisíce dvě stě zlatých.(72) Příjem vicepresidenta byl v této době ve výši dvou tisíc zlatých.(73)

Rady apelačního soudu jmenoval i propouštěl panovník. Ve služebních věcech byli podřízeni presidentovi. Podle linecké instrukce jich bylo šestnáct, osm radů mělo být ze stavů panského a rytířského, osm radů mělo být doktory práv. Rada musel být příslušníkem některé ze zemí České koruny, být katolíkem, znát oba zemské jazyky a také složit požadovanou justiční zkoušku (čl. 1 linecké instrukce). Zkouška se skládala ze zpracování jednoho trestního a jednoho civilního případu podle obecného (římského), českého a saského práva.(74) Posléze se v rámci zkoušky objevují i případy z lenního práva.(75) Radové z doktorské lavice se museli také vykázat doktorátem získaným na některé ze schválených univerzit [viz Deklaratoria a Novely (1640), čl. Dd VII].

Změna systému zkoušení nastala na základě dodatku k instrukci z 12. července 1763. Uchazeč o místo apelačního rady musel prokázat prostřednictvím vysvědčení (attestata) nabytí doktorátu práv nebo dokončení studia práv podle no-

---

(71) Šlo o dodatek k linecké instrukci uvozený reskriptem z 12. 7. 1763. Částečný výtah z tohoto předpisu lze nalézt v: Joseph Kropatschek, *Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, die unter der Regierung des Kaisers Josephs des II. teils noch ganz bestehen, teils zum Theile abgeändert sind, als ein Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Josephs des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung.* 4. Band. Wien 1786, s. 169–171. Úplné znění pak v NA, fond AS, kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, s. 440–449. Další verze se nachází v NA, fond AS, kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, s. 303–306.

(72) Z toho základ činil 1400 zl. (Gehalt ex camerali) a stavovský příspěvek 800 zl. (ständisches Adjutum). J. Auersperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 159. K. Woitschová uvádí, že k roku 1741 činil plat presidenta 1400 zl., plat radů pak 700 zl. K. Woitschová, *Personální obsazení pražského apelačního soudu*, s. 12.

(73) Z toho základ činil 700 zl. (Gehalt ex camerali), stavovský příspěvek 400 zl. (ständisches Adjutum) a přídavek (Neue Zulage ex camerali) 900 zl. J. Auersperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 159, viz také intimát gubernia z 8. března 1765 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 11, inv. č. 87, s. 81).

(74) Jak instrukce z roku 1628, tak Deklaratoria a Novely (1640) v čl. Dd VIII požadovaly vykonání zkoušky pro všechny rady. Někteří autoři (Auersperg, Adamová) interpretují článek 1 linecké instrukce (… so soll es insonderheit mit den Doctorn …) v tom smyslu, že povinnost skládat zkoušku se týkala jen doktorů práv. Weingarten však výslovně konstatoval, že justiční zkoušku museli skládat všichni radové. J. J. Weingarten, *Vindemiae judicialis editio*, s. 331. Úprava zkoušky v Deklaratoriích i linecké instrukci je ostatně prakticky totožná.

(75) J. Auersperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 95.

vé studijní osnovy. Ve druhém případě vysvědčení (testimonium de absolutis juxta novam methodam studiis) museli vydat profesoři a studijní direktor právnické fakulty. Toto vysvědčení pak uchazeč přiložil ke své žádosti o přijetí směřované apelačnímu soudu. Každému uchazeči byl přidělen zvláštní referent. Uchazeči se bez rozdílu stavu museli podrobit přijímacímu řízení. Panovník však mohl provést jmenování i bez jeho vykonání. Osvobozeny byly rovněž osoby, které již zastávaly justiční úřad (die bei einer anderen Stelle gedient haben). První částí přijímacího řízení byla písemná zkouška. Uchazeč musel na základě předložených spisů vypracovat přednes tří případů. Jeden případ se týkal práva civilního, druhý trestního a třetí lenního. Ještě předtím musel podepsat čestné prohlášení, že mu nikdo nebude pomáhat. Následně uchazeč musel své řešení přednést v plné radě soudu, která také zkoušku ohodnotila. Pokud kandidát uspěl, postoupil do druhé části řízení. Po složení přísahy mlčenlivosti (zachování radního tajemství) se stal na zkušební dobu tří až čtyř týdnů nehlasujícím členem kolegia soudu. V okamžiku jejího uplynutí byl soud povinen sestavit závěrečnou zprávu,(76) zda se uchazeč osvědčil. Tuto zprávu spolu s celým spisem pak zaslal Nejvyššímu justičnímu úřadu k rozhodnutí.

Ani radové nesměli bez povolení odjet z Prahy. Souhlas udílel panovník, v době jeho nepřítomnosti v zemi president. Nepřítomnost delší než čtrnáct dnů byla povolována jen ze závažných důvodů. Pokud měla nepřítomnost rady přesáhnout šest týdnů, a pokud se rada chystal do ciziny, udílel souhlas prostřednictvím presidenta panovník, podmínkou udělení bylo, že rada měl všechny přidělené případy vypracovány. Panovník rozhodoval na základě dobrozdání zaslaného presidentem (čl. 4 linecké instrukce).

Pokud byl rada panovníkem zároveň pověřen výkonem jiného úřadu (např. členství v komisi) nebo jiným zvláštním úkolem, mohl být po dobu výkonu této funkce od povinností apelačního rady (tj. povinností vypracovávat přednesy a účastnit se zasedání) osvobozen.(77) Podle reskriptu z 6. června 1749 měl president, popř. jeho zástupce, dbát, aby se radové zúčastňovali zasedání a řádně vypracovávali přednesy, hříšníky měl nahlásit.(78) Neúčast na zasedání

---

(76) Nejen soud vypracovával o tomto zprávu, ale i president sám (in particulare) musel zpracovat vlastní dobrozdání (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, s. 303–306).

(77) Např. dvorní dekret ze 7. září 1764 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 11, inv. č. 87, s. 30–32), kterým byl Karel Walter Bregent dispensován z důvodu vypracování zprávy ohledně reformy hrdelních soudů, nebo dvorní dekret z 18. března 1764 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 12, inv. č. 88, s. 116), kterým byl Filip hrabě Clary-Aldringen dispensován z povinností rady AS z důvodu pracovního vytížení v hraniční komisi. Dvorním dekretem z 5. října 1775 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, s. 559–560) byl hrabě Kounic uvolněn z povinností rady AS na dobu dvou let, aby mohl zvelebit své neštěstím postižené statky.

(78) NA, fond AS, kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, s. 93–95.

i odchod z budovy soudu v době zasedání bez ohlášení a řádné omluvy měly být trestány důtkou nebo dokonce podle okolností ztrátou platu (cum suspensione a salario). Docházka radů měla být zaznamenávána do příslušných protokolů.

Rada se nesměl bez vědomí (Vorwissen) presidenta účastnit prací komisí královské komory a místodržitelství (čl. 5 linecké instrukce).(79) Reskripty z 9. ledna 1648 a 30. listopadu 1684 stanovily neslučitelnost funkce apelačního rady s jakýmkoli zemským úřadem.(80) Rada měl mít slušné chování, být počestný, mezi rady měla panovat vzájemná svornost a důvěra (čl. 8 linecké instrukce). Radové měli být nestranní, nesměli se angažovat v případech, které by, byť jen potenciálně, byly způsobilé před apelační soud. V ostatních věcech radit mohli, ale nesměli působit jako advokáti a prokurátoři, a podobně (čl. 9 linecké instrukce). Neměli mít ani jiná stálá povolání (čl. 10 linecké instrukce).(81) Taktéž samozřejmě nesměli pomáhat stranám, brát úplatky, slibovat hlas stranám, upravovat spisy a brát ohled na přátele a příbuzné (čl. 9, 13 a 14 linecké instrukce).(82) Jednou z hlavních povinností rady bylo zachovávání radního tajemství, hlavně se dbalo, aby strany nezjistily, kdo je referent. Pokud strana jméno referenta přesto zjistila, měl president povinnost jmenovat jiného, nebo alespoň koreferenta (čl. 11 linecké instrukce). Z důvodu hrubého porušení povinností nestrannosti a mlčenlivosti (radní tajemství) hrozilo radům nejen propuštění ze služby, ale i prohlášení do budoucna za nezpůsobilé státní služby (Ratdienst).

Dodatek k instrukci z 12. července 1763 stanovil, že pokud bude nejvyšší purkrabí zamýšlet jmenovat některého z radů apelačního soudu za člena některé politické komise (Nebencommission, viz níže), může tak učinit pouze po dohodě s presidentem.

Roční plat rady měl být podle instrukce z roku 1628 ve výši šesti set kop míšenských grošů,(83) na konci vlády Marie Terezie byla jeho výše určena částkou

---

(79) Viz také reskript z 2. prosince 1644, Johann Jacob Weingarten, *Codex Ferdinandeo-Leopoldino-Josephino-Carolinus.* Pro Haereditario Regno Bohemiae, Ac incorporatis aliis Provinciis, utpote, Marchionatu Moraviae, Et Ducatu Silesiae… Prag 1720, s. 242.

(80) Reskript z 9. ledna 1648 se nachází v: J. J. Weingarten, *Codex Ferdinandeo-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, s. 253.

(81) …ein anderes Officium, so seinen absonderlichen und continuirlichen Fleiß bedarf…

(82) Viz také insinuát gubernia ze 4. dubna 1769 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 12, inv. č. 88, s. 124–126).

(83) Auersperg uvádí, že původně náležel na základě zvyklosti stálý plat pouze čtyřem radům z panské lavice, třem radům z rytířské lavice a čtyřem radům z doktorské lavice. J. Auersperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 93. Ohledně vyplácení platu radům také viz reskript z 5. srpna 1712, *Continuatio codicis Ferdinandeo-Leopoldini. De anno 1710 usque ad annum 1720. Ab anno 1720 usque ad annum 1724. Ab anno 1724 usque ad annum 1728. Ab anno 1728 usque ad annum 1731. Ab anno 1731 usque ad annum 1735.* Prag s. a., 1710–1720, s. 57.

tisíc pět set zlatých.(84) Plat (Gehalt ex camerali) byl vyplácen čtvrtletně ze solných příjmů (Salzgefälle),(85) a to ve druhé polovině 18. století prostřednictvím komorního platebního úřadu (Cammeralzahlamt). Na platy u apelačního soudu taktéž přispívaly stavy.(86) Vyplácení stavovského příspěvku (ständisches Adjutum, Gehalt ex fundo statuum) probíhalo jednou ročně prostřednictvím Nejvyššího berničního úřadu (Generalsteueramt). Vyplácení platu i adjuta zaměstnancům (včetně radů) upravoval článek osm instrukce pro výpravnu z 27. dubna 1752 (viz oddíl Postup soudu).

Linecká instrukce musela být radům dvakrát ročně přečtena, na svátek sv. Jiří a na svátek archanděla Michaela (čl. 34 linecké instrukce).

Reskript ze 17. dubna 1676 rozšířil počet členů soudu nepočítaje presidenta na dvacet, doktorská lavice měla mít deset členů. Důvodem tohoto kroku bylo umožnění utvoření senátů po devíti členech.(87) Dva služebně nejmladší radové, jak z lavice doktorské, tak z šlechticů, měli být neplacení (mimořádní radové, Supranumeralräte, supernumerarii).(88) Služebně starší rada z každé z těchto dvojic dosáhl systemizované (placené) posice jejím uvolněním. Mimořádným radům ovšem náleželo hlasovací právo (votum activum, votum decisivum).(89) Tento systém byl doplněn rezolucí z 23. dubna 1683.(90) Panská lavice se měla

---

(84) Základní plat 700 zl., stavovský příspěvek 400 zl. a přídavek také 400 zl. Viz poznámky 72, 73.

(85) J. J. Weingarten, *Vindemiae judicialis editio*, s. 331.

(86) Např. pro rok 1752 činil stavovský příspěvek 8275 zlatých (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, s. 584). Dvorním dekretem z 15. října 1768 bylo AS oznámeno, že zemský sněm schválil adjutum in surrogatum salarii pro rok 1769 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 12, inv. č. 88, s. 53).

(87) J. J. Weingarten, *Codex Ferdinandeo-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, s. 419. Srovnej J. F. Schmidt v. Bergenhold, *Geschichte der Privatrechts-Gesetzgebung und Gerichtsverfassung*, s. 356 a Ch. d'Elvert, *Zur Oesterreichischen Verwaltungs-Geschichte*, s. 191.

(88) K. Woitschová s odkazem na knihu instalací (NA, fond AS, inv. č. 69) uvádí, že mimořádní radové byli jmenováni od roku 1668. K. Woitschová, *Personální obsazení pražského apelačního soudu*, s. 6.

(89) Byly však i výjimky – viz např. reskripty z 3. a 24. října 1754 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 8, inv. č. 84, s. 529–533). Josef hrabě Hartmann von Clarstein a Leopold hrabě Clary Aldringen byli jmenováni mimořádnými rady na panské lavici, ale do dosažení plnoletosti (24 let) jim náleželo pouze votum informativum. Totéž se týkalo i Prokopa hraběte Lažanského (reskript z 9. února 1761, NA, fond AS, kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, s. 133–135) a Františka hraběte Caretto Millesimo (dvorní dekret ze 17. června 1779, NA, fond AS, kniha reskriptů č. 14, inv. č. 90, s. 50). Někteří mimořádní radové byli jmenováni pouze na dobu určitou, např. Theodor de l'Eau byl jmenován pouze na dobu tří let (dvorní dekret z 19. ledna 1757, NA, fond AS, kniha reskriptů č. 9, inv. č. 85, s. 371 a 372).

(90) J. J. Weingarten, *Codex Ferdinandeo-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, s. 475.

skládat z šesti členů, rytířská ze čtyř. Výše zmíněná dvě neplacená šlechtická místa byla zachována, nadále však mělo být jedno neplacené místo obsazováno radou panského stavu a druhé radou stavu rytířského. Služebním postupem (ex beneficio ordinis) měl každý z nich dosáhnout systemizované místo v příslušné lavici (in ordine proximo). Podle reskriptu ze 17. března 1692 měl v případě uvolnění placeného (salariert) místa o této skutečnosti president zpravit českou dvorskou kancelář s dodatkem, který rada měl toto místo na základě služebního postupu obsadit.(91) Panovník přechod systemizovaného místa potvrzoval prostřednictvím dvorního dekretu. Od poloviny šedesátých let 18. století je možno doložit praxi, že mimořádní (neplacení) zaměstnanci soudu museli při nástupu do úřadu podepisovat sustentační revers.(92) Neplacený rada však mohl obdržet adjutum.(93) Kromě čtyř výše zmíněných (stálých) neplacených radů mohl panovník jmenovat ještě další mimořádné (neplacené) rady ad hoc. I tito radové pak systemizovaného místa mohli dosáhnout služebním postupem. Titulem rady apelačního soudu byli také občas odměňováni zasloužilí řádní sekretáři,(94) popřípadě i další úředníci, z nichž někteří neměli s apelačním soudem nic společného.(95) U tohoto soudu také čas od času působili auskultanti (auscultatores). Na základě povolení panovníka a po složení přísahy mlčenlivosti se mohli zúčast-

---

(91) J. J. Weingarten, *Codex Ferdinandeo-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, s. 551.

(92) Např. dvorní dekret ze 17. října 1766 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 11, inv. č. 87, s. 201), kterým byl Josef Linhart jmenován mimořádným kancelistou. Sustentační revers je prohlášení, kterým se někdo zavazuje, že bude vydržovat státního úředníka, dokud mu nebude stát platit služné. Popřípadě úředník sám se zaváže, že po tuto dobu nebude státní pokladně na obtíž.

(93) Reskript z 15. ledna 1764 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, s. 486–488) stanovil, že dva mimořádní (neplacení) radové, kteří se zvláště osvědčili, mají po tři roky dostávat zvláštní příspěvek 500 zlatých ročně (dohromady 1000 zl. ročně). Zároveň president soudu, pokud zjistil, že některý obzvláštně pilný neplacený rada má naléhavou potřebu (vordringliches Bedürfnis) finančního rázu, měl o tom zpravit dvůr. Podle okolností pak mělo být rozhodnuto o případném příspěvku. Týmž dekretem byl plat kancelářského personálu souhrnně navýšen o 4 000 zl. ročně po dobu tří let. Zvláštní příspěvek pro dva mimořádné rady byl vyplácen i po uběhnutí zmíněných tří let. Viz dvorní dekrety z 12. června 1769 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 12, inv. č. 88, s. 171 a 172), z 3. srpna 1771, reskript z 29. července 1774 a dvorní dekret z 13. května 1775. Dvorní dekret ze 17. května 1774 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, s. 411) dokonce mimořádnému radovi Františku Sauerovi přiznal zvláštní plat ve výši 1 500 zlatých, tentýž plat byl již o tři roky dříve připsán Antonínu Eberlovi.

(94) Např. dvorní dekret z 22. listopadu 1765 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 11, inv. č. 87, s. 161 a 162) – sekretář Jan Václav Reiss byl za své zásluhy jmenován titulárním radou AS. Roku 1770 byl Reiss povýšen do funkce skutečného rady na rytířské lavici.

(95) Roku 1779 byl komerční rada Alexander Cervelli jmenován titulárním apelačním radou (dvorní dekret z 20. února 1779, NA, fond AS, kniha reskriptů č. 14, inv. č. 90, s. 20).

ňovat zasedání soudu, aby zde získali právní praxi. Auskultant neměl hlasovací právo. Šlo většinou o mladé šlechtice. Pokud se však auskultant v budoucnu chtěl ucházet o místo apelačního rady, musel se podrobit přijímacímu řízení, jako každý jiný kandidát. Taktéž roky strávené v této funkci se nezapočítávaly do služebního stáří.(96) K roku 1707 se apelační soud skládal z presidenta, vicepresidenta, devíti radů panské lavice, jedenácti radů rytířské lavice a stejného počtu radů lavice doktorské. Do tohoto počtu není započten český sekretář Kašpar Jan Kupec z Bilenbergu, který byl taktéž titulárním radou.(97) K 1. červenci 1750 se podle soupisu (viz níže) apelační soud skládal z presidenta, vicepresidenta, dvanácti radů panské lavice, jedenácti radů rytířské lavice a osmi radů doktorské lavice.

Dva radové byli členy apelačního soudu směnečného a merkantilního. I hodnost superintendenta Karlo-Ferdinandovi univerzity byla většinou obsazována rady apelačního soudu.(98) Totéž lze říci i o direktorech právnické fakulty.(99) Radové apelačního soudu byli také stálými členy sirotčí komise (Pupillarcomission) pro osoby vyššího stavu (od roku 1736). Zasedali i v dalších (politických) komisích (Extragremialcommissionen). Přehled o této činnosti radů nám dává příloha k reskriptu z 1. července 1750 a soupis ze 7. září 1752.(100) Reskript

---

(96) Viz např. dvorní dekret ze 7. prosince 1769 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 12, inv. č. 88, s. 194 a 195).

(97) Josefina, dodatek (poslední strana).

(98) O. Rezek, *Změny soudního systému v zemích Koruny České*, s. 74. Příklady viz J. J. Weingarten, *Vindemiae judicialis editio*, s. 316; a také insinuát z 2. května 1758 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 9, inv. č. 85, s. 512 a 513).

(99) Insinuát gubernia z 26. dubna 1764 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 10, s. 500).

(100) K roku 1750: NA, fond AS, kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, s. 164–171. Radové panské lavice: 1. vicepresident hrabě Vratislav z Mitrovic – komise pro kompilaci zemského zřízení, iudicium delegatum in causis commissionum, vyšetřovací komise ve věci novoměstského primátora Andrease Ludegera z důvodu špatné správy hospodářství, 2. hrabě Colonna, nejstarší rada, lení referent, 3. baron Mönnich – iudicium delegatum venaticum, komise pro záležitosti lichvy (usurarische Commission), komise pro sjednocení pražských vedlejších práv (Vereinbarung deren Nebenrechte), komise pro fundace, zastavárny a káznice (Fundations, Versatzambts und Spinnhauscommission), 4. hrabě Bissingen – komise pro fundace, zastavárny a káznice, 5. hrabě Vršovec – komise pro privilegia a hraniční komise, 6. hrabě Vrtba, 7. hrabě Morzin (nepřítomen), 8. hrabě Špork – censurní komise, komise pro kompilaci zemského zřízení, 9. baron Schumann – iudicium delegatum venaticum a mnohé komise u AS, 10. hrabě Leopold Kolovrat – komise pro fundace, zastavárna a káznice, bezpečnostní komise, 11. hrabě Čejka, 12. hrabě Lichnovský (nepřítomen), 13. hrabě Antonín Nostic (dosud nebyl uveden do funkce). Radové rytířské lavice: 1. Zitschy, lení referent – komise pro záležitosti štoly a poplatků, komise in causis tumultum, censurní komise, 2. Vojtěch Prokop Höpfling – iudicium delegatum in causis commissorum, iudicium delegatum venati-

z 22. března 1754 stanovil, že členy bezpečnostní komise musí být tři členové apelačního soudu, jeden z lavice rytířské a dva z lavice doktorské.(101) Reskriptem z 11. května 1753 bylo zřízeno iudicium delegatum mixtum pro Čechy v Praze.(102) Jeho civilními členy se měli stát členové soudu z rytířské a doktorské lavice. Přes jednoznačné ustanovení instrukce ohledně vedlejších za-

---

cum, sirotčí komise, hraniční komise, iudicium delegatum in causa clari, 3. Kreuzenstein – komise pro sjednocení pražských vedlejších práv, 4. Auen – komise pro privilegia, komise pro fundace, zastavárny a káznice, iudicium delegatum in causa praegravationis subditorum, 5. Degen – komise pro privilegia, podkomise pro chudobince (pod k. pro fundace), iudicium delegatum in causa praegravationis subditorum, univerzitní komise, bezpečnostní komise, 6. Wasmuth – komise pro městské hospodářství (Stadtoeconomiae), 7. Turba – komise pro privilegia, 8. Siegburg – censurní komise, komise pro městské hospodářství, iudicium delegatum in causa praegravationis subditorum, 9. Ebelin – komise pro fundace, zastavárny a káznice, 10. Skronský – komise pro zakázané hry, 11. Josef František Höpfling. Radové z doktorské lavice: 1. Pötsch – náboženská komise, universitní komise, komise pro revidování účtů, 2. Arnold z Dobroslavína – iudicium delegatum in causa praegravationis subditorum, universitní komise, komise pro fundace, zastavárny a káznice, lékárnická komise (Apotheker-tax-commission), 3. Hart – hraniční komise, iudicium delegatum in causa clari, iudicium delegatum venaticum, 4. Neuberg – censurní komise, komise v záležitosti Josefa Schascheka, iudicium delegatum v záležitosti nasavrckého dolu (Bergwerk), 5. Franckenbusch – iudicium delegatum in causa praegravationis subditorum, iudicium delegatum ohledně úvěrů hraběte Schaffgotsche (Creditwesen), komise pro fundace, zastavárny a káznice, komise pro kompilaci zemského zřízení, komise ohledně fundace pátera Šimona, 6. Klausal – komise pro sjednocení pražských vedlejších práv, komise ve věci sporu města Berouna a opata kláštera sv. Jana pod Skalou, 7. Kuntz – komise pro záležitosti lichvy, komise pro privilegia, lékárnická komise, 8. Veith – komise pro záležitosti štoly a poplatků, komise pro privilegia.

K roku 1752: NA, fond AS, kniha reskriptů č. 8, inv. č. 84, s. 1–6. Podle tohoto soupisu členové AS byli členy těchto komisí/rad: a) consessus summi principis – baron Schumann, hrabě Wallis, Kuntz, Hainke, b) komise pro univerzity, lékárníky a zdravotnictví (Universitaets, item Apotheker und Medicinal-Ordnungs-Commission) – Degen, Auen, Arnold z Dobroslavína, c) censurní komise – hrabě Špork, hrabě Kuffstein, Ubelli, d) komise pro záležitosti štoly a poplatků (Taxa Stola Commission) – hrabě Kuffstein, Zitschy, e) komise pro fundace, zastavárny a káznice – baron Mönnich, hrabě Vrtba, baron Schumann, Degen, Auen, Ebelin, Arnold z Dobroslavína, f) komise pro bezpečnost, správu a kominíky (Sicherheits-Polizey- und Rauchfangkherer Commission) – Degen, g) hraniční komise – hrabě Špork, Höpfling, Zenker, h) vrchní ředitelství pražských a jiných privilegovaných měst (Oberdirektorium derer Prager und anderer privilegierten Städte) – Ubelli, Wasmuth. Další podobný soupis pro rok 1757 lze nalézt v NA, fond AS, kniha reskriptů č. 9, inv. č. 85, s. 426 a 427.

(101) NA, fond AS, kniha reskriptů č. 8, inv. č. 84, s. 425.

(102) NA, fond AS, kniha reskriptů č. 8, inv. č. 84, s. 98. Šlo o delegovaný vojenský smíšený soud u generálního velitelství pro Čechy.

městnání radové z vedlejší činnosti získávali velké příjmy. Pro mnoho radů taktéž apelační soud představoval pouze nezbytný krok na cestě k pozici rady české dvorské kanceláře, tajného rady nebo přísedícího zemského soudu.(103)

Personál kanceláře soudu

Kancelář soudu se podle linecké instrukce skládala ze dvou expedic, české a německé, každou z nich vedl příslušný sekretář. Dále ze dvou (českého a německého) registrátorů a čtyř kancelistů. Oba sekretáři byli pod přísahou. Kancelář vedl služebně starší sekretář. Místa sekretářů obsazoval sám panovník, president jim byl služebně nadřízen. Ostatní zaměstnance kanceláře přijímal president s vědomím kolegia soudu (čl. 14 linecké instrukce). Zaměstnanec kanceláře měl být tuzemec (unser Erbuntertan), pocházet z měšťanské rodiny (freies Bürgerkind) a být zachovalých mravů. Dále měl mít hezké písmo a být znalý obou zemských jazyků. Všichni zaměstnanci soudu skládali služební přísahu.(104) Mimo instrukcí systemizovaných míst soud v případě potřeby zaměstnával ad hoc další pomocné úřední síly a sluhy mimořádného charakteru. Na základě reskriptu z 23. listopadu 1680 byla kancelář rozšířena o funkci dalšího systemizovaného kancelisty, reskriptem z 20. července 1684 o stálého kancelářského akcesistu. Tímto způsobem byl personál kanceláře postupně rozšířen o viceregistrátory (1665, soustavně od roku 1712),(105) expeditory (1703) a viceexpeditory (1721). K roku 1692 se kancelář skládala z českého, německého a lenního (viz dále) registrátora, pěti řádných kancelistů, dvou mimořádných kancelistů a dvou dveřníků.(106) O patnáct let později se kromě tří výše zmíněných registrátorů objevuje expeditor, lenní viceregistrátor, deset kancelistů a čtyři dveřníci.(107)

Reskript z 5. ledna 1753 stanovil, že veškerá služební místa v kanceláři soudu, včetně mimořádných, mají být obsazována jen na základě nejvyššího rozhodnutí.(108) Ohledně obsazování míst president pouze zasílal Nejvyššímu justičnímu

---

(103) O. Rezek, *Změny soudního systému v zemích Koruny České*, s. 74.

(104) Např. vzor přísahy dveřníka se nachází v NA, fond AS, kniha reskriptů č. 8, inv. č. 84, s. 581 a 582.

(105) J. Auersperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 105 a 106. Dr. Woitschová pro léta 1734 až 1749 uvádí funkci (nejspíše mimořádného charakteru) adjunkta expedice. Taktéž uvádí, že kancelářští akcesisté se u AS objevují již od poloviny 17. století. K. Woitschová, *Personální obsazení pražského apelačního soudu*, s. 27–29.

(106) J. J. Weingarten, *Vindemiae judicialis editio*, s. 316. Podrobnosti k funkci dveřníka viz K. Woitschová, *Personální obsazení pražského apelačního soudu*, s. 31 a 32.

(107) Český registrátor i expeditor byli zároveň radními (Rathverwandter) města Hradčan. Dodatek Josefiny.

(108) NA, fond AS, kniha reskriptů č. 8, inv. č. 84, s. 17 a 18. Tak např. dvorním dekretem z 15.

úřadu své dobrozdání a návrh. Další změna přišla na základě reskriptu z 3. ledna 1774.(109) Panovnice opětovně svěřila obsazování nižších služebních míst v kanceláři samotnému apelačnímu soudu. Byly to funkce kancelistů a soudních sluhů,(110) tedy šlo o kancelisty (ingrosisty), kancelářské akcesisty, dveřníky, topiče a posly. Apelační soud však svévolně nesměl zvýšit stanovený počet těchto míst. Každé tři měsíce musel apelační soud z úřední povinnosti zaslat ohledně těchto zaměstnanců zprávu Nejvyššímu justičnímu úřadu. Každá tato zpráva musela obsahovat jména nově přijatých zaměstnanců, údaje o jejich vzdělání a informaci, proč dostali přednost před ostatními uchazeči.

Mezi vyšší kancelářské úředníky patřili lenní registrátor, český registrátor, německý registrátor, český a německý expeditor, lenní expeditor, lenní viceexpeditor (tj. pomocný lenní expeditor), český viceregistrátor, německý viceregistrátor, lenní viceregistrátor a viceexpeditor.(111)

Na čele kanceláře se v námi sledovaném období nadále nacházeli oba řádní sekretáři. Německý sekretář měl ke konci vlády Marie Terezie plat osm set padesát zlatých ročně,(112) plat českého sekretáře činil o pět zlatých méně. Některý z vyšších kancelářských úředníků byl často zároveň pověřován funkcí mimořádného sekretáře. Reskriptem z 24. března 1750 bylo panovnicí schváleno kolegiem soudu 26. února téhož roku navržené zřízení zvláštní tříčlenné komise pro dohled nad kanceláří.(113) Komisi vedl baron Alexander von Mönnich, jejími čle-

---

června 1754 byl mimořádným dveřníkem jmenován Jan Václav Meininger, dvorním dekretem z 13. listopadu 1754 byl kancelářským akcesistou jmenován Jan Bonaventura Chlup (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 8, inv. č. 84, s. 522–523 a 544–545).

(109) NA, fond AS, kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, s. 365–367.

(110) Podle J. Auesperga se plat (počítaje dohromady stálý plat i stavovský příspěvek) osmi kancelistů (ingrosistů) ke konci vlády Marie Terezie pohyboval od 260 do 320 zlatých ročně, plat tří dveřníků byl ve výši 171 zlatých ročně. J. Auesperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 159 a 160.

(111) Podle J. Auesperga plat expeditora činil 555 zlatých 20 krejcarů, registrátorů od 641 do 646 zlatých, plat lenního viceexpeditora 400 zlatých, českého viceregistrátora 380 zlatých a ostatních vyšších kancelářských úředníků 375 zlatých. J. Auesperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 159 a 160. Na základě dvorního dekretu z 31. května 1776 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, s. 604–607) je známo, že plat expeditora činil 555 zlatých 20 krejcarů a plat lenního viceexpeditora 400 zlatých.

(112) Základní plat 466 zl. 40 kr., stavovský příspěvek 167 zl. a přídavek 216 zl. 20 kr. Přídavek českého sekretáře byl o pět zlatých nižší. Viz výše. Německý sekretář zastával také funkci lenního sekretáře, proto měl vyšší plat. Ohledně platu českého sekretáře viz také dvorní dekret z 31. května 1776 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, s. 604–607). Další příjem (Accidentien, Emolumente) sekretářům plynul nejen ze soudních poplatků, ale také z poplatků za další úkony (instalace radů, přísahy advokátů, prokurátorů, přísežných zemských účetní, atd.). J. Auersperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 160.

ny byli Vojtěch Prokop von Höpfling und Bergendorf a Johann von Hart. Dohled nad lenní agendou kanceláře byl nadále ponechán třem pověřeným radům (viz příslušná kapitola). Přílohu reskriptu tvořila velice podrobná instrukce pro tuto komisi. Jejím hlavním úkolem bylo dání do pořádku spisovny a výpravny (inventarizace), které se nenacházely v uspokojivém stavu. Velkou pozornost měla věnovat manipulaci se soudními poplatky (carbona). Hlavními nástroji komise měly být pravidelné měsíční vizitace kanceláře a schvalování některých postupů (např. čtvrtletní rozdělení příjmů z poplatků mezi zaměstnance). Instrukce dále nařizovala reformu některých kancelářských postupů.

Zaměstnanec kanceláře obecně začínal u soudu v neplacené funkci kancelářského akcesisty (mimořádného kancelisty),(114) postupně byl povyšován. Akcesisté si museli obživu zajistit sami, nesměli být na přítěž státní pokladně. Většinou bylo požadováno, aby před nástupem do služby podepsali sustentační revers. Na povýšení však nebyl právní nárok.(115) Při obsazování služebních míst měli dostat přednost vždy stávající zaměstnanci, případně vysloužilí zaměstnanci a pensisté.(116) Nesměli být přijímáni lidé, kteří byli propuštěni ze služby z důvodu spáchání deliktu.(117) Řádným zaměstnancům kanceláře náležely kromě stálého platu (tj. ex camerali i stavovského příspěvku) ještě příjem z karbony a odměna za některé provedené úkony.(118) Po zřízení kriminálního fondu zaměstnával apelační soud na základě reskriptu z 6. ledna 1766 také účetní úředníky.(119) Konkrétně šlo o pokladníka s platem dvě stě padesát zlatých a účetního kontrolora (Kontrollor) s platem sto padesát zlatých.(120) Dále měl být vrchním dohledem nad hospodařením fondu pověřen jeden z radů soudu. Tuto činnost měl vykonávat bezplatně.

Jednací řád

Zasedání soudu vedl president, v jeho nepřítomnosti vicepresident, popřípadě nejstarší z radů z panského stavu. V nepřítomnosti presidenta však měly být roz-

---

(113) NA, fond AS, kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, s. 77–93.

(114) Tj. kandidáta služby. Příklad viz J. Auersperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 124.

(115) Logicky ale místo řádného kancelisty obsazoval služebně nejstarší akcesista/mimořádný kancelista.

(116) Insinuát z 9. února 1761, NA, fond AS, kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, s. 146–148.

(117) Insinuát z 8. července 1761, NA, fond AS, kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, s. 189.

(118) Např. dveřníkovi 15 krejcarů za každou civilní expedici, kancelistům se platilo za vyhotovení opisů, atd. J. Auersperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 160.

(119) NA, fond AS, kniha reskriptů č. 11, inv. č. 87, s. 201–204.

(120) Prvním pokladníkem se stal po složení kauce 1 200 zlatých expeditor AS Schitra, prvním kontrolorem po složení kauce 600 zlatých viceregistrátor AS Baumgartner.

sudky či jiné důležité věci přijímány, jen pokud byla věc neodkladná (periculum morae) nebo pokud se očekávala jeho delší nepřítomnost. Po svém návratu však musel být president seznámen příslušným sekretářem s obsahem přijatých usnesení (čl. 3 linecké instrukce). Předsedající řídil jednání, dával slovo a formuloval závěrečné znění po hlasování do radního protokolu (čl. 2 linecké instrukce).

Zasedání začínalo v osm hodin dopoledne a trvalo nejméně tři hodiny. Apelační soud nezasedal ve středu, v sobotu, v neděli a o svátcích (čl. 6 a 7 linecké instrukce). Dále ani o prázdninách. Vánoční prázdniny začínaly 24. prosincem a končily na vánoční oktáv. Velikonoční prázdniny trvaly od škaredé středy po pondělí po bílé neděli (quasimodogeniti). Další volno bylo v týdnu, na který připadlo Nalezení sv. Kříže, avšak s výjimkou pátku a soboty. Svatodušní prázdniny počínaly sobotou před svátkem a trvaly jeden týden. Nejdéle trvaly prázdniny letní a vinné. První začínaly 24. července a trvaly až do 24. srpna. Vinné prázdniny (na vinobraní) trvaly čtrnáct dní a jejich začátek určoval president soudu. Na rozdíl od ostatních prázdnin, jak při letních, tak při vinných prázdninách soud vždy ve čtvrtek zasedal, aby mohl projednat naléhavé a kriminální případy. Kromě prázdnin existovala i tzv. festa collegii,(121) tedy dvacet dva svátků, během nichž soud nezasedal. Jednání soudu, která připadla na svátky a festa collegii, bylo nutno přeložit na nejbližší středu nebo sobotu (čl. 6 a 7 linecké instrukce).

Dodatek k instrukci z 12. července 1763 stanovil, že v zimním období (od svátku sv. Havla do svátku sv. Jiří) měl soud zasedat od devíti do dvanácti hodin, v létě měl zasedat jako doposud (čl. 4). Zároveň byla zrušena tzv. festa collegii, soud měl během nich zasedat tak jako v běžné pracovní dny (čl. 8).

President soudu určoval pořadí projednávání jednotlivých případů v radě. Při určování pořadí se však měl řídit následujícími pravidly. Nejprve měly přijít na pořad kriminální záležitosti. Druhou nejvyšší prioritu měly žádosti panovníka (dvorských úřadů) o dobrozdání. Tyto žádosti měly být vyřízeny do 14 dnů od doručení, pokud nebylo in concreto stanoveno jinak. Na třetím místě následovaly záležitosti týkající se přímo či nepřímo fisku. Teprve poté měl soud řešit kauzy, kde hrozilo nebezpečí prodlení. Páté místo v tomto pořadí zaujímaly záležitosti církve (causae piae, fromme Streitsachen), šesté personae miserabiles. Ostatní případy měly následovat v chronologickém pořadí podle data prezentace

---

(121) Šlo o svátek sv. Šebestiána (20. 1.), svátek Obrácení sv. Pavla (25. 1.), svátek sv. Blažeje (3. 2.), svátek sv. Františka z Pauly (2. 4.), svátek sv. Jiří (24. 4.), svátek sv. Marka (25. 4.), svátek sv. Zikmunda (2. 5.), svátek Nalezení sv. Kříže (3. 5.), svátek sv. Jana Nepomuckého (16. 5.), svátek sv. Prokopa (4. 7.), svátek sv. Markéty (13. 7.), svátek Rozeslání apoštolů (15. 7.), svátek sv. Anny (26. 7.), svátek sv. Ignáce z Loyoly (31. 7.), svátek Proměnění Páně (6. 8.), svátek sv. Augustina (28. 8.), svátek sv. Ludmily (16. 9.), svátek sv. Leopolda (15. 11.), svátek Zasvěcení Panny Marie v Jeruzalémě (21. 11.), svátek sv. Františka Xaverského (3. 12.), svátek sv. Barbory (4. 12.) a svátek sv. Mikuláše (6. 12.).

(čl. 31 linecké instrukce). Článek 13 § 12 poručenského řádu pro městský stav v Čechách z 3. února 1755 zařadil záležitosti poručnictví a opatrovnictví k přednostně projednávaným případům. Vnitřní úřední řečí soudu, tedy řečí, ve které se konaly přednesy a vedlo jednání, byla němčina (čl. 25 linecké instrukce).

President mohl na základě článku 31 linecké instrukce některé méně významné věci přikázat k vyřízení senátu. Tato instrukce dovolovala vytvoření dvou až tří senátů presidentem. Následně ale i senátní záležitosti musely být předneseny (ad scienciam) v radě. Instrukce požadovala také vytvoření zvláštního radního protokolu (absonderliches Erledigungsbuch) pro senátní záležitosti.

Podle Weingartena byly senáty ustanovovány presidentem soudu ad hoc. Senátu předsedal nejstarší rada panského stavu. Běžné záležitosti (kurentálie) bylo možno projednat v pětičlenných senátech. Posléze byly v senátech projednávány (za dodržení příslušného kvora) mezitímní i konečné rozsudky. Rozhodnutí senátu byla vynášena jménem celého soudu. Pouze dobrozdání pro panovníka, českou dvorskou kancelář, místodržitelství (týkající se statum publicum) a taktéž záležitosti německých lén musely být projednávány v plné radě. O záležitostech rozhodnutých v senátu museli být informováni ostatní členové soudu.(122)

Reskriptem ze 4. prosince 1750 si panovnice stěžovala, že instituce oddělených senátů nebyla dostatečně využívána, proto nařídila jejich částečnou reformu.(123) Senáty měly zasedat ve dnech zasedání soudu. President měl na počátku zasedání rozdělit rady do příslušných oddělených senátů. Dva dostatečným počtem (in numero competenti, to jest alespoň kvorum) radů obsazené senáty měly rozhodovat civilní i kriminální případy. Třetí senát, složený alespoň z předsedajícího a tří nebo čtyř radů, měl rozhodovat kurentálie a záležitosti malého významu. Další změnu této úpravy přinesl dodatek k instrukci z 12. července 1763. Za přítomnosti presidenta u soudu mělo předsednictví odděleného (tj. druhého) senátu náležet vicepresidentovi soudu (čl. 2).

Na samém závěru této epochy bylo prostřednictvím dvorního dekretu z 9. prosince 1782 rozhodnuto, že senát má být v odvolacím řízení obsazen předsedajícím a pěti rady.(124) President však mohl v případě důležitých nebo složitých věcí tento počet rozšířit.

---

(122) Johann Jacob Weingarten, *Extract*, s. 50–54. Dále viz také reskript ze 17. dubna 1676 (viz poznámka 87).

(123) NA, fond AS, kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, s. 246 a 247.

(124) NA, fond AS, kniha reskriptů č. 14, inv. č. 90, s. 384 a 385.

IV. Civilní působnost a proces

Civilní působnost

Apelační soud byl v civilních věcech příslušný pro rozhodování o odvoláních proti rozhodnutím některých prvoinstančních soudů. Šlo v první řadě o soudy královských měst (čl. 16 linecké instrukce), včetně soudů šestipanských, osmipanských a desetipanských, viničních, konířského práva (Rossgericht), tzv. vedlejších práv atd. K apelačnímu soudu měla směřovat také odvolání od židovských soudů a na základě reskriptů z 8. července 1654, 16. února 1659 a 21. listopadu 1659 i od pražského akademického magistrátu.(125)

Další významnou kategorií byly vrchnostenské (patrimoniální) soudy (forum dominicale) ve sporech mezi poddanými a služebníky vrchnosti,(126) odvolání však bylo povolováno jen případ od případu (de casu in casum). Apelační soud musel o takovémto případu učinit oznámení a počkat na případné povolení (delegatio pro casu specifico). Obecnou druhou instancí proti rozhodnutím patrimoniálních soudů se apelační soud stal až dvorním dekretem z 24. března 1782.(127) Problematiku odvolávání se od soudů poddanských měst upravoval mimo jiné reskript z 2. ledna 1692.(128)

Co se okruhu územní působnosti týče, apelačnímu soudu zprvu v 18. století podléhaly všechny české země včetně Chebska.(129) Na základě vratislavského míru z 11. června 1742 ztratil apelační soud působnost nad pruským Slezskem.

---

(125) K odvolávání od židovských soudů viz J. F. Schmidt v. Bergenhold, *Geschichte der Privatrechts-Gesetzgebung und Gerichtsverfassung*, s. 350. Reskript z 21. listopadu 1659 je přetištěn v J. J. Weingarten, *Codex Ferdinandeo-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, s. 337 a 338.

(126) T. Fellner – H. Kretschmayr, *Die österreichische Zentralverwaltung*, 1. Band, geschichtliche Übersicht, s. 197; Ernst Mischler – Josef Ulbrich, *Österreichisches Staatswörterbuch.* Handbuch des gesammten österreichischen öffentlichen Rechtes. Band I. Wien 1905, s. 34–43. Auersperg uvádí také reskripty z 20. května 1705, z 2. března 1708 a z 18. ledna 1709, J. Auersperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 100.

(127) Joseph Kropatschek, *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K. K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer systematischen Verbindung.* 5. Band. Wien 1786, s. 52–53. Stejný dekret, leč pod datem 15. února 1782, se nachází v NA, fond AS, kniha reskriptů č. 14, inv. č. 90, s. 195.

(128) J. J. Weingarten, *Vindemiae judicialis editio*, s. 617; týž, *Codex Ferdinandeo-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, s. 550.

(129) Ohledně podřízení města Chebu AS viz dvorní dekret z 27. srpna 1725 (*Continuatio codicis*, 1728–1731, s. 81), také viz K. Haubertová, *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu*, s. 8. Pravomoci úřadu královského chebského purkrabího upravovala instrukce z 20. března 1770. I od této instituce směřovala odvolání k AS.

Reskriptem z 18. listopadu 1752 s účinností od 1. května následujícího roku byl zřízen Apelační soud v Brně pro Moravu.(130) Působnost Apelačního soudu v Praze byla omezena jen na Čechy a české (rakouské) Slezsko.(131) Co se Slezska týče, k apelačnímu soudu směřovala na základě článku 23 linecké instrukce a reskriptu z 8. května 1650 taktéž odvolání od knížecích soudů (hohe Gerichte, Regierungen). Proti rozhodnutím královského úřadu (Oberamt) a zemského soudu (Fürsten und Oberrecht) odvolání k apelačnímu soudu možné nebylo.(132)

Odvolací řízení

Odvolání bylo před rokem 1734 přípustné proti rozsudkům konečným (Endurteil) i mezitímním (Beiurteil, interlokutorische Sentenz),(133) proti rozsudkům řádným i kontumačním a na základě pragmatiky z 14. září 1708 bylo umožněno podání odvolání i proti rozsudkům likvidatorním.(134) Apelační pragmatika pro Čechy, Moravu a Kladsko z 16. dubna 1734 stanovila ohledně přípustnosti odvolání obecné pravidlo v článku 12,(135) odvolání bylo možné proti konečným

---

(130) NA, fond AS, kniha reskriptů č. 8, inv. č. 84, s. 58–65. Přesněji řečeno šlo o přenesení působnosti AS na moravský královský tribunál, který byl rozšířen o dva práva znalé rady AS. Fungování nového soudu upravovala instrukce z 19. července 1753. K tomuto viz Ch. d'Elvert, *Zur Oesterreichischen Verwaltungs-Geschichte*, s. 358 a násl.

(131) Roku 1783 bylo české Slezsko podřízeno Apelačnímu soudu v Brně.

(132) Viz také reskript z 10. dubna 1743, Ch. d'Elvert, *Zur Oesterreichischen Verwaltungs-Geschichte*, s. 192, 335 a 336 a týž, *Weitere Beiträge*, 1. Teil, s. 67. Opravné prostředky proti rozhodnutím některých soudů mohly směřovat jak k AS, tak přímo k panovníkovi. V této oblasti posléze došlo k dalším důležitým změnám, viz Apelační patent pro Slezsko z 26. září 1674 a deklaratoria z 28. prosince 1677 (J. J. Weingarten, *Codex Ferdinandeo-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, s. 407–409 a 426–427).

(133) Na tomto místě je vhodné provést srovnání s úpravou odvolacího postupu upraveného Koldínovým zákoníkem v článcích C IV až C XIV. Odvolací lhůta taktéž činila 14 dní, s odvoláním bylo spojeno zaplacení poplatku (důklad). Do šesti týdnů od podání musel apelant odvolání odůvodnit (příčiny). Zároveň musela být obeslána druhá strana. Poté soud za přítomnost stran provedl inrotulaci a poslal spis po přísežném poslu či jiné důvěryhodné osobě AS. Podané odvolání mělo odkladný účinek. Rozsudek AS měl být vyhlášen za přítomnosti obou stran. Pokud se obeslaná strana nedostavila ani po druhém předvolání, rozsudek se přečetl i bez ní, pokud zněl v její prospěch, ztrácela při. Zadržování rozsudku AS se trestalo pokutou deseti kop grošů.

(134) O. Rezek, *Změny soudního systému v zemích Koruny České*, s. 46; J. Klabouch, *Staré české soudnictví*, s. 230. K rozhodování ohledně nákladů řízení také viz článek 11 apelační pragmatiky z roku 1734 (viz následující poznámka).

(135) Apelační pragmatika je přetištěna v: Friedrich Maschek von Maasburg, *Die neue Prozessordnung für Böhmen vom 23. Januar 1753.* Wien 1886, s. 63–70.

i mezitímním rozsudkům, které byly závazné nebo měly jiné trvalé účinky (contra sententias definitivas et interlocutorias illarum vim habentes, vel aliquod gravamen irreparabile inferentes). Podrobněji o témž pojednávala v článcích 12 až 20. Hlavní změnou proti dřívějšku byla nepřípustnost odvolání proti kontumačnímu rozsudku (jen žádost o restituci možná, viz podrobněji čl. 19). Dále zmiňme nepřípustnost eventuálních apelací (čl. 16), určení opravných prostředků postrádajících suspensivní účinek (čl. 15) a konečně ustanovení, že pokud apelát byl zároveň prvoinstančním žalobcem a pokud poskytnul dostatečnou kauci, pak také v tomto případě odvolání postrádalo suspensivní účinek (čl. 18). V případě, že předmětem sporu byla verbální iniurie (urážka), zejména šlo-li o personae honoratiores, měl se prvoinstanční i apelační soud nejprve pokusit o smír (čl. 21).

Odvolací řízení upravovaly hlavně články 19 až 21 linecké instrukce. Odvolání (apelace) proti rozsudku v civilních věcech musela odvolávající se strana (apelant) podat do 14 dnů od vynesení prvoinstančního rozsudku, a to u soudu, který rozsudek vynesl.(136) K vyhlášení prvoinstančního rozsudku měla být strana obeslána alespoň osm dní předem. Zároveň s odvoláním musela strana zaplatit příslušný soudní poplatek (důklad, Schubgeld, Sportl),(137) pokud tak neučinila, odvolání bylo zmeškáno. Výše důkladu byla různá, často činila deset kop míšeňských, chudí jej nemuseli platit.(138) Taktéž bylo možno zaplacení důkladu zajistit zástavním právem (zárukou). U některých měst byla výše důkladu na základě panovnických privilegií stanovena rozdílně, ve třech pražských městech činila třicet kop.(139) Stranám bylo přísně zapovězeno, aby ve svých podáních nějakým způsobem hanily soud první instance. Pokud se tak stalo, apelační soud mohl uložit pokutu až 50 zlatých, z čehož polovina náležela královské komoře a polovina příslušnému soudu.(140) Soud prvního stupně pak do osmi dnů od po-

---

(136) Podle reskriptu z 27. května 1715 měl AS s rekurzem zacházet jako s apelací, *Continuatio codicis*, 1728–1731, s. 56.

(137) J. Auersperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 66.

(138) Pokud se někdo dožadoval práva chudých, musel složit příslušnou přísahu (iuramentum pauperitatis). Apelační pragmatika z roku 1734 (čl. 22) požadovala, aby žadatel zároveň složil iuramentum calumniae (tj. přísahu, že je přesvědčen o svém právu, respektive že řízení nebude zneužito).

(139) J. J. Weingarten, *Vindemiae judicialis editio*, s. 608–610. Výši soudních poplatků v Praze (Staré Město, Nové Město, Malá Strana a akademický magistrát) posléze sjednotil řád z 16. listopadu 1711, tzv. Eleonorische Taxordnung (Continuatio codicis, 1728–1731, s. 151–238). O důkladu pojednával čl. VIII, u konečných rozsudků činil 35 zlatých, u mezitímních 17 zlatých 30 krejcarů. U akademického magistrátu v obou případech činil 14 zlatých. Mimo důkladu se však v rámci odvolání platily městskému soudu i další poplatky. Článkem 13 procesní pragmatiky z 23. ledna 1753 byla působnost tohoto řádu rozšířena na všechny městské soudy (bürgerliche Instanzen).

(140) J. Auersperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 65 a 66.

dání odvolání byl povinen vydat apelantovi zapečetěnou průvodní zprávu (apostolos) pro apelační soud (čl. 19 linecké instrukce) spolu s příslušnými prvoinstančními materiály (Gerichtsschein und Urkunden). Pokud tak soud ve lhůtě neučinil, mohl apelant poslat své odvolání i bez této zprávy, ale tuto skutečnost musel výslovně uvést. Apelační soud mohl potrestat podřízený soud za toto selhání pokutou až 50 kop grošů. Soud prvního stupně zkoumal odvolání z hlediska přípustnosti, tedy po formální stránce. Pokud odvolání shledal přípustným, vydal apelantovi tzv. apostolos reverentiales, v opačném případě tzv. apostolos refutatorios. Po uplynutí oné osmidenní lhůty měl apelant třicet dní na dodání odvolacího spisu apelačnímu soudu, tedy v celkové lhůtě padesáti dvou dnů od vyhlášení rozsudku. Spis se skládal z prvoinstančního rozsudku, zapečetěné průvodní zprávy soudu, odvolání a apelační stížnosti (gravamina appellationis), tedy odůvodnění odvolání. Toto odůvodnění muselo obsahovat, proti jaké části rozsudku se apelant odvolává a důvody odvolání. Soud byl povinen k prvoinstančnímu rozsudku přivtělit odůvodnění rozhodnutí. V civilním odvolání nebylo možno namítat nové skutečnosti (koncentrace řízení), ani (až na výjimky) předkládat nová svědectví.(141) Případná žádost o prominutí zmeškání výše zmíněné lhůty (dilatation) měla směřovat k české dvorské kanceláři.(142) Podané odvolání muselo být písemné a spolupodepsané advokátem (čl. 15 linecké instrukce).

Apelační pragmatika nepřinesla žádné výrazné změny, ostatně sama odkazuje v článku 4 na článek 19 linecké instrukce jakožto podpůrný pramen. Advokát nesměl podepsat podání, které on sám (nebo jeho pomocníci) nesestavili. Podání mělo být přesné, krasopisně napsané (čl. 2) a soudu odevzdané vždy ve dvou exemplářích (čl. 3). Prvoinstanční soud musel vydat zapečetěnou průvodní zprávu (apostolos) jen proti zaplacení důkladu (o způsobech viz výše). Průvodní zpráva musela obsahovat odůvodnění (čl. 5), spolu s ní měl soud vydat apelantovi na jeho náklady příslušné spisy, popřípadě výtah z radního manuálu/protokolu (čl. 8). Spolu s přijetím průvodní zprávy musel apelant se svým právním zástupcem (patronus causae) složit iuramentum calumniae (čl. 6). Pokud byl apelant nepřítomen nebo prokazatelně nemocen (tj. předložil attestatum medici), mohl za něj přísahat právní zástupce (causidicus, čl. 7). Apelační stížnost (gravamina) měla být nadále stylizována na apelační soud, odevzdána však měla být soudu první instance (iudex a quo), který ji měl při převzetí presentovat. Do deseti dnů od data prezentace ji měl soud spolu s celým příslušným spisem zaslat apelačnímu soudu, opět na náklady apelanta. Zároveň měl prvoinstanční soud zpravit apelační soud, zda apelant uhradil všechny předepsané výdaje (čl. 9). Po-

---

(141) J. J. Weingarten, *Vindemiae judicialis editio*, s. 595 a 596.

(142) J. J. Weingarten, *Extract*, s. 33–35. Viz také reskript z 11. října 1681. I po reformě roku 1749 platilo, že navracení lhůt (restitutio in integrum ex causa civili) náleželo NJÚ. NA, fond AS, kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, s. 6.

kud apelant tyto náklady nezaplatil, nebo nesložil iuramentum calumniae, ztrácel odvolání (čl. 6 a 9). Naopak prvoinstanční soud, pokud nesplnil podmínky stanovené v čl. 5, 8 a 9, musel zaplatit pokutu ve výši padesáti kop grošů českých. Reskript z 27. srpna 1761 opět zdůraznil, aby veškerá podání ohledně žádosti o revizi, navrácení lhůty, apelací a rekurzů byla podepsaná advokátem, případně k tomuto oprávněným zástupcem (von aufgenommenen Agenten).(143)

Apelační soud nejprve přezkoumal odvolání po formální stránce, tedy jeho přípustnost (appellabilitas). V praxi tedy posoudil po porovnání apelace s rozsudkem, např. zda je zde alespoň základní odůvodnění, zda odvolání opravdu směřuje proti rozsudku, nebo zda je apelační soud vůbec příslušný (zda nejde o ius publicum).(144) Následně apelační soud odvolání odmítnul, nebo zahájil odvolací řízení (čl. 20 linecké instrukce). Ve druhém případě zasláním odvolacího spisu vyrozuměl soud první instance, který tuto skutečnost písemně sdělil zúčastněným stranám. Protistrana (apelát) pak měla čtyři týdny na podání excepce. Dále řízení pokračovalo formou výměny spisů jako před soudem první instance, tedy následovala výměna čtyř spisů ve lhůtě čtyř týdnů.(145) Pouze v případě, že odvolání směřovalo proti mezitímnímu rozsudku, dekretu nebo výměru (Vorbescheid), nebyla po podání excepce další výměna spisů možná. Lhůta pro podání excepce v tomto případě činila pouze čtrnáct dnů. Také lhůta pro vyřízení věci apelačním soudem činila pouze jeden měsíc (čl. 21 linecké instrukce). Rozhodnutí soudu muselo mít vim definitivam,(146) jinak nebylo odvolání možné. Inrotulace se týkala jak odvolacích spisů, tak spisů první instance. Strany musely být k inrotulaci pozvány alespoň osm dní předem. Následně byl spis opět zaslán apelačnímu soudu. Pokud apelant odvolání stáhl, musel protistraně uhradit náklady řízení na základě reskriptu z 22. ledna roku 1691.(147)

Apelační pragmatika tuto část odvolacího řízení značně zjednodušila. Pokud apelační soud shledal odvolání přípustným (befindet zu deferieren), měl prvoinstanční soud poskytnout apelační stížnost k nahlédnutí apelátovi. Apelát pak měl ve stanovené lhůtě (viz výše) odevzdat tomuto soudu vypracovanou excepci. Soud ji měl do deseti dnů od převzetí (po vyřízení všech náležitostí) zaslat na náklady apelanta apelačnímu soudu. Žádná další výměna spisů poté již nebyla možná (čl. 10 apelační pragmatiky).

---

(143) NA, fond AS, kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, s. 218–220.

(144) Příslušela česká dvorská kancelář, popř. místodržitelství, šlo např. o zemské zřízení, zemskou výsost či majestát (čl. 15 linecké instrukce).

(145) … die Partheyen mit doppelten Schrifften von Vier Wochen zu Vier Wochen gegen einander veranlaßen … Viz také J. F. Schmidt v. Bergenhold, *Geschichte der Privatrechts-Gesetzgebung und Gerichtsverfassung*, s. 355 a J. J. Weingarten, *Vindemiae judicialis editio*, s. 597.

(146) J. J. Weingarten, *Vindemiae judicialis editio*, s. 589 a násl.

(147) J. Auersperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 69.

Zvláštní úprava platila ve Slezsku. Zde se odvolací řízení řídilo apelačním patentem z 26. září 1674 a čl. 23 linecké instrukce.(148) V krátkosti lze zmínit, že ve Slezsku lhůta pro podání odvolání činila jen deset dnů, lhůta pro podání apelační stížnosti pak šest týdnů a tři dny (post lapsum decendium interpositarum). Tuto lhůtu mohl až třikrát prodloužit prvoinstanční soudce (iudex a quo). Taktéž apelační soud měl na rozhodnutí případu tři (max. čtyři) měsíce.(149) Slezské odvolací řízení obsahovalo ještě mnoho dalších odchylek.

Odchylky od výše popsaného řízení obsahoval také poručenský řád pro městský stav v Čechách z 3. února 1755.(150) Odvolání a rekurzy proti rozhodnutím magistrátů, popř. sirotčích komisí, až na výjimky, jakými byly například spory vedené po ukončení poručnictví (čl. 13 § 13), postrádaly suspensivní účinky (čl. 4 § 6, čl. 13 §§ 10 a 11). Městské soudy také v některých případech byly povinny žádat apelační soud o naučení, respektive předkládat určité záležitosti ke konečnému rozhodnutí (čl. 10 § 6, čl. 13 § 19, čl. 16). Apelačnímu soudu náležel vrchní dozor nad touto agendou.

Postup soudu

Apelační soud podle linecké instrukce musel vyřešit případ do dvou měsíců od doručení. Po presentaci spisu president určil danému případu z řad radů referenta a přidělil mu lhůtu na vypracování podle svého uvážení (čl. 11 a 15 linecké instrukce). Ve složitějších případech mohl president jmenovat referentů více, šlo pak o koreferenty (čl. 12 linecké instrukce). Taktéž referent mohl požádat o jmenování koreferenta. Zápis o přidělení věci se provedl do knihy referentů (Referentenbuch). Jednu vedl president, druhou příslušný sekretář. Povinností referenta bylo písemné (v případě konečných rozsudků a dalších důležitých věcí) vypracování přednesu v jazyce německém (čl. 25 linecké instrukce). Pokud však zjistil, že se případ dotýká zájmů královského fisku, musel si se souhlasem kolegia nejprve vyžádat stanovisko české komory.(151) Komora musela vypracovat

---

(148) Apelačním patent z 26. září 1674 přetištěn v: J. J. Weingarten, *Codex Ferdinandeo-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, s. 407–409. K tomuto tématu také tentýž, *Vindemiae judicialis editio*, s. 612. Posléze upraveno též patentem z 13. března 1704 a apelačním řádem z 12. července 1734 (*Continuatio codicis*, 1731–1735 s. 103–132).

(149) …das dergleichen Appellationsproceß, (es wäre dann daß wegen größe der acten oder des Referendarii Ehehaften halber Unser Präsident noch ein Monath darüber verleihen thet) zum lengsten innerhalb drey Monath, von Zeit der uiberschickung deßelben anzuraiten, gewiß erlediget…

(150) Vormundschaftsordnung für Bürgerstand im Kgr. Böhmen. Přetištěno v: J. Kropatschek, *Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze*, 3. Band, s. 58–166). O tomto tématu viz také J. F. Schmidt v. Bergenhold, *Geschichte der Privatrechts-Gesetzgebung und Gerichtsverfassung*, s. 191.

své vyjádření do čtyř, nanejvýše šesti týdnů od doručení spisu. Přednes referenta se měl skládat ze shrnutí dosavadního vývoje případu (species facti), z určení žalobního důvodu (genus actionis), dokazování, tedy zda je žalobní důvod dostatečně podložen, či zda a jakým způsobem je vyvrácen, a z návrhu rozhodnutí soudu, tedy zda bylo rozhodnuto po právu (čl. 25 a 26 linecké instrukce).(152)

Této problematiky se dotýkal i čl. 5 dodatku k instrukci z 12. července 1763. Veškerá přijatá podání měla být předkládána k presentaci, poté je měl registrátor zaregistrovat (registrieren). Podání, která ještě neměla určeného referenta, měla být zapsána do knihy referentů, aby ho president mohl jmenovat. Ostatní podání měla směřovat spolu s priorami k příslušnému referentovi. Generálie a normálie měly být zaneseny do knihy reskriptů. President měl zajistit, aby se s nimi všichni radové co nejdříve seznámili. Přidělený referent je měl přečíst v plné radě na začátku zasedání.

Po vypracování přednesu byl případ projednán v kolegiu (radě), popřípadě v senátu. Jednání vedl president, v jeho nepřítomnosti vicepresident, popřípadě nejstarší z radů z panského stavu. Podrobněji o jednacím pořádku je pojednáno výše. Připomeňme jen, že každý případ se musel projednat bez přerušení, a to i na více zasedáních. Při přednesu nesměl být referent přerušen. Radové však měli právo, aby jim po přednesu referent skutkové aspekty případně znovu vysvětlil. Pokud byl některý z radů s přednesem celkově nespokojen, mohl požádat o nové prostudování spisu, tedy s původním referentem prošel případ znovu, a do tří dnů o tom musel podat zprávu. Případně však stačilo, aby nespokojený rada spolu s referentem týž (resp. následující) den došli k společnému závěru. Při jednání se radové nesměli navzájem přerušovat (čl. 27 a 28 linecké instrukce). Kvorum pro hlasování tvořilo devět radů v případě konečného rozsudku, pět radů v případě rozsudku mezitímního. Jako první hlasoval referent. Následovalo hlasování podle stavů, nejprve doktoři, pak rytíři a páni, vždy od služebně starších k mladším. President podle většiny hlasů formuloval závěr, respektive diktoval závěrečné znění do radního protokolu (čl. 29 linecké instrukce). Při rovnosti hlasů rozhodoval sám. Pokud se jednalo o věci velké důležitosti a obě stanoviska byla řádně podložena, president mohl rozhodnout, aby se projednávaná věc předala s oběma stanovisky a presidentovým dobrozdáním k rozhodnutí panovníkovi. Do doby konečného rozhodnutí ve věci bylo rozhodnutí kolegia sistováno. Soud měl rozhodovat i podle privilegií, statutů a obyčejů místa prvoinstančního soudu.(153) Rozsudek nemusel obsahovat důvody rozhodnutí (ratio

---

(151) Úřadu zemského hejtmanství na Moravě a slezské komory (čl. 26 linecké instrukce). Popř. královské prokuratury nebo moravského rentmistovského úřadu, a po provedení tereziánských reforem příslušných finančních orgánů, tj. v Čechách královské reprezentace a komory (od 1749) a gubernia (od roku 1763).

(152) a) quae actio sit insulta?, b) an illa sit fundata?, c) an elisa? d) quid veniat pronuntiandum?

decidendi), ale tyto důvody musely být zapracovány ve zvláštním spise vedeným pro případ revize (čl. 20 linecké instrukce).

Radní protokol obsahoval závěr o každém předmětu, datum projednání, údaj o předsednictví, jméno referenta i jména přítomných (hlasujících) radů. Pro česká podání byl veden radní protokol český, pro německá německý, vedením každého byl pověřen příslušný sekretář (čl. 30 linecké instrukce). Totéž se týkalo expedice stranám. Obecně platilo pravidlo, že řeč, ve které měl být proces veden, určoval žalobce (actor), pokud však žalovaný (reus) ovládal ze zemských řečí pouze jednu, vedl se proces v této. Řeč nešlo v průběhu řízení měnit. Toto nařízení se týkalo i soudů první instance (čl. 22 linecké instrukce).

Určité změny přinesl dodatek k instrukci z 12. července 1763. V případě konečného civilního rozsudku (Civildefinitivsachen) stačilo nadále pouze kvorum šesti radů vedle (nebst) předsedajícího (čl. 1). Panovnice také nebyla spokojena se skutečností, že veškeré, referenty na základě v radě/senátech přijatých závěrů vypracované, koncepty expeditů musely být opětovně v příslušném shromáždění schváleny.(154) Od této doby měly být tyto koncepty předkládány příslušnému předsedajícímu (presidentovi, vicepresidentovi) ke schválení (ad approbandum). Pouze konečné civilní rozsudky, nařízení pro podřízené hrdelní soudy v kriminálních věcech a zprávy (dobrozdání) pro dvůr měly být přečteny v shromáždění (čl. 3). Dosavadní praxe, že radní protokoly byly předkládány presidentovi až po zapsání v knize protokolů, byla zakázána. Schvalování měl provádět příslušný předsedající (president, vicepresident), teprve po aprobaci bylo možno provést zápis do knihy protokolů (čl. 6).

Rozsudek (konečný i mezitímní) i naučení byly formulovány ve třetí osobě a jménem panovníka,(155) podepisoval je president a příslušný sekretář. Totéž se týkalo misivů. Zprávy a dobrozdání císaři podepisovalo celé kolegium (přítomní radové), výměry (Bescheide) soudu jen sekretář (se slovy ex consilio appellationis regiae).(156) Rozsudky se pečetily pečetí soudu, misivy pečetěmi presidenta a radů. Pečeť soudu spravoval president (čl. 32 linecké instrukce). Nebylo možno expedovat nic, co předtím nebylo projednáno v senátu či radě. Odeslání

---

(153) Obyčejů panovníkem potvrzených nebo od nepaměti trvajících.

(154) Referent byl taktéž povinen na schválený koncept vlastnoručně poznamenat den schválení, přítomné rady a slovo „placet“ (čl. 32 linecké instrukce).

(155) Např.: *Jménem a na místě jeho Milosti Římského Císaře, v Germánii, v Uhřích a v Čechách Krále Pána Pana nejmilostivějšího, President, Vicepresident a Rady jeho milosti nad apelacemi na hradě Pražském …, Im Namen und von wegen der röm. Kaiserl. auch in Germanien, zu Ungarn und Böhmen Königl. Majestät unseres allergnädigisten Herren Herren haben dero Präsident, Vizepräsident und Räte so über deren Appellationen ob dem königl. Prager Schloss sitzen …*

(156) Totéž se týkalo zpráv a insinuátů pro místodržitelství, viz reskript z 21. ledna 1716 (*Continuatio codicis*, 1710–1720, s. 115).

rozhodnutí soudu bylo podmíněno zaplacením příslušného soudního poplatku. Poplatky vybíral registrátor. Jejich minimální výše byla patnáct krejcarů.(157) Obecné pravidlo znělo, že z každého sta zlatých hodnoty sporu se platil jeden zlatý, pokud byl rozsudek potvrzen, v ostatních případech jen třicet krejcarů. Záležitosti chudých a posléze i kriminální záležitosti byly od poplatků osvobozeny.(158) Takto vybraná částka byla za čtvrt roku spočítána a rozdělena mezi zaměstnance soudu. Odměněni byli jen přítomní radové.(159) Odměna referentova činila dvojnásobek odměny rady. Manipulační úředníci dostali dohromady odměnu jednoho rady. Z této částky jedna polovina připadla sekretářům, zbylá polovina byla mezi úředníky expedice rozdělena tak, že odměna registrátora se rovnala dvojnásobku odměny kancelisty (čl. 33 linecké instrukce). Rozsudek měl být zaslán prvoinstančnímu soudu prostřednictvím důvěryhodného posla, posléze případně prostřednictvím pošty.

Podrobnosti expedice upravovala také instrukce pro výpravnu z 27. dubna 1752.(160) Schválené koncepty měli sekretáři spolu se spisy předat expeditorovi, který koncepty rozdělil mezi kancelisty k vypracování čistopisu. Kancelista musel potvrdit převzetí do zvláštní knihy (čl. 2). Hotové čistopisy musely být expeditorem kolacionovány, dobrozdání pro dvůr musel také zkontrolovat příslušný referent. Poté následovalo podepisování a pečetění. Koncept se spisem putovaly dále do spisovny, připravený expedit byl zanesen do knihy expeditů (čl. 3). Doručování a vybírání poplatků upravoval článek 4. Jednoduše řečeno, doručování pražským soudům mělo být prováděno prostřednictvím dveřníků (soudních sluhů), doručování mimo Prahu prostřednictvím pošty. Pokud do onoho místa pošta nechodila, doručování mělo probíhat prostřednictvím komorních poslů (Cammerbote), případně i přísežných městských poslů, zástupců měst a dalších lidí pod přísahou. V žádném případě nesměl být expedit vydán přímo straně. O odevzdání expeditu poště/poslovi, případně o doručení měl být učiněn záznam do příslušné knihy. Expedity, které soud vypravoval z úřední povinnosti (kriminální záležitosti, zprávy pro dvůr, věci chudých …), byly od poplatků osvobozeny, poštovní poplatek v těchto případech hradil sám soud z peněz komorního platebního úřadu (čl. 5). Upravena byla také manipulace s vybranými soudními poplatky (čl. 6). Dohled nad touto činností náležel radům pověřeným dohledem nad

---

(157) Podrobně viz J. Auersperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 61 a J. F. Schmidt v. Bergenhold, *Monographie des k. k. Appellationsgerichtes*, s. 83.

(158) Na Moravě byla situace složitější. Reskriptem z 16. dubna 1709 bylo AS přikázáno, aby odeslal kriminální rozsudek i v případě, že taxa nebyla zaplacena. Následně tuto částku mohl vymáhat po příslušném magistrátu. Reskriptem z 16. srpna 1714 byly od poplatků osvobozeny záležitosti silničních loupeží. Mezi léty 1710 až 1712, tedy v době, kdy moravští stavové přispívali na AS, bylo trestní soudnictví zdarma. Ch. d'Elvert, *Weitere Beiträge*, 1. Teil, s. 126 a 127.

(159) Jen v případě konečných rozsudků, v případě obecných tax toto pravidlo neplatilo.

(160) NA, fond AS, kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, s. 588–612.

kanceláří, ti také schvalovali čtvrtletní vyúčtování. Tento příjem měl být v první řadě použit na pokrytí potřeb kanceláře, pouze pokud nějaké peníze zbyly, následovalo dělení mezi příslušné zaměstnance (viz výše). Částka byla vyplácena proti potvrzení. Další změna nastala dvorním dekretem z 18. května 1772.(161) Expeditoři a registrátoři apelačního soudu (a také consessus in causis summi principis) byly od té doby povinni všechny expedity, s výjimkou tajných záležitostí, ještě před vyhotovením čistopisu odevzdat poplatkovému úřadu (Taxamt) k příslušnému úřednímu postupu. Poplatkový úřad evidoval všechny došlé expedity v měsíčních výkazech, které zasílal k rukám ústředního ředitelství poplatků (Universaltaxwesensdirektion). Dále jim bylo zakázáno, aby z vlastní iniciativy moderovali výši poplatků, nebo je vůbec promíjeli. Pouze president mohl označit expedit slovy ex officio, což mělo za následek osvobození expeditu od poplatků.

Na základě článku 8 instrukce pro výpravnu z 27. dubna 1752 mohl apelační soud sloužit v určitých případech jako depositní úřad, přijmout věc do úschovy mohl jen na základě zvláštního dekretu. Ohledně těchto věcí měla být vedena kniha deposit.

Ostatní řízení

Zvláštním opravným prostředkem proti rozhodnutí apelačního soudu byl rozklad (Leuteration).(162) O tomto opravném prostředku rozhodoval apelační soud sám. Strana jej mohla použít, pokud žádala o vysvětlení nejasných (dvojznačnost, nepřesnost) částí rozhodnutí (verbum ambiguum) soudu (čl. 24 linecké instrukce). Lhůta pro podání rozkladu činila čtrnáct dnů, apelační soud musel rozhodnout do osmi dnů od jeho obdržení.

Dalším opravným prostředkem byla revize.(163) Možnost podat revizi proti rozsudkům apelačního soudu byla upravena reskriptem z 14. září 1634,(164) taktéž o ni pojednávala Deklaratoria a Novely (1640) v článcích Dd III a Dd IV.(165) Ustanovení Obnoveného zřízení zemského o naučeních a revizích (čl. F LXXIV až F LXXXIII) platila taktéž subsidiárně pro revize rozsudků apelač-

---

(161) NA, fond AS, kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, s. 144 a 145.

(162) Benefitium leuterationis, šlo o institut původem ze saského práva, již dříve byl u AS obvyklý. V. Zdeněk, *Dějiny královského appellačního soudu*, s. 25. Původně byla možnost jeho použití širší, lineckou instrukcí však byla z důvodu průtahů omezena. J. Auersrperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 49; J. J. Weingarten, *Vindemiae judicialis editio*, s. 624.

(163) Viz také Marta Kadlecová, *České a moravské zemské právo procesní v první polovině 17. století.* Praha 2005, s. 138 a 139.

(164) J. J. Weingarten, *Codex Ferdinandeo-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, s. 157.

(165) O revizi taktéž Dd IX až XIII.

ního soudu. Základní lhůta pro podání činila dva měsíce. Žádost musela obsahovat přesné označení výroků, proti nimž revize směřovala. Revize byla možná jen v případě, že rozsudky první a druhé instance byly rozdílné (článek 24 linecké instrukce). Nepřípustnost žádostí o revizi obecně upravovalo Obnovené zřízení zemské v článku F LXXVI,(166) dále pak revizní pragmatika pro Čechy a Mo-ravu z 25. února 1734.(167) Zvláštní úprava platila ve Slezsku.(168) O přípustnosti revize i o vlastním meritu rozhodovala revizní komise české dvorské kanceláře, od roku 1749 pak Nejvyšší justiční úřad. Rezoluce z 25. června 1644 a 7. ledna 1712, revizní patent z 9. srpna 1688 ani instrukce pro Nejvyšší justiční úřad ze 4. února 1763 v tomto směru žádnou podstatnou změnu nepřinesly.(169)

Apelační soud rozhodoval v první instanci nejenom jako hejtmanství německých lén, ale i v případě syndikátních žalob (Iniurienklage wider einen Magistrat ex causa iudicialiae occasionis alicuius sententiae latae). Tento typ žalob upravovaly reskripty z 11. dubna 1709 a 11. února 1769.(170) Dalším typem zvláštního řízení byly spory mezi vrchností a jejími úředníky ohledně hospodaření (in rebus oeconomicis), to je např. ohledně správnosti účtů. Tento druh procesu upravoval článek 16 revizní pragmatiky pro Čechy a Moravu z 25. února 1734. Zde vrchnost představovala první instanci, apelační soud druhou. Řízení před apelačním soudem se mělo konat za přítomnosti dvou až tří přísežných zemských účetních.

K apelačnímu soudu také směřovaly stížnosti stran na nečinnost soudů (nepokračují v zahájeném řízení, nebo vůbec řízení nezahájí) prvního stupně (čl. 22 linecké instrukce). Pokud apelační soud shledal stížnost důvodnou, napomenul podřízený soud, popřípadě vydal soudní příkaz (Poenal-Mandat) a nahlásil tuto skutečnost na místodržitelství. Stejný článek stanovil postup v případě prokázané zaujatosti podřízeného soudu. V tomto případě měl apelační soud za povinnost zaslat zprávu panovníkovi spolu s dobrozdáním, na který soud by měl být případ delegován.

Zvláštní postavení náleželo apelačnímu soudu i v agendě svobodnické. Nepřesné vymezení kompetence královského prokurátora, zemského soudu a apelačního soudu vyřešilo až nejvyšší rozhodnutí z 16. prosince 1698, kterým bylo

---

(166) J. F. Schmidt v. Bergenhold, *Geschichte der Privatrechts-Gesetzgebung und Gerichtsverfassung*, s. 353.

(167) Přetištěna v: T. Fellner – H. Kretschmayr, *Die österreichische Zentralverwaltung*, 2. Band, Aktenstücke 1491–1681, s. 529–533.

(168) Patent z 12. října 1698. Přetištěn v: T. Fellner – H. Kretschmayr, *Die österreichische Zentralverwaltung*, 2. Band, s. 521–526.

(169) F. Maschek v. Maasburg, *Geschichte der obersten Justizstelle in Wien*, s. 3–5. Další podrobnosti o revizním řízení před NJÚ tamtéž, s. 15.

stanoveno, ve kterých případech podléhá královský prokurátor apelačnímu soudu.(171)

V. Trestní působnost a proces

Trestní působnost a proces před rokem 1707

Působnost apelačního soudu v hrdelních věcech byla v Čechách založena články R VI, R VII, R VIII, R X a R XVIII Obnoveného zřízení zemského a čl. 16 linecké instrukce. Hrdelní soud měl požádat apelační soud o naučení, pokud mu byl předán pachatel hrdelního zločinu a do čtrnácti dnů nebyl obviněn.(172) Hrdelní soud pak měl podat žádostí o naučení, zda má pachatele stíhat z moci úřední (R VI). Povinnost žádat o naučení platila i v pochybných případech (R VIII), dále pokud pachatel obvinil ze spoluúčasti příslušníka vyšších stavů (R X) nebo (opět v pochybných případech) měšťana královského města (R XVIII). Článek R VII umožňoval některým obviněným, aby se obrátili na apelační soud ohledně svého odsouzení k útrpnému právu.(173) Reskript z 2. prosince 1644 pokládá za pochybné případy všechny hrdelní případy, kromě těch, kdy byl pachatel přistižen při činu, nebo jeho vina byla i jinak zcela zřejmá.(174)

Prvoinstanční soud zaslal v případě žádosti o naučení apelačnímu soudu spis společně s tzv. kriminální otázkou. Naučení v kriminálních věcech musel apelační soud vyřídit do osmi dnů od prezentace. Tato lhůta mohla být v těžších případech prodloužena na čtrnáct dnů (čl. 17 linecké instrukce). Teprve koncem 17.

---

(170) J. Auersperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 97. Syndikátní žaloba je žalobou na náhradu škody, která byla způsobena soudem porušením úřední povinnosti.

(171) … dass wenn der Fiscus qua actor vel reus in causis fiscalibus litigirt und erscheint, es zwar die Appellationskammer als ein Obergericht zu ehren und zu achten, in den übrigen Sachen aber, so dahin nicht gehörig, bei der üblichen Independenz zu verbleiben habe. J. F. Schmidt v. Bergenhold, *Geschichte der Privatrechts-Gesetzgebung und Gerichtsverfassung*, s. 323.

(172) A zároveň *„… mnoho potahův proto naň i průvodové proti němu podáni byli, i účinek vedle nich se tak stal.“*

(173) Podle prof. K. Adamové však v tomto případě nejde o naučení, ale o odvolání. K. Adamová, *Apelační soud v Českém království*, s. 109. Ohledně odvolávání se v trestních věcech O. Rezek a L. Král uvádějí reskript Leopolda I. z 27. září 1677, kterým mělo být poddaným umožněno odvolání proti trestním rozsudkům vrchnostenských soudů do 14 dnů od vynesení rozsudku, O. Rezek, *Změny soudního systému v zemích Koruny České*, s. 73 a L. Král, *Zřízení, pravomoc a působení apelačního soudu*, s. 98.

(174) J. J. Weingarten, *Codex Ferdinandeo-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, s. 242; viz také Ch. d'Elvert, *Zur Oesterreichischen Verwaltungs-Geschichte*, s. 191.

století se v Čechách ustaluje praxe obracet se na apelační soud s žádostí o naučení ve všech závažnějších kriminálních případech. Dříve hrdelní soudy často postupovaly s požehnáním vrchnosti samostatně. Samostatně a hlavně benevolentně postupovaly některé hrdelní soudy například v případě drobných krádeží. S žádostí o naučení v kriminálních věcech se na apelační soud obracela v mnoha případech také vrchnost prostřednictvím svých úředníků. Tak se dělo většinou v případech, kdy obviněný byl vesnickým poddaným vrchnosti. S růstem autority apelačního soudu vrchnost častěji intervenuje u této instituce za zmírnění trestu obviněného.(175) Apelační soud taktéž usměrňoval vyšetřovací metody hrdelních soudů, tedy předepisoval (pomocí misivů), často velmi podrobně, předkládané otázky a také, byť spíše výjimečně, dával podnět k zadržení dalších podezřelých osob.(176) Na Moravě jsou tyto pravomoci apelačního soudu opakovaně prosazovány, např. reskripty z 22. listopadu 1700 a 20. března 1705.(177)

Nemesis Josephina

Josefina v tomto ohledu nepřinesla zásadní změny. Apelační soud se podílel na trestním řízení prostřednictvím vyřizování odvolání od podřízených soudů, vypracováváním dobrozdání k žádostem o milost a konečně udílením právních naučení. Jak odvolací řízení, tak udílení milostí upravoval článek XXI. Odvolání bylo možné proti konečným i mezitímním rozsudkům hrdelních soudů podřízených apelačnímu soudu. Výslovně se připouštělo proti rozsudkům nařizujícím torturu (čl. XVI § 18). Proti rozsudku apelačního soudu, nebo jemu nepodřízenému soudu odvolání možné nebylo, jediným opravným prostředkem v těchto případech byla žádost o milost (čl. XXI § 3). Odvolání i žádost o milost v případě uložených trestů se závažnými nebo trvalými účinky měly odkladné účinky. Odsouzenec mohl oba zmíněné prostředky užít až do posledního momentu před exekucí.

Lhůta pro vypracování odvolání (Appellationsintroduction) byla upravena běžnými procesními normami počínaje oznámením odsouzeného o podání odvolání. Tuto lhůtu mohl apelační soud ze závažných důvodů až třikrát prodloužit, vždy o čtrnáct dnů. Prvoinstanční soud měl odsouzenci k vypracování odvolání poskytnout všechny potřebné spisy (čl. XXI § 1). Pokud tato oprávnění odsouzenec využíval k obstrukcím, a ve lhůtě odvolání nevypracoval, mohl prvoinstanční

---

(175) E. Procházková, *Hrdelní soudnictví města Votic*, s. 209; táž, *Hrdelní soudnictví města Benešova*, s. 220–223.

(176) Jaroslav Pánek, *Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století* (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k metodice studia jeho dějin). Středočeský sborník historický, 13, 1978, s. 98.

(177) Ch. d'Elvert, *Weitere Beiträge*, 1. Teil, s. 34 a 70.

soud opět zahájit exekuční řízení. V případě, že odsouzenec opět oznámil úmysl se odvolat, se soud měl obrátit o naučení k apelačnímu soudu (čl. XXI § 2).

Žádosti o milost (recursus pro gratia) byly upraveny §§ 4 a 5 téhož článku. Tento opravný prostředek nebylo možno použít v případě rozhodnutí nařizujících torturu (čl. XXI § 3). Lhůta pro jejich vypracování v případě osob vyšetřovaných hrdelními soudy činila 14 dnů. Tuto lhůtu bylo možno o stejnou dobu dvakrát prodloužit. Žádosti měly být adresovány panovníkovi. Žádost o milost většinou sepisoval příslušný právní přítel, popřípadě městský písař za přítomnosti svědků (viz dále). Žádost obsahovala jméno odsouzence, charakteristiku zločinu a trestu, odůvodnění žádosti, polehčující okolnosti a potvrzení správnosti údajů.(178) K žádosti bylo nutno přiložit supliku adresovanou apelačnímu soudu (prosba o vydání dobrozdání). Hrdelní soud žádost spolu se soudními spisy zaslal apelačnímu soudu (čl. XXI § 4), který vypracoval dobrozdání. Milosti uděloval panovník, jelikož šlo o královský regál (Regalia summi principis).(179)

Nejdůležitějším prostředkem apelačního soudu bylo udílení naučení v kriminálních věcech. Obecnou úpravu udílení naučení obsahoval článek XIV. Žádosti o naučení podřízených soudů směly směřovat pouze k tomuto soudu. Jakékoliv jinou institucí udělené naučení bylo nicotné, žádající soud mohl být potrestán až ztrátou hrdelního práva. Podřízené jak městské, tak venkovské soudy se měly na apelační soud obracet v důležitých nebo problematických případech (in casibus criminalibus arduis et dubiis). Dále pokud nebyly sto rozhodnout, či pokud nebyly k rozhodnutí výslovně oprávněny (§ 1). Žádosti o naučení spolu s příslušným spisem měly soudy zaslat apelačnímu soudu bez zbytečného odkladu (§ 2). Před zasláním spisu nebyla potřeba inrotulace. Akta bylo nutno zaslat úplná, čitelná a označená pečetí soudu. Apelačnímu soudu měla být zaslána buď v originále nebo ve formě kolacionované kopie (§ 1). Prvoinstanční soud měl zároveň za povinnost zanést materiály do soudních knih, popřípadě uchovat akta na bezpečném místě (§ 3). Kromě této obecné úpravy obsahovala Josefina také konkrétní případy, kdy měl prvoinstanční soud žádat o naučení. Zmiňme zde čl. IV § 1 obsahující povinnost soudu žádat o naučení v případě pochybností ohledně uvěznění podezřelého.(180) Podle čl. VI § 7 měl soud o naučení žádat také, pokud obviněný nespolupracoval, a ani hrozba přísnějšího postupu nepomáhala. Taktéž v případě nejasností ohledně přípustnosti svědectví (čl. X § 1), dále v případě pochybností ohledně užití tortury (čl. XVI). Pokud se ve dvou mučeních obviněný nepřiznal, bylo možno nařídit třetí mučení jen se souhlasem apelačního soudu (§ 10). I v případě, že obviněný po útrpném přiznání opět odvolal a neby-

---

(178) E. Procházková, Hrdelní soudnictví města Benešova, s. 214 a 215.

(179) O obdobném právu (ius agratiandi) nárokovaném některými vrchnostmi a jeho omezování viz Ch. d'Elvert, *Weitere Beiträge*, 1. Teil, s. 72.

(180) Srovnej články Z I až VI OZZ.

ly proti němu nalezeny nové indicie, byl hrdelní soud nucen taktéž obrátit se na apelační soud (§ 16).

Apelační soud se vyjadřoval (dobrozdáním) k žádostem o glejt (vyšetřování na svobodě) podle čl. 11 § 1 Josefiny a dále je posílal české dvorské kanceláři.(181) K apelačnímu soudu směřovaly od hrdelních soudů žádosti o náhradu některých nákladů řízení zahájených ex offo (hlavně delicta publica), pokud je nebylo možno uhradit z majetku odsouzeného. Tyto žádosti předával apelační soud dále místodržícím nebo české dvorské kanceláři (čl. XXII § 2). Pokud apelační soud zjistil, že v průběhu řízení došlo k porušení zákona (Illegalität), měl učiněné kroky zrušit, a řízení se mělo podle instrukcí apelačního soudu zopakovat. Viníka měl potrestat přiměřenou pokutou a zaplacením náhrady nákladů (čl. III § 4). Mezi povinnosti podřízených soudů patřilo hlášení případů útěků, těžkých nemocí a úmrtí obviněných, pokud již probíhal proces před apelačním soudem (čl. VII § 2). Rozsudek apelačního soudu nesměl podřízený soud jakýmkoli způsobem měnit (čl. XX). Apelační soud podle úvodu Josefiny vždy presumoval správnost prvoinstančnímu spisu, pokud nevyvstalo vážné podezření nesprávnosti.

Dílčí reformy před rokem 1768

Na základě dobrozdání apelačního soudu z 16. července 1722 lze soudit, že mimopražské soudy se na tuto instituci obracely o naučení skoro ve všech hrdelních případech. Tato praxe byla apelačním soudem reprobována, vedla totiž k neúměrnému protahování řízení.(182) Z důvodu vysokého počtu žádostí o milost bylo reskriptem z 8. března 1725 svěřeno apelačnímu soudu předběžně na dobu tří let ohledně řady deliktů rozhodování,(183) které žádosti budou do budoucna předány vyšším místům. Toto ustanovení se netýkalo personae honoratiores. Žádost o milost ohledně criminum capitalium mohl apelační soud zamítnout dvěma třetinami hlasů, ale i v tomto případě o tom musel podat zprávu panovníkovi (čl. 7 cit. reskr.). Ostatní žádosti mohly být zamítnuty prostou většinou a stačilo o nich poslat výkaz jednou ročně (čl. 14 cit. reskr.).(184) Pokud žádost o milost nebyla

---

(181) Srovnej články R XXVIII až R XXX OZZ.

(182) F. Maschek v. Maasburg, *Die Organisierung der böhmischen Halsgerichte*, s. 3. Někteří badatelé dospěli ohledně výše řečeného na základě regionálních studií k přesně opačným závěrům. Hlavním argumentem pro tvrzení, že i v této době byla značná část hrdelních procesů vedena pouze před hrdelními soudy, je nejen značné kolísání počtu ročních záznamů v ortelních manuálech (např. 1727–1731), ale i malý počet záznamů pro některá území. K. Haubertová, *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu*, s. 13.

(183) Přetištěno v: F. Maschek v. Maasburg, *Die Organisierung der böhmischen Halsgerichte*, s. 34–38.

(184) Zprávy ohledně zamítnutí žádostí o milost musely podle dvorního dekretu z 12. listopadu

zamítnuta, měla být společně s dobrozdáním zaslána české dvorské kanceláři. V případě uložení trestu lámání kolem zdola nahoru náleželo konečné rozhodnutí přímo panovníkovi. Žádosti o milost měl sepisovat právní přítel ex officio, kde ho nebylo, syndik se dvěma deputovanými radními. Reskript z 16. dubna 1728 také původně jen na tři roky umožnil cestou milosti apelačnímu soudu uložit za sexuální delikty, krádeže a porušení hrdelního reversu (in delictis carnis, furti et fractae urphedae) i jiný trest, než zákonem požadovaný trest smrti. Toto právo bylo až do roku 1770 prodlužováno.(185)

Výrazným způsobem rozšířil působnost apelačního soudu v trestních věcech reskript z 11. srpna 1762, kterým bylo vyšetřování deliktů ohrožujících zájmy státu svěřeno apelačnímu soudu. Důvodem byla nespokojenost ústředních úřadů s kvalitou vyšetřování prováděných hrdelními soudy. Předtím apelační soud podobnou pravomoc neměl, lépe řečeno ji neměl legislativně zakotvenou.(186) Šlo o delikty urážky majestátu (crimen laesae maiestatis), povstání (Rebellion), vzpoury (öffentlicher Aufruhr), spiknutí (Zusammenschwörung), srocování (Vergatterung), zemězrady (Landesverrat), rušení zemského míru (Landesfriedenbruch), padělání mincí (falsche Münzung), vědomého vydávání padělaných peněz a ořezávání mincí (wissentliche Ausgebung falschen oder Beschneidung guten Geldes), kacířství (crimen haereseos), ale pouze tehdy, pokud zasáhlo větší oblast, nebo veřejně pobuřovalo, či svádělo k odpadnutí od katolické víry,(187) dále hromadného vystěhovalectví (delictum emigrationis turmatim secutae) a nedovoleného verbování či únosů lidí (Falsche Werbung oder crimen plagii). Apelačnímu soudu náleželo také vyšetřování loupežných, žhářských a travičských rot.(188) Vyšetřování se mohlo dít podle okolností i formou delegace.(189)

1763 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, s. 490 a 491) obsahovat vylíčení skutkových okolností, hlavně v případech, kdy rozsudek stanovil zostření trestu (exasperation per sententiam).

(185) F. Maschek v. Maasburg, *Die Organisierung der böhmischen Halsgerichte*, s. 7. Příkladem budiž např. reskript z 12. března 1750 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, s. 76 a 77), kterým bylo AS na další tři roky svěřeno rozhodování (arbitrium), kterým delikventům má být žádost o milost zamítnuta, a zároveň svěřeno oprávnění v případě určitých deliktů (in certis delictis) udělit odsouzenému milost (tj. zmírnit trest). Reskripty podobného znění se každé tři roky opakovaly (např. reskript z 26. dubna 1753, reskript ze 17. ledna 1756 …)

(186) F. Maschek v. Maasburg, *Die Organisierung der böhmischen Halsgerichte*, s. 27. Zmíněný reskript lze nalézt v NA, fond AS, kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, s. 309–311). Kalousek naopak uvádí, že některé závažné zločiny, jako byla velezrada a selské vzpoury, bývaly přikazovány AS jako první stolici přímo. Josef Kalousek, *České státní právo.* Praha 1892, s. 122.

(187) …wann nach Maßgabe der Resolution von 24. April 1754 ein Teil von Gemeinden in dieses Laster verfiel oder eine öffentliche Aufwieglung und gemeine Verführung zum Abfall von der katholischen Religion mitunterlief.

(188) Wenn Rotten von Straßenräubern, Mordbrennern oder Vergiftern der Brunnen und Weiden im Lande herumschwärmten und insgesamt oder ein Teil davon zu Stande gebracht würden.

Dodatek k instrukci pro apelační soud z 12. července 1763 s odkazem na Josefinu stanovil, že kvorum pro projednání kriminálních záležitostí před apelačním soudem má činit devět hlasujících. Také byla potvrzena praxe, že president v případě projednávání žádosti o milost (recursus pro gratia) měl vždy ustanovit koreferenta (čl. 7). Referent měl o ustavení koreferenta požádat tři dny před projednáním případu, po jeho ustanovení mu měl předat spis.

Nemesis Theresiana

Působnost apelačního soudu (vrchního soudu, Obergericht in peinlichen Sachen) v trestním řízení podle Theresiany lze rozdělit do tří hlavních kategorií. První byla působnost apelačního soudu jakožto první instance. Podle článku 22 § 10 příslušelo apelačnímu soudu v první instanci vyšetřování i souzení zločinů osob vyššího stavu bez inkolátu (fremde höhere Standesperson) či cizích osob jinak vyňatých z pravomoci hrdelních soudů spáchaných v tuzemsku.

Podobný způsob zákonodárce zvolil i v případě zákonem v článku 21 § 4 jmenovaných zločinů. Jednalo se o hrdelní (veřejný) zločin urážky majestátu (crimen laesae maiestatis), povstání (Rebellion), vzpoury (öffentlicher Aufruhr), spiknutí (Zusammenschwörung), zemězrady (Landesverrat), rušení klidu v zemi (Landes-friedenbruch), srocování (Zusammenrottung böser Leute), odbývání pokoutných schůzí (gefährliche Winkelversammlungen) a hromadného vystěhovalectví (emigration), popřípadě i o další, které by uvedly zemi či panovníka do nebezpečí. Hrdelní soudy musely po provedení předběžného vyšetřování předat případ apelačnímu soudu, který měl neprodleně vyrozumět panovníka. Apelační soud provedl řádné vyšetřování (prostřednictvím komise, popřípadě delegace na nižší soud) a vynesl rozsudek. Před vyhlášením však musel rozsudek spolu se spisem a svým dobrozdáním zaslat panovníkovi (Nejvyššímu justičnímu úřadu) k potvrzení.

Ke druhé kategorii náleželo potvrzování (schvalování) některých prvoinstančních konečných i mezitímních rozsudků řádně obsazených hrdelních soudů s plným hrdelním právem (viz čl. 21 § 2). Tuto působnost upravoval článek 21 § 5. Apelační soud musel schválit rozsudek v případě rozhodnutí o použití tortury, při trestu vypovězení ze země, dále pokud odsouzení záviselo na převaze jednoho hlasu, pouze na jasných indiciích (sonnenklare Anzeigung) nebo na výpovědích dvou či více spolupachatelů (kteří na své výpovědi zemřeli) proti zapírajícímu obviněnému, stejně tak jako ve všech nejasných a pochybných případech. Stejný postup bylo nutno použít, pokud soud první instance rozhodoval o hrdelních zlo-

---

(189) Tato norma ponechávala v platnosti ustanovení patentu z 14. srpna 1750 ohledně stanného práva v Čechách. K stannému právu více viz F. Maschek v. Maasburg, *Die Organisierung der böhmischen Halsgerichte*, s. 30.

činech rouhání (Gotteslästerung), kacířství (Ketzerei), čarodějnictví (Hexerei), kouzelnictví (Zauberei), kopání pokladu (Schatzgräberei), údajné posedlosti ďáblem (Besitzung von Teufel) a podobných. Dále pak o penězokazectví (falsche Münzung), vydávání padělaných peněz (Ausgebung), zlehčování (Ringerung) a ořezávání (Beschneidung) mince a devizových deliktech (Ausführung guter und Einschleppung verrufener Münzen), únosu (Menschenraub), organizování emigrace, nepovoleného verbování, silniční loupeže a vražedného upalování páchaných ve skupinách (Rotten), trávení (Vergiftung), nájemné vraždy (assassinii oder bestellter Mordtat), souboje (Zweikampf) a smilstva proti přirozenosti (Unkeuschheit wider die Natur).(190) Výjimku představovala rozhodnutí hrdelních soudů v obvodech, kde bylo vyhlášeno stanné právo. Soudy nedostatečně obsazené, popřípadě jen s omezeným hrdelním právem musely žádat o potvrzení rozsudku vždy, respektive některé tyto soudy byly pouze oprávněny provést vyšetřování (čl. 21 § 1). S návrhem rozsudku bylo potřeba poslat celý spis v originále.(191) Apelační soud navržený rozsudek potvrdil nebo změnil.

Do druhé hlavní kategorie je nutno zařadit také žádosti nižších soudů o naučení v kriminálních věcech, které byly nejasné, nebo si soud s nimi nevěděl rady. Naučení bylo možno žádat jen u apelačního soudu (čl. 22 § 3). Dále existovala zvláštní úprava pro konkrétní případy, např. předsedající hrdelního soudu mohl požádat o naučení apelační soud v případě rovnosti hlasů (čl. 39 § 14), musel žádat o naučení v případě zadržení osob podléhajících privilegovaným fórům (čl. 22 § 10),(192) také v některých případech styku se zahraničím (čl. 19 § 33),(193) dále v případě uložení trestu upálení za živa a lámání kolem zdola nahoru (čl. 5 § 2).(194) Další zvláštní podkategorii upravoval čl. 21 § 6, šlo o zločiny proti policejním řádům, královským regálům a zemským důchodkům, které upravovaly zvláštní předpisy. V těchto případech náleželo vyšetřování příslušným hrdelním

---

(190) Na tomto místě si musíme připomenout, že Theresiana připouštěla stíhání deliktů na základě analogie práva, tj. sine lege (čl. 104). I v tomto případě musel být rozsudek před vyhlášením schválen AS.

(191) Včetně obrany obviněného, vždy celý spis v originále, nikoli výtah (nařízení z 16. září 1777). Akta měla být podepsána vyšetřujícím soudcem, přísedícími a písařem. V průvodní zprávě nesmělo být nic, co by již neobsahoval spis. Její součástí však měl být také popis tělesných a duševních vlastností obviněného (čl. 31 §§ 1 a 2 Theresiany). Christoph Hupka, *Sätze über das peinliche Recht nach der Theresianischen Halsgerichtsordnung mit angehängten Abweichungen vom Karolinschen Rechte.* Wien 1784, s. 390.

(192) Jejich podrobný výčet v čl. 19 § 13.

(193) Styk AS se zahraničními orgány v civilních věcech upravoval reskript z 30. ledna 1756 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 9, inv. č. 85, s. 248–253).

(194) AS rozhodoval, zda a jakým způsobem se má výkon trestu zmírnit (viz Tajná poznámka k čl. 5 § 2).

soudům, rozhodování ale příslušelo vrchním soudům (obere Gerichtsstellen) či jiným stanoveným úřadům (höhere Landesstellen).(195) Vydávání pachatelů do ciziny bylo možno jen s vědomím apelačního soudu (čl. 19 § 10).

Třetí hlavní kategorií bylo rozhodování ohledně rekurzů proti rozsudkům (Zuflucht des Rechtes) a žádostí o milost (Zuflucht der Gnade, Gnadenrecurs). Oba tyto prostředky jsou zákonem (čl. 42) označovány jako rekurz (dále v tomto významu) a shodně upraveny. Proti kriminálnímu rozsudku byl přípustný toliko rekurz, apelace nebyla přípustná.(196) Ustanovení o stanném právu platilo obdobně. Tento opravný prostředek nebylo možno podat proti vůli odsouzeného (§ 4). Rekurzy je nutno rozlišit podle druhu trestu do dvou skupin. První skupinu (§ 6) představovaly opravné prostředky proti uloženým trestům s trvalými následky (trest smrti, vymrskání a ocejchování). V tomto případě bylo nutno rekurz nahlásit v prekluzivní lhůtě osmačtyřiceti hodin. Rekurz mohl podat nejen odsouzený (§ 8), ale jeho jménem i jeho rodiče, děti, sourozenci, manžel(ka) nebo vrchnost. Co se druhé skupiny týče (§ 9), lhůta pro podání nebyla přesně vymezena (somit zu aller Zeit genommen werden), rekurz však postrádal odkladný účinek. Po oznámení podání rekurzu jej bylo nutno písemně sestavit (Rekursschrift). Odsouzenec (§ 10) mohl toto podání sepsat sám nebo prostřednictvím zvoleného zástupce, hrdelní soud vždy jmenoval z úřední povinnosti odsouzenci právního přítele.(197) Osoba sepisující rekurz měla právo na součinnost soudu, na přístup k odsouzenci a na nahlédnutí do spisu (a na pořízení opisů), obé za přítomnosti někoho ze soudního personálu. Lhůtu pro sepsání rekurzu určoval podle okolností hrdelní soud, neměla však přesáhnout čtrnáct dní. Pokud ustanovený právní přítel nesestavil podání včas, respektive bezdůvodně řízení protahoval, pak měl odsouzenci pomoci se sestavením podání soudce, meškající právní přítel měl být potrestán apelačním soudem (§ 11). Ve lhůtě soudu odevzdané podání mělo být spolu s průvodní zprávou a spisem zasláno apelačnímu soudu. Průvodní zpráva měla obsahovat odsouzencem namítané důvody pro podání rekurzu, důvody pro udělení milosti zjištěné z úřední povinnosti soudem a konečně dobrozdání, zda a v jakém rozsahu by odsouzenci měla být udělena milost (§ 12). Důvody pro udělení milosti nebyly zákonem vymezeny (§ 21).

Apelační soud se měl při rozhodování zaměřit zejména na zákonnost prvoinstančního řízení, a zda trest odpovídá provinění.(198) Tedy zda by rozsudek měl být potvrzen nebo instančním postupem změněn (§ 14). Apelačnímu soudu náležela až na výjimky (§ 13) pravomoc rozhodnout, který odsouzenec je hoden u-

---

(195) Hupka uvádí, že rozhodování ohledně těchto zločinů náleželo pouze příslušným dvorským úřadům (Hofstelle), Ch. Hupka, *Sätze über das peinliche Recht*, s. 157.

(196) Podle Hupky byl rekurz přípustný proti všem kriminálním rozsudkům. Ch. Hupka, *Sätze über das peinliche Recht*, s. 411.

(197) Pokud jej nebylo, pak zkušenou osobu z řad členů soudu.

dělení milosti (§ 15). Apelační soud rozhodl většinou hlasů (§ 16). V případě těžkých zločinů bylo možno podání vyhovět jen ze závažného důvodu spočívajícího v osobě pachatele nebo povaze činu (§ 19). Kvorum ve věcech, kdy byl hrdelním soudem udělen trest smrti, mělo činit devět, nejméně však sedm hlasujících (§ 20), v ostatních případech stačilo hlasujících pět. Předsedající byl do tohoto počtu započítán (mit Einbegriff des Praesidis). Rozhodnutí spočívající v zamítnutí milosti mělo být spolu s výrokem apelačního soudu o potvrzení či změně prvoinstančního rozsudku neprodleně oznámeno prvoinstančnímu soudu a odsouzenému. Další opravný prostředek nebyl možný.(199) Pokud však apelační soud uznal odsouzence hodným milosti (§§ 17 a 18), měl spis spolu se svým dobrozdáním obsahujícím posouzení důvodů pro udělení milosti zaslat Nejvyššímu justičnímu úřadu.

President mohl podle svého uvážení v důležitých nebo nejasných případech přidělit koreferenta (čl. 39 § 4 a čl. 42 § 20), popř. věc přikázat plenární radě soudu. Také v případech, kdy v senátu došlo k rovnosti hlasů (vota paria),(200) mohl president věc přikázat plenární radě (čl. 42 § 20), nebo podle svého uvážení přikázat takový případ dosavadnímu senátu (Seitenpleno) rozšířenému o dva nebo čtyři rady. Pokud však ani toto druhé opatření nevedlo k většinovému stanovisku, musel být případ přednesen v plné radě. Avšak za předpokladu, že president byl členem senátu, který o věci rozhodoval, pak byl jeho hlas při rovnosti hlasů vždy hlasem rozhodujícím. Presidentovi bylo také přiznáno oprávnění, aby v případě, že s rozhodnutím (kteréhokoli) senátu ze závažných důvodů nesouhlasil, sistoval senátní rozhodnutí a předložil případ plné radě (tajná poznámka k čl. 42 § 20). Referentův přednes mohl být podle uvážení presidenta konán dvojím způsobem (čl. 39 § 4). Buď mohl být před soudem přečten celý spis, nebo stačilo přečíst pouze referentův výtah ze spisu.(201)

Apelačnímu soudu náleželo oprávnění během i po skončení řízení požadovat po hrdelním soudu příslušné spisy, popřípadě zastavit exekuci. V případě zjiště-

---

(198) Podle Hupky soud zjišťoval: a) příslušnost prvoinstančního soudu, b) zda nebylo něco důležitého v důkazech přehlédnuto, c) zda bylo jednání úmyslné a zaviněné, d) zda byl čin v stádiu pokusu nebo zda byl dokonán, e) do jaké míry byl prokázán, f) přiměřenost trestu, g) polehčující okolnosti. Viz také čl. 42 § 19 Theresiany. Ch. Hupka, *Sätze über das peinliche Recht*, s. 418.

(199) Apelačním soudem zamítnuté žádosti o milost bylo podle dvorního dekretu z 2. června 1770 nutno jednou ročně nahlásit NJÚ. Ch. Hupka, *Sätze über das peinliche Recht*, s. 420.

(200) Tímto míněn také případ, kdy rozhodnutí věci záviselo na posledním hlasu (… somit der ganze Ausschlag der Sache lediglich auf die Schlußstimme ankäme).

(201) President AS mohl v zcela jasných případech (tj. čin a jeho okolnosti byly notoricky/jasně známy) nařídit pouze ústní přednes bez výtahu. Ale i v tomto případě musely být části spisu ohledně hlavních důkazů (přiznání, nejdůležitější svědectví, …) na zasedání přečteny. Tajná poznámka k čl. 39 § 4.

ných vad je měl napravit, popřípadě k sobě řízení atrahovat/delegovat na rady,(202) popř. na jiné důvěryhodné osoby, či na jiný vhodný soud a potrestat viníky (čl. 22 § 5). Delegaci na jiné soudy nařízenou/povolenou apelačním soudem upravoval také čl. 19 §§ 34 a 35. Článek 39 § 15 upravoval zjednodušené řízení v případě méně významných deliktů proti veřejné správě, bezpečnosti a ohledně krácení státních příjmů. V tomto případě činilo kvorum sedm, minimálně však pět radů. K apelačnímu soudu taktéž měly směřovat stížnosti na hrdelní soudy z důvodu nadměrného protahování řízení či jiných závažných důvodů (čl. 22 § 7).

Jako poslední záležitost je nutno zmínit problematiku glejtů (čl. 50 § 6). Jejich udělování náleželo mezi panovnické výsady (landesherrliche Hoheit), leč toto právo bylo delegováno na vrchní soudy a další úřady (immediate Landesstellen).

Dvorní dekret z 13. listopadu 1772 navrátil Apelačnímu soudu v Praze právo udílet jménem panovníka milosti ohledně deliktů krádeže, sexuálních deliktů a porušení hrdelního reversu (viz výše).(203) Dvorní dekret z 15. prosince 1775 přinesl další změnu.(204) Právo udílet milost jménem panovníka v těchto případech náleželo všem vrchním soudům, ale jen pokud nebyl cestou práva uložen trest smrti nebo jemu podobný (in poenis capitalibus et morti proximis). V tomto druhém případě rozhodování náleželo Nejvyššímu justičnímu úřadu. Apelační soud musel hlásit udělené milosti v hlavním kriminálním výkazu. Toto právo bylo omezeno na dobu tří let. Dvorními dekrety z 19. prosince 1778 a 16. listopadu 1781 bylo toto právo vždy o tři roky prodlouženo.

VI. Správa soudnictví

Apelačnímu soudu náležela i správa podřízených soudů (tzv. Justizpolizei). Pod ní příslušel dohled nad kancelářemi, protokoly a vězeními (reskript ze 4. října 1695) podřízených soudů,(205) dále pak zkoušení advokátů, syndiků, to je přísežných písařů,(206) a kriminálních asistentů (Criminalassistent, Criminalmitgehilfe),(207) tedy zkoušených členů městských rad, kteří pomáhali syndi-

---

(202) Nový proces měl proběhnout pouze v případě těžkých zločinů, v ostatních případech měl být obviněný propuštěn (čl. 22 § 6).

(203) NA, fond AS, kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, s. 176 a 177.

(204) NA, fond AS, kniha reskriptů č. 13, inv. č. 89, s. 569–572.

(205) J. Auersperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 99.

(206) Reskripty z 31. října a 13. listopadu 1752 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 8, inv. č. 84, s. 20–22). Bezúplatné zkoušce před AS se museli po doložení právního vzdělání a praxe podrobit kandidáti na místo syndika jak v královských městech, tak u všech hrdelních soudů. Ch. d'Elvert uvádí ještě reskript z 29. května 1751, Ch. d'Elvert, *Weitere Beiträge*, 1. Teil, s. 132.

kům. Apelační soud taktéž vydával osvědčení o vykonané zkoušce, náležel mu také vrchní dohled nad káznicemi.(208) Podřízené soudy povinně zasílaly apelačnímu soudu roční výkazy ohledně své činnosti, tzv. status iustitiae (Justiz-Pupillar-Sequestration-Arrestanten-Tabellen).(209) V rámci tohoto výkazu příslušný magistrát (sirotčí komise) předkládal revidované účty soudem (zákonem) ustanovených správců jmění (curatores et administratores bonorum), to je poručníků,(210) opatrovníků atd. Apelační soud vypracovával vlastní roční status iustitiae,(211) kromě toho musel také podávat roční výkaz super statum iustitiae ve svém obvodu spolu se svým dobrozdáním Nejvyššímu justičnímu úřadu. Čtvrtletní zprávy hrdelních soudů ohledně vězňů upravoval § 1 závěru Josefiny. Podřízené soudy zpravovaly apelační soud o počtu a jménech vězněných osob spolu s důvodem a dobou jejich věznění, stavem jejich vyšetřování a informací, kdo dal k uvěznění podnět. Čtvrtletní kriminální tabulky upravoval také čl. 22 § 8 Theresiany,(212) apelační soud měl za povinnost provést jejich kontrolu.

---

(207) Kriminální asistent musel být členem městské rady, městskou radou byl taktéž do své funkce volen. Podmínkou bylo vykonání zkoušky z trestního práva (hrdelního řádu). Institut upraven patentem z 19. srpna 1765. B. Roučka, *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách*, s. 128.

(208) Ch. d'Elvert, *Weitere Beiträge*, 1. Teil, s. 118.

(209) Viz také F. Maschek v. Maasburg, *Geschichte der obersten Justizstelle in Wien*, s. 56 a následující. Viz také reskripty z 3. prosince 1750 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, s. 235–238 a 239–244). AS došlé výkazy zkontroloval, případně nařídil odstranit vady. Pokud k tomuto neměl pravomoc, informoval NJÚ. Ohledně čtvrtletního zasílání protokolů městských soudů apelačnímu soudu viz nóta z 13. září 1751 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 7, inv. č. 83, s. 448–451).

(210) Viz také poručenský řád pro městský stav v Čechách z 3. února 1755 pro královská i poddanská města. Této problematiky se dotkla také procesní pragmatika z 23. ledna 1753 (čl. 14). Královská města měla ročně vystavit zprávu ohledně poručenců, činnosti poručníků a jimi spravovaného majetku a zaslat ji AS. AS pak měl souhrnnou zprávu v rámci super statum iustitiae zaslat NJÚ. Podle čl. 11 § 2 poručenského řádu měl roční výkaz sirotčí komise pro AS obsahovat v abecedním pořadí jména poručenců, jejich věk, vzdělání, jména rodičů, poručníků (včetně data ustanovení), údaje o majetku a kontrole účtů.

(211) Počet civilních a trestních případů projednávaných před AS za vojenský rok (tj. 1. listopad až 31. říjen) s informací, které případy ještě nebyly dokončeny (důvody a jména zodpovědných radů). Výkaz měla provázet doprovodná zpráva. V zásadě totéž lze říci i o justičních výkazech soudů podřízených AS. Vzor, jak tento výkaz (tabulka) měl vypadat, tvoří přílohu k reskriptu z 11. března 1756 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 9, inv. č. 85, s. 264–273). Zároveň musel NJÚ posílat měsíční výtahy z radních protokolů (extractus protocollorum in civibus et criminalibus pro mensis XY). Jejich vzor byl přiložen k dvornímu dekretu z 10. ledna 1757 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 9, inv. č. 85, s. 354 a 355). Ohledně zasílání (měsíčních, posléze čtvrtletních) soupisů zpráv pro NJÚ viz reskript z 13. srpna 1759 (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, s. 26 a 27).

Tyto přehledy měly být k 1. únoru, květnu, srpnu a listopadu zaslány apelačnímu soudu. Jednou ročně měl apelační soud (§ 9) zaslat Nejvyššímu justičnímu úřadu hlavní kriminální přehled (Kriminalhaupttabelle), který měl obsahovat souhrn čtvrtletních výkazů hrdelních soudů spolu s ročním výkazem činnosti apelačního soudu. Vedle toho dále zasílal roční výkaz civilních záležitostí (Zivilhaupttabelle).

U hrdelních soudů královských měst (a jiných podřízených soudů) měl apelační soud dbát podle linecké instrukce v rámci dohledu zejména na zajištění čtvrtletních vizitací vězení, na rychlost vyšetřování, izolaci vazebně stíhaných obviněných a exemplární potrestání vrahů. Taktéž dohlížel na plnění povinností ze strany královských rychtářů (čl. 17 linecké instrukce).(213) Výsledky šetření krajských hejtmanů v trestněprávních záležitostech bylo nutno zaslat místodržitelství a na základě reskriptu z 8. března 1725 také apelačnímu soudu.(214) Reskript ze 17. září 1734 ukládal moravským krajským hejtmanům podávat zprávy o vizitacích vězení apelačnímu soudu. Linecká instrukce výslovně stanovila (čl. 22), aby apelační soud obzvláště dbal na dodržování rezolucí z 20. září a 28. října 1641, které upravovaly zavedení písemného procesu. Článek 18 linecké instrukce upravoval dohlédací pravomoc apelačního soudu i v rámci probíhajícího (civilního) řízení v případě odepření zahájení nebo protahování řízení (ob denegatiam vel protractam iustitiam). V případě zjištěných pochybení se měl obrátit na místodržitelství. Pokud v rámci vyšetřování quaerellae protractae aut denegatae iustitiae podřízený soud nespolupracoval (neodpověděl ve lhůtě na misiv) mohl mu apelační soud na základě článku 15 procesní pragmatiky z 23. ledna 1753 udělit pokutu 50 kop grošů míšenských. Apelačnímu soudu náležel taktéž dohled nad dodržováním instrukce z 13. října 1746 podřízenými soudy ohledně soudních poplatků.(215)

Josefina v čl. IV § 2 nařizovala apelačnímu soudu, aby spolu s místodržiteli trestal případy neoprávněných zatčení a věznění. Taktéž (čl. IV § 6) měli potrestat vrchnost, či kohokoli jiného, kdo by obviněnému pomohl uniknout potrestání (dopomohl k útěku). Posledně jmenovanou pravomoc apelačnímu soudu svěřoval také čl. 19 § 30 Theresiany. Podle Theresiany (čl. 22 § 4) pokud hrdelní soud vědomě nezahájil vyšetřování nebo pachatele nepotrestal, řízení svévolně protahoval, či jinak výrazně porušil zákon, a apelační soud se o tomto stavu dozvěděl,

---

(212) Formulář (příloha k Theresianě) – počet vězněných osob, jejich jména a věk, datum jejich uvěznění, datum zahájení vyšetřování pokud stíháni na svobodě, důvod proč stíháni na svobodě, jejich obvinění, jak daleko proces pokročil, zda už byl vynesen rozsudek, zda byl vykonán, kolika hlasy byl obviněný odsouzen/osvobozen.

(213) Viz také Deklaratoria a Novely (1640), článek Ll XII.

(214) B. Roučka, *Poznámky k mapě hrdelních soudů*, s. 124.

(215) Ch. d'Elvert, *Zur Oesterreichischen Verwaltungs-Geschichte*, s. 360.

pak měl zahájit vyšetřování, vady napravit a viníky potrestat. K apelačnímu soudu také směřovaly stížnosti hrdelních soudů na nedostatečnou součinnost (v rámci dožádání) jiných soudů (čl. 19 § 33). Velkou roli sehrál apelační soud při přípravě tereziánské reformy hrdelního soudnictví v Čechách (1765) vypracováním dobrozdání z 30. října 1762 ohledně stavu hrdelních soudů.

Apelačnímu soudu náležela na základě reformy hrdelních soudů z roku 1765 správa kriminálního fondu, do kterého směřovaly příjmy z pokut a platby měst, která ztratila hrdelní pravomoc. Města, která ztratila hrdelní pravomoc, byla rozdělena do čtyř tříd podle objemu stálých ročních plateb směřujících do kriminálního fondu.(216) Dalšími zdroji příjmů byl výnos chudinských přirážek z prodeje kávy, kakaa a cukru a také příspěvky z fondu camerale a bancale. Města s fungujícími hrdelními soudy byla od stálých plateb osvobozena, naopak jim byly z kriminálního fondu hrazeny náklady na trestní řízení i na výkon rozhodnutí (exekuci) ohledně zločinců, kteří místně nepodléhali pravomoci městského soudu (iurisdictio vicaria). Z kriminálního fondu byly taktéž placeny roční odměny pro přísežného písaře ve výši 150 zlatých a kriminálního asistenta ve výši 50 zlatých, popřípadě další mimořádné odměny schvalované apelačním soudem pro zvláště zasloužilé. Roční vyúčtování hospodaření kriminálního fondu zasílal apelační soud do Vídně. Personál apelačního soudu byl z tohoto důvodu rozšířen o pokladníka a kontrolora účtů (viz výše). K výraznější proměně tohoto stavu došlo až dvorním dekretem z 27. ledna 1789 (č. 962 sb. j. z.).

VII. Apelační soud jakožto hejtmanství německých lén

Hejtmanství německých lén

Vznik hejtmanství německých lén (Deutsche Lehenshauptmannschaft der Krone Böhmen, Deutsche Lehenschranne) je možno klást do druhé poloviny 15. století. Šlo o královský úřad, který byl pověřen správou tzv. německých lén (Deutsch-böhmische Lehen, feuda bohemica extra curtem), tedy českých zahraničních lén na území říše.(217) Za jejich velké množství vděčil český stát usilovné snaze některých panovníků, zejména Karla IV. V době po husitských válkách vyvstala potřeba dát německá léna znovu do pořádku. Jiří z Poděbrad tedy přistoupil k revidování stavu jejich držby s cílem zajistit návrat odpadlých lén. Za Vladislava II. obstarávala tuto činnost zprvu česká královská kancelář, teprve

---

(216) První třída – 30 zl., druhá třída – 22 zl. 30 kr., třetí třída – 15 zl., čtvrtá třída – 7 zl. 30 kr. B. Roučka, *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách*, s. 129.

(217) Jejich částečný přehled v období stavovského povstání podává J. Veselý, *O přenesení působnosti hejtmanství německých lén na Apelační soud*, s. 75.

po přesunu dvora (i kanceláře) do Budína bylo nutno nalézt nové řešení spočívající v zřízení nového úřadu. Začátkem 90. let 15. století se stal prvním hejtmanem Jindřich z Plavna. Úřad je trvale doložen od roku 1493.(218) Úředním jazykem této instituce byla od počátku němčina. Hejtmanství německých lén v sobě spojovalo činnost správní (např. vydávání lenních reverzů, vybírání lenních poplatků) s výkonem soudnictví. Jako přísedící zde působili členové zemského, komorního i apelačního soudu.(219)

V době po Bílé hoře se úřad nacházel v těžké krizi. Prvním a v zásadě posledním skutečným hejtmanem se stal rada apelačního soudu Wolf Wilhelm Lamingen z Albenreuthu. Po jeho smrti v roce 1635 nebyl úřad dlouho obsazen. Zlepšení situace přinesl až konec třicetileté války v roce 1648. Záměrem panovníka však již nebyla obnova předešlého stavu, hledala se nová koncepce. Nejprve se zdálo, že řešením bude sloučení úřadu s dvorským soudem (Obersthoflehnrichteramt). Jindřich Berka z Dubé (president české komory) byl od roku 1650 nejvyšším dvorským sudím i hejtmanem německých lén. Po jeho smrti v témže roce však bylo od této koncepce upuštěno. Skutečné důvody, proč se neosvědčila, neznáme. V roce 1651 Ferdinand III. reskripty z 18. a 22. července 1651 rozhodl o přenesení působnosti hejtmanství německých lén na apelační soud. Důvodem tohoto kroku byla pravděpodobně již dřívější účast radů apelačního soudu na této problematice a v neposlední řadě také jejich vysoká odbornost. Patentem z 15. prosince 1651 byla tato změna veřejně oznámena.(220)

Organizace

Na základě reskriptu z 18. července 1651 působnost hejtmanství vykonával celý soud jakožto pares curiae.(221) Dvěma apelačním radům z doktorské stolice (nejprve Johannu Schwabovi z Ragersdorffu a Adolphu Hammerovi) byl svěřen dohled nad touto agendou a stali se tak stálými referenty pro tuto problematiku. Pověření radové byli jmenování panovníkem. Posléze byli pověřováni vždy dva

---

(218) J. Janák – Z. Hledíková, *Dějiny správy*, s. 122; J. Veselý, *O přenesení působnosti hejtmanství německých lén na Apelační soud*, s. 74; Libor Vykoupil, *Slovník českých dějin.* Brno 2000, s. 194.

(219) J. Janák – Z. Hledíková, *Dějiny správy*, s. 122. Radové AS se účastnili činnosti HNL již od 16. století. Dva až čtyři apelační radové působili jako radové HNL. AS také pro HNL vypracovával posudky a dobrozdání.

(220) J. Veselý, *O přenesení působnosti hejtmanství německých lén na Apelační soud*, s. 83 a násl.

(221) Reskript z 18. července 1651 je přetištěn v: J. J. Weingarten, *Codex Ferdinandeo-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, s. 281–283 a F. X. Haimerl, *Die deutsche Lehenshauptmannschaft*, s. 65–69. Hlavním pramenem pro zpracování tohoto i následujícího oddílu je F. X. Haimerl, *Die deutsche Lehenshauptmannschaft*, s. 15–30.

členové soudu z různých lavic. Lenní agenda měla být vedena odděleně od ostatní agendy soudu.(222) Z tohoto důvodu měla být vytvořena samostatná lenní registratura, podací a radní protokoly i repertář (repertorium). Příslušný manipulační personál jmenovaný presidentem soudu tvořil jeden kancelista / ingrosista. Agenda se projednávala v radě soudu po přednesu pověřených radů, kteří zodpovídali i za expedici. Pokud se záležitost týkala královského fisku, měl být spis odeslán nejprve příslušnému úřadu (královskému prokurátorovi). Soud byl povinen zasílat o své činnosti pololetně zprávy panovníkovi.

Za pomocný orgán hejtmanství byl na základě instrukce pro chebského purkrabího pokládán právě tento úřad, jakožto delegovaný komisař pro chebský a ašský okrsek. Apelační soud jej mohl pověřovat přímo, tedy bez prostřednictví místodržitelství.(223) Důvodem pro tento typ organizace byla skutečnost, že apelační soud nemohl rychle a efektivně zasahovat v lokálních záležitostech. Jeho působnost dále upřesňovala instrukce z 20. března 1770,(224) respektive články 15 až 22 její druhé části. Purkrabímu náležel dohled nad německými lény (čl. 15 a 16), hlavně nad jejich zachováním (čl. 18), případné incidenty měl neprodleně hlásit apelačnímu soudu a čekat na jeho naučení. Dále měl na starost zejména (čl. 20) obstavování majetku v rámci dědického řízení (Sperranlegung), nařizování předběžných opatření, vyhledávání závětí (Testamentaufsuchung) a jejich zaslání apelačnímu soudu k pozůstalostnímu řízení a konečně (čl. 21) ustanovování zákonných a testamentárních poručníků (Vormundschaftbestellung).(225) Purkrabímu také náležel dohled nad poddanskou agendou (čl. 22). Po definitivním přičlenění Chebska k Loketskému kraji na základě reskriptu z 11. prosince 1773 přešly tyto povinnosti na loketské krajské hejtmanství. Loketským hejtmanem (jakožto chebským purkrabím) i jeho adjunktem pro Chebsko se mohla stát jen osoba znalá lenního práva. Apelační soud se podílel prostřednictvím dobrozdání na výběru osob vhodných pro tyto funkce.

Reskript z 2. února 1675 představoval první výrazný zásah do organizace hejtmanství německých lén. President apelačního soudu mohl v případě odchodu ně-

---

(222) Intitulace písemností AS jakožto HNL zněla: Wir Präsident, Vizepräsident und Räte über denen Appellation ob dem königlichen Prager Schloss als der deutschen königlichen Lehenshauptmannschaft administratores und konstituierte Pares Curiae.

(223) Přímý kontakt mělo HNL také s hejtmany Loketského a (od roku 1751) Žateckého kraje. F. X. Haimerl, *Die deutsche Lehenshauptmannschaft*, s. 20. Viz také nařízení místodržitelství z 27. července 1696, J. J. Weingarten, *Codex Ferdinandeo-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, s. 584.

(224) Instrukce z 20. března 1770 je přetištěn v: F. X. Haimerl, *Die deutsche Lehenshauptmannschaft*, s. 89–101.

(225) Pokud ustanovení poručníka ze závěti nebo ze zákona nebylo možné, ustanovoval poručníka na základě dobrozdání chebského purkrabího AS. K téže problematice viz také J. F. Schmidt v. Bergenhold, *Geschichte der Privatrechts-Gesetzgebung und Gerichtsverfassung*, s. 314 a 315.

kterého z pověřených radů z důvodu urychlení vyřizování agendy jmenovat jeho substituta (absque ulteriori recursu). President dále mohl svěřit kterémukoli z radů vyřízení došlého lenního podání, to je jmenovat ho referentem v lenní záležitosti (k určitému případu). Dvěma pověřeným radům však nadále zůstal dohled nad lenní agendou. Reskript z 21. března 1750 rozšířil počet pověřených radů na tři, jeden rada měl být z lavice panské, jeden z lavice rytířské a jeden z lavice doktorské.(226) Opravdovou revoluci přinesl reskript z 23. dubna 1763.(227) Od tohoto data jmenování pověřených radů plně spočívalo na vůli presidenta. Pověření radové měli být jmenováni na základě schopností, vzdělanosti a píle bez ohledu na příslušnost k jednotlivým lavicím, tedy bez ohledu na stavovskou příslušnost. President taktéž mohl určovat jejich počet. V praxi však jejich počet zůstal nakonec ustálen na čísle tři.(228) Toutéž normou byla zavedena funkce lenního expeditora s ročním platem čtyři sta zlatých. Dodatek k instrukci z 12. července 1763 pak stanovil, že výběr pověřených radů má být proveden bez ohledu na jejich služební stáří. President měl dále ještě před nastolením jím vybraného pověřeného rady do funkce podat o svém výběru zprávu panovníkovi, který jmenování potvrdil. Tento dodatek také zdůraznil, že president může těmto radům přidělit i jiné případy, než lenní. Plat lenního kancelisty činil podle reskriptu z 1. června 1770 dvě stě šedesát zlatých ročně.

Počet zaměstnanců soudu zabývajících se lenní agendou se již dříve rozšířil na základě reskriptu z 23. listopadu 1680 o lenního registrátora. O dvacet let později přibyl ještě viceregistrátor.(229) Přesto se však registratura nenacházela v uspokojivém stavu, o čemž svědčí neustálé pokusy o její nové uspořádání. U apelačního soudu se takto odděleně vedly vedle lenní registratury také lenní knihy, desky německých lén (deutsche Lehenstafeln) a zvláštní knihy reskriptů. Kolem roku 1680 byla jako kancelářská pomůcka zavedena nová lenní repertoria, která byla užívána s menšími změnami až do roku 1824.(230) Dekretem z 13. června

---

(226) F. X. Haimerl, *Die deutsche Lehenshauptmannschaft*, s. 18.

(227) Tento reskript je přetištěn v: F. X. Haimerl, *Die deutsche Lehenshauptmannschaft*, s. 75–78. Tento reskript se týkal nejen záležitostí personálního obsazení a registratury, ale i nepořádků v rámci vyřizování agendy. Soud byl napomenut, aby přednesy referentů v lenních věcech byly činěny vždy písemně. Také přijaté závěry v lenních věcech měly být zaneseny do zvláštního radního protokolu.

(228) V roce 1763 však president AS hrabě Věžník jmenoval radů sedm, dva z panské lavice, dva z rytířské lavice a tři z doktorské lavice (NA, fond AS, kniha reskriptů č. 10, inv. č. 86, s. 474–478). Podle knihy instalací (NA, fond AS, inv. č. 70, s. 210) bylo však jmenováno radů sedmnáct (!). Srovnej K. Woitschová, *Personální obsazení pražského apelačního soudu*, s. 23.

(229) J. Auersperg, *Geschichte*, 1. Teil, s. 105.

(230) Karel Beránek – Věra Uhlířová, *Hejtmanství německých lén 1501 (1251)–1849 (1906)*. Inventář. Praha 1963, s. 12 a 13.

1766 byla zřízena zvláštní úřední kniha, ve které byly zaznamenávány zprávy a dobrozdání v lenních věcech.(231)

Působnost

Právním základem působnosti apelačního soudu jakožto hejtmanství německých lén byl zmíněný reskript z 18. července 1651. Do okruhu působnosti soudu spadala v zásadě veškerá německá léna s výjimkou chebských hradních lén.(232) Apelační soud byl prvoinstančním orgánem. Měl na starosti soudní i správní agendu těchto lén se týkající. Pouze některé důležité záležitosti (jejich konečné rozhodnutí) byly vyhrazeny české dvorské kanceláři,(233) resp. panovníkovi. Mezi tyto záležitosti (causae maiores) patřila konečná rozhodnutí v některých soudních věcech, konkrétně šlo o spory mezi lenním pánem (tj. panovníkem) a vazaly, stejně jako ve všech důležitých a pochybných případech. Patřilo sem také udílení lén (Belehnunug) s výjimkou případů delegace, vydávání lenních listů (Erteilung der Lehensbriefe), nové milosti, koncese, konfirmace a indulty.(234)

Podrobněji řečeno hlavní agendou apelačního soudu jakožto hejtmanství německých lén bylo souzení lenních sporů, z věcí nesporných pak separace lén z dědictví a dědické řízení, uplatňování lenních dluhů (Liquidierung der Lehenschulden) a ustanovování poručníků, vše prvoinstanční rozhodování. Patentem ze 17. března 1753 a reskriptem z 27. října 1753 byla působnost v první instanci ohledně odúmrtí (Caducität) a privací (Privationsfälle) svěřena Consessu in causis summi principis,(235) ale i v tomto případě se rozhodovalo za účasti tří po-

---

(231) F. X. Haimerl, *Die deutsche Lehenshauptmannschaft*, s. 27.

(232) Je však nutno rozlišovat (reskript z 14. července 1654) tzv. Reichsaffterlehen, tedy léna, která český král přijímá od císaře a dále uděluje, od (ostatních) bezprostředních lén spravovaných HNL. V prvním případě nebyl AS oprávněn bez zvláštního královského pokynu a delegace zahajovat proces či další kroky proti těmto vazalům. F. X. Haimerl, *Die deutsche Lehenshauptmann-schaft*, s. 22.

(233) Česká dvorská kancelář byla roku 1749 zrušena a její funkci převzaly Nejvyšší justiční úřad a Direktorium pro veřejné a finanční záležitosti (posléze Spojená dvorská kancelář česko-rakouská). Rozdělení agendy v lenních záležitostech určovala rezoluce z 29. prosince 1763. Na jejím základě NJÚ náležely lenní spory vedené v řádném procesu (Lehensstrittigkeiten in forma processu, contentiosum). Když se však týkaly zemské výsosti nebo regálu, pak NJÚ musel přibrat k rozhodování několik radů spojené dvorské kanceláře. Pokud se spor nevedl v řádném procesu, ale formou tzv. Ministerialschriften, v tomto případě kompetence náležela výlučně spojené dvorské kanceláři. F. X. Haimerl, *Die deutsche Lehenshauptmannschaft*, s. 29.

(234) Srovnej J. J. Weingarten, *Vindemiae judicialis editio*, s. 314.

(235) Ve druhé instanci Direktoriu pro veřejné a finanční záležitosti. Tomuto orgánu náleželo i udílení lén, indultů, rekognicí a lenních listů. Před direktoriem byly také skládány lenní přísahy, pokud toto právo nebylo vyhrazeno přímo panovníkovi (Thronlehen).

věřených lenních radů apelačního soudu. Tito radové zde vystupovali v pozici referentů, taktéž jim náleželo votum informativum i decisivum před ostatními členy konsesu. Spisy uzavřených případů zde projednávaných byly předávány do spisovny apelačního soudu. Nelze nevzpomenout ani na působnost tabulární, tedy na vedení desek německých lén. Dvorský dekret ze 4. listopadu 1768 stanovil, že do zemských desek nesmí být zaneseno nic, co by se jakýmkoli způsobem týkalo německých lén, pokud to nebylo odsouhlaseno apelačním soudem.

Druhým hlavním bodem pracovní náplně soudu bylo vypracovávání dobrozdání v lenních věcech pro českou dvorskou kancelář. Šlo v první řadě o dobrozdání k žádostem o udělení lén, jejich zatížení (Onerierung), zcizení lén (Veräußerung der Lehen), ohledně odúmrtí (Caducität), o prominutí zmeškání (Saumselnachsicht) nebo depurace (Depurationsnachsicht). Soud se také vyjadřoval k záležitostem týkajícím se hraničních sporů (Grenzendifferenzen) a suverenity země (Landeshoheit).

Nyní se dostáváme ke zvláštní agendě soudu. Na základě reskriptu z 5. srpna 1656 vyšetřoval a rozhodoval apelační soud stížnosti poddaných (Unterthansprägravationsfälle) na lenním zboží. Nejprve však stížnost musela projednat smírčí komise složená z obou loketských hejtmanů a komtura (Commendator) špitálu křižovníků s červenou hvězdou v Chebu.(236) Patent z 22. září 1753 o poddanských stížnostech se naší problematiky příliš nedotkl, německá léna byla z jeho působnosti vyňata. Instrukce pro chebského purkrabího (čl. 23) nařizovala, aby vyšetřování sporů mezi poddanými a vrchností prováděl purkrabí, který se měl také pokusit o smírné řešení sporu. Pokud se smír nezdařil, purkrabí zaslal zprávu o případu apelačnímu soudu, který pak rozhodl. Apelační soud jakožto hejtmanství německých lén byl zároveň soudem druhé instance v poddanských záležitostech civilních i trestních.

Zvláštní postavení v soustavě německých lén zaujímalo Ašsko. Jeho specifický vztah k české koruně upravovaly tzv. Ašské temperamentní body (Temperamentspunkte) z roku 1775. Na jejich základě se apelační soud stal nejen druhou instancí nad poddanými, ale i reálným a personálním fórem ohledně civilních i trestních věcí rodiny Zedtwitzů. Soudu taktéž mj. náležel pod vrchním vedením spojené dvorské kanceláře výkon iura circa sacra v církevní oblasti, tedy hlavně vrchní patronát ve věcech církevních i školských, dále vrchní dohled nad lesním hospodářstvím tamtéž, a taktéž dohled nad poddanskými záležitostmi.

Proti rozhodnutí apelačního soudu v první instanci byl opravný prostředek od počátku možný. Základní úpravou zde představovaly reskripty z 18. července 1651 a 28. července 1654. Nebylo však jednoznačně určeno, zda v případě opravného prostředku má jít o apelaci nebo o revizi. Tento nedostatek napravil až reskript z 20. července 1675, který stanovil první možnost. Hejtmanství ně-

---

(236) F. X. Haimerl, Die *deutsche Lehenshauptmannschaft*, s. 23.

meckých lén se řídilo saským (německým) právem.(237) Soudní poplatky v lenních věcech upravoval reskript ze 7. února 1653.(238)

Německá léna se v 18. století nacházela jak uvnitř státních hranic (Ašsko, Chebsko, Loketsko), tak mimo ně. Tato léna se většinou nacházela v blízkosti západních hranic (Horní Falc, Vogtland). Další léna se nacházela v Švábsku, Francích, Durynsku, v okolí Bamberku a Bayreuthu. Lény nemusela být pouze území, mohly to být i úřady (např. úřad dědičného šenka bamberského biskupství), práva (např. honební právo v Lugerforstu) nebo doly. Máme dochován přehled německých lén k roku 1660.(239) V 18. století došlo k výrazné redukci počtu těchto lén na základě míru berlínského z 28. července 1742 a míru těšínského z 13. května 1779.(240)

---

(237) J. F. Schmidt v. Bergenhold, *Geschichte der Privatrechts-Gesetzgebung und Gerichtsverfassung*, s. 112.

(238) Přetištěno v: F. X. Haimerl, *Die deutsche Lehenshauptmannschaft*, s. 69 a 70.

(239) Viz K. Beránek – V. Uhlířová, *Hejtmanství německých lén*, s. 5–8.

(240) F. X. Haimerl ve svém díle uvádí přehled lén přijímaných u panovníka – spojené dvorské kanceláře (respektive direktoria) na základě přednesu ze 4. února 1762. V tomto výčtu jsou zahrnuta i některá vnitrostátní léna (např. olomoucké biskupství, Vévodství opavské), stejně jako formální státoprávní vztahy (např. Horní a Dolní Lužice), tyto kategorie jsem zde vynechal. K trůnním lénům patřila: a) v držení saského kurfiřta – tzv. hlavní léna ve Vogtlandu a Míšeňsku, clo v Drážďanech, b) v držení bavorského kurfiřta – Tennesberg, Hohenfels, Hartenstein, Türrendorf, Holenberg, Stralenfels, Auerbach, Eschenbach, Rottenberg, Bernau, Heimburg, Holenstein, Freyenstadt, Wolfstein a tzv. malé wernbergské léno v hrabství Leuchtenberg, c) v držení saského vévody – Saalfeld, d) v držení Schwarzenbergů – Rudolstadt. K malým lénům patřil (v závorce držitel): úřad dědičného říšského (dvorského) šenka (Althann), úřad dědičného šenka bamberského biskupství (Aufseß), Schönsee, Reichenstein, Frauenstein (Aufseß, později Portia, Khevenhüller, Karg), Sporneck, Hollenstein, Wallenstein (Beyreuth), Bobenhaußen (Darmstadt), Burg Milchling (Hohenlohe), Parkenfells (Hallerstein), Reuth (Kayserstein), Wertheim (Löwenstein), Waldthurn, Schellenberg, Arnsburg, Mildenreuth (Lobkowicz), Waldau, Wallhof (Multz), Eschenau (Muffel), Lauf, Felden, Herspruck, Grävenberg, Petzenstein, Reicheneck, Hohenstein, Stierberg, Hauseck, Mildenfels, Hipolstein (Nürnberg), Friedenfels, Popperreuth, Weissenstein (Nothaft), Haydeck (Kurpfalz), Gera, Schleitz, Löwenstein, Graitz (Reuß), Schönkirchen (Reitzenstein), Schlatein (Rummel), Pirschenstein, Glaucha, Waldenburg (Schönburg), Heuschling (Scheuerle), Pleystein (Sinzendorf), Wildenau, Pleßburg, Rothenstadt (Satzenhofen), Thüngen (Thüngen), Mohrenstein (Teuffel), Simmelsdorf (Tucher), Fleißen (Trautenberg), čtvrtina zámku Thüngen, Wilanzheim, Haydungsfeld, Meinbergheim (Würzburg), Neuenburg, Peilstein, Lichtenstein, Podwar (Würtenberg), Neuburg, Krugsreuth, Asch, Schönbach, Liebenstein, Niklasberg, polovina Fleißen (Zedtwitz). F. X. Haimerl, *Die deutsche Lehenshauptmannschaft*, s. 76 a 77.

Závěr

V rámci josefínské reformy soudnictví byly dosavadní apelační soudy transformovány ve všeobecné apelační soudy, zároveň byly zřizovány všeobecné apelační soudy nové. Byly to instituce zeměpanské a plně byrokratizované. Všeobecný apelační soud v Praze byl reorganizován zejména na základě dvorních dekretů z 12. dubna 1782 (č. 44 sb. j. z.) a 7. dubna 1783 s účinností k 1. červnu 1783. Zároveň již nesídlil na Pražském hradě, ale v bývalém jezuitském profesním domě na Malostranském náměstí. Působnost tohoto soudu byla omezena pouze na Čechy, Morava a Slezsko podléhaly Všeobecnému apelačnímu soudu v Brně. V civilních věcech se Všeobecný apelační soud v Praze stal obecnou odvolací instancí (až na výjimky) od všech soudů prvního stupně v Čechách včetně těch, které byly předtím instančně podřízeny přímo Nejvyššímu justičnímu úřadu. Dvorní dekret ze 7. dubna 1783 svěřil Všeobecnému apelačnímu soudu v Praze také funkci vrchního kriminálního soudu v rámci dosavadního systému trestního soudnictví. Funkce vrchního kriminálního soudu zůstala této instituci i po přijetí josefínského Obecného soudního řádu kriminálního ze 17. června 1788 (č. 848 sb. j. z.). Zároveň tomuto soudu náležel výkon soudní správy, tedy dohled nad organizací a disciplínou podřízených soudních instancí ve svém obvodu. Všeobecný apelační soud v Praze nadále až do roku 1836 působil jako hejtmanství německých lén. Roku 1850 byl Všeobecný apelační soud v Praze transformován ve Vrchní zemský soud v Praze.

Cílem této studie bylo vylíčit, jaké dopady měly tereziánské reformy na organizaci a činnost Apelačního soudu v Praze. V době tereziánské byla základním kamenem fungování soudu nadále linecká instrukce. K nejvýznamnějším proměnám fungování této instituce došlo ještě v 17. a první polovině 18. století. Vlastní tereziánské reformy měly na apelační soud jen relativně malý dopad. To, co opravdu převažuje, je kontinuita, což je poměrně zajímavé zjištění, uvědomíme-li si, jakou proměnou v tehdejší době stát i společnost prošly. Vysvětlení tohoto zdánlivého rozporu je však podle mého názoru poměrně jednoduché. Nesmí se zapomínat na skutečnost, že apelační soud byl jednou z prvních státních byrokratických institucí u nás. Tento jeho progresivní charakter byl reformou z roku 1644 jen posílen. Lze tedy říci, že stav, ke kterému se většina státních orgánů propracovala až v průběhu doby osvíceného absolutismu, byl apelačnímu soudu v hrubých rysech vlastní již mnohem dříve.

Přehled pramenů a literatury

Archivní fondy:
Národní archiv (Praha):
Apelační soud, Praha (1548–1789): knihy reskriptů č. 7–14, inv. č. 83–90, kniha instalací, inv. č. 70, ortelní manuály, inv. č. 67 a 280.

Desky hejtmanství německých lén, Praha (1500–1851).
Hejtmanství německých lén, Praha (1501–1867).
Stará manipulace, Praha (1526–1838): inv. č. 1519.

Přehled (sbírek) právních předpisů:
Constitutio criminalis theresiana oder der Römisch-Kaiserl. zu Hungarn und Böheim etc. Königl. Apostol. Majestät Maria Theresia Erzherzogin zu Österreich etc. peinliche Gerichtsordnung. Wien 1769.
Continuatio codicis Ferdinandeo-Leopoldini. De anno 1710 usque ad annum 1720. Ab anno 1720 usque ad annum 1724. Ab anno 1724 usque ad annum 1728. Ab anno 1728 usque ad annum 1731. Ab anno 1731 usque ad annum 1735. Prag s. a.
Der Römischen Kayserl. auch zu Hungarn und Böhaimb etc. Königl. Mayestät Josephi deß Ersten, Erzherzogens zu Oesterreich Unsers Allergnädigsten Herren neue peinliche Halsgerichtsordnung vor das Königreich Böhaimb, Marggraffthumb Mähren und Hertzogthumb Schlesien. Prag 1708.
Kropatschek, Joseph: *Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, die unter der Regierung des Kaisers Josephs des II. teils noch ganz bestehen, teils zum Theile abgeändert sind, als ein Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Josephs des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung.* I–VIII, Wien 1786–1787.
Kropatschek, Joseph: *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K. K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer systematischen Verbindung.* I–XVIII, Wien 1785–1790.
Megerle von Mühlfeld, Johann Georg: *Handbuch für alle kaiserlich-königlichen, ständischen und städtischen Beamte, welches die Darstellung aller derselben, dann ihren Witwen und Waisen durch die allerhöchsten Gesetze vom Jahre 1740 bis 1806 zugewiesenen Rechte und vorgezeichneten Verbindlichkeiten enthält.* I–V, Wien 1809.
Weingarten, Johann Jacob: *Codex Ferdinandeo-Leopoldino-Josephino-Carolinus*. Pro Haereditario Regno Bohemiae, Ac incorporatis aliis Provinciis, utpote, Marchionatu Moraviae, Et Ducatu Silesiae … Prag 1720.

Edice:
Jireček, Hermengild (ed.): *Obnovené Právo a Zřízení Zemské dědičného království Českého – Verneuerte Landesordnung des Erbkönigreichs Böhmen.* Praha 1888.
Malý, Karel – Šouša, Jiří – Kučerová, Klára (edd.): *Deklaratoria a Novely Obnoveného zřízení zemského*. In: Vývoj české ústavnosti 1618–1918 (uspořádali Karel Malý a Ladislav Soukup). Praha 2006, s. 793–873.

Přehled literatury:
Adamová, Karolina: *Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651.* In:

Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám (usp. Karel Malý). Praha 1975, s. 101–112.
Adamová, Karolina – Riegrová, Běla – Skřejpková, Petra – Soukup, Ladislav – Šouša, Jiří: *Dějiny českého soudnictví do roku 1938.* Praha 2005.
Adamová, Karolina – Soukup, Ladislav: *Prameny k dějinám práva v českých zemích.* Plzeň 2010.
Auersperg, Josef Carl Graf von: *Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes.* I–II. Prag 1805.
Baltl, Hermann – Kocher, Gernot: *Österreichische Rechtsgeschichte.* Unter Einschluß sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. Graz 1995.
Beidtel, Ignaz: *Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1740–1848.* I–II, Innsbruck 1896, 1898.
Beránek, Karel – Uhlířová, Věra: *Desky hejtmanství německých lén 1576–1851.* Inventář. Praha 1969.
Beránek, Karel – Uhlířová, Věra: *Hejtmanství německých lén 1501 (1251)–1849 (1906)*. Inventář. Praha 1963.
Čadová, Hana: *Komunikace města Kouřimi s apelačním soudem v letech 1548–1568.* Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2011.
Čechura, Jaroslav: *Kriminalita a každodennost v raném novověku.* Jižní Čechy 1650–1770. Praha 2008.
Československá vlastivěda. Díl V, Stát. Praha 1931.
Domin-Petrushevecz, Alphons von: *Neuere österreichische Rechtsgeschichte.* Wien 1869.
Elvert, Christian d': *Weitere Beiträge zur österreichischen Rechtsgeschichte.* Erster Theil. Beiträge zur Geschichte des österreichischen a) Straf-, b) Polizei-, c) bürgerlichen Rechtes. Brünn 1888.
Elvert, Christian d': *Zur Oesterreichischen Verwaltungs-Geschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder.* Brünn 1880.
Fellner, Thomas – Kretschmayr, Heinrich: *Die österreichische Zentralverwaltung.* I. Abteilung. Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749). I–III, Wien 1907.
Fiala, Josef: *Historický vývoj některých procesních principů, zásad a institutů civilního procesu.* Praha 1974.
Francek, Jindřich: *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16.–18. století.* In: Česká města v 16.–18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990 (red. Jaroslav Pánek). Praha 1991, s. 41–61.
Francek, Jindřich – Šimek, Tomáš (edd.): *Hrdelní soudnictví českých zemí.* Soupis pramenů a literatury. Praha 1995.
Francek, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách.* Praha 1999.
Haimerl, Franz Xaver: *Die deutsche Lehenshauptmannschaft (Lehenschranne)*

in Böhmen. Ein Beitrag zur Geschichte des Lehenwesens in Böhmen mit urkundlichen Beilagen. Prag 1848.
Haubertová, Květoslava: *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548–1740. K zániku chebské oblasti městského práva v roce 1548.* In: Sborník Chebského muzea, 2005. Cheb 2006, s. 8–22.
Hausenblasová, Jaroslava: *Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548-1627.* Paginae historiae, 13, 2005, s. 5–31.
Hellbling, Ernst Carl – Reiter, Ilse: *Grundlegende Strafrechtsquellen der österreichischen Erbländer vom Beginn der Neuzeit bis zur Theresiana.* Ein Beitrag zur Geschichte des Strafrechts in Österreich. Wien – Köln – Weimar 1996.
Hupka, Christoph: *Sätze über das peinliche Recht nach der Theresianischen Halsgerichtsordnung mit angehängten Abweichungen vom Karolinschen Rechte.* Wien 1784.
Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945.* Praha 1989.
Janiš, Dalibor: *Apelační soud.* In: Manuál encyklopedie českých dějin: příručka pro zpracovatele, heslář, vzorová hesla (uspořádali Jaroslav Pánek, Oldřich Tůma a Jiří Kocian). Praha 2003, s. 342–346.
Kadlec, Karel: *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě.* Praha 1921.
Kadlecová, Marta: *České a moravské zemské právo procesní v první polovině 17. století.* Praha 2005.
Kalousek, Josef: *České státní právo.* Praha 1892.
Kapras, Jan: *Právní dějiny zemí koruny České.* I–III, Praha 1913–1920.
Kapras, Jan: *Přehled právních dějin zemí české koruny. Díl první a druhý. Právní prameny a dějiny státního zřízení.* Praha 1935.
Klabouch, Jiří: *Osvícenské právní nauky v českých zemích.* Praha 1958.
Klabouch, Jiří: *Staré české soudnictví* (jak se dříve soudívalo). Praha 1967.
Král, Ladislav: *Zřízení, pravomoc a působení apelačního soudu v době předbělohorské.* Diplomová práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2004.
Kreuzová, Lenka: *Agenda městského soudu v Poděbradech v době předbělohorské ve světle knih čistopisů a ortelních manuálů apelačního soudu v Praze (1548–1618)*. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2005.
Křepelková, Anita: *Apelační soud. 1548–1783 (1788).* Inventář. Praha 1964.
Kwiatkowski, Ernest von: *Die Constitutio Criminalis Theresiana.* Ein Beitrag zur Theresianischen Reichs und Rechtsgeschichte. Innsbruck 1904.
Malý, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945.* Praha 2003.
Malý, Karel: *K některým obecným otázkám trestního práva městského v 16. století v Čechách.* In: Městské právo v 16.–18. století v Evropě. Sborník příspěvků z mezin. konference uspoř. právnickou fak. UK ve dnech 25.–27. září 1979 v Praze (red. Karel Malý). Praha 1982, s. 303–312.

Malý, Karel (red.): *Městské právo v 16.–18. století v Evropě.* Sborník příspěvků z mezin. konference uspoř. právnickou fak. UK ve dnech 25.–27. září 1979 v Praze. Praha 1982.
Maschek von Maasburg, Friedrich: *Geschichte der obersten Justizstelle in Wien (1749–1848)*. Prag 1879.
Maschek von Maasburg, Friedrich: *Die Organisierung der böhmischen Halsgerichte im Jahre 1765.* Prag 1884.
Maschek von Maasburg, Friedrich: *Die Prozessordnung für Böhmen vom 23. Januar 1753.* Wien 1886.
Maschek von Maasburg, Friedrich: *Zur Entstehungsgeschichte der Theresianischen Halsgerichtsordnung mit besonderer Rücksicht auf das im Artikel LVIII derselben behandelte Crimen magiae vel sortilegii.* Wien 1880.
Maťa, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700).* Praha 2004.
Mischler, Ernst – Ulbrich, Josef: *Österreichisches Staatswörterbuch.* Handbuch des gesammten österreichischen öffentlichen Rechtes. Band 1. Wien 1905.
Neudertová, Michaela – Kuthanová, Lenka: *Ke komunikaci apelačního soudu a městských hrdelních soudů v době pobělohorské.* In: Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století. Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995 (red. Jindřich Francek). Pardubice 1996, s. 119–132.
Ott, Emil: *Beiträge zur Receptions-Geschichte des römisch-canonischen Processes in den böhmischen Ländern.* Leipzig 1879.
Pánek, Jaroslav: *Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století* (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k metodice studia jeho dějin). Středočeský sborník historický, 13, 1978, s. 87–195.
Pánek, Jaroslav: *Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16.– 18. století* (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice jeho sociálně ekonomického zázemí). Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 23, 1982, s. 163–197.
Pánek, Jaroslav: *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách* (Výsledky, problémy a perspektivy studia). Československý časopis historický, 32, 1984, s. 693–728.
Plecháček, Ivo: *Apelační soud v Čechách do roku 1644.* Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 1956.
Pleskot, Jaroslav: *Apelační soud v letech 1548–1620* (Vznik, pravomoc a činnost). Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2006.
Procházková, Eva: *Hrdelní soudnictví města Benešova v 16.–18. století.* Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 21, Benešov 1980, s. 211–254.
Procházková, Eva: *Hrdelní soudnictví města Miličína v 15. až 18. století* (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice soudní praxe na rožmberském dominiu). Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 26, 1985, s. 249–270.
Procházková, Eva: *Hrdelní soudnictví města Votic v 16.–18. století* (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k využití měst-

ských pamětních knih jako trestněprávního pramene). Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 22, 1981, s. 203–244.
Procházková, Eva: *Perzekuce romských kočovníků v českých zemích v 18. století.* (Na základě rozboru ortelních manuálů pražského apelačního soudu). Sborník archivních prací, 42, 1992, s. 307–409.
Rada nad apelacemi, Wikipedie:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Rada_nad_apelacemi (k 1. 3. 2013).
Radimský, Jiří: *Tribunál C4.* Sbírka normálií z let 1628–1782. Inventář. Brno 1956.
Rezek, Oldřich: *Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské* (vybrané problémy). Ostrava 2007.
Roučka, Bohuslav: *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století.* Právněhistorické studie, 3, 1957, s. 115–135.
Schmidt von Bergenhold, Johann Ferdinand: *Geschichte der Privatrechts-Gesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen von den ältesten Zeiten bis zum 21. September 1865.* Prag 1866.
Schmidt von Bergenhold, Johann Ferdinand: *Monographie des k. k. Appellationsgerichtes seit dessen Errichtung als Appellationskammer in dem Jahre 1548 bis zu dessen im Jahre 1850 erfolgter Umwandlung in das k. k. Oberlandesgericht des zu dem constitutionellen Kaisertum Österreich gehörigen Kronlandes Böhmen.* Prag 1850.
Sviták, Zbyněk: Z *počátků moderní byrokracie.* Nejvyšší zeměpanský úřad na Moravě v letech 1748–1782. Brno 2011.
Šolle, Václav: *Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích.* Sborník archivních prací, 10, 1960, s. 111–145.
Šolle, Václav: *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích.* Sborník archivních prací, 12, 1962, s. 87–142.
Urfus, Valentin: *Zdomácnění směnečného práva v českých zemích a počátky novodobého práva obchodního.* Praha 1959.
Veselý, Jiří: *O přenesení působnosti hejtmanství německých lén na Apelační soud na Hradě Pražském.* Právněhistorické studie, 26, 1984, s. 73–89.
Veselý, Jiří: *O soudu hejtmanství německých lén.* Právněhistorické studie, 16, 1971, s. 113–124.
Vlček, Eduard: *Dějiny trestního práva v českých zemích a Československu.* Brno 2006.
Vykoupil, Libor: *Slovník českých dějin.* Brno 2000.
Walter, Friedrich: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500–1955.* Wien – Köln – Graz 1972.
Weingarten, Johann Jacob: *Vindemiae judicialis editio postrema, triplo et ultra auctior.* Pro Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Bono Publico … Prag 1692.
Woitschová, Klára: *Obraz činnosti pražského apelačního soudu v letech 1672–1682 ve světle ortelních manuálů a knih protokolů.* Paginae historiae, 19, 2011, s. 96–115.

Woitschová, Klára: *Ortelní manuály a knihy protokolů apelačního soudu v Praze z let 1548-1783.* Paginae historiae, 16, 2008, s. 545–588.
Woitschová, Klára: *Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548 až 1783.* „… což slušného a spravedlivého jest fedrovati …“. Pelhřimov 2010.
Zdeněk, Václav: *Dějiny královského appellačního soudu na Hradě pražském, nyní Vrchního soudu v Praze od roku 1548–1933.* Praha 1933.
Zdeněk, Václav: *Královská rada nad apelacemi na hradě Pražském 1548–1948.* In: Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569–1721 (ed. Emil Pavel Lány). Liberec 1948, s. 7–18.

Přehled užitých zkratek

AS	– Apelační soud
ČDK	– Česká dvorská kancelář
Fond AS	– Fond Apelační soud, Praha
HNL	– Hejtmanství německých lén
Josefina	– Constitutio criminalis Josephina
Linecká instrukce	– Instrukce pro Apelační soud v Praze z 26. listopadu 1644
NA	– Národní archiv
NJÚ	– Nejvyšší justiční úřad
OZZ	– Obnovené zřízení zemské pro Čechy
Theresiana	– Constitutio criminalis Theresiana
ZS	– Zemský soud

RÉSUMÉ

DIE ORGANISATION UND DIE KOMPETENZ DES PRAGER APPELLATIONSGERICHTS ZUR ZEIT MARIA THERESIAS

Im Jahre 1548 wurde das Appellationsgericht in Prag gegründet. Von Beginn an war es ein ausschließlich königliches Gericht. Es handelte sich um eine Berufungsinstanz gegen die Beschlüsse der Stadtgerichte. Umfangreiche Reformen erfuhr das Gericht in den Jahren 1628 und 1644, als es neue Instruktionen erhielt. Die zweite davon, die sog. Instruktion von Linz vom 26. November 1644, wurde zur Grundlage für das Funktionieren des Gerichts bis zum Jahr 1783, als im Rahmen der Josephinischen Reformen des Gerichtswesens das prager Apellationsgericht in ein allgemeines Berufungsgericht umgestaltet wurde.

Die Grundlage der inneren Organisation des Appellationsgerichts zur Theresianischen Zeit war weiterhin die Instruktion von Linz, allerdings wurden ihre Verfügungen laufend durch weitere Vorschriften geändert, insbesondere durch die Ergänzung zur Instruktion aus dem Jahr 1763. Nach der Instruktion vom 26. 11. 1644 setzte sich das Gericht aus dem Präsidenten und sechzehn Räten zu-

sammen. Die Anzahl der Räte wurde allmählich erweitert. Neben den regulären Räten waren beim Gericht auch außerordentliche (nicht bezahlte) Räte tätig.

Die Gerichtskanzlei setzte sich aus einer böhmischen und einer deutschen Expedition zusammen, jede von ihnen wurde von einem entsprechenden Sekretär geleitet. Die ursprünglich geringe Anzahl an weiteren Kanzleibeamten [zwei Registratoren und vier Kanzlisten (1644)], wurde hauptsächlich an der Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert beachtlich erweitert. Zu Theresianischen Zeiten bestand das Kanzleipersonal aus Sekretären, Registratoren, Expeditoren, Vizeregistratoren, Vizeexpeditoren, Kanzlisten, Kanzleiakzessisten, Türsteher, Heizer und Boten. Im Jahre 1750 wurde eine Kommission des Gerichtskollegiums für die Aufsicht über die Kanzlei gegründet.

Am Anfang des 18. Jahrhundert oblagen dem Appellationsgericht alle böhmischen Länder. Als im Jahre 1753 in Brünn das Appellationsgericht für Mähren gegründet wurde, beschränkte sich der Wirkungsbereich des Appellationsgerichts in Prag nur auf Böhmen und Böhmisch-Schlesien. Im Jahre 1783 wurde Schlesien dem Appellationsgericht von Brünn untergeordnet.

Das Appellationsgericht war in Zivilsachen, für die Entscheidungen über Rechtsmitteln gegen Entscheidungen bestümmter Gerichte erster Instanz zuständig. In erster Linie ging es um die Gerichte königlicher Städte. Zur weiteren bedeutungsvollen Kategorie behörten die Obrigkeitsgerichte, eine Berufung gegen die Entscheidungen diese Gerichte war jedoch nur von Fall zu Fall gestattet. Eine Berufungszulässigkeit und das Berufungsverfahren wurde in erster Linie von der Instruktion vom 26. 11. 1644 geregelt, später auch von der Appellationspragmatik aus dem Jahr 1734. Das Appellationsgericht beteiligte sich auf Grund der Halsgerichtsordnung von Josef I. aus dem Jahr 1707 am Strafverfahren durch die Erledigung von Berufungen von niederen Gerichten, durch die Ausarbeitung von Gutachten zu Gnadengesuchsanträgen und letztendlich durch die Erteilung von Rechtsbelehrung. Nach der Constitutio Criminalis Theresiana aus dem Jahr 1768 lässt sich die Zuständigkeit des Gerichts in Strafsachen in drei Hauptkategorien unterteilen: das Gericht verhandelte einige Fälle in erster Instanz, bestätigte einige Urteile erster Instanz untergeordneter Gerichte und entschied über Rekurse bzw. über Gnadengesuche. Dem Appellationsgericht oblag ebenfalls die Verwaltung untergeordneter Gerichte.

Im Jahre 1651 wurde die Zuständigkeit der Hauptmannschaft deutscher Lehen auf das Appellationsgericht übertragen. Diese Agenda wurde getrennt von den anderen Gerichtsagenden geführt. In den Zuständigkeitsbereich des Gerichtes gehörten grundsätzlich sämtliche deutsche Lehen mit einigen Ausnahmen. Das Appellationsgericht war in diesem Falle das Organ erster Instanz, dem die Gerichts- und Verwaltungsagenda dieser betreffenden Lehen oblag.

Man kann also feststellen, dass das Appellationsgericht im Theresianischen Zeitraum keine allzu großen Änderungen erfahren hat. Das, was wirklich überwiegt, ist die Kontinuität, was eine recht interessante Feststellung ist, wenn wir uns klarmachen, welche Veränderungen zu damaliger Zeit der Staat und die Gesellschaft durchgemacht haben. Allerdings dürfen wir die Tatsache nicht vergessen, dass das Appellationsgericht eines der ersten staatlichen bürokratischen Institutionen bei uns war. Man kann also sagen, dass das Niveau, das der Großteil staatlicher Organe erst im Lauf des aufklärten Absolutismus erreicht hat, dem Appellationsgerich in groben Zügen weitaus früher eigen war.

JAKUB KUNERT

ZŘIZOVÁNÍ NÁRODNÍ BANKY ČESKOSLOVENSKÉ V LETECH 1920–1926

Jakub Kunert: *The Establishment and Organisation of the National Bank of Czechoslovakia in 1920–1926*

The establishment of a central bank of the Czechoslovak Republic on 21 March 1926 was the culmination of a long provisional period of over seven years when the administration of the Czechoslovak currency, which was also regarded as merely temporary, was taken care of by the Banking Office of the Ministry of Finance. Its principal task was to stabilise the Czechoslovak currency, both domestically and in the international arena. Alongside other tasks, it was to facilitate the transition from a state-backed paper currency (representative money) to a currency backed by the activities of a private bank of issue (banknotes).

This study attempts to show the events surrounding the creation of the National Bank of Czechoslovakia, with an emphasis on the 1924–1926 period, that were key to the establishment of the bank of issue. It also points to the internal and external factors that led Czechoslovak political and economic leaders to decide to create a bank of issue before the original intention was expressed in law no. 347/1920 Coll. on a joint-stock bank of issue. Likewise, it attempts to show the unique proposals for the establishment of a bank of issue in 1920–1924. The study also addresses the question of the division of the share capital of the newly established National Bank of Czechoslovakia and the subsequent potential influence of individual business and social groups on the workings of its statutory bodies.

PhDr. Jakub Kunert, Archiv České národní banky, Na Příkopě 28, 115 03 Praha 1;
e-mail: jakub.kunert@cnb.cz.

Obsah: Úvod (s. 132). I. Zahraniční postoj k otázce československé cedulové banky (s. 136). II. Postavení Bankovního úřadu ministerstva financí v ČSR (s. 141). III. První pokusy o zřízení cedulové banky 1920–1924 (s. 146). IV. Otázka zlaté měny a cedulové banky (s. 150). V. Příprava novely zákona o cedulové bance č. 102/1925 Sb. z. a n. (s. 152). VI. Novela zákona o cedulové bance č. 102/1925 Sb. z. a n. (s. 158). VII. Zřizovací práce na cedulové bance do provedení repartice akcií (s. 164). VIII. Repartice akcií Národní banky Československé (s. 172). IX. Ustavení Národní banky Československé (s. 189). X. Závěr (s. 195).

Úvod

Ustavení centrální banky Československé republiky 21. března 1926 završilo dlouhé, více než sedmileté období cedulového provizoria. V této době (12. května 1919 až 31. března 1926) správu československé měny, která byla také vnímána pouze jako dočasná, obstarával Bankovní úřad ministerstva financí, který byl součástí této instituce.(1) Jeho úlohou bylo především stabilizovat československou měnu, a to jak doma, tak i na mezinárodním poli. Svou činností měl dále napomoci přechodu od státem kryté papírové měny (státovek) k měně kryté aktivy soukromé cedulové banky (bankovkám).

S existencí cedulové banky počítala politická reprezentace nové ČSR od samého počátku. Vyjádřením této myšlenky se stal zákon o akciové bance cedulové z roku 1920. Tak jako jeho vznik nebyl jednoduchý, neboť musel reflektovat zce-

---

(1) Jako oficiální datum vzniku Bankovního úřadu ministerstva financí se udává 11. březen 1919. Den byl zvolen do značné míry formálně. Existence Bankovního úřadu vyplývala z ustanovení nařízení vlády č. 119/1919 Sb. z. a n., o úpravě poměru k Rakousko-uherské bance. Přestože jeho text předpokládal vznik Bankovního úřadu hned ke dni vydání, tedy 6. března 1919, ve skutečnosti k jeho naplnění došlo až o několik dní později. Dekretem ústředního vedení byly 15. března 1919 všechny úřadovny Rakousko-uherské banky v Československu vyzvány, aby provedly po denní uzávěrce ke dni 11. března 1919 přeúčtování žirových zůstatků z tohoto ústavu na Bankovní úřad ministerstva financí.

Období od 11. března do 12. května 1919, kdy bylo vydáno vládní nařízení č. 246/1919 Sb. z. a n., stanovící organizaci Bankovního úřadu a statutu Bankovního výboru při ministerstvu financí, bylo již ve své době označováno pouze jako provizorní, popř. zřizovací, jehož charakteristickým znakem bylo přímé zasahování ministra financí. Během těchto dvou měsíců nestál v čele ústavu žádný z orgánů zmiňovaných v ustanovení § 4 citovaného nařízení vlády č. 119/1919 Sb. z. a n., tedy ani Bankovní výbor při ministerstvu financí ani „odborné úřednické obchodní vedení“ (později tzv. obchodní správa). Ministr financí sice formálně jmenoval již 16. března členy Bankovního výboru, ten se však až do května vůbec nesešel a namísto obchodní správy působilo jen tzv. ústřední vedení, jež nemělo ani vlastní pravidla o firmování (podepisování). V této době zároveň všechny dosavadní úřadovny Rakousko-uherské banky (hlavní ústav a filiálky) na území Československa byly podrobeny dohledu státních komisařů, které jmenoval ministr financí. Proto teprve až dnem 12. května 1919 lze skutečně pokládat Bankovní úřad za samostatnou cedulovou instituci, neboť ta, i když nadále stála pod vlivem ministra financí, již všechna opatření vykonávala k tomu povolanými orgány, kterými byly Bankovní výbor při ministerstvu financí a obchodní správa.

Srv. Ferdinand Čuberka, *Bankovní úřad ministerstva financí*. In: Josef Fuksa (red.), *Slovník obchodně-technický účetní a daňový*, díl II (B–D), Praha 1930, s. 124–131 a Archiv České národní banky (dále jen AČNB), fond Národní banky Československé (dále jen NBČ), Oběžníky Bankovního úřadu ministerstva financí a Národní banky Československé, Oběžník ze dne 15. března 1919 „Zřízení bankovního úřadu ministerstva financí“.

la odlišné představy zejména představitelů politické pravice i levice, tak se jako problematické ukázalo i jeho naplnění. Hospodářská politika z doby I. světové války totiž stála i u kořenů poválečných měnových problémů. Inflace způsobená nadužíváním státního úvěru v podobě válečných půjček, nedostatek zboží, za které by bylo možné realizovat oběživo, inflace v sousedních státech, nedostatek devizových prostředků a zejména postavení Československa jako vývozního státu, jehož zhruba 30% domácí produkce a služeb byla určena pro export, to všechno byly problémy, se kterými se musela vyrovnat správa československé měny. Nejprve deflace a potom stabilizace se staly hlavními směry měnové politiky, kterou v zásadě určovalo ministerstvo financí a prováděl Bankovní úřad. Jenom díky tomu, že se oběma institucím podařilo provést československou korunu nejistým poválečným obdobím, bylo možno nejprve v roce 1926 zřídit Národní banku Československou a v roce 1929 dosáhnout tzv. měny zlaté devizy.

Příspěvek se snaží ukázat události kolem vzniku Národní banky Československé s akcentem na období let 1924 až 1926, které byly pro zřízení cedulové banky klíčové. Zároveň ukazuje vnitřní a vnější faktory, které vedly československou politickou a ekonomickou reprezentaci k rozhodnutí vytvořit cedulovou banku dříve, než byl původní záměr vyjádřený v zákoně č. 347/1920 Sb. z. a n. Stejně tak se snaží poukázat na ojedinělé návrhy na zřízení cedulové banky v letech 1920–1924.

Pramennou základnu příspěvku představuje především archivní fond Národní banky Československé, který spravuje Archiv České národní banky. Jeho obsahem jsou nejen písemnosti, jejichž původcem byla Národní banka Československá, ale i její právní předchůdce Bankovní úřad ministerstva financí. Zde jsou pro poznání vzniku cedulové banky klíčovými protokoly ze schůzí Bankovního výboru při ministerstvu financí, jako nejvýznamnějšího orgánu Bankovního úřadu, a dále jeho komitétu, jenž v zúženém počtu zasedal v době mezi jednáními Bankovního výboru. Z doby těsně před zřízením Národní banky Československé dále pocházejí protokoly „Sboru, jejž byl ministrem financí pověřen přípravnými pracemi pro zřízení NBČ“. Jeho jednání se však věnovala především technickým otázkám spojeným se vznikem cedulové banky. Zápisy v úředních knihách dále doplňuje aktový materiál z produkce odborných útvarů Bankovního úřadu.

Pouze okrajově je možné ke studiu problematiky využít i archivní fond Prezidium ministerské rady, který spravuje Národní archiv v Praze. Jeho spisy se věnují událostem předcházejícím zřízení Národní banky Československé jen v souvislosti s uzavřením revolvingového úvěru v její prospěch. Ani písemnosti archivního fondu Ministerstva financí I. nalézajícího se v témže archivu nenabízejí možnost zkoumání počátků československé cedulové banky. Lze se pouze domnívat, že je to především proto, že tato agenda byla svěřena výhradně Bankovnímu výboru, jehož byl ministr financí předsedou, a proto nebylo nutné ji projednávat ještě na půdě ministerstva.

Významný zdroj pro poznání představ tehdejších zájmových skupin československého hospodářství a politiky na podobu budoucí centrální banky a její mě-

nové politiky představuje dobový tisk, z nichž je možné uvést např. Lidové noviny, Národní Listy, Právo Lidu, Bohemia, Prager Tagblatt. Vedle nich je nutné zmínit i odborná periodika, jako Bursa, Obzor národohospodářský nebo Peněžní Bursa. Nespornou výhodu pro badatele představuje fond Živnostenské banky, v němž se nalézá rozsáhlý soubor výstřižků s tematikou vzniku Národní banky Československé. Za pomoci tohoto vzorku, který nepochybně vznikl z důvodu zájmu tohoto ústavu na ustavení centrální banky, je možné určit klíčová data, kdy otázky cedulového bankovnictví vzbudily vzrušení v široké veřejnosti a na jejich základě doplnit tyto výstřižky o články z dalších periodik. Důležitou součást výkladu představuje i rozbor legislativního procesu a samotné legislativy vztahující se ke zřízení Národní banky Československé. Prvořadým pramenem pro zkoumání jsou vedle Sbírek zákonů a nařízení i stenoprotokoly a tisky obou komor Národního shromáždění Republiky Československé za léta 1920–1925, jež podstatným způsobem zpřístupňuje Společná česko-slovenská digitální knihovna.

Literatura, která se dotýká otázky vzniku Národní banky Československé, se nejčastěji věnuje zachycení historie měnové politiky Bankovního úřadu ministerstva financí nebo otázce platné legislativy předcházející jejímu ustavení. Dobová literatura se snažila o zachycení obou momentů současně. Nejobsáhleji se otázce vzniku původního zákona č. 347/1920 Sb. z. a n. a jeho novelizaci věnoval Břetislav Palkovský, který zákon k československému cedulovému bankovnictví vsadil i do mezinárodního právního kontextu.(2) Hlavní akcent na měnovou politiku prvního československého cedulového ústavu, jako na nejvýznamnější faktor, který ovlivnil zřízení Národní banky Československé, kladl především Jiří Novotný, který k tomuto tematu publikoval řadu odborných statí

---

(2) Srv. Břetislav Palkovský, *Národní banka Československá a náprava měny*. Praha 1925 a dále např.: Augustin Novák, *O československé měně a Bankovním úřadě ministerstva financí*. In: Cyklus odborných přednášek 1923/1924, Praha 1924, s. 81–98; *Vývoj Bankovního úřadu ministerstva financí a Národní banky československé*. In: Antonín Pimper (red.): Almanach československého peněžnictví, s. 46–48; Ferdinand Čuberka, *Bankovní úřad ministerstva financí*; týž, *Národní banka Československá, její význam, funkce a úkoly*. Praha 1926; Jan Kozák, *Československá finanční politika: nástin vývoje v letech 1918–1930*. Praha 1932; *Deset let Národní banky Československé*. Praha 1937; Nikolaj Sergejevič Žekulín, *Československá měna od reformy Dra Rašína až do zřízení Československé národní banky*. Praha 1927.

(3) Např. Jiří Novotný, *Bankovní úřad při ministerstvu financí a jeho úloha v měnové politice v letech 1919–1922*. Slezský sborník č. 72, 1974, s. 274–285; týž, *Národní banka Československá (1919–1950)*. In: Československé bankovky, státovky a mince 1919–1992, Praha 1993; týž, *Národní banka Československá při tvorbě měnové politiky státu v meziválečném období*. In: Měnové systémy na území českých zemí 1892–1993, Opava – Praha 1995, s. 69–75; Jiří Novotný – Jiří Šouša, *Národní banka Československá a naše měna 1926–1938*. In: Acta Universitatis Ca-

sám nebo ve vědeckém tandemu s Jiřím Šoušou.(3) Stejní autoři zpracovali i pasáž týkající se cedulového bankovnictví v dosud nejrozsáhlejší práci o československém finančním trhu. Zde se kromě správního vývoje a měnové politiky Bankovního úřadu ministerstva financí a Národní banky Československé pokusili také analyzovat strukturu akcionářů cedulové banky.(4) Podobně Jiří Novotný v autorském kolektivu s Jakubem Kunertem nejnověji zpracoval oblast institucionální historie cedulového bankovnictví v českých zemí. Oba významně akcentovali úsilí zřizovatelů Národní banky Československé o její nezávislost na státní moci.(5) Z autorů, kteří se také věnovali měnové politice Bankovního úřadu je dále nutno ještě zmínit Vlastislava Lacinu,(6) Františka Vencovského(7) a Karla a Stanislavu Půlpánovi.(8)

Naopak hlavní akcent na legislativní zakotvení Národní banky Československé kladli někteří právní historikové a ekonomové. Ve svých textech se zaměřili na podrobný výklad právních předpisů jako klíčových dokumentů pro vznik a fungování cedulové banky. Z těchto autorů je nutné zmínit např. obsáhlou práci Ilony Bažantové, která nabídla komparativní analýzu zakotvení centrálního bankovnictví v českém a československém právním rámci,(9) nebo společný příspěvek Pavla Řežábka a Jana Cimburka.(10). Dvojice autorů zde klade hlavní důraz na otázku cedulového bankovnictví v právním řádu České republiky a vazbu mezi ním a právním řádem I. a II. ČSR. Z výše citovaných prací pak dále čerpají ně-

---

rolinae – Phil. et hist. 1, Z pomocných věd historických XI – Numismatica, Praha 1993, s. 57–73; Jiří Novotný – Jiří Šouša, *Zavedení měny zlaté devizy v RČs roku 1929 z pohledu Národní banky Československé*. In: Seminář a jeho hosté, Praha 1992, s. 317–325.

(4) Kolektiv autorů, *Dějiny bankovnictví v českých zemích*. Praha 1999, s. 267–278.

(5) Jakub Kunert – Jiří Novotný, *Centrální bankovnictví v Českých zemích*. Praha 2008, s. 61–79.

(6) Vlastislav Lacina, *Poválečná inflace a deflační politika v Československu v první polovině 20. let dvacátého století*. In: Měnové systémy na území českých zemí 1892–1993, Opava – Praha 1995, s. 63–68.

(7) František Vencovský, *Řízení naší měny v prvním Československu (K 70. výročí Národní banky Československé)*. Finance a úvěr, 46, 1996, s. 189–201 a František Vencovský, *Spory o peněžní politiku Národní banky československé ve 20. a 30. letech z pohledu dnešní peněžní teorie a praxe*. In: Sborník vědecké konference k 70. výročí centrálního bankovnictví v České republice, Praha 1996, s. 5–14.

(8) Karel Půlpán – Stanislava Půlpánová, *Bankovní úřad ministerstva financí (1919–1926)*. Finance a úvěr, 44, 1994, s. 418–428.

(9) Ilona Bažantová, *Centrální bankovnictví v české historii po současnost. Institucionální pohled*. Praha 2005.

(10) Jan Cimburek – Pavel Řežábek, *Centrální bankovnictví v kontextu právního řádu na území České republiky*. Český finanční a účetní časopis, 2010/2, s. 18–31.

které diplomové práce kompilačního charakteru, jako např. Evy Haškovcové, Patrika Marka nebo Milana Bárty.(11)

I. Zahraniční postoj k otázce československé cedulové banky

Když byl dne 21. května 1920 vyhlášen zákon č. 347 Sb. z. a n., o akciové bance cedulové (z 14. dubna 1920), bylo to v situaci, kdy se zdálo, že se již podařilo stabilizovat hodnotu koruny a odvrátit její nejhorší propad z ledna téhož roku.(12) Období stabilizace měny však netrvalo dlouho a již pouhých deset dnů po vydání zákona se kurs koruny opět začal propadat.(13) Vzhledem k tomu, že rozhodující činitelé chtěli spojit aktivování cedulové banky již „s definitivní československou měnovou jednotkou“, vzaly představy o brzkém zřízení cedulové banky velmi rychle za své.(14) Proto také byla vytýkána zákonu již v době jeho příprav ministerstvem financí, které tehdy vedl Kuneš Sonntág, přílišná předčasnost a uspěchanost kvůli nedostatečné stabilizaci měny.(15) Z tohoto důvodu byl později také označován jako „zákon do zásoby“.(16)

Dokonce v prosinci roku 1919 zpochybnil možnost vydání tohoto zákona sám Alois Rašín, tehdy ale působící jen jako řadový člen Bankovního výboru při ministerstvu financí. Odmítl zřízení cedulové banky v situaci, kdy bylo v oběhu za 7 miliard státovek a Bankovní úřad zatím téměř nevykonával funkci ústřední

---

(11) Eva Haškovcová, *Československé bankovnictví v letech 1918–1926*., Bakalářská práce na FSV UK 2006; Patrik Marek, *Okolnosti vzniku a vývoje Národní banky československé*. Diplomová práce na VŠE 2010; Milan Bárta, *Historie a vývoj centrálního bankovnictví v České republice od roku 1918 do současnosti*. Diplomová práce na PrF MU 2009.

(12) V únoru byl zaznamenán na burze v Curychu nejnižší kurz československé měny v celé její meziválečné historii – 5 centimů za 1 Kč. Srv. N. S. Žekulín, *c. d.*, s. 133.

(13) V průběhu května dosáhl kurz koruny vůči švýcarskému franku (CHF) svého maxima – 14,75 centimu CHF za 1 Kč. Od června do srpna roku 1920 pak setrvale klesal každý měsíc v průměru o téměř 1 centime (měsíční kurzová maxima). V prosinci 1920 pak maximální kurz dosahoval jen 7,80 centimu CHF za 1 Kč. Více k otázce vývoje kurzu československé měny viz. Tamtéž, s. 133–135.

(14) B. Palkovský, *c. d.*, s. 91.

(15) Srv. Tamtéž, s. 91.

Podle tehdejších názorů hlavním důvodem urychleného vydání zákona byly ohledy na cizinu, především kvůli možnosti vyjednávat o zahraničním úvěru. AČNB, fond Živnostenská banka (dále jen ŽB), ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; Karel Karásek, *Zřízení čsl. cedulové banky*. In: Venkov z 2. 9. 1924, s. 23–25.

(16) Josef Fořt, *Poznámky ku přeměně bankovního úřadu v cedulovou banku akciovou*. Bursa, únor 1925, č. 3, roč, I., s. 65.

úvěrové instituce a v podstatě jen obstarával správu státního dluhu.(17) Bankovním výborem a odbornou veřejností nechtěný zákon se však paradoxně měl v budoucnu stát významným argumentem československých delegací při jednáních o mezinárodních úvěrech.

Poprvé se požadavek ciziny na zřízení centrální banky nezávislé na státu objevil na pořadu jednání Bankovního výboru v říjnu roku 1920. Důvodem byly závěry Bruselské finanční konference z téhož roku, na níž zastupoval československé odborné kruhy JUDr. Vilém Pospíšil. Toto jednání, jehož se zúčastnilo 39 delegátů, skončilo rezolucí, která jednoznačně definovala nutnost nejen postupného přechodu ke zlatému krytí národních měn, ale také zřízení na státu a tedy i politických vlivech nezávislých cedulových bank.(18) Zatímco jednání v Bruselu pořádané Společností národů mělo pouze nezávazný charakter, neboť osoby na něm zúčastněné nebyly vybaveny patřičným politickým mandátem, tak jednání v Janově svolané anglickým ministerským předsedou Davidem Lloyd Georgem na duben 1922 bylo již vrcholně politickou konferencí.(19) Její výsledky se opětně dotkly i otázky zřízení nezávislých národních cedulových bank. Zatímco v roce 1920 Bankovní výbor přijal za svou pouze formulaci o nutnosti ustavit nezávislou cedulovou banku v budoucnosti, tak nyní konfrontován s některými politickými názory se v souladu se závěry janovské konference začal aktivně snažit o posílení své nezávislosti. Tímto způsobem uvažoval, že si připraví cestu pro osamostatnění cedulového ústavu od ministerstva financí, kterou zároveň bude deklarovat v cizině.(20)

Otázka nezávislosti československého cedulového ústavu však nebyla v zahraničí akcentována jen při konferencích, kde byla projednávána v obecné rovině. Záležitost se objevovala i na dvoustranných jednáních se zástupci zejména brit-

---

(17) AČNB, NBČ/1/9, Protokol o schůzi Bankovního výboru při ministerstvu financí z 22. 12. 1919, s. 5–6, k. č. 1. – Paradoxně se proti ukvapenému vzniku zákona na počátku roku 1920 postavil i profesor statistiky na Karlově univerzitě Cyril Horáček, který již 13. prosince 1918 v Národním shromáždění československém (tisk č. 167/1918) požadoval zřízení československé národní banky. Srv. Cyril Horáček, *Ještě o naší budoucí bance cedulové*. Obzor národohospodářský z 15. 3. 1920, č. 3, roč. XXV., s. 110–115.

(18) AČNB, NBČ/1/22, Protokol o schůzi Bankovního výboru při ministerstvu financí 25. 10. 1920, s. 11, k. č. 1. – K otázce vzniku rezoluce a jejích motivů srv. např. Forrest Capie – Charles Goodhart – Stanley Fischer – Norbert Schnadt, *The Future of Central Banking*. Cambridge 1994, s. 53.

(19) Vilém Pospíšil, *Hlavní zásady měnové v díle Společnosti národů*. In: Sborník Karla Engliše, Praha 1930, s. 178–180 a srv. K. Stibral, *Měnová politika a měnově technická opatření Dra. K. Engliše*. In: Sborník Karla Engliše, s. 190–196.

(20) AČNB, NBČ/7/6, Protokol o schůzi Bankovního výboru při ministerstvu financí 26. 6. 1922, s. 3–4, k. č. 7.

ských bankovních kruhů, u nichž se Československo ucházelo o zahraniční půjčky. Jako hlavní problém při jednáních se totiž ukazovalo nepochopení, že Bankovní úřad ministerstva financí je skutečně nezávislým cedulovým bankovním ústavem a není jen pouhým „departamentem ministerstva financí, které dělá bankovní obchody".(21) Podle názoru anglických bankovních kruhů totiž stát neskýtal dostatečnou záruku toho, že bude kvalitně ochraňovat měnu, neboť je závislý na politickém složení vládních orgánů. Domnívali se, že na rozdíl od státu cedulová banka „bude hájiti vždy energicky své stanovisko a svou nezávislou posici vůči státu."(22) Ke značnému zpochybnění pozice Bankovního úřadu jako jediné cedulové instituce docházelo i proto, že se v Anglii objevovaly blíže nespecifikované osoby, které předstíraly, že vyjednávají o úvěr jménem československé vlády. Uvnitř anglických finančních kruhů, které neměly přílišnou důvěru a ani povědomost o státech střední Evropy, byla tedy zaseta nejistota, že do kompetencí cedulového ústavu možná zasahuje více státních institucí.(23)

Bankovní úřad ministerstva financí proto v průběhu let 1920 až 1925 vyvinul velkou snahu přesvědčit zahraničí, že je skutečně jediným a nezávislým cedulovým ústavem Československé republiky. Jedním z pokusů byly například úvahy o jeho přejmenování tak, aby se od původního anglického překladu Banking Office of the Ministry of Finance, který evokoval administrativní příslušnost k ministerstvu financí, přešlo k jinému, který by naopak zdůrazňoval jeho nezávislost (Banking Establishment of Issue). K novému překladu nakonec úřad nesáhl. Důvodem byly obavy, že by si jej cizina vyložila jen jako snahu oddálit provedení projektu zřízení cedulové banky.(24) Jiným pokusem bylo přesunutí československých zlatých zásob z Bruselu do Londýna. Představa byla taková, že, když tyto rezervy převezme Bank of England do své správy, výrazně se zvýší prestiž Bankovního úřadu a i ostatní cedulové banky jej budou následně akceptovat jako cedulovou banku. První sondáže se nesetkaly s úspěchem a Bank of England odmítla žádost Bankovního úřadu. Teprve až v únoru 1923 přesvědčil Vilém Pospíšil v důvěrném rozhovoru jejího guvernéra Montagu Normana, že Bankovní úřad je cedulovou bankou a ten souhlasil s převzetím československého zlata do své správy.(25) Důvodem tohoto rozhodnutí byl Pospíšilův slib, že vynaloží

---

(21) AČNB, NBČ/36/3, Protokol o schůzi bankovního výboru při ministerstvu financí 26. 2. 1923, s. 8, k. č. 36.

(22) AČNB, NBČ/32/2, Protokol mimořádné schůze Bankovního výboru z 9. 2. 1925, s. 13, k. č. 32.

(23) AČNB, NBČ/99/37 Protokol o schůzi komitétu bankovního výboru konané dne 14. 2. 1923, s. 8, k. č. 99.

(24) AČNB, NBČ/103/1, Protokol o schůzi zvláštní komise konané dne 29. května 1923 za účelem projednání prováděcího nařízení k zákonu ze dne 18. prosince 1922 č. 404, s. 4–6, k. č. 103.

(25) AČNB, NBČ/36/3, Protokol o schůzi bankovního výboru při ministerstvu financí 26. 2. 1923, s. 8, k. č. 36.

veškeré síly k brzkému zřízení cedulové banky.(26) Vzhledem k tomu, že se příslib zřízení cedulové banky nepodařilo realizovat po celý rok 1923 a stejně tak ani na počátku roku 1924, začala být cizina netrpělivá. Bylo zcela běžné, že zahraniční delegace (např. National City Bank, Guaranty Trust Company, firma Lee, Higginson & Co.) při jednáních s ministrem financí projevovaly živý zájem nejen o otázky aktivity rozpočtu a množství udělených podpor v nezaměstnanosti, ale především o datum zřízení cedulové banky.(27) Zároveň se ČSR dostala do situace, kdy byla posledním státem v Evropě bez vlastní cedulové banky.(28)

Negativní postoj ciziny se projevil zejména při jednáních o vydání druhé tranše československé státní půjčky (tzv. Czecholoanu) v Anglii v květnu roku 1924. Nejvýznamnější vliv na delegaci vedenou Vilémem Pospíšilem a Augustinem Novákem měl rozhovor s Montagu Normanem. Ten se poměrně ostře opřel do Viléma Pospíšila poznámkou: *„Tady pan Pospíšil jezdí po celé zeměkouli a každému řekne dokud nebudete míti cedulovou banku, nebude s Vámi nikdo mluvit, – a kde má ji doma?“* V pokračování rozhovoru se československá delegace snažila hájit svou pozici, že existuje zákon a jen se čeká na vhodný okamžik, kdy bude možno zavést zlaté krytí měny. Zároveň obhajovali dosavadní politiku Bankovního úřadu, pro kterou sice Norman vyslovil pochopení, ale „s rozhodností setrval na svém stanovisku“. Proto Pospíšil s Novákem opatrně nadnesli ještě jedno možné řešení – zavedení bankovek, ale bez patřičného zlatého krytí. Tato idea se však paradoxně setkala u Normana s pochopením a na jejím základě opětně apeloval na urychlené zřízení. Na konci rozhovoru pak guvernér Bank of England „projevil naději, že až se uvidíme podruhé, bude míti potěšení slyšeti o pokrocích myšlenky.“(29) Tato vyslovená „naděje“ však musela znít československé delegaci spíš jako hrozba.

Normanův nekompromisní postoj vycházel v této době jednak z obecných představ o funkci cedulové banky, jak byly zmíněny výše, a jednak z žurnalistické kampaně probíhající na stránkách britského tisku (Timesů). Jejím obsahem byl rozsah československých reparací, především tzv. příspěvku za osvobození, jejichž rozsah se odvážil ministr zahraničí Edvard Beneš zveřejnit teprve až počátkem roku 1924.(30) Zatímco však československý tisk publikoval celé Bene-

---

(26) AČNB, NBČ/99/37 Protokol o schůzi komitétu bankovního výboru konané dne 14. 2. 1923, s. 8, k. č. 99.

(27) AČNB, NBČ/32/2, Protokol mimořádné schůze Bankovního výboru z 9. 2. 1925, s. 13, k. č. 32.

(28) K charakteru a zřizování cedulových bank v Evropě a ve světě srv. Vladimír Dědek, *Několik poznámek k organisaci cedulových bank*. Obzor národohospodářský z 15. 3. 1925, č. 3, roč. XXX., s. 102–106, z 28. 5. 1925, č. 5, roč. XXX, s. 214–219 a z 25. 6. 1925, č. 6, roč. XXX., s. 256–260.

(29) AČNB, NBČ/47/5, Protokol o schůzi bankovního výboru při ministerstvu financí z 27. 5. 1924, s. 15–18, k. č. 47.

šovo prohlášení končící přesvědčením, že dojde k budoucímu snížení reparačních platů, tak anglický tisk zveřejnil jen část jeho řeči věnující se rozsahu dluhů a zároveň deklaroval neodvratnost zaplacení celého obnosu. U guvernéra Bank of England proto vznikla obava, že Československo nejenže nebude schopno splácet své dosavadní dluhy, ale že by mohlo být velmi rizikové poskytovat mu další půjčky.(31) Stanovisko Montagu Normana z května roku 1924 se stalo skutečně klíčovým momentem pro zřízení Národní banky Československé, neboť přímo ohrožovalo možnost získat další zejména krátkodobé úvěry. Členové delegace tuto skutečnost vyjádřili jednoznačně: *„Kdykoliv bychom se obraceli na mezinárodní trh, byl by nedostatek cedulové banky pro Československo nepříznivým momentem.“*(32)

Zároveň bylo vysoce nepravděpodobné, že by se bez cedulové banky podařilo získat potřebný kapitál od druhého klíčového hráče na mezinárodním finančním poli – Spojených států amerických. V této době v představách členů Bankovního výboru totiž postupně zvítězila myšlenka nekoncentrovat se na jediného možného poskytovatele zahraničních úvěrů: *„Bude-li Amerika míti zájem, budeme míti možnost vhodným operováním mezi západními dvěma státy kapitálově silnými, tj. Anglií a Amerikou, získati zahraniční levnější úvěr nezbytný pro konsolidaci našich poměrů, – ale předpoklady jsou ty, o nichž jsme promluvili, zejména též utvoření akciové cedulové banky.“*(33)

Úsilí o zřizování centrálních bank z obou stran Atlantického oceánu je nutné zasadit do širšího kontextu, neboť nebylo to jen Československo, které se Velká Británie a Spojené státy americké (potažmo jejich centrální banky a měnoví experti) snažily přesvědčit o nezbytnosti na státu nezávislé centrální banky. Tak Bank of England ztělesněná jejím ředitelem Otto Ernstem Niermayerem v této době projevovala „téměř misionářský zápal“ při zakládání centrálních bank v britských dominiích a stejně tak američtí experti, jako např. Edwin Walter Kemmerer nebo Charles Schuveldt Dewey „zvěstovali“ otázku nezávislého centrálního bankovnictví v Latinské Americe nebo střední Evropě.(34)

---

(30) Srv. Antonín Klimek – Eduard Kubů, Československá zahraniční politika 1918–1938, Praha 1995, s. 28.

(31) AČNB, NBČ/47/5, Protokol o schůzi bankovního výboru při ministerstvu financí z 27. 5. 1924, s. 15–18, k. č. 47.

(32) Tamtéž, s. 16, k. č. 47.

(33) Tamtéž, s. 19, k. č. 47.

(34) Forrest Capie – Charles Goodhart – Stanley Fischer – Norbert Schnadt, *c. d.*, s. 21 a srv. Forrest Capie, *Evolution and Design in Central Banking*. In: David Mayes – Geoffrey Wood (ed.), *Designing Central Banks*, Oxon 2009, s. 24–26. – Oba dva američané (Edwin W. Kemmerer a Charles Schuveldt Dewey) se v roce 1924 např. významně podíleli na stabilizaci polské měny a vytvoření Polské národní banky (Bank Polski).

II. Postavení Bankovního úřadu ministerstva financí v ČSR

Přestože byl postoj zahraničí a zejména Velké Británie rozhodujícím podnětem pro zřízení Národní banky Československé, pro československé národohospodáře, kteří se podíleli na jejím ustavení, byl důležitý i další faktor. Tím byla ne zcela jasně precizovaná pozice Bankovního úřadu ministerstva financí ve státní správě a jeho vztah k ní. Hlavním problémem bylo jeho dvojí postavení deklarované v § 2 nařízení vlády č. 246/1919 Sb. z. a n. Podle něho měl Bankovní úřad jednak povahu úřadu státního, pro oblast správy měny, a jednak veřejného, úvěrní obchody provozujícího ústavu.(35) Prvním důsledkem tohoto nejasného po-

---

(35) Nařízení vlády č. 246/1919 Sb. z. a n., o organisaci Bankovního úřadu ministerstva financí, o statutu Bankovního výboru při ministerstvu financí, o obchodech Bankovního úřadu ministerstva financí, dále o převzetí a vyúčtování lombardu a pokladničních poukázek, vyúčtování žirových účtů Rakousko-uherské banky o převzetí zaměstnanců této banky.

Bankovní úřad ministerstva financí vykonával správu československé měny v době od 11. 3. 1919 do 31. 3. 1926. Na základě nařízení vlády se o jeho správu dělil Bankovní výbor při ministerstvu financí za předsednictví ministra financí nebo jeho zástupce s odborným vedením tzv. obchodní správou. Bankovní výbor tvořilo mimo ministra financí popř. jeho zástupce jako předsedajícího ještě deset ministrem jmenovaných členů. Zvláštním jedenáctým členem pak byl zástupce komise zřízené podle § 17 zákona č. 84/1919 Sb. z. a n., jímž se ministr financí zmocňuje, aby provedl nařízením okolkování bankovek a soupis jmění za účelem uložení majetkové dávky. Členství v Bankovním výboru bylo úřadem čestným a trvalo až do odvolání, které v jeho historii nikdy nebylo uplatněno (§§ 15 až 16 zákona č. 246/1919 Sb. z. a n.). Z těchto důvodů se o Bankovním výboru občas nadneseně psalo jako o „konkláve doživotních kardinálů“ (Srv. AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; *Cedulová banka a naše finanční politika*. Právo lidu z 22. 3. 1925 s. 51–55 nebo Rudolf Dušek, *Aktivování zákona o cedulové bance československé*. Peněžní bursa z 9. ledna 1925, roč. I., č. 16, s. 3). Kromě předsedů Bankovního výboru (ministrů financí), jejichž setrvání ve funkci se řídilo aktuální politickou situací, nedošlo za celé období jeho existence k výměnám členů. Výjimkou byl pouze Václav Němec, kterého po úmrtí nahradil Ferdinand Menger a Antonín Klouda, jehož jako zástupce poslanecké sněmovny nahradil Cyril Horáček. – Bankovní výbor, který byl zároveň i poradním orgánem ministra financí, byl podle dikce zákona „nápomocen“ ministru financí při správě bankovního úřadu, měl spravovat oběh platidel a věnovat pozornost všemu, co směřovalo k úpravě měny. V praktickém výkonu své funkce pak na jedné straně podával dobrozdání k návrhům předloženým ministrem financí, ale na druhé straně měl i iniciativní pravomoc předkládat mu své návrhy. Ve svém rozhodování byl Bankovní výbor omezen především ustanovením §20 zákona č. 246/1919 Sb. z. a n., podle něhož veškerá jeho usnesení týkající se správy a obchodů vyžadovala schválení ministra financí. – Obchodní správa Bankovního úřadu, jejíž členové byli jmenováni ministrem financí na návrh Bankovního výboru (§ 28 zákona č. 246/1919 Sb. z. a n.), byl uskupením úředníků, které provádělo ustanovení výboru (§ 24 zákona č. 246/1919 Sb. z. a n.).

stavení byl spor s Nejvyšším účetním a kontrolním úřadem. Ten dlouhodobě odmítal uznat Bankovní úřad za autonomní instituci a považoval jej za pouhý státní úřad, nad nímž mu náleželo právo kontroly.(36) Opačný byl názor Bankovního výboru, který tvrdil, že by měl být kontrolovatelný pouze parlamentem a veřejností.(37)

Další spor o státní či veřejný charakter Bankovního úřadu eskaloval záhy po vydání zákona č. 404/1922 Sb. z. a n., o úpravě hospodaření ve státních závodech, ústavech a zařízeních, jež převahou nemají plniti úkoly správní. V návaznosti na něj mělo být vydáno prováděcí nařízení, které ve svém textu mělo mezi nimi jmenovat i Bankovní úřad ministerstva financí. Proti tomuto názoru se postavil Bankovní výbor při ministerstvu financí. Na svém jednání ze dne 29. května 1923 odmítl, aby Bankovní úřad byl zmíněn jako součást státu, a dokonce navrhl i jeho přejmenování na Československý bankovní ústav cedulový, aby se tak zvýraznilo jeho nezávislé postavení. Hlavním argumentem byl Bankovnímu výboru postoj zahraničí.(38) Obchodní správa dokonce již před tímto rozhodnutím připravila vlastní text nařízení vlády provádějícího zákon č. 404/1922 Sb. z. a n., které mělo oddělit Bankovní úřad od ostatních státních závodů a ústavů, pod názvem „o úpravě hospodaření bankovního úřadu zřízeného po rozumu § 8 zákona ze dne 10. dubna 1919 čís. 187 Sb. z. a n.“. Jeho účelem mělo být precizování právního postavení cedulové instituce, kterou definoval: *„Jako státní ústav veřejný, provozující úvěrové a bankovní obchody, jest Československý bankovní ústav cedulový samostatnou právnickou osobou a tudíž samostatným subjektem práv a právních závazků.“* Návrh se také snažil vypořádat se stále doutnajícím sporem s Nejvyšším účetním kontrolním úřadem. V zájmu otupení hran a zároveň snažíce se o rozšíření své autonomie doporučoval v ustanovení §§ 9 a 10, aby revize cedulového ústavu byla prováděna jednak vlastním revizním oddělením ústavu a jednak komisí Nejvyššího účetního kontrolního úřadu. Tato komise měla být složena z jeho předsedy nebo jím stanoveného zástupce, člena Bankovního výboru a úředníka ministerstva financí.(39) Obchodní správou připravené nařízení se však nepodařilo prosadit.(40)

---

(36) AČNB, NBČ/7/6, Protokol o schůzi Bankovního výboru při ministerstvu financí 26. 6. 1922, s. 4, k. č. 7 a srv. Ilona Bažantová, *c. d.*, s. 48.

(37) AČNB, NBČ/7/6, Protokol o schůzi Bankovního výboru při ministerstvu financí 26. 6. 1922, s. 5–6, k. č. 7.

(38) AČNB, NBČ/103/1, Protokol o schůzi zvláštní komise konané dne 29. května 1923 za účelem projednání prováděcího nařízení k zákonu ze dne 18. prosince 1922 č. 404, s. 4–6, k. č. 103; NBČ/199/2, Bankovní úřad ministerstva financí, Dopis Bankovního úřadu na ministerstvo financí z 16. 3. 1923, k. č. 199.

(39) AČNB, NBČ/199/2, Bankovní úřad ministerstva financí, Dopis Obchodní správy Bankovního úřadu na Viléma Pospíšila z 16. 3. 1923, k. č. 199.

I přes protesty se nakonec jméno Bankovního úřadu objevilo v textu vládního nařízení č. 206/1924 Sb. z. a n., kterým se provádí zákon o úpravě hospodaření ve státních závodech, ústavech a zařízeních, jež převahou nemají plniti úkoly správní. Jediným ústupkem Bankovnímu výboru ze strany vlády bylo ustanovení § 2 odstavce 5, v němž bylo řečeno, že Bankovní úřad se má spravovat „tak, aby plnil co nejdokonaleji úkol cedulové banky se zvláštním zřetelem k politice úvěrové a měnové" a má se řídit vlastním statutem podle nařízení ministra financí č. 246/1919 Sb. z. a n.(41) Je však nutné dodat, že statutární orgány Bankovního úřadu ani po vydání tohoto vládního nařízení nepolevily ve své argumentaci proti zařazení a i nadále žádaly ministra financí Bohdana Bečku, aby bylo nařízení novelizováno a Bankovní úřad z jeho textu vyškrtnut.(42)

---

(40) Osnova nařízení *„o úpravě hospodaření bankovního úřadu zřízeného po rozumu § 8 zákona ze dne 10. dubna 1919 čís. 187 Sb. z. a n."* vypracovaná Bankovním úřadem se nedostala v rámci legislativního procesu ani do fáze připomínkového řízení. Přesto však její text unikl i mimo resort Ministerstva financí, a proto o ní na přelomu června a července 1923 jednala např. Obchodní a živnostenská komora v Plzni. (AČNB, NBČ/199/2, Bankovní úřad ministerstva financí, Opis dopisu Ministerstva financí na Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností z 23. 8. 1923, k. č. 199.) Ta nejen odmítla nově navržený název a doporučila přejmenování na Československou banku popř. Československou státní banku, ale také vystihla hlavní slabinu návrhu, a to nejistototu, kdo by státní banku, která *„se stává samostatnou právnickou osobou a tudíž samostatným subjektem práv a právních závazků"*, zastupoval navenek. (Tamtéž, Dopis Obchodní a živnostenské komory v Plzni na Ministerstvo financí z 3. 7. 1923, k. č. 199.). – Více než rok zůstala osnova „viset ve vzduchu" a teprve až ve druhé polovině listopadu 1924 rozhodlo Ministerstvo financí, že její vydání se stalo *„ne-li vůbec bezpředmětným, tedy aspoň méně naléhavým"*, a tak ji zamítlo. Jeho názor následně potvrdil i Bankovní výbor. (Tamtéž, Dopis Ministerstva financí na Bankovní úřad z 20. 11. 1924, k. č. 199.)

(41) Vládní nařízení č. 206/1924 Sb. z. a n., kterým se provádí zákon o úpravě hospodaření ve státních závodech, ústavech a zařízeních, jež převahou nemají plniti úkoly správní, § 2 odst. 2 a srv. text navržený do zmíněného odstavce od Viléma Pospíšila (AČNB, NBČ/28/4, Zápis o schůzi bankovního výboru při ministerstvu financí 24. 10. 1923, s. 15–16, k. č. 28).

(42) Srv.: AČNB, NBČ/99/45, Protokol o schůzi komitétu bankovního výboru konané dne 6. 6. 1924, s. 9–10, k. č. 99; NBČ/47/6, Zápis o schůzi bankovního výboru při ministerstvu financí 25. 6. 1924, s. 2–3, k. č. 47; AČNB, NBČ/199/2, Bankovní úřad ministerstva financí, Dopis Augustina Nováka na Bohdana Bečku z 2. 6. 1924, k. č. 199. – Pro některé členy komitétu Bankovního výboru (např. Dr. Gustava Heidlera) bylo zařazení Bankovního úřadu do textu vládního nařízení č. 206/1924 Sb. z. a n. natolik nebezpečné, že vyjádřili snahu přejít co nejrychleji k nezávislé cedulové bance. I vždy diplomatický Vilém Pospíšil prohlásil: *„Prosím, by bylo protokolováno, že já pro svou osobu projevuji politování, že v odborných kruzích se projevuje v té věci nedostatek porozumění pro naprosto odlišnou povahu, úkoly a ráz cedulového ústavu, jakým má býti Bankovní úřad."* (AČNB, NBČ/99/45, Protokol o schůzi komitétu bankovního výboru konané dne 6. 6. 1924, s. 10, k. č. 99).

Velký konflikt tentokrát však vzplál na přelomu září a října 1924 mezi samotným ministerstvem financí a Bankovním úřadem.(43) Jablkem sváru se stal výnos ministerstva financí z 8. září 1924, v němž byl Bankovní úřad vyzván, aby každého měsíce odváděl finanční správě jednu dvanáctinu preliminovaného čistého zisku.(44) Výnos, který byl interpretován Bankovním výborem jako diktát: „Ty nám budeš odváděti měsíčně tolik a tolik milionů korun“, se dotkl především jeho členů, jako ochránců nezávislosti cedulového ústavu.(45) Vzhledem k nepřítomnosti Viléma Pospíšila se razantním odpůrcem ministerského příkazu stal František Hodáč, který, aby uhájil nezávislé postavení úřadu na státní správě, se neváhal opřít ani do ministra financí Bohdana Bečky.(46) Na základě jeho

---

(43) Již předtím, v lednu 1924, došlo k menší rozepři mezi revizním odborem ministerstva financí a Bankovním úřadem resp. jeho filiálkou v Bratislavě. Ta totiž na základě ustanovení § 5 nařízení vlády č. 246/1919 Sb. odmítla sdělit revizního odboru stavy jí spravovaných žirových účtů. Orgán ministerské kontroly však odvolávaje se na nařízení vlády č. 96/1919 Sb., o zřízení revisního odboru při ministerstvu financí, nekompromisně trval na zodpovězení svého dotazu a dokonce podal v této záležitosti obsáhlý rozklad ministrovi financí. Představitelé Bankovního výboru zvolili kompromisní způsob řešení. Na jednu stranu odmítli svou podřízenost ministerstvu financí a tedy i jeho „vnitřní“ kontrole, ale na druhou stranu revizi akceptovali pokud byla prováděna standardně jako u jiných podnikatelských subjektů (*„Bylo přece již rozhodnuto, že jsme zvláštní právní osobou; tedy snad by se mohlo říci, že filiálka nejednala správně, avšak data, že nesdělujeme jako součást ministerstva financí, nýbrž jako každá jiná banka, a v tom směru dali bychom instrukci hlavnímu ústavu a filiálkám, aby nehledíce k § 5 statutu vyřizovaly otázky revisního odboru“*). AČNB, NBČ/47/6 Zápis o schůzi bankovního výboru při ministerstvu financí 25. 1. 1924, s. 20–21, k. č. 47.

(44) Výnos stylizovaný ministerským radou Jindřichem Šrámkem, jenž působil jako vedoucí oddělení 5a) ve II. odboru B. ministerstva financí, vycházel z ustanovení článku II. finančního zákona č. 245/1923 Sb. z. a n., kterým se stanoví státní rozpočet a rozpočet státních investic pro rok 1924, podle něhož mohly správní úřady požadovat prostředky k hrazení svých výdajů měsíčně jednou dvanáctinou povoleného celoročního úvěru. Na jeho základě měl Bankovní úřad odvést státní pokladně za celý rok 70 706 186 Kč, tzn. 5 892 182,17 Kč měsíčně. AČNB, NBČ/47/9, Protokol o schůzi Bankovního výboru při ministerstvu financí z 26. 9. 1924, s. 22, k. č. 47.

(45) Tamtéž, s. 23, k. č. 47.

(46) V debatě neváhal František X. Hodáč argumentovat i postojem Bečkova švagra Aloise Rašína: *„Vzpomíná mimo to případu, kdy zesnulý pan doktor Rašín šel tak daleko, že když jsme hlasovali (majorita byla jiného názoru, než pan doktor Rašín, – ač potom, za půl hodiny, své mínění změnila), prohlásil, že nikdy nezruší usnesení Bankovního výboru, třeba by bylo po jeho názoru velmi škodlivé. Já myslím, že by se mělo, a prosím o to jménem všech pánů, tohoto případu užíti k tomu, aby se tlumočilo naše zásadní stanovisko o Bankovním úřadě.“* Tamtéž, s. 26, k. č. 47 AČNB, NBČ/47/10, Protokol o schůzi Bankovního výboru při ministerstvu financí z 26. 9. 1924, s. 22, k. č. 47.

neústupného postoje Bankovní výbor následně zaslal ministerstvu výklad, ve kterém odmítl představu, že mu Bankovní úřad podléhá a že jej lze jakkoliv srovnávat např. s Ústředním ředitelstvím tabákové režie.(47) Boj Bankovního výboru byl korunován vítězstvím, když ministerstvo financí přestalo trvat na provedení zálohové měsíční platby pro státní rozpočet.

Nejvýznamnějším domácím argumentem pro zřízení nezávislé cedulové banky však byly snahy některých politiků zasahovat do struktury a chodu Bankovního úřadu. Především na sklonku roku 1924 se objevily obavy, že by v době předvolebního boje mohlo dojít k pokusům o ovlivňování úřadu a po jejich skončení by nový ministr financí mohl vyměnit část nebo dokonce všechny členy Bankovního výboru. Vilém Pospíšil, který navenek vždy prezentoval Bankovní úřad ministerstva financí a jeho výbor jako nedotčený a nedotknutelný politickým vlivem, v této souvislosti potvrdil obavy, které panovaly v zahraničí: *„Byli jsme svědky, že politika Bankovního úřadu byla předmětem kritiky ne věcné, nýbrž plynoucí z politických motivů. Při úvahách o obsazení vacantních míst v bankovním výboru projevoval se vždy jen politický zájem, nikoli hospodářský. Akciová cedulová banka musí býti oporným bodem vůči politice státní již se zřetelem k nadcházejícím volbám."* Podobně se vyjádřili i další členové bankovního výboru. Dr. Gustav Heidler, tajemník Spolku pro průmysl cukrovarský, se obával toho, že by Bankovní úřad nemusel být schopen zabránit měnové „katastrofě", s ohledem na to, „jak se dnes ve státu hospodaří", a dokonce si kladl otázku, zda by měl Bankovní výbor nadále pokračovat ve své činnosti. Generální ředitel Zemské banky Dr. Emil Roos se s ohledem na zkušenosti s působením Bankovního úřadu vyjádřil zcela jasně k vizi budoucí centrální banky: *„Jest nutno odtrhnouti měnovou politiku od státního vlivu a dáti ji do rukou hospodářským kruhům."*(48)

Obavy, které měl Bankovní výbor z vměšování politických stran, nebyly ojedinělé a objevily se i na stránkách tisku. Zde se na přelomu listopadu a prosince roku 1924 živě diskutovalo o otázce doplnění členů Bankovního výboru tak, aby byly rovnoměrně zastoupeny politické strany.(49) Zároveň se ozvaly s požadav-

---

(47) Tamtéž, s. 28, k. č. 47 a AČNB, NBČ/47/10, Protokol o schůzi Bankovního výboru při ministerstvu financí z 27.10.1924, Příloha – H, k. č. 47.

(48) AČNB, NBČ/99/49, Protokol o schůzi komitétu bankovního výboru z 13. 12. 1924, s. 1–4, k. č. 99.

(49) K otázce nebezpečí uplatnění politického klíče, který „právě tehdy začal vykvétat v květy nejbujnější", při jmenování členů Bankovního výboru srv. Jaroslav Kolářík, *Peníze a politika: Karel Engliš, bojovník o stabilisaci*. Praha 1937, s. 392. – Na druhou stranu se však i v Bankovním výboru také objevil ojedinělý názor, že by bylo vhodné doplnit tento orgán o reprezentanta jedné z koaličních politických stran (Československé strany národně socialistické), jejíž tisk vytrvale zpochybňoval měnovou politiku Bankovního úřadu. Za jmenování se stavěl Ferdinand Kellner, kte-

kem na získání funkce v Bankovním výboru i menší bankovní ústavy a s nimi spojené rolnické cukrovary. Ty totiž viděly v Bankovním výboru reprezentaci jen velkobank a s nimi spojeného velkoprůmyslu.(50)

III. První pokusy o zřízení cedulové banky 1920–1924

Jak podněty zahraniční, tak vnitřní vyvolávaly v průběhu let 1920 až 1924 opakované návrhy na zřízení cedulové banky. Například v červnu roku 1922 padl na schůzi Bankovního výboru návrh na vytvoření cedulové banky samostatně stojící vedle Bankovního úřadu. Ta měla soustřeďovat devizové a zlaté vklady, které by se podle představ posléze staly základem jejího akciového kapitálu.(51)

K nejvážnějšímu pokusu o zřízení cedulové banky však došlo v roce 1923. Podstatou návrhu, jehož autorem byl Vilém Pospíšil, bylo využití vlastenecké nálady po smrti Aloise Rašína. Na základě pietního aktu se měla uskutečnit „sbírka" na akciový kapitál cedulové banky. Měla to být určitá paralela sbírky na československý zlatý poklad, která však měla „přes svůj mravní význam spíš ráz dobročinný."(52) Na rozdíl od ní však prostředky měly být soustředěny ve formě vkladů, které by byly úročeny, a to až do doby, kdy dojde k vytvoření cedulové banky. Poté se měly tyto vklady přeměnit na akcie cedulového ústavu. Vůči návrhu se však objevilo na Bankovním výboru několik námitek, které jej nakonec odsoudily k nezdaru. Jeho členové především vyslovily obavy, že by nebylo možné zkontrolovat, zda vklady, potenciální úpisy, neuložily osoby odmítající Československou republiku. Jako další problém se jim pak zdála nedostatečná stabilizace koruny. Při neustálených devizových poměrech se totiž vkladatelé mohli stát v době provedení subskripce obětmi vzestupu kurzu československé koruny na mezinárodních trzích. Při jejím přílišném výkyvu pod tehdejší úroveň (2,97 USD za 100 Kč) by byl jejich vklad znehodnocen.(53) Návrh, i když byl nakonec odložen, nalezl však svůj ohlas i v tisku, který jej pokládal za skutečný přechod k cedulové bance.(54)

---

rý reprezentoval Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou, neboť podle jeho názoru by se „politická příčina kritiky odstranila". Se svým názorem narazil především u Augustina Nováka, který uplatňování politického klíče při rozhodování o měnové politice striktně odmítl. AČNB, NBČ/47/8, Protokol o schůzi Bankovního výboru při ministerstvu financí 26. 8. 1924, s. 10–11, k. č. 7.

(50) Srv. *Bankovní výbor ...* Peněžní bursa z 7. 11. 1924, roč. I., č. 7, s. 7.

(51) AČNB, NBČ/7/6, Protokol o schůzi Bankovního výboru při ministerstvu financí 26. 6. 1922, s. 5–6, k. č. 7.

(52) *Opatření kapitálu naší cedulové banky*. Obzor národohospodářský z 15. 3. 1923, č. 3, roč. XXVIII., s. 128.

Ještě jednou v roce 1923 zvažoval Vilém Pospíšil možnost zřízení cedulové banky. Plánoval při tom využít návrhu prováděcího předpisu k již zmíněnému zákonu č. 404/1922 Sb. z. a n., o úpravě hospodaření ve státních závodech, ústavech a zařízeních, jež převahou nemají plniti úkoly správní. Navrhoval vsunout do předpisu ustanovení, že členy Bankovního výboru má napříště jmenovat výhradně prezident republiky. Tím by se podle jeho představ otevřel *„ ... přechod k praksi podle zákona o cedulové bance. Jakmile by se nepochybně stanovila samostatnost právní osobnosti Bankovního úřadu, mohlo by se uvažovati o změně karakteru (sic!) provisoria potud, že by se státovkový dluh proměnil v dluh bankovkový cedulového ústavu.“* Jako jedna z hlavních překážek se však ukázala ztráta na zahraniční valutě. Ta byla důsledkem intervencí na devizových trzích provedených Bankovním úřadem v roce 1922. Ztráta z těchto operací byla odhadována na půl miliardy korun a zůstávala otázka, jak ji likvidovat. Kdyby totiž nová centrální banka převzala tento dluh, tak by se tato ztráta ve své podstatě přenesla na bedra akcionářů.(55)

---

(53) AČNB, NBČ/36/3, Protokol o schůzi bankovního výboru při ministerstvu financí 26. 2. 1923, s. 17–21 a text návrhu v příloze H, k. č. 36. – Obavy z přílišné volatility měnového kurzu se nakonec ukázaly jako liché, neboť v průběhu let 1924 (březen)–1925 (prosinec) se na burze v Curychu československá koruna obchodovala v poměrně úzkém rozmezí 17,75 až 15,25 centimu za 1 Kč. Podobně i v případě obchodování koruny na burze v New Yorku se pohyboval kurz ve stejném období mezi 3,035 a 2,85 USD za 100 Kč, (srv. N. S. Žekulín, *c. d.*, s. 136–137) Zároveň vzhledem k tomu, že přepočítací kurs při emisi akcií byl na konci roku 1925 stanoven na 3 390 Kč za 100 USD (tedy 2,94 USD za 100 Kč), upisovatelé z března roku 1923 by při tehdejším kurzu 2,97 USD za 100 Kč ušetřili 23 Kč.

(54) Srv. AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; Antonín Pimper, *Pro kapitál budoucí československé cedulové banky*. Národní Listy z 25. 2. 1923, s. 16 a *Von der Subskription auf die Aktien der Tschechoslovakischen Notenbank*. Prager Tagblatt z 23. 2. 1923, s. 15; nebo *Opatření kapitálu naší cedulové banky*. Obzor národohospodářský z 15. 3. 1923, č. 3, roč. XXVIII., s. 128. – O míře vážnosti návrhu svědčí i to, že jej Vilém Pospíšil použil při jednáních s Montagu Normanem v únoru 1923, aby mu doložil brzkou dobu zřízení cedulové banky. *„Jest možnost, že by tento krok byl způsobilý, aby cizím zemím přivedl před oči, že zákon o cedulové bance není pouhou parádou, nýbrž živým tělem.“* AČNB, NBČ/36/3, Zápis o schůzi bankovního výboru při ministerstvu financí 26. 2. 1923, s. 20.

(55) Otázka vyúčtování ztrát ze zahraničních měnových operací na účet akcionářů byla vnímána i v kontextu událostí v cizině. Obchodní správa Bankovního úřadu totiž pečlivě sledovala, jakým způsobem a s jakými obtížemi se řeší stejné problémy např. ve Finsku či Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. AČNB, NBČ/103/1, Protokol o schůzi zvláštní komise konané dne 29. května 1923 za účelem projednání prováděcího nařízení k zákonu ze dne 18. prosince 1922 č. 404, s. 6, k. č. 103.

Teprve až po zmíněném rozhovoru s Montagu Normanem z května 1924 se vše dalo do pohybu směrem ke zřízení cedulové banky. Nebezpečí možného neposkytnutí mezinárodních půjček vedlo první kroky delegace po návratu do ČSR k politickým představitelům. Augustin Novák okamžitě informoval předsedu vlády Antonína Švehlu a ministra financí Bohdana Bečku o nutnosti neodkladného zřízení národní banky.(56) Následně byla otázka projednána i na Bankovním výboru při ministerstvu financí, který zmocnil komitét Bankovního výboru určit dobu definitivního zřízení.(57) V období letních měsíců roku 1924 se otázka zřízení banky objevila na pořadu jednání „Pětky"(58) a později i na poradě vedoucích politických činitelů v Mariánských Lázních. Sem byl přizván jako odborný poradce také představitel nejvýznamnější československé finanční skupiny vrchní ředitel Živnostenské banky JUDr. Jaroslav Preiss.(59) Klíčovou úlohu na všech jednáních, při kterých se diskutovala otázka zřízení cedulového ústavu, měli Augustin Novák a Vilém Pospíšil. Pro oba byla tato otázka natolik zásadní pro Československou republiku, že při svém přesvědčování politické reprezentace neváhali sáhnout i k mírným dezinformacím, jen aby ji nasměrovali k pozitivnímu rozhodnutí. A to i přesto, že panovala reálná obava, že tyto informace proniknou za rámec politických kuloárů a povedou ke spekulaci proti československé koruně. Tak např. prezentovali obraz tehdejší měnové situace v temnějších barvách než ve skutečnosti byl („byli nuceni trochu černěji malovati")(60)

Možnost blízkého ustavení cedulové banky pronikla v průběhu července a srpna i na stránky novin. Zde se o otázce zřízení rozvinula debata, jejímž výsledkem bylo přesvědčení, že Národní banka Československá musí být uvedena v život v co nejkratší době, neboť by se jinak Československo vystavovalo nebezpečí, že bude v zahraničí považováno za nedůvěryhodné. Stejně tak se objevily hlasy volající po zamezení možné politizace zřízení.(61)

---

(56) AČNB, NBČ/32/2, Protokol mimořádné schůze Bankovního výboru z 9. 2. 1925, s. 2, k. č. 32.

(57) AČNB, NBČ/47/5, Protokol o schůzi bankovního výboru při ministerstvu financí z 27. 5. 1924, s. 19, k. č. 47.

(58) Srv. AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; Karel Vondrák, *Národní banka československá*. Tribuna 3. 8. 1924, s. 20–21.

(59) Srv. tamtéž; Josef Málek, *Národní banka československá*. Právo lidu z 15. 8. 1924, s. 21.

(60) AČNB, NBČ/47/7, Protokol o schůzi bankovního výboru při ministerstvu financí 25. 7. 1924, s. 9.

(61) Srv. např. tamtéž; *Otázka zřízení čsl. banky cedulové*. Národní Listy z 13. 7. 1924, s 17; Antonín Pimper, *Národní banka československá*. Národní Listy z 20. 7. 1924, s 17–19; *K problému cedulové banky*. Národní Osvobození z 26. 7. 1924, s. 19; *Otázka cedulové banky a zlaté měny*. Tribuna 29. 7. 1924, s. 19; Karel Vondrák, *Národní banka československá*. Tribuna 3. 8. 1924, s. 20–21; Josef Málek, *Národní banka československá*. Právo lidu z 15. 8. 1924, s. 21; *Die Umwandlung des Bankamtes in eine Zettelbank*. Bohemie z 23. 8. 1924, s. 22.

Samotný Bankovní výbor se však ustavení až do konce srpna nevěnoval. Ministerstvo financí k otázce zaujalo vyčkávací stanovisko a v podstatě tvrdilo, že věc se stále studuje. Navíc jen pozvolně dospívalo k přesvědčení, že cedulovou banku bude možno zřídit i bez provedení přechodu ke zlaté měně. Za hlavní problém tohoto postupu totiž ministerstvo financí považovalo nutnost vydání nového zákona, zatímco v opačném případě by vše bylo provedeno jen prostřednictvím vládního aktu. Sám odborový přednosta ministerstva financí JUDr. Bohumil Vlasák, který na Bankovním výboru zastupoval zájmy státu, otevřeně prohlásil: *„Pro nejbližší dobu není otázka zralá k řešení. ... Věc nedá se vyřešiti za noc. Osobní kombinace věci škodí a znamenají jen kalení vod."* Obavy z možných politických konsekvencí, kdyby Bankovní výbor příliš tlačil na vládu o zřízení banky například prostřednictvím tisku, jak o to žádal např. prezident pražské Obchodní a živnostenské komory Václav Němec, odmítl nakonec Augustin Novák tvrzením: *„Bojím se, abychom nepíchli do vosího hnízda."* A tak jediným výsledkem jednání Bankovního výboru z 26. srpna 1924 byla shoda na nutnosti zřídit Národní banku.(62)

Zatímco období července až srpna bylo nabito zprávami o nutnosti zřídit cedulovou banku, tak od září až do prosince se tato otázka ze stránek tisku téměř vytratila.(63) Pravděpodobně tuto změnu způsobila krátká noticka v zářijovém vydání Věstníku ministerstva financí státu Československého, která oznamovala, že již byla vypracována novela k zákonu o cedulové bance a bude předložena k projednání poslanecké sněmovně na jejím jarním zasedání.(64)

---

(62) AČNB, NBČ/47/8, Protokol o schůzi bankovního výboru při ministerstvu financí 26. 8. 1924, s. 14–15. – V tisku z téhož dne se objevila také otázka termínu zřízení. Zde však již byla vyslovena reálná předpověď, že v roce 1924 to z technických důvodů nebude možné, neboť bude nutné vydat nový zákon o cedulové bance. AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; *Kdy bude aktivována cedulová banka*. Tribuna 24. 8. 1924, s. 22–23.

(63) V období od září do listopadu se k otázce Národní banky objevovaly jen krátké zprávy odkazující nejčastěji na uvedení banky v život v roce 1924 srv. např. AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; Karel Karásek, *Zřízení čsl. cedulové banky*. Venkov z 2. 9. 1924, s. 23–25; *Cedulová banka*. Tribuna 4. 9. 1924, s. 25; J-š, *Národní banka československá /příští cedulová banka/*. České Slovo z 6. 9. 1924, s. 25–26; *Otázka cedulové banky*. Lidové Noviny z 17. 10. 1929, s. 27; *O nezbytnosti určitého měnového programu před aktivováním banky cedulové*. Tribuna z 18. 11. 1924, s. 31. Proti domácímu se naopak zahraniční tisk věnoval otázce státního hospodářství Československa a nutnosti oddělení cedulové banky od státu až příliš. Kritika pomalého československého postupu se objevila na konci roku hlavně na stránkách Times, Le Loyd Anversois a Frankfurter Zeitung. Srv. *Československé finance a cedulová banka*. Peněžní bursa z 19. 12. 1924, roč. I., č. 13, s. 1.

(64) *Přípravy k cedulové bance*. In: Věstník ministerstva financí státu Československého, Oddíl II., část revuální, roč. 1924, č. 9, září, s. 292.

IV. Otázka zlaté měny a cedulové banky

Klíčovým problémem zřízení Národní banky Československé byla zákonem deklarovaná souvislost mezi jejím uvedením v činnost a zavedením zlaté měny. Tento požadavek také byl včleněn do zákona o cedulové bance č. 347/1920 Sb. z. a n. Podle představ Aloise Rašína, nejvýznamnější osobnosti deflační měnové politiky, se měla postupnou deflací zhodnocovat koruna, která byla znehodnocena inflací bývalého Rakousko-Uherska. Teprve až při určité vyšší relaci mělo být provedeno její přepočítání na nyní definitivní již zlatou měnu. Problémem zhodnocování však byla nejistota ohledně určení konkrétního hodnotového bodu, který měl sloužit jako podklad přeměny na jednotky zlaté měny, jimiž byly myšleny franky.(65) Doba zavedení však závisela *„v prvé řadě od toho, jak deflace bude u nás pokračovati a poklesnou-li časem všeobecné ceny tak, aby kupní síla koruny byla vyšší; dále bude-li stejně jako dosud aktivní naše obchodní a platební bilance a podaří-li se nám hlavně snížiti státní rozpočet na výši přiměřenou poslednímu zhodnocení kursu koruny.“*(66) Základním pilířem pojetí Rašínovy měny a její reformy (vedle zadržení části oběživa při měnové odluce měny) byla majetková dávka, kterou měly být staženy nekryté státovky a naopak na jejich místo dány do oběhu bankovky kryté drahými kovy a obchodními směnkami.(67)

V průběhu 20. let se však stále více prohlubovala nejistota ohledně data zavedení zlaté měny, neboť se prodlužovalo vybrání majetkové dávky, která byla Rašínovým hlavním měnovým instrumentem. Již v roce 1923 se ze strany Augustina Nováka a Viléma Pospíšila objevil návrh zřídit cedulovou banku vzhledem k tomu, *„že čekání na uskutečnitelnost zlaté měny jest příliš dlouhé, a uvažovali jsme o tom, nelze-li dojíti k cedulové bance akciové na základě dnešní papírové koruny. Chtěli-li bychom čekati na zlatou měnu, stálo by spíše za to provésti dnes provisorium a změnu firmy.“*(68) Myšlenka „papírového krytí“ se zno-

---

(65) AČNB, NBČ/32/2, Protokol mimořádné schůze Bankovního výboru z 9. 2. 1925, s. 20, k. č. 32. – Ohledně názorů na určení hodnoty cílové stabilizované hodnoty československé měny srv. např. *Hospodářská politika čs. průmyslu v letech 1918–1928*. Praha 1928, s. XIV.

(66) AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; Antonín Pimper, *Národní banka československá*. Národní Listy z 20. 7. 1924, s. 17–19.

(67) Srv. např. Alois Rašín, *Finanční a hospodářská politika československá do konce roku 1921*. Praha 1922, s. 34–35 a 55–60 a Kamil Kalousek, *Problém deflace a stabilisace v českoslov. měnové politice*. In: Sborník Karla Engliše, s. 154–155.

(68) AČNB, NBČ/103/1, Protokol o schůzi zvláštní komise konané dne 29. května 1923 za účelem projednání prováděcího nařízení k zákonu ze dne 18. prosince 1922 č. 404, s. 5–6, k. č. 103 a srv. NBČ/47/5, Zápis o schůzi bankovního výboru při ministerstvu financí 27. 5. 1924, s. 15–16, k. č. 47.

vu objevila na květnovém jednání s Montagu Normanem v roce 1924. Od této doby dosud v podstatě minoritní názor začal získávat své příznivce v Bankovním výboru a širší odborné veřejnosti.(69)

Klíčová jednání o odděleném zřízení cedulové banky a zlaté měny se odehrála na dvou zasedáních komité Bankovního výboru v prosinci 1924. Na první z nich (10. prosince 1924) přišel s tímto návrhem Vilém Pospíšil. Ten odmítl nezbytnost zavedení zlaté jednotky s ohledem na to, že *„hospodářská čísla u nás nejsou tak příliš vysoká a život si na ně zvykl. Konvertibilita bankovek ve zlato nemůže býti stejně zavedena.“* Svůj argument pak podložil zahraničněpolitickými ohledy: *„Brzké založení cedulové banky bylo by v souhlase s míněním, ciziny, Anglie, Ameriky i Francie, přes něž není snadno přejíti.“*(70) Tento názor navíc potvrzovala nedávná jednání v Londýně o poskytnutí další československé půjčky, která skončila nezdarem.(71)

O pouhé tři dny později zasedlo komité znovu a všichni přítomní se shodli na tom, že ještě není vhodná doba k zavedení zlaté měny. Gustav Heidler svůj postoj formuloval s ohledy na nastolení cenové stability: *„Zavedení zlaté měny nesmělo by býti násilným opatřením, musilo by vyplynouti z rovnováhy cenových poměrů, z rovnováhy státního rozpočtu, vůbec ze všeobecné stabilisace hospodářských poměrů. Tak daleko ještě nejsme. Naše dosavadní stabilisace jest stabilisací umělou. Musíme se stále úzkostlivě dívati do budoucnosti, co se stane za několik měsíců. Státní hospodářství se vede tak, že jest oprávněna obava, dají-li se obtíže vůbec překonati. Kdybychom za těchto poměrů zavedli dnes zlatou měnu, učinili bychom chybu. Mohlo by nastati úplné zvrácení cenových poměrů a tím nejvážnější porucha hospodářského života. ... Můžeme snad snésti účinky špatného státního i komunálního hospodářství, ale nemohli bychom snésti experimentu, aby k tomu přistoupilo ještě nezdařilé zavedení zlaté měny.“* Společně s Emilem Roosem se shodl na tom, že v současné Evropě dosud není žádného státu, který by měl zavedenu zlatou měnu a *„evropské definitivum měnové... jest stále ještě vzdáleno.“*(72) Všichni účastníci jednání tak opustili myšlenku zřídit

---

(69) Problémy ohledně nejistoty s charakterem zlaté měny ve 20. letech 20. století shrnuje např. Antonín Basch, *Zlatá měna po válce*. In: Sborník Karla Engliše, s. 144–153.

(70) AČNB, NBČ/99/48, Protokol o schůzi komitétu Bankovního výboru z 10. 12. 1924, s. 6–8, k. č. 99.

(71) K neúspěšným jednáním o uzavření nové mezinárodní státní půjčky z konce roku 1924, pro něž některé listy dokonce neváhaly zvolit termín „fiasko“, srv. např. *Nová vládní předloha o akciové bance cedulové*. Obzor národohospodářský z 15. 4. 1925, č. 4, roč. XXX., s. 175; Eduard Kubů – Jiří Šouša, *The Czechoslovak Loan of 1922: Meeting Place of Financial Elites of London and Prague*. Prager wirtschafts- und sozialhistorische Mitteilungen – Prague Economic and Social History Papers, vol. 11, 2010, s. 54; Antonín Klimek, *Velké dějiny zemí Koruny české*. Sv. XIII (1918–1929), Praha 2000, s. 447.

společně cedulový ústav a zlatou měnu. Dohodli se, že svůj postoj předloží k definitivnímu rozhodnutí Bankovnímu výboru a ministerstvu financí (a následně vládě).(73)

V. Příprava novely zákona o cedulové bance č. 102/1925 Sb. z. a n.

V průběhu prosince a ledna přistoupili členové komitétu k akci na politické úrovni. Zatímco na podzim roku 1924 politická reprezentace odložila zřízení cedulové banky s odkazem, že prioritní je schválení státního rozpočtu (k čemuž došlo až 12. prosince), tak se v lednu jako hlavní problém ukázalo náhlé onemocnění předsedy vlády Antonína Švehly.(74) Další překážkou urychleného zřízení se stal růst světových cen obilí a domácí spekulace s ním.(75) Všechny tyto faktory přispívaly ke znepokojení veřejnosti, která se navíc začala obávat nových měnových opatření a především opětného provádění deflační měnové politiky. Objevily se fámy, jež u veřejnosti opakovaně vyvolávaly přívaly nákupní horečky, které začaly ohrožovat stabilitu měny.(76) Situace se chopila parlamentní

---

(72) AČNB, NBČ/99/49, Protokol o schůzi komitétu Bankovního výboru z 13. 12. 1924, s. 2–5, k. č. 99.

(73) Na jednání byli za Bankovní výbor přítomni Vilém Pospíšil, Gustav Heidler a Emil Roos. Čtvrtý omluvený člen komité Ferdinand Kellner se však k návrhu připojil později spolupodepsáním klíčových bodů programu. Tamtéž, s. 1–5, k. č. 99. Již následující den po schůzce si začal připravovat vhodnou půdu pro politická jednání Augustin Novák, když publikoval v několika významných periodicích (Národní listy a Prager Tagblatt) názor Bankovního výboru o oddělení zřízení cedulové banky a zlaté měny. Je jen paradoxem, že se proti tomuto názoru postavili někteří tzv. stabilisté, kteří v nechuti zavést zlatou měnu, a tak definitivní měnovou paritu, viděli jen snahu Bankovního úřadu dále pokračovat v deflační politice. (Srv. Rudolf Dušek, *Aktivování zákona o cedulové bance československé*. Peněžní bursa z 9. ledna 1925, roč. I., č. 16, s. 3.)

(74) Blíže k otázce doby Švehlovy nemoci a vládní krize v první polovině roku 1925 srv. Daniel E. Miller, *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 164 a 299.

(75) K otázce důvodů vzestupu obilních cen na přelomu let 1924 a 1925 srv. *Vzestup cen obilních*. Obzor národohospodářský z 15. 2. 1925, č. 2, roč. XXX, s. 81.

(76) Z těchto fám členové Bankovního výboru zaznamenali např.: *„správce jisté trestnice u Prahy ... pronesl názor, že opotřebované peníze v oběhu vznikají z toho, že si stát dotuje podniky sám těmito penězi, které bankovní úřad odkládá jako neupotřebitelné“* (AČNB, NBČ/32/2, Protokol o mimořádné schůzi Bankovního výboru z 9. 2. 1925, s. 12, k. č. 32). Nebo v Praze na Královských Vinohradech se začalo říkat, že „kterási banka dostala již přepočítací tabulky na zlatou měnu.“ (AČNB, NBČ/32/3, Protokol o schůzi Bankovního výboru z 25. 2. 1925, s. 3, k. č. 32). – K šíření fám ohledně zavedení zlaté měny a nákupních horeček na přelomu let 1924 a 1925 srv. *Pověsti o aktivování čsl. cedulové banky a zavedení zlaté měny*. Obzor národohospodářský z 15. 2. 1925,

opozice, která požadovala od vlády prohlášení proti drahotě.(77) Problematické situace se proto ujal v době nepřítomnosti předsedy vlády jeho zástupce ve vládě ministr Jiří Stříbrný, který se rozhodl opozici a veřejnost uklidnit vládním projevem. Proto si pozval zástupce Bankovního výboru na jednání koaliční pětky a vyzval je, poté, když vládní strany vyslovily souhlas se vznikem cedulové banky, k vypracování jeho návrhu. Záměrem Jiřího Stříbrného bylo spojit vládní prohlášení o boji proti drahotě s oznámením o stabilizaci měnové politiky zřízením centrální banky.(78)

Návrh vládního projevu vypracovali společně Vilém Pospíšil a Emil Roos, kteří jej předložili 9. února 1925 ke schválení Bankovnímu výboru. Podstatou návrhu bylo kladné zodpovězení dvou zásadních otázek Bankovním výborem: *„1) má-li býti zřízena cedulová banka na podkladě dnešní měnové jednotky, 2) má-li býti bance uloženo pečovati o stabilitu kursu měny na úrovni, jež se v posledních dvou letech vyvinula.“* Tím měl tento orgán definitivně rozhodnout o osudu zlaté měny při ustavení centrální banky. Hned z počátku se ve výboru utvořily dva proudy. Jeden představovali prof. Cyril Horáček a Dr. František Xaver Hodáč,

---

č. 2, roč. XXX, s. 79–80. Zavedení zlaté měny a tak opětného provádění deflační politiky bylo pro veřejnost strašákem i v době ustanovování Národní banky. Proto když se na konci roku 1925 objevily zvěsti o jejím zavedení, shodl se celý Bankovní výbor na nutnosti provádět měnovou politiku veřejně a ne „za zavřenými dveřmi“. Jeho členové si uvědomovali paradox, když oni sami zastánci zlaté měny na tehdy stabilizované úrovni museli ujišťovat veřejnost, že cedulová banka zůstane v nejbližší době u nekryté papírové měny, která neskýtala požadovanou měnovou stabilitu. AČNB, NBČ/25/5, Protokol o schůzi Bankovního výboru z 21. 12. 1925, s. 12–13, k. č. 25.

(77) Srv. Společná česko-slovenská digitální knihovna (dále jen SČSDK), Národní shromáždění Republiky Československé 1920–1925 (dále jen NSRČ 1920–1925), Poslanecká sněmovna (dále jen PS), Stenoprotokoly, Zápis 320. schůze poslanecké sněmovny z 29. 1. 1925, Projev poslance Skaláka a Tamtéž, Tisky, č. 5041. Dringliche Interpellation der Abgeordneten Dietl, Dr. Czech, Pohl und Genossen an die Gesamtregierung betreffend die Massnahmen gegen die Teuerung, č. 5043. Naléhavá interpelace poslance Skaláka a soudruhů vládě o opatřeních vlády proti rostoucí drahotě, http://www.psp.cz/eknih.

(78) Podle všech náznaků nebyla pro vládu otázka konečného ukotvení měny a zřízení cedulové banky na přelomu let 1924 a 1925 prioritní záležitostí. Pravděpodobně nebýt setrvalého tlaku komitétu Bankovního výboru a obilní krize, odkládala by politická reprezentace i nadále řešení obou těchto otázek. Srv. např. *„Je-li nalehavo, by se nyní cedulová banka aktivovala, nesmíme svůj zákrok omeziti na sondování u vlády, nýbrž musíme přímo podati formální rozklad. ... Ale máme dojem, že vláda těmto věcem hospodářským, nevěnuje náležitou pozornost. Chef vlády podceňuje hospodářské otázky a věnuje zájem jen otázkám čistě politickým. Dojdeme-li k určitému názoru, můžeme přijíti k vládě s určitým návrhem a upozorniti chefa vlády na důsledky, kdyby se věc rychle neprovedla.“* AČNB, NBČ/99/50, Protokol o schůzi komitétu Bankovního výboru z 13. 12. 1924, s. 7, k. č. 99.

druhý tvořili JUDr. Stanislav Bublík, Dr. Gustav Heidler, Ferdinand Kellner a Ferdinand Menger. Mluvčím druhého tábora byl vzhledem k nepřítomnosti Viléma Pospíšila Emil Roos. Cyril Horáček a František X. Hodáč se jako jediní stavěli proti názoru, že je nutné okamžitě zřídit cedulovou banku. Na druhou stranu nebyli jednotní v otázce stablizace měnového kurzu. Cyril Horáček, pevný zastánce deflace, požadoval další posilování hodnoty koruny. Proto byl přesvědčen, že kurzový vývoj ještě není skončen, a proto je předčasné stanovit stabilizační hodnotu úrovně posledních dvou let. Naopak Hodáč se ve prospěch exportního průmyslu zasadil za stabilitu měny.(79) Jeho nesouhlas s oddělením zřízení cedulové banky a zlaté měny vyplýval z přesvědčení, že se vlastně jedna věc bude dělat dvakrát. Navíc odmítal i názor, že je nutné za každou cenu vyhovět zahraničním finančním kruhům a bezodkladně zřídit cedulovou banku.(80) Nakonec však z nutnosti dát veřejnosti doma i v zahraničí jasný signál, oba dva ustoupili ze svých pozic a souhlasili s názorem na zřízení banky na podkladě nekryté papírové měny.

Na jednání bylo rozhodnuto zvolit za hranici kurzové stabilizace koruny úroveň posledních dvou let, ale s výhradou, že se zároveň stát zaváže, že *„sjedná předpoklady, rozpočtově by udržování stability měny bylo umožněno.“*(81) Ban-

---

(79) *„Přes nepopulárnost věci jsem podporoval Rašínův přechod ke zhodnocení koruny, ježto jsem to považoval za cestu, jak zlepšiti hodnotu platů a mezd bez nadmutí rozpočtových cifer, a cestu k jisté ekonomisaci našeho hospodářského života. … Ale jakýkoli nový pokus o další zhodnocení byl by dnes neštěstím a také by byl sotva způsobilý přivésti pokles cen. Laciné nákupy v cizině neznamenají ještě snížení cen zboží v poslední ruce, ale pro exportéra znamená zvýšení kursu koruny okamžité snížení toho, co dostane. Prvá krise nám přinesla něco cenného, oběti převzaté průmyslem prospěly celku, ale dnes by takový pokus neměl smyslu, ježto by jen čísla byla změněna. Kdyby vznikla jen nejistota o vývoji kursu koruny, znamená to pro nás již statisíce nezaměstnaných dělníků. Experiment přechodu ke zlaté měně v Německu a Polsku způsobil, že zmenšily se pro nás obavy z Dawesova plánu. Němci jsou neobyčejně houževnatí a energičtí, jdou pevně za svým cílem, což jsme viděli při rentové marce, ale fakt přechodu ke zlaté měně v Německu měl takové psychologické důsledky, že nám byla dána možnost překonati těžkou dobu přechodu, zvýšiti zaměstnanost a zvýšiti výdělky dělnictva bez změn sazeb a mezd, bez velkých otřesů.“* AČNB, NBČ/32/2, Protokol o mimořádné schůzi Bankovního výboru z 9. 2. 1925, s. 7, k. č. 32.

(80) *„Pokud jde o zahraničí, nejsem z těch, jež by prohlášení zahraničních činitelů tak příliš irritovala. Myslím, že by nám Angličané dnes také nepůjčili, i kdyby tu cedulová banka byla. Na druhé straně nevidím ve zřízení cedulové banky neprospěchu.“* Tamtéž, s. 6, k. č. 32.

(81) Stabilizační úroveň předpokládala rozmezí 2,90 až 3,03 USD za 100 Kč. Tato mez se však nakonec objevila jen v důvodové zprávě k novele zákona o cedulové bance. Do samotného zákona se dostala pouze formulace o udržování kurzu měny na úrovni posledních dvou let. Důvody zvoleného postupu byly dva: jednak, aby cedulová banka měla větší volnost při naplňování měnové politiky (měla tedy „jakési volnější dýchání“) a jednak, aby se čelilo obavám, že stanovením

kovní výbor následně schválil Roosův a Pospíšilův text vládního prohlášení.(82) Proto 11. února mohl náměstek předsedy vlády Jiří Stříbrný vystoupit v poslanecké sněmovně s projevem, který nejenže shrnul otázku dosavadního cenového vývoje, ale mezi nástroji, jichž hodlá vláda použít při boji proti drahotě, jmenoval i osamostatnění cedulové banky na státu.(83)

V návaznosti na prohlášení vlády se přistoupilo k přípravě novely cedulového zákona. Postup legislativních prací byl takový, že komité a Bankovní výbor nejprve projednaly obsah jednotlivých ustanovení a ty následně zapracovala do textu obchodní správa Bankovního úřadu ve spolupráci s ministerstvem financí. Přestože teprve 9. února 1925 dal Bankovní výbor svolení k přípravě novely zákona, tak již téměř o měsíc dříve (19. ledna) řešil jeho komitét náčrt novely, kterou zpracoval Vilém Pospíšil. Ta se však datovala již k 24. červenci 1924. Původní text Pospíšilova návrhu se nakonec stal pouze ideovým základem budoucích ustanovení novely cedulového zákona, neboť autor se při její stylizaci snažil být co nejstručnější, aby *„se nerozvířila otázka přes příliš do té míry, že by sváděla ke změnám jdoucím dále, než které považujeme za nutné“*.(84) Konečné znění novely zpracované obchodní správou schválil Bankovní výbor dne 27. února 1925.(85)

V průběhu měsíce března došlo k jednáním o zákonu na úrovni koaliční Pětky. Výsledkem těchto porad byly textové úpravy, které rozšířily Bankovním výbo-

---

pevného poměru je již koruna nejen paritní se zlatou měnou, ale i jí samotnou. Otázka opatrné formulace vzbudila značnou odezvu na jednání Bankovního výboru, neboť především Cyril Horáček prosazoval zakotvení kurzového poměru přímo v zákoně (*„Nepodceňuji psychologické momenty, ale myslím, že nemůžeme dělati pštrosí politiku. Budou-li čísla uvedena v důvodové zprávě, dobře, ale jen ne hráti si na schovávanou“*). Právě „psychologické momenty“ však nakonec převážily. AČNB, NBČ/32/4, Protokol o mimořádné schůzi Bankovního výboru z 27. 2. 1925, s. 6, k. č. 32.

K technice provádění udržování kurzu na stanovené úrovni srv. F. Čuberka, *c. d.*, s. 11–12.

(82) Tamtéž, s. 4–6 a 19–20 a Příloha A protokolu, k. č. 32. Do prohlášení vlády nakonec nebyl pojat původně Roosem a Pospíšilem ještě navržený třetí bod, který požadoval od vlády uzavřít stabilizační půjčku v cizině v hodnotné měně, aby měla banka ulehčenou pozici při výkonu měnové politiky. Na jednání Bankovního výboru jej odmítl ministr financí Bohdan Bečka s odkazem, že *„by mohl býti vzbuzen dojem, že můžeme zakládati banku jen s tím, že dostaneme zahraniční půjčku, a jinak že bychom ji založiti nemohli.“* Tamtéž, s. 19, k. č. 32.

(83) SČSDK, NSRČ 1920–1925, PS, Stenoprotokoly, Zápis 322. schůze poslanecké sněmovny z 11. 2. 1925, Projev náměstka předsedy vlády Jiřího Stříbrného, http://www.psp.cz/eknih.

(84) AČNB, NBČ/99/50, Protokol o schůzi komitétu Bankovního výboru z 19. 1. 1925, s. 9 a příloha D protokolu (Pospíšilův návrh zákona z 24. 7. 1924), k. č. 99.

(85) Návrh novely z pera Bankovního úřadu měl 21 článků. 20 z nich bylo konkrétně připraveno obchodní správou a pouze 1 byl doplněn na jednání z 27. 2. 1925 (článek č. 11). AČNB, NBČ/99/52, Protokol o schůzi komitétu Bankovního výboru z 23. 2. 1925, s. 14 až 16, k. č. 99.

rem navrhovaných 21 článků na konečných 28.(86) Již 26. března 1925 byl návrh novely projednán v rozpočtovém výboru, kde také prodělal dílčí změny.(87) Následně 1. dubna 1925 byl zákon předložen na jednání poslanecké sněmovny. Zde byl na její 339. schůzi jeho zpravodajem dlouholetý člen Bankovního výboru Dr. Ľudovít Medvecký. Po dlouhé rozpravě(88) byl zákon následujícího dne

---

(86) K nejvýznamnějším změnám oproti návrhu bankovního výboru došlo např. v článku IX, který byl doplněn o ustanovení o možnosti úpisu akciového kapitálu zlatým pokladem státním (v návrhu Bankovního výboru byl součástí ustanovení č. 17). Mezi původní články č. XV a č. XVI byla vsunuta ustanovení č. XVI a č. XVII vztahující se k textu akcie Národní banky a otázky některých dávek, od jejichž platby měla být centrální banka osvobozena. Do původního článku XIX (nyní XXI) byl k ostatním peněžním ústavům, potenciálním upisovatelům, doplněn i Poštovní úřad šekový. Mezi původní články XVIII a XIX byly nově vsunuty čtyři články. Kromě článku XXV, který se významně vztahoval k zaměstnaneckým otázkám Národní banky, se ostatní týkaly jen drobných formulačních úprav původního cedulového zákona. Posledním přidaným článkem bylo ustanovení č. XXVII, které stanovilo, že se komplex tzv. bankovních zákonů z roku 1924 nemá vztahovat na Národní banku Československou. SČSDK, NSRČ 1920–1925, PS, Tisky, č. 5067. Vládní návrh zákona ze dne ..., kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 14. dubna 1920, č. 347 Sb. z. a n., o akciové bance cedulové, http://www.psp.cz/eknih.

(87) Změny se dotkly článku XII (odst 3 a 5), XIV, XV a XVII. V článku XII. odst. 3 přibylo ustanovení o zúrokování státovkového dluhu s ohledem na vyplácení 6% dividendy a o převzetí nemovitostí Bankovního úřadu Národní bankou. V odstavci 5 téhož článku byl doplněn text o umoření státních bonů podle zákona č. 333/1921 Sb. z. a n. (*„Částka vybrané dávky z majetku a dávky z přírůstku na majetku, které se použije ke splácení bonů, jest pouhou bezúročnou zálohou, kterou povinen jest ministr financí celou vrátiti původnímu účelu ročními splátkami tak velikými, jako jsou uspořené úroky ze všech proplacených bonů.“*) K významné změně došlo i v článku XIV, když bylo dosavadní ustanovení doplněno, že je možné akciový kapitál rozšířit z 12 milionů USD na 15 milionů USD. V souvislosti s tím musel být upraven i článek XV, aby byla zachována zásada třetinového vlastnictví akcií státu v Národní bance. Článek XVII., který obsahoval ustanovení, že Bankovní úřad má být osvobozen od dávky z přírůstku hodnoty nemovitostí. SČSDK, NSRČ 1920–1925, PS, Tisky, č. 5130. Zpráva výboru rozpočtového o vládním návrhu (tisk 5067) zákona, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 14. dubna 1920, č. 347 Sb. z. a n., o akciové bance cedulové, http://www.psp.cz/eknih a AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; *Zákon o „Národní bance československé“*. Národní Listy z 2. 4. 1925, s. 57.

(88) Při rozpravě vystoupili poslanci František Křepek (Bund der Landwirte), Rudolf Fischer (Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei) a Josef Skalák (Komunistická strana Československa) proti návrhu a naopak pro návrh Dr. Karel Engliš (Čsl. národní demokracie), Kornel Stodola (Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu) a Dr. František Nosek (Čsl. strana lidová). – Odmítavý postoj poslance Křepka vycházel z názoru, že Národní banka bude příliš slabě kapitálově vybavena na to, aby mohla dostát všem závazkům vyplývajícím ze správy měny. Stejně tak odmítal silný postoj státu v budoucí cedulové bance. *„Za takových okolností, poněvadž neod-*

na 341. schůzi schválen v prvním čtení, a to bez jakýchkoliv úprav. Následně dne 22. dubna byla novela projednána v senátu, kde ji obhajoval Cyril Horáček. Ještě téhož dne došlo k jejímu schválení.(89)

---

povědnost československého státního finančního hospodářství jest dostatečně známa, nemůžeme míti důvěry k ústavu, který jest vybudován na takovém nedostatečném základu, a pochybujeme, že tato cedulová banka skutečně také splní očekávání, jež pan ministr pro věci zahraniční chtěl vzbuditi svým ohlášením v mezinárodním světě." Poslanec Fischer tvrdě kritizoval především rychlost schválení návrhu v rozpočtovém výboru, nízký vliv státu a naopak vliv Živnostenské banky. Stejně tak odmítl i možnost, aby v bankovní radě zasedal cizinec (*„Vždyť už byl nalezen Holanďan, který převezme tuto funkci, avšak důvodová zpráva se nezmiňuje ani slovem o tomto neslýchaně důležitém ustanovení. A zde musíme říci, že, je-li účelem tohoto ustanovení, jen aby se za příznivých podmínek dostaly půjčky v cizině"*). Poslední z negativních projevů měl poslanec Skalák, který podrobil tvrdé kritice dosavadní měnovou politiku a v intencích své politické strany odmítl zákon, jako potvrzení kapitalismu v ČSR. Naopak z kladných projevů snad nejpřesvědčivěji ve prospěch novely argumentoval Prof. Engliš, který se výrazně podílel na úpravách textu novely v rozpočtovém výboru: *„Proč chceme autonomii pro správu měny v akciové cedulové bance? Proto, poněvadž je velmi úzká souvislost mezi měnou a mezi financemi. Změny, které se dotýkají měny, přenášejí se jako krise do státních financí, a krise státních financí působí zpátky na měnu."* SČSDK, NSRČ 1920–1925, PS, Stenoprotokoly, Zápis 339. schůze poslanecké sněmovny z 1. 4. 1925 a zápis 341. schůze poslanecké sněmovny z 2. 4. 1925, http://www.psp.cz/eknih.

(89) V senátu se do rozpravy přihlásili pouze dva senátoři Dr. Evžen Ledebur Wicheln (Deutsche christlich-soziale Volkspartei) a Josef Reyzl (Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei). Ve svých vystoupeních kritizovali především deflační politiku a přimlouvali se za patřičné zohlednění německých zájmů při úpisu. SČSDK, NSRČ 1920–1925, Senát, Stenoprotokoly, Zápis 262. schůze senátu z 22. 4. 1925, http://www.psp.cz/eknih.

Při úpravě zákona se do ní pokoušely ještě některé zájmové skupiny vsunout další úpravy. Jednou z nich byla Ústředna československých obchodních a živnostenských komor. Ta žádala, aby podle amerického a německého vzoru byl při Národní bance vytvořen poradní orgán, kde by byli zástupci všech hospodářských organizací. Ten se měl scházet čtyřikrát ročně k projednávání nejdůležitějších soudobých hospodářských otázek (srv. AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; *Zur Errichtung der Zettelbank*. Prager Presse z 7. 4. 1926, s. 62). Tento návrh se tehdy nepodařilo prosadit. Později si tento podnět pod názvem Peněžní rada pro spoluadministraci peněžnictví vzal za svůj ministr financí Karel Engliš (srv. Karel Engliš, *Na nové dráhy*. In: Antonín Pimper (red.), Almanach československého peněžnictví, *c. d.*, s. 44–45). Návrh byl realizován až na základě zákona č. 44/1933 Sb. z. a n., kterým se vydávají zvláštní předpisy o soutěži ve věcech peněžnictví a o úpravě úrokové úrovně, kdy byl vytvořen původnímu návrhu obdobný orgán – Poradní sbor ve věcech peněžnictví.

VI. Novela zákona o cedulové bance č. 102/1925 Sb. z. a n.

Novela obsahovala kromě stabilizace měny několik důležitých změn. Proti původnímu zákonu č. 347/1920 Sb. z.a n., který stanovil kovové krytí bankovek na 35 %, novela přistoupila na podstatné zmírnění tohoto požadavku. Nově mělo být krytí (do něhož však byly započítávány závazky na viděnou a odečítán státovkový dluh) udržováno zpočátku na 20 % objemu bankovek a mělo se po následujících 15 let každý rok zvyšovat vždy o 1 %. Tím se teprve až v roce 1935 měla banka dostat na úroveň 35% krytí.(90) Poměr kovové úhrady a celkového objemu bankovek byl stanoven i přesto, že neměla ještě vzniknout zlatá měna. Hlavní motivací bylo ulehčit v budoucnosti jejímu zavedení. Stejně tak byl stanoven 1% nárůst krytí bankovek s ohledem na reálné možnosti obstarání dostatečného krytí cedulovou bankou. Pozvolně se tak banka měla dostat již v průběhu dvaceti let na úroveň cca třetinového zlatého krytí, které bylo běžné u cedulových bank v cizině.(91) Je pravděpodobné, že autoři zákona se v tomto ustanovení inspirovali příkladem zákonů o rakouské (1922) a maďarské národní bance (1924). Oba dva zákony požadovaly po následujících 5 let zlaté krytí oběživa ve výši 20 % a jeho postupné zvyšování po pěti letech vždy o 4 %. Tímto způsobem měly obě banky pokračovat až do té doby, kdy se jim podaří dosáhnout úrovně krytí ve výši jedné třetiny celého objemu bankovek.(92)

Článek X až XII novely upravoval vztah mezi Národní bankou a Bankovním úřadem ministerstva financí. Stanovil způsob jakým převezme nově zřízená cedulová banka aktiva a pasiva Bankovního úřadu, a že to má být univerzální sukcesí. Stejně tak se vyjadřoval i k otázce tzv. státovkového dluhu. Zákon stanovil jeho 1% zúročení. Nízký úrok v podstatě jen uznávacího charakteru byl z počátku zpochybňován i v komitétu Bankovního výboru.(93) Článek XII významně zasáhl do zákona č. 309/1920 Sb. z. a n., o dávce z majetku a dávce z přírůstku na majetku, když nasměroval její výnosy od splácení státovkového dluhu ke splácení státních bonů vydaných podle zákona č. 333/1921 Sb. z. a n., o záměně 6 % státních pokladničních poukázek za bony Československé republiky.(94)

---

(90) Zákon č. 102/1925 Sb. z. a n., čl. VII.

(91) AČNB, NBČ/99/50, Protokol o schůzi komitétu Bankovního výboru z 19. 1. 1925, s. 14 až 16, k. č. 99.

(92) Srv. Compass Finanzielles Jahrbuch 1925, Jugoslavien Ungarn, Bd. III., Zagreb 1925, s. 801 a Compass Finanzielles Jahrbuch 1925, Österreich Österreich-Ungarn (Liquidation), Bd. I., Wieň 1925, s. 223 a Josef Fořt, *Poznámky ku přeměně bankovního úřadu v cedulovou banku akciovou*. Bursa, únor 1925, č. 5, roč. I., s.66.

(93) AČNB, NBČ/99/52, Protokol o schůzi komitétu Bankovního výboru z 23. 2. 1925, s. 11 až 16, k. č. 99.

(94) Zákon č. 102/1925 Sb. z. a n., čl. XII.

Ustanovení vzniklo proto, že se tyto bony považovaly za nebezpečné pro správu měny. Jejich majitelům totiž dávaly právo kdykoliv je proměnit v oběživo (celkem za 1,5 mld. Kč státovek), a tak hrozily zvýšením inflace.(95) Tím se však zároveň výrazně snížila rychlost splácení státovkového dluhu.

Snad nejvýznamnější změny se týkaly otázek akciového kapitálu nově zřizované banky. První z nich byla ohledně stanovení jeho velikosti a měny, ve které má být denominován. Původní zákon z roku 1920 předpokládal, že akciová jistina cedulové banky bude znít na 75 000 000 měnových jednotek ve zlatě, které budou rozděleny na 150 000 akcií po 500 jednotkách.(96) Vzhledem k tomu, že se Československu nepodařilo v době do zřízení banky dosáhnout zlaté měny, bylo nutné opřít akciový kapitál o tzv. stálohodnotné měny, které měly vyjádřen poměr ke zlatu. Touto měnovou jednotkou však byl do roku 1925 pouze americký dolar. Proto při jednáních před vznikem novely byla zvolena právě tato měna.(97)

Zatímco měnová jednotka akcií byla v podstatě jednoduše vyřešena nedostatkem jiných rezervních měn, tak zásadním problémem zůstávala velikost akciového kapitálu. Již v roce 1923 se objevily propočty, že 75 milionů měnových jednotek (zlatých franků) se rovná přibližně 15 milionům USD.(98) S tímto propočtem pak následně pracovali všichni národohospodáři, kteří se věnovali otázce zřízení akciové banky.(99) Tato částka byla v roce 1925 vzhledem k tomu, že ústav měl provozovat jen bankovní a nikoliv hypotekární obchody (proti dřívější Rakousko-uherské bance), snížena na 12 milionů USD, které odpovídaly 60 milionům zlatých franků. Hlavním důvodem byla snaha stlačit množství akciového kapitálu natolik, aby bylo možné dosáhnout pokud možno hladkého úpisu akcií a nebylo nutné využít subskribentů z ciziny a německé národnosti.(100)

---

(95) AČNB, NBČ/32/4, Protokol o mimořádné schůzi Bankovního výboru z 27. 2. 1925, s. 11–13, k. č. 32.

(96) Zákon č. 347/1920 Sb. z. a n., § 58.

(97) Do úvah o nominál akcií cedulové banky se krátce vrátila britská libra na přelomu roku 1924 a 1925, kdy se zdálo, že se britská libra vrátí ke zlaté paritě. K jejímu obnovení však došlo až zákonem z 13. května 1925 (tzv. Gold Standard Act 1925), tedy 21 dní po schválení novely zákona o cedulové bance senátem. AČNB, NBČ/32/2, Protokol o mimořádné schůze Bankovního výboru z 9. 2. 1925, s. 20.

(98) AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; Antonín Pimper, *Pro kapitál budoucí cedulové banky*. Národní Listy z 25. 2.1923, s. 16.

(99) Srv. např.: tamtéž; *Otázka cedulové banky*. Lidové Noviny z 17. 10. 1929, s. 27; Josef Hraše, *Jak by asi vypadal první výkaz naší cedulové banky*. Národní Osvobození z 28. 12. 1924, s. 32–35.

(100) AČNB, NBČ/99/49, Protokol o schůzi komitétu Bankovního výboru z 13. 12. 1924, s. 8 až 9, k. č. 99.

Zároveň částka 12 milionů USD byla odůvodňována počtem obyvatel. Toto hledisko vycházelo z metodiky, která byla zvolena při rozhodování o výši akciového kapitálu u nově vzniklých cedulových bank v Rakousku a Maďarsku.(101) Vzhledem k výtkám levice v tisku na malý rozsah proponovaného akciového kapitálu banky byl na rozpočtovém výboru sněmovny pozměněn návrh zákona tak,

---

(101) AČNB, NBČ/32/2, Protokol o mimořádné schůzi Bankovního výboru z 9. 2. 1925, s. 20 až 21, k. č. 32. Pokud porovnáme velikost akciového kapitálu centrálních bank Československa, Rakouska a Maďarska (v USD) s počtem obyvatel těchto zemí (tedy akciový kapitál na hlavu), pak zjišťujeme, že je výrazný rozdíl mezi Maďarskem a Rakouskem. Je tedy pravděpodobné, že poměr byl stanoven nejen podle počtu obyvatel, ale i s ohledem na průmyslovou vyspělost jednotlivých nástupnických států Rakousko-Uherska. V Československu byl poměr při akciovém kapitálu 12 milionů USD téměř aritmetickým průměrem akciového kapitálu na jednoho obyvatele obou zemí. Při proponovaném kapitálu 15 milionů USD jej však vysoce převyšoval. Z čísel je zřejmé, že prvotní snaha tvůrců banky byla volit poměr na obyvatele, který by byl akceptovatelný v cizině, ale zase ne až tak vysoký, aby nebylo možné realizovat úpis s úspěchem. Akciový kapitál 15 milionů pak byl realistickým zhodnocením dvou faktorů: počtu obyvatel a hospodářské vyspělosti ČSR.

Poměr akciového kapitálu cedulových bank na jednoho obyvatele

Stát	Akciový kapitál centrální banky (v milionech USD)	Počet obyvatel (v milionech)	Poměr akciového kapitálu na 1 obyvatele (v USD)
Rakousko	6,079*	6,700	0,907
Maďarsko	6,6**	8,365	0,789
Československo (realizovaný)	12	14,244	0,842
Československo (zákonem povolený)	15	14,244	1,05

*Hodnota je vypočtena na základě relace 1 zlatá rakouská koruna = 0,202645 USD (Compass Finanzielles Jahrbuch 1925, Österreich Österreich-Ungarn (Liquidation), Bd. I., Wieň 1925, roč. 58, s. 221)

**Výpočet byl proveden na základě zlatého kurzu zlaté maďarské koruny vůči švýcarskému franku (100 zlatých maď K = 114,19 CHF srv. Compass Finanzielles Jahrbuch 1925, Jugoslavien Ungarn, Bd. III., Zagreb 1925, roč. 58, s. 800) a toho vůči americkému dolaru (průměrný kurz Curych leden 1925 1 USD = 5,17 CHF, Zprávy Národní banky Československé, říjen 1926, č. 1, roč. I., s. 6).

Pramen: Compass Finanzielles Jahrbuch 1925, Jugoslavien Ungarn, Bd. III., roč. 58, Zagreb 1925, s. 800 a Compass Finanzielles Jahrbuch 1925, Österreich Österreich-Ungarn (Liquidation), Bd. I., Wieň 1925, roč. 58, s. 220 a. Zprávy státního úřadu statistického Republiky Československé, rok 1927, č. 52, řada L – č. 1, s. 383.

aby bylo možné, případně bez schválení valné hromady, zvýšit akciový kapitál banky na 15 000 000 USD.

S úpisem akciového kapitálu úzce souvisela i otázka možné majetkové účasti zahraničních zájemců a výkonu jejich akcionářských práv prostřednictvím valné hromady, popř. bankovní rady. Zákon z roku 1920 sice nebránil cizincům účastnit se na akciovém kapitálu budoucí cedulové banky, ale zároveň ve svém § 110 stanovil, že se valné hromady mohou účastnit jen „příslušníci republiky Československé“. Stejně tak se vyjadřoval v § 79 o všech členech bankovní rady a revidujícího výboru.(102) V průběhu 20. let se však objevil názor, že by bylo vhodné zainteresovat cizinu, tak jako na československém hospodářství (tedy československém státu), tak i na měnové politice, tedy na cedulové bance. Podle názorů komitétu Bankovního výboru chtělo zahraničí dosáhnout vlivu v cedulové bance, aby tak získalo pod svou kontrolu měnovou politiku.(103) Na druhou stranu však ze strany Bankovního úřadu působila obava z nezávislosti ústavu.

O otázce se rozvinula dlouhá debata nejprve na jednání komitétu Bankovního výboru 13. prosince 1924. Jejím obsahem nebyla ani tak účast ciziny na akciovém kapitálu jako v bankovní radě. Z možnosti obsazení funkce v bankovní radě i cizincem nebyl nadšen žádný z účastníků. Panovala však také obava, že při dalším jednání o mezinárodní půjčce pro Československo bude cizina požadovat zastoupení ve statutárních orgánech cedulové instituce. V zásadě se tak

---

Výrazný rozdíl byl však mezi počtem akcií těchto tří cedulových bank. Zatímco Rakousko a Maďarsko emitovalo po 300 000 akcií (každá à 100 zlatých korun) a tyto mohly být navíc dále děleny až na čtvrt akcie (à 25 zlatých korun), tak v případě Národní banky Československé byl akciový kapitál rozdělen jen do 120 000 podílů. Zároveň byla i cena jedné akcie stanovena poměrně vysoko (100 USD) nad cenu podílů obou ostatních bank. Zde šlo u Maďarska o 22 USD resp. Rakouska o 20 USD za jednu akcii, popř. 5,25 USD resp. 5 USD za ¼ akcie. (Compass Finanzielles Jahrbuch 1925, Jugoslavien Ungarn, Bd. III., Zagreb 1925, s. 800 a Compass Finanzielles Jahrbuch 1925, Österreich Österreich-Ungarn (Liquidation), Bd. I., Wieň 1925, s. 220). – Je tedy zřejmé, že narozdíl od Maďarska a Rakouska, které se snažily za každou cenu především o upsání celkové částky akciového kapitálu bez ohledu na rozptýlení akciové držby, českoslovenští tvůrci cedulové banky preferovali její koncentrovanější formu i za cenu menšího objemu akciového kapitálu. Nepochybně soustředěnější držba napomáhala i větší kontrole pohybu akcií cedulové banky. Na stanovení ceny akcie cedulové banky v jednotlivých státech pak měla vliv také míra stabilizace měnové jednotky vůči světovým měnám a kupní síla obyvatel.

(102) Zákon č. 347/1920 Sb. z. a n., §§ 79 a 110.

(103) K otázce britských názorů na nutnost postavit československé státní hospodaření v případě povolení další mezinárodní půjčky pod zahraniční finanční kontrolu a jejím modalitám se v listopadu a prosinci 1924 negativně vyjadřoval i československý tisk. Ten také doporučoval oproštění se od jednostranné orientace na britské finanční kruhy. Srv. *Finanční kontrola zahraniční*. Peněžní bursa z 21. 11. 1924, roč. I., č. 9, s. 1.

na schůzi proti sobě postavily dva názory. První z nich, reprezentovaný Vilémem Pospíšilem a Gustavem Heidlerem, doporučoval přijmout do bankovní rady cizince, který by byl odborníkem a v podstatě by jeho funkce jako mezinárodního důvěrníka byla „ozdobná“.(104) Tím by se mohlo předejít možnému jmenování komisaře do banky, který by jí mohl být mezinárodními bankovními kruhy vnucen a měl široké pravomoci. Stejně tak upozorňovali, že „vhodný“ cizinec v bankovní radě by mohl působit na státní správu a „hnát“ ji k větší rozpočtové odpovědnosti. Tomuto postoji oponoval především Karel Kučera, který se obával toho, že se Československo tímto opatřením dostane na úroveň Rakouska a Maďarska, jejichž centrální banky byly pod dohledem Společnosti národů.(105) S jeho názorem souhlasil i Augustin Novák. Ten ale nabídl smírné řešení, aby si cedulová banka ponechala možnost v případě potřeby doplnit bankovní radu o cizince formou kooptace.(106) Novákův návrh byl nakonec modifikován vládou do novely v tom smyslu,(107) že bankovní rada byla oprávněna kooptovat desátého člena bankovní rady. Pro toho, ale neplatily §§ 79 a 110 zákona č. 347/1920 Sb. z. a n. (tedy ustanovení o československé státní příslušnosti).

---

(104) Gustav Heidler se navíc domníval, že je pouze otázkou času, kdy Československu bude vnucen zahraniční kontrolor, a proto by bylo vhodné jeho status upravit stanovami, a tak teoreticky předběžně limitovat jeho působnost v Národní bance. NBČ/99/49, Protokol o schůzi komitétu Bankovního výboru z 13. 12. 1924, s. 11, k. č. 99.

(105) *„Z cizí účasti měl bych obavy. Při starém zákonu nechtěli jsme cizí účast připustiti z obavy o svou nezávislost, a dnes, když slyšíme hlasy o nutnosti ustanovení cizího poradce, musíme si znovu říci, že tu nejde o sympatie k nám, nýbrž ... že jest snaha udržeti si možnost vykořisťování nás jako provincie. ... Jest tu v sázce naše dosavadní úsilí a jest tu otázka, zda máme schopnost vládnouti si sami, a to zejména též v cedulovém bankovnictví. Kapitálová účast byla by jistě minimální, ale i kdyby tam seděl jen jeden cizinec, bude nás terorisovat, bude vládnouti celému státu a nebudeme moci se ho zbaviti. Nikdo ve světě neuvěří, že přibrání cizince stalo se dobrovolně a že to nebyl diktát z Anglie, a řekne se, že jsme pod kuratelou. Nikdo neuvěří, že zde není totéž, co bylo uloženo Rakousku a Uhrám. Při tom nebudeme míti ani onu výhodu – kterou měly ostatní státy, když si musily dáti líbit komisaře – totiž že* (sic!) *tito jim přinesli stamilionové půjčky Svazu národů.“* Tamtéž, s. 9–10, k. č. 99.

Na členy komitétu nepochybně působily negativní zkušenosti se zahraničními finančními kruhy, které získali při jednáních o mezinárodní půjčce pro Rakousko. Přesné informace měl zejména Emil Roos, který zasedal v kontrolním komitétu Společnosti národů pro rakouskou půjčku sanační. Srv. např.: AČNB, NBČ/770/1, JUDr. Vilém Pospíšil, guvernér Národní banky – Zprávy kontrolního komitétu pro Rakousko, k. č. 770. K otázce závislosti středoevropských cedulových bankovních ústavů na anglosaském peněžnictví srv. např. Adolph Lambl, *Snahy americké a anglické haute finance po ovládnutí evropských cedulových bank*. Bursa, prosinec 1925, č. 3, ročník II., s. 36–38.

Ustanovení o kooptaci se stalo také podnětem pro odstranění § 77 cedulového zákona, který vládu opravňoval schvalovat valnou hromadou zvolené členy bankovní rady a revidujícího výboru. Ukazovalo se totiž, že vládní souhlas pro kooptovaného člena, cizince, by v zahraničních kruzích vyvolával nepříznivý dojem závislosti cedulového ústavu na rozhodování vlády.(108)

Novela zákona o cedulové bance se nesetkala s jednoznačným přijetím. Zatímco pravicová část politického spektra ji přivítala jako doklad vůle ke zřízení cedulového ústavu, tak její levicová část ji odmítla s tvrzením, že stát bude mít v ústavu příliš malý vliv. Mluvčím levice se stal ekonom prof. Josef Macek. Jeho hlavním argumentem bylo, že stát obsadí pouhou jednu třetinu bankovní rady, i když bude na bance zúčastněn téměř 40 % kapitálu. Zároveň kritizoval, že stát měl na své náklady zařídit bance devizový úvěr na měnové operace v neúměrně vysoké výši 50 milionů USD oproti akciovému kapitálu v částce pouhých 12 milionů USD. Na adresu zákona pak dodával: „*Předloha* (zákona – J.K.) *je nejen nepřehledně upravena, ale jen odůvodnění (něco přes stránku) je ukázkou takové nedbalosti a povrchnosti, že, myslím, v jiném parlamentě by to stačilo ne k odůvodnění návrhu zákona, ale k odůvodnění nedůvěry ministru financí."*(109) Stejně tak opozice napadla rychlost schválení návrhu a téměř nulovou širší diskusi v parlamentu i mimo něj. Výjimkou mezi pravicovými národohospodáři byl snad jen prof. Josef Fořt, který ji odmítal jako předčasnou a trval na možnosti zřízení zlaté měny společně s cedulovou bankou v budoucnosti.(110) Nový zákon podrobilo rozsáhlé kritice na svých stránkách i jedno z nejvýznamnějších československých ekonomických periodik Obzor národohospodářský, který odmítl jeho návrh jako urážející a zopakoval odmítavé reakce obou jeho výše uvedených kritiků.(111)

---

(106) Hlavním důvodem pro jeho návrh byla snaha neuzavírat cedulové bance cestu k mezinárodním úvěrům. Existoval totiž reálný předpoklad, že jejich poskytovatelé z ciziny budou požadovat v cedulové bance dohled jimi dosazeného zahraničního experta. Tamtéž, s. 10–12, k. č. 99.

(107) AČNB, NBČ/32/2, Protokol o mimořádné schůzi Bankovního výboru z 9. 2. 1925, s. 21, k. č. 32.

(108) AČNB, NBČ/32/4, Protokol o mimořádné schůzi Bankovního výboru z 27. 2. 1925, s. 15–16, k. č. 32.

(109) AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; *Cedulová banka a naše finanční politika*. Právo lidu z 22. 3. 1925, s. 51–55.

(110) Tamtéž a Srov. Dr. Fořt o věcech měnových v Peněžní bursa z 13. 3. 1925, roč. I., č. 25, s. 1–2 a Rudolf Dušek, *Zákon o cedulové bance snadno a rychle*. Peněžní bursa z 27. 3. 1925, roč. I., č. 27, s. 2–3 a AČNB, NBČ/32/2, Protokol o mimořádné schůzi Bankovního výboru z 9. 2. 1925, s. 14, k. č. 32.

(111) *Nová vládní předloha o akciové bance cedulové*. Obzor národohospodářský z 15. 4. 1925, č. 4, roč. XXX., s. 174–176.

VII. Zřizovací práce na cedulové bance do provedení repartice akcií

24. dubna 1925 na základě § 43 zákona č. 347/1920 Sb. z.a n. pověřil ministr financí Bohdan Bečka Bankovní výbor zřízením cedulového ústavu. První přípravné práce na zřízení cedulové banky měl projednat jeho rozšířený komitét.(112) Později 24. října 1925 byl na základě Bankovního výboru vytvořen nový orgán, který měl zajistit veškeré práce související s jejím ustavením. Pro něj se vžilo označení „Sbor, jejž byl ministrem financí pověřen přípravnými pracemi pro zřízení cedulové banky“ (dále jen „Přípravný sbor“).(113) Nejdůležitějšími úkoly, které musely obě instituce řešit, bylo vypsání emise akcií budoucí cedulové banky a jejich následné umístění. Rozhodnutí o tom, kdo se stane budoucím majitelem akcií a bude tak mít vliv na obsazení 6 členů bankovní rady, muselo být učiněno s dostatečným časovým předstihem s ohledem ke dvěma požadavkům – ústav musel být ve státně spolehlivých rukách a na jeho správě měly být zainteresovány všechny významné hospodářské skupiny Československa.(114)

Státní spolehlivost držitelů akcií se vztahovala především k připuštění zahraničních investorů a občanů ČSR německé národnosti. Zahraniční účast byla teoreticky vyřešena možností kooptace do bankovní rady i bez ohledu na velikost akciové držby. Přesto je nutné dodat, že tvůrci cedulové banky prvoplánovitě počítali pro zahraniční investory jen s drobným úpisem, neboť se obávali možného zahraničního nátlaku. Odstrašujícím dojmem na členy Bankovního výboru působil především příklad Rakouské národní banky(115) a dále panovaly obavy ze ztráty nezávislosti.(116) Na druhou stranu však uvažovali v případě nedostat-

---

(112) AČNB, NBČ/32/6, Protokol o schůzi Bankovního výboru z 24. 4. 1925, s. 12, k. č. 32.

(113) AČNB, NBČ/25/3, Protokol o schůzi Bankovního výboru z 24. 10. 1925, s. 11, k. č. 25.

(114) Vrchní ředitel Augustin Novák pregnantně vyjádřil význam přípravného sboru slovy: *„Bylo již řečeno v předsednictvu koalovaných stran, že ministr financí bude dle zákona jmenovati sbor pro upisování a přidělování akcií, čímž zaručuje se, že držba bude ve spolehlivých rukou.“* AČNB, NBČ/32/4, Protokol o mimořádné schůzi Bankovního výboru z 27. 2. 1925, s. 16, k. č. 32.

(115) AČNB, NBČ/32/2, Protokol o mimořádné schůzi Bankovního výboru z 9. 2. 1925, s. 20–21, k. č. 32. – V Rakouské národní bance byla vytvořena na základě stanov funkce poradce, který byl jmenován spolkovým prezidentem. Jeho funkce však neměla ani tak hlas poradní, jak by naznačoval její název, jako právo veta, a to vůči všem rozhodnutím generální rady, direktoria, prezidenta banky i jejích ředitelů. Touto osobou byl pravidelně zástupce zahraničních peněžních kruhů. Nejprve jí byl dřívější holandský ministr financí prof. Dr. Anton van Gyna a později Robert Charles Kay. Zároveň v generální radě mohli zasedat až 4 cizí státní příslušníci. Compass Finanzielles Jahrbuch 1925, Österreich Österreich-Ungarn (Liquidation), Bd. I., Wieň 1925, roč. 58, s. 222–223.

(116) AČNB, NBČ/99/49, Protokol o schůzi komitétu Bankovního výboru z 13. 12. 1924, s.. 9, k. č. 99.

ku domácího kapitálu i s úpisy ze strany krajanů v Americe. Ne nepodstatnou výhodou takového úpisu byl okamžitý zisk amerických dolarů.(117)

Klíčový však byl podíl občanů německé národnosti na nové cedulové bance. Problém vyplýval ze dvou vzájemně si odporujících důvodů, jednak z panující nedůvěry k německým občanům, a jednak z nutnosti ukázat dobrou vůli vůči této nacionální skupině zvláště v době, kdy se již její hospodářští zástupci účastnili na jednáních významných ekonomických organizací a němečtí politici se sbližovali se svými českými politickými protějšky.(118)

Otázka politického vyrovnání s německou minoritou na půdě centrálního bankovního ústavu se stala předmětem diskusí na stránkách zejména německého tisku. Ten si jednak všiml faktu, že doplnění bankovního výboru, které se odehrálo na počátku roku 1925, se uskutečnilo opětně bez německé účasti (119) a zároveň, že nový zákon o cedulové bance vázal převod akcií na souhlas bankovní rady, čímž omezoval možnost německé menšiny zvyšovat svůj podíl na akciovém kapitálu.(120) Navíc se snažil zapůsobit i na mezinárodní veřejnost tvrzením, že ji československá politická reprezentace klame a pouze předstírá, že vyrovnání s německou minoritou myslí upřímně, když nacionální princip uplatňuje i na půdě tak výsostně apolitické instituce jako je cedulová banka.(121) Liberální Prager Tagblatt dokonce otiskl řeč Karla Kramáře z 3. února 1908, kterou pronesl na jednání valné hromady Rakousko-uherské banky, s komentářem, že česká strana oplácí německé své neúspěšné pokusy o zrovnoprávnění na hospodářském poli

---

(117) AČNB, NBČ/32/2, Protokol o mimořádné schůzi Bankovního výboru z 9. 2. 1925, s. 20–21, k. č. 32.

(118) Až do této doby panovalo v bankovním výboru a obchodní správě, v nichž se nacházeli většinou příslušníci Československé národní demokracie, jednoznačné přesvědčení, že německá účast na budoucí cedulové bance není ani potřeba a dokonce ani vítána. Proto, když se v roce 1923 uvažovalo o zřízení centrální banky, navrhoval Vilém Pospíšil spojit událost s uctěním památky Aloise Rašína, aby se tak významně omezila chuť československých Němců účastnit se subskripce. (AČNB, NBČ/36/3, Protokol o schůzi bankovního výboru při ministerstvu financí 26. 2. 1923, s. 21, k. č. 36). Ještě na konci roku 1924 panoval v komité Bankovního výboru názor, že německá účast na bance nebude velkým problémem, neboť německé kruhy „budou věc spíše obstruovati". Nicméně i přes to se mělo veškeré úsilí namířit k tomu, aby byl získán maximální úpis český a bylo možné případnou německou subskripci odmítnout. (AČNB, NBČ/99/50, Protokol o schůzi komitétu Bankovního výboru z 19. 1. 1925, s. 14 až 16, k. č. 99).

(119) AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; *Die Atmosphäre für die neue Zettelbank*. Bohemia z 15. 1. 1925, s. 36.

(120) Tamtéž; *Abänderung der Banknovelle*. Bohemia z 1. 4. 1925, s. 55–56.

(121) Tamtéž; *Die Atmosphäre für die neue Zettelbank*. Bohemia z 15. 1. 1925, s. 36.

z doby Rakousko-uherské monarchie. Proto dokonce tyto noviny odmítly cedulovou banku jako nástroj českého šovinismu.(122)

Bylo tedy zřejmé, že německá účast bude nanejvýš politickou záležitostí, kterou bankovní výbor nemohl rozhodnout sám bez ohledu na názor vládních politických stran. Proto byla záležitost předložena předsedovi vlády Antonínu Švehlovi, který v zájmu česko-německého vyrovnání souhlasil s německou účastí na subskripci podle modalit, které mu předložil bankovní výbor.(123) Ten se na svém jednání z 11. května 1925 shodl na tom, že v bankovní radě by měli být zastoupeni Němci pouze jednou osobou, která bude reprezentantem hospodářského života a zároveň osobností známou v cizině. Protože měl být volen valnou hromadou a nikoliv jmenován, neměl akciový kapitál vlastněný Němci *„přesahovati proporci, na jejímž základě bude volen jeden německý zástupce do bankovní rady, o tolik, že by mohla odůvodňovati nároky na další zastoupení německé v bankovní radě“*. Podíl byl stanoven přibližně na šestinu akciového kapitálu oprávněného volit 6 zástupců do bankovní rady, tedy asi 15 %.(124) Toto rozhodnutí bylo později označeno za vůbec první krok, kdy byli Němci přizváni k řešení ekonomických otázek republiky a zároveň se začali podílet na chodu instituce se státním zájmem.(125)

Naopak prvotní stanovení zastoupení jednotlivých hospodářských skupin v bankovní radě bylo poměrně snadnou záležitostí. Nejvíce zástupců z členů volených valnou hromadou měl získat průmysl a obchod – celkem 3 osoby, z nichž 1 měl zároveň reprezentovat německou menšinu. Peněžnictví byly přiřčeny dvě pozice. Pouhý jeden zástupce pak měl reprezentovat zemědělství, kterému však měl být nedostatek kompenzován jedním jmenovaným členem. Vláda podle této představy měla jmenovat tři zástupce hospodářských družstev, z nichž jeden měl zastupovat družstevnictví zemědělské. Zároveň hospodářské skupiny (především

---

(122) Tamtéž; *Notenbank und Minoritäten*. Prager Tagblatt z 15. 4. 1925, s. 67–68.

(123) AČNB, NBČ/103/2, Protokol o poradě členů Bankovního výboru při ministerstvu financí z 11. 5. 1925, 18:30 hod., s. 1.

(124) AČNB, NBČ/103/2, Protokol o poradě členů Bankovního výboru při ministerstvu financí z 11. 5. 1925, 11:40 hod., s. 2. – Oprávněnost obav české reprezentace z toho, že německé etnikum bude žádat vyšší zastoupení ve statutárních orgánech cedulové banky, se ukázala hned v prosinci 1925. Tehdy byli němečtí poslanci Franz Windirsch (Bund der Landwirte) a Vinzenz Kraus (Deutsche Nationalpartei) pověřeni německou politickou reprezentací intervenovat za jmenování jednoho německého zástupce spořitelnictví nebo zemědělství vedle voleného zástupce průmyslu. Požadavek však tehdejší ministr financí Karel Engliš s ohledem na svou nestranickost odmítl. AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; *Für die deutsche Vertretung...*. Bohemia z 18. 12. 1925 s. 93.

(125) AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; *Die Notenbank und die Deutschen*. Prager Tagblatt 25. 12. 1925, s. 94.

živnostníci, popř. zástupci obchodních a živnostenských komor), na něž nezbylo místo v bankovní radě, měly získat zastoupení v revidujícím výboru.(126)

Proti původnímu očekávání se úpis akcií cedulové banky podařilo realizovat teprve až na přelomu října a listopadu 1925. Důvody tohoto zpoždění byly dva. V první řadě se čekalo na ukončení financování podzimní cukerní kampaně, jež vždy kladla vysoké finanční nároky na ústavy, které ji úvěrovaly. V jejím důsledku vykazovalo „ultimo říjnové vždy největší napětí na peněžním trhu" za celý rok.(127) Druhým důvodem bylo, že se vyčkávalo dojednání konsolidační úmluvy o tzv. válečném dluhu ČSR vůči USA a zároveň uzavření 2. československé zahraniční půjčky. Jednání o povolení půjčky se protáhlo až do října, neboť USA odmítaly dát povolení k nové dlouhodobé půjčce do té doby, než budou vyřízeny sporné body ohledně uznání části československých válečných dluhů.(128) Vyjednávání se nakonec podařilo v průběhu října dovést ke zdárnému konci především díky Vilému Pospíšilovi.(129)

---

(126) AČNB, NBČ/103/2, Protokol o poradě členů Bankovního výboru při ministerstvu financí z 11. 5. 1925, 18:30 hod., s. 2.

(127) *K emisi akcií Národní banky čsl. dojde až v listopadu*. Národní listy z 3. 10. 1925, s. 6.

(128) Hlavním problémem československých dluhů v USA bylo uznání jejich výše ze strany ČSR. Důvodem bylo, že část válečného materiálu, který byl nasmlouván zástupci budoucí československé republiky pro legie, byl převzat Itálií a Francií. Tehdy se uvádělo, že z 91 milionů USD bylo 11 milionů USD sporných. Srv. AČNB, NBČ/32/8, Protokol o schůzi Bankovního výboru z 25. 9. 1925, s. 7, k. č. 32.

(129) V oblasti konsolidace amerických dluhů (válečné a z popřevratového zásobování) byla dohodou ze dne 13. října 1925 stanovena jejich konečné částka ve výši 115 000 000 USD (tedy cca. 3,19 mld. Kč). Tento dluh měl být zaplacen v následujících 62 letech se zúročením nejprve 3 % (prvních deset let) a následně 3,5 %. Na základě dohody mělo tak Československo do roku 1987 zaplatit i s úroky 185 071 023,07 USD. Srv. Jan Kozák, *c. d.*, s. 179 a 195–196 a Compass. Finanzielles Jahrbuch 1927, Čechoslovakei, Bd. II., Praha 1927, roč. 60, s. 126. Ohledně charakteru jednání a problémů s uzavřením dohody srv. AČNB, NBČ/723/2, Zpráva z 30. 12. 1925 *„Jednání o konsolidaci dluhů Československé republiky vůči Spojeným Státům Americkým. Zpráva čsl. dluhové komise o úmluvě z 13. října 1925"* k. č. 723. Uzavření tzv. 2. zahraniční půjčky v USA bylo motivováno snahou proměnit krátkodobý vnitřní pokladniční dluh na dlouhodobý. Na základě dlouhých jednání, kdy byla československá delegace např. konfrontována s neúspěchem francouzského pokusu o získání podobné půjčky, se podařilo 26. 10. 1925 kontrahovat smlouvu o zahraničním úvěru. Půjčka ve výši 50 milionů USD splatná ve 20 letech byla vydána v emisním kursu 96 za 100 a s úrokem 7,5 % (v případě předčasného splacení pak byl kurs stanoven na 105 za 100). Celý obnos byl zajištěn finanční skupinou National City Bank ve spolupráci s bankovními domy Kidder & Peabody, Kuhn, Loeb & Co., Lee, Higginson & Co. a Marshall Field & Co. v New Yorku a Hope & Co. v Amsterodamu, která následně obligace první tranše ve výši 25 milionů USD rozprodávala v New Yorku a Amsterodamu. Srv. Compass. Finanzielles Jahrbuch 1927, Čechoslo-

Zároveň se státním úvěrem se v New Yorku jednalo i o povolení další půjčky, která měla budoucí cedulové bance umožnit vykonávat měnové operace. S jejím uzavřením počítala novela zákona o cedulové bance ve svém XXVI. článku. Podle tehdejších názorů měla být částka ve výši 50 milionů amerických dolarů dostatečná, aby banka mohla chránit kurz československé koruny. Původní úvahy o dlouhodobém úvěru a jeho výši se v průběhu jednání výrazně změnily. Namísto dlouhodobého úvěru byl u americké bankovní skupiny (National City Bank of New York) nakonec dohodnut revolvingový úvěr. Jeho úročení bylo nastaveno tak, že částka daná centrální bance k dispozici byla v případě nečerpání úročena pouhým 1 % a v případě čerpání sazbou o 1 % vyšší než byla směnečná sazba amerického FEDu na 90 denní obchodní směnky (nejméně však 5 % ročně). Zároveň i jeho rozsah byl omezen jen na 30 milionů USD s tím, že budoucí Národní banka měla mít volně k dispozici jen 20 milionů USD a na dalších 10 milionů USD opční právo.(130)

---

vakei, Bd. II., Praha 1927, roč. 60, s. 125; Jan Kozák, *c. d.*, s. 212; *Naše půjčka v Americe podepsána*. Národní listy, večerní vydání z 27. 10. 1925, s. 1; *Po sedmi letech naší měnové a finanční politiky*. Národní listy z 28. 10. 1925, č. 295, s. 6; *Skvělý úspěch československé finanční politiky na západě*. Národní listy z 8. 11. 1925, s. 15; *Naše zahraniční zápůjčka – její zavedení*. Peněžní bursa z 13. 11. 1925, roč. II., č. 8, s. 1–2. Uzavření půjčky v USA bylo v československé společnosti vnímáno velmi intenzivně jako oproštění se od závislosti na londýnských bankovních kruzích, které si snažily diktovat tvrdé podmínky a dokonce požadovaly i postavení Československa pod mezinárodní finanční kontrolu. Výrazem britské dominance byl v roce 1922 v Czecholoan, u něhož si poskytovatelé (Baring Brothers & Co., N. M. Rothschild & Sons a J. Henry Schröder & Co.) vymínily nejen vysoké zhodnocení, ale i zajištění. (Srv. *Měna a zahraniční půjčka*.: Národní listy z 20. 11.1925, s. 5.) Proto se také např. v roce 1924 v československém tisku objevil požadavek na přeorientování se na americké finanční kruhy (srv. *Finanční kontrola zahraniční*. Peněžní bursa z 21. 11. 1924, roč. I., č. 9, s. 1). Podmínky úvěru z americké strany byly dlouho oficiálně prezentovány jako výhodné, i když rozdíl proti Czecholoanu nebyl nijak ohromující, neboť efektivní roční zisk v případě Czecholoanu (úrok 8% a emisní kurs 90 za 100) byl 8,88%, zatímco v případě americké půjčky 7,81%. K otázce reálného zhodnocení amerického dluhu srv. Vladislav J. Paulat, *Naše zahraniční půjčky a dluhy*. Peněžní bursa z 1. 1. 1926, roč. II., č. 14–15, s. 13 (autor uvádí výpočet úrokového výnosu podle Karla Engliše u Czecholoanu 10 % a u americké půjčky na 9,57 %) nebo Deset let, *c. d*., s. 43 (zde je však prezentován přejímací kurs 91 za 100 namísto oficiálního 96 za 100).

(130) Srv. AČNB, NBČ/25/3, Protokol o schůzi Bankovního výboru z 24. 10. 1925, s. 11, k. č. 25 a Národní Archiv, Prezidium ministerské rady, Bankovní záležitosti, Měnový úvěr pro Národní banku Československou – revolving kredit – 1926 – 1930, Dopis Ministerstva financí na Prezidium ministerské rady z 18. 5. 1926, k. č. 400/2. Placení 1% provize bylo rozděleno mezi stát a národní banku Československou tak, že stát ji platil za poskytnutých prvních 15 milionů USD

Po celé čtyři měsíce nezahálel Bankovní výbor ani na domácím poli a postupně si připravoval půdu pro úspěšné provedení subskripce. Tak již v září svůj zájem na úpisu projevily na svých veřejných jednáních svazy českých a německých spořitelen.(131) Následně na počátku října zahájil neoficiální informativní předběžnou subskripci Ústřední svaz československých průmyslníků,(132) kterou pak z popudu vrchního ředitele Živnostenské banky Jaroslava Preisse následovaly i československé banky.(133) Hlavním důvodem obou předběžných subskripcí byla skutečnost, že se očekávala příliš krátká lhůta vyhrazená pro oficiální úpis. Neméně důležitým krokem bylo i získání povolení od ministerstva vnitra, aby byly pojišťovny oprávněny ukládat své rezervní prostředky do akcií Národní banky a stejně tak ministerstva sociální péče, aby to samé mohly činit i nemocenské pokladny.(134) Na základě těchto předběžných akcí a úpisů se začalo rýsovat, že samotná subskripce dopadne úspěšně a podaří se nejen stoprocentně naplnit kvótu soukromého úpisu, ale dokonce ji i přepsat. Konečně 28. října 1925 byl v Úředním listu Československé republiky a denních listech uveřejněn inzerát, který zval k subskripci. Vedle těchto oznámení byly vytištěny prospekty ve čtyřech jazycích (češtině, slovenštině, němčině a maďarštině).(135)

---

zatímco Národní banka za dalších 15 milionů USD. Stát se zároveň zavázal složit do depotů National City Bank of New York jako záruku dluhopisy na celou částku 30 milionů.

(131) AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; *Die Vorsubskription auf die Zettelbankaktien*. Bohemia z 11. 9. 1925, s. 81–82. První institucí, která se přihlásila k odběru akcií budoucí národní banky, byl Svaz založen, který již v březnu 1925 požádal bankovní výbor, aby mu byl rezervován jejich „velký objem". Od března docházející přihlášky k budoucímu úpisu byly zaznamenávány. Z tohoto záznamu ale nevyplýval žádný nárok na odběr. AČNB, NBČ/32/5, Protokol o schůzi Bankovního výboru z 24. 3. 1925, s. 26, k. č. 32. Podobně i např. Spolek spořitelen československých nejprve v průběhu března doporučil členským spořitelnám připravit si dostatečné prostředky pro subskripci (srv. *Národní banka Československá*. Spořitelní obzor z 15. 3. 1925, roč. XXIV, č. 3, s. 18) a následně jim v červnu rozeslal oběžník s výzvou k úpisu (srv. *Národní banka československá*. Spořitelní obzor z 15. 6. 1925, roč. XXIV, č. 6, s. 71). Stejně tak odhodlání k úpisu vyjádřily v červenci i německé spořitelny (srv. *Národní banka československá*. Spořitelní obzor z 15. 7. 1925, roč. XXIV, č. 7, s. 87).

(132) *K emisi akcií Národní banky čsl. dojde až v listopadu*. Národní listy z 3. 10. 1925, s. 6.

(133) AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; *Die Subskription der Zettelbankaktien*. Prager Presse z 6. 10. 1925, s. 82; nebo *Banky a subskripce akcií cedulové banky*. Národní listy 7. 10. 1925, s. 6.

(134) Tamtéž; *Pojišťovny*. Národní listy z 8. 10. 1925, s. 82 a *Nemocenské pokladny*. Národní listy z 15. 10. 1925, s. 83.

(135) Vzhledem k jazykovým problémům na Podkarpatské Rusi nebyl text tištěn v ruštině ani ukrajinštině, ale místním upisovatelům byl text nabídnut jen v maďarské a německé verzi. AČNB, NBČ/25/3, Protokol o schůzi Bankovního výboru z 24. 10. 1925, s. 14, k. č. 25.

V jejich textu se kromě množství akcií a ceny, která byla stanovena na 100 dolarů za jeden kus, uváděly jako upisovací místa hlavní ústav a filiálky Bankovního úřadu ministerstva financí a termín úpisu od 2. do 7. listopadu 1925.(136)

Techniku úpisu přesně stanovovaly oběžníky Bankovního úřadu ministerstva financí. Úpisy byly rozděleny do dvou skupin, jednak šlo o úpisy hromadné, které zajišťovaly vybrané peněžní ústavy a hospodářské instituce a jednak o úpisy přímé, které se soustřeďovaly na jednotlivých pobočných závodech Bankovního úřadu (hlavním ústavu a filiálkách).(137) U úpisů hromadných veškerou agendu za klienty obstarávaly příslušné instituce a Bankovnímu úřadu předávaly celkový obnos upsaných akcií s údaji o upisovatelích. Originály upisovacích přihlášek

---

(136) Srv. AČNB, NBČ/25/4, Protokol o schůzi Bankovního výboru z 26. 11. 1925, příloha Q – Pozvání k upisování a příloha P – Prospekt, k. č. 25.

(137) Upisovací ústavy (dobově zvané upisovny), tedy místa určená pro provedení subskripce akcií cedulové banky, byly rozděleny do 33 skupin: I. Ústřední jednota hospodářských družstev a Svaz hospodářských družstev; II. Živnostenská banka; III. Zemská banka; IV. Jednota záložen; V. Pražská úvěrní banka; VI. Česká eskomptní banka a úvěrní ústav; VII. Česká banka Union; VIII. Hypoteční banka Česká; IX. Všeobecná česká bankovní jednota; X. Česká banka; XI. Agrární banka Československá; XII. Moravská agrární a průmyslová banka; XIII. Banka pro průmysl pivovarský; XIV. Banka pro obchod a průmysl dříve Länderbanka; XV. Československá diskontní a družstevní banka; XVI. Moravsko-slovenská banka; XVII. Centralbank der deutschen Sparkassen; XVIII. Bankovní domy (Prokop a Bouda, L. a V. Vlasák, Masopust a Müller, Petschek a spol.); XIX. Poštovní úřad šekový; XX. Záložny a úvěrní ústavy (Český úvěrní ústav v Praze, Záložna Vinohradská, Občanská záložna Vršovice, Obchodní úvěrní ústav v Praze, Kreditanstalt der Deutschen); Praha; XXI. Ústřední svaz československých průmyslníků; XXII. Česká komerční banka; XXIII. Družstvo zaměstnanců Bankovního úřadu ministerstva financí; XXIV. Banka čsl. legií; XXV. Anglo-československá banka; XXVI. Deutsche Agrar und Industriebank; XXVII. Brněnská banka; XXVIII. Spořitelny (Městská spořitelna v Benešově, Městská spořitelna v Berouně, Spořitelna Mělnická v Mělníku, Obecní spořitelna v Roudnici nad Labem); XXIX. Hlavní ústav v Praze; XXX. Ústřední banka československých spořitelen; XXXI. Filiálky BUMF; XXXII. Městská spořitelna Pražská; XXXIII. Česká průmyslová a hospodářská banka. Mezi upisovnami pochopitelně dominovaly akciové obchodní banky, které disponovaly širokou sítí poboček. Postavení zvláštní skupiny obdržela i Městská spořitelna pražská, u níž se společně se Zemskou bankou očekával největší objem úpisů. AČNB, NBČ/198/1, Záležitosti týkající se úpisu a přídělu akcií, sl. Soupisy akcií NBČ, Přehled ústavů u nichž byl proveden úpis, k. č. 198. V tisku bylo dokonce doporučováno potenciálním subskribentům provádět úpis přes upisovny mimo hlavní ústav a filiálky Bankovního úřadu, neboť se předpokládalo, že ty nebudou schopny případný nápor osobních přihlášek zvládat. Srv. *Upisujte akcie Národní banky prostřednictvím svých peněžních ústavů!* Národní listy z 31. 10.1925, č. 298, s. 6. Subskripce byla považována za akci demonstrující vlastenecké cítění ústavů, u nichž probíhal úpis. Proto např. Svaz československých bank za své členy, jimiž byly nejvýznamnější československé bankovní ústavy, odmítl reflektovat na jakoukoliv odměnu z upisovací akce. Vzhle-

však zůstávaly u těchto institucí. Na všech přihláškách musela být vždy uvedena adresa a zaměstnání zájemce o úpis. Červeně musel být vyznačen subskribent, který žádal více než 10 akcií, neboť s nimi byla spojena i účast na jednání valné hromady. U budoucích účastníků valné hromady bylo později požadováno i doložení československého občanství domovským listem. Aby byl Bankovní výbor informován o přesném stavu úpisu, byly pobočné závody Bankovního úřadu povinny denně zpravovat obchodní správu o jeho průběhu v obvodu jejich působnosti. Platba(138) za přidělené akcie měla následovat teprve až po repartici.(139)

---

dem k možným poštovním výlohám hlavně při odesílání konsignací úpisů stanovil Bankovní výbor nakonec „pro forma" odměnu na pouhé ¼ %. Ta navíc měla být vyplacena jen ústavům, které si ji přímo vyžádají. (AČNB, NBČ/25/3, Protokol o schůzi Bankovního výboru z 24. 10. 1925, s. 16, k. č. 25.) Vzhledem k tomu, že v žádném z dochovaných dokumentů nelze nalézt zmínku o provedení nějaké platby upisovnám, lze předpokládat, že se všechny přidržely vzoru Svazu československých bank. Veškerá agenda ohledně úpisu akcií byla svěřena dvěma penzionovaným úředníkům Zemské banky pp. Drahokoupilovi a Tillemu, kteří byli ze své dřívější praxe obeznámeni s technikou provádění emise cenných papírů. Srv. AČNB, NBČ/103/7, Protokol o poradě Sboru, jenž byl ministrem financí pověřen přípravnými pracemi pro zřízení NBČ z 1. 2. 1926, s. 1, k. č. 103.

Při samotné platbě bylo pochopitelně nejvíce využito platby v československých korunách, a to ve většině případů. Jen v zanedbatelném množství pak subskribenti za akcie složili jiné hodnoty. Vzhledem k tomu, že podíl ciziny na akciovém kapitálu činil 0,99 % lze předpokládat, že právě z tohoto zdroje pocházela většina nekorunového úpisu.

Výkaz stavu subskripce akcií v povolených upisovacích hodnotách

Platba	Částka (Kč)	%
Ve státovkách	259 021 974,20	99,51
V cizích valutách	910 292,22	0,35
V poukazech na cizí místa	187 811,60	0,07
Ve zlatě	46 699,47	0,02
Ve stříbře	25 048,90	0,01
Ve vkladních knížkách státní valutové půjčky (podle zákona č. 88/1919 Sb. z. a n.)	109 409,27	0,04
Celkem	260 301 235,66	100

Pramen: AČNB, NBČ/198/1, Záležitosti týkající se úpisu a přídělu akcií, sl. Soupisy akcií NBČ, Stav subskripce akcií z 30. 11. 1925, k. č. 198.

(138) K platbě za akcie byly přijímány americké dolary, jiné valuty (kromě estonských marek, rumunských lei, bulharských lvů a polských zlotých, které měly být přebírány od akcionářů do komisionářského prodeje), ve vkladních knížkách československé valutové půjčky (podle zákona č. 88/1919 Sb. z. a n., o státní půjčce ve zlatě, stříbře a cizích valutách) a v československých korunách. Zatímco v případě amerických dolarů, na něž byly akcie denominovány, měly být na ně

VIII. Repartice akcií Národní banky Československé

Záhy se ukázalo, že úpis bude více než úspěšný. Na veřejně nabízených 80 000 kusů akcií se sešlo celkem 217 912 upsaných akcií.(140) Zájem byl téměř trojnásobný. Bankovní výbor resp. Přípravný sbor, tedy musel přistoupit ke stanovení pravidel pro uspokojení všech zájemců. Kromě stanovení omezovacího klíče se Přípravnému sboru nabízela i možnost využít ustanovení § 58 zákona o akciové bance cedulové, který opravňoval banku zvýšit akciový kapitál až na 15 milionů dolarů. V jeho důsledku by tak na soukromý úpis bylo možno rozdělit o 20 000 kusů akcií více.(141) Tato možnost však byla zamítnuta hned na samém počátku, neboť panovala obava, že zákonem přislíbené zúrokování akciového kapitálu ve výši 6 % za první rok činnosti by se bance i vzhledem k předpokládaným nákladům spojeným s likvidací Bankovního úřadu nemuselo podařit docílit.(142)

Druhou možností jak rozšířit množství akcií rozdělovaných v soukromém bloku bylo omezení státního úpisu v jeho rámci, který se realizoval prostřednictvím tzv. zlatého pokladu a Poštovního úřadu šekového. V prvním případě však redukce narážela na ustanovení § 44 zákona o akciové bance cedulové. Zlatý poklad jako zvláštní jmění účelové, věnované ke zlepšení měny, byl povinen upsat

---

znějící valuty a devizy přijímány v poměru 1:1, tak u ostatních valut se hodnota stanovovala podle středního kurzu připadajícího na den složení. Pokud subskribent složil obnos v československých korunách, byl mu počítán kurz vůči americkému dolaru z předchozího dne (v průměru se jednalo o kurs 33,90 Kč za 1 USD). Úpis mohl být proveden i přímo v kovech, když ryzí zlato bylo počítáno podle zlatého obsahu amerického dolaru (1,50463 g) a stříbro v ryzosti 1000 za 750 Kč za 1 kg. AČNB, NBČ/198/1 Záležitosti týkající se úpisu a přídělu akcií, sl. Korespondence o úpisu a přídělu akcií – korespondence s Ministerstvem financí a Ministerstvem sociální péče, Oběžník BUMF XIX/4 z 29.10.1925, k. č. 198.

(139) Tamtéž, sl. Korespondence o úpisu a přídělu akcií – korespondence s MF a Ministerstvem sociální péče, Oběžníky BUMF XIX/3 z 27. 10. 1925 a XIX/4 z 29. 10. 1925, k. č. 198.

(140) Od upisovatelů přišlo celkem 14 553 přihlášek na celkem 211 912 akcií. Tento počet je však nutné zvýšit ještě o 6 000 kusů, které představoval úpis tzv. zlatého pokladu. Srv. NBČ/103/4, Protokol Sboru, jejž ministr financí podle zákona pověřil přípravnými pracemi pro zřízení akciové cedulové banky z 21. 11. 1925, příloha E – Sdělení ministerstva financí České tiskové kanceláři z 21. 11. 1925, k. č. 103.

(141) Zákon č. 347/1920 Sb. z. a n., § 58.

(142) AČNB, NBČ/103/3, Protokol o poradě pražských členů Bankovního výboru pověřených funkcemi v zařizovacím komitétu pro NBČ z 13. 11. 1925, s. 4, k. č. 103 a srv. Zákon č. 347/1920 Sb. z. a n., § 49. Neopominutelným důvodem pro odložení zvýšení akciového kapitálu byla i možnost při příští emisi získat díky ažiotáži další prostředky do rezervního fondu banky. NBČ/103/4, Protokol Sboru, jejž ministr financí podle zákona pověřil přípravnými pracemi pro zřízení akciové cedulové banky z 21. 11. 1925, s. 3 a 7, k. č. 103.

nejméně za 20 milionů Kč (tzn. 6 000 kusů).(143) Důvodem vzniku ustanovení, které se dostalo do zákona prostřednictvím novely, byla snaha zajistit pro banku maximální úpis i za cenu, že to bude ze státních prostředků.(144) Vzhledem k dikci zákona, že zlatý poklad se měl obligatorně účastnit subskripce danou částkou, ale bez záruky, že za ni získá odpovídající kapitálovou účast, byl nakonec jeho příděl stanoven na 600 kusů tzn. cca 2 miliony Kč. S ohledem na sociálnědemokratické představitele, kteří se při přípravě novely také zasadili za vysoký úpis zlatého pokladu, neboť podle jejich představ bylo nutno maximálně zvýšit význam státu v nezávislé cedulové bance, byl zbytek úpisu ve výši cca. 18 milionů Kč odkázán až na další zvyšování akciového kapitálu.(145) Ve druhém případě byl úpis Poštovního úřadu šekového, jako státního peněžního ústavu, stanoven na pouhých 30 akcií, na něž stejně jako u zlatého pokladu připadl státní správě jen jeden jediný hlas.(146)

Když Přípravný sbor přistoupil k repartici akciového kapitálu při svém rozhodování zohledňoval tři hlediska: velikost úpisu, národnost upisovatele a jeho příslušnost k určité hospodářské skupině. Proto hned z počátku bylo odmítnuto hledisko chronologické při repartici, neboť tím hrozilo, že „by mohly vypadnout dobré ruce“.(147) Stanovení repartičního klíče vycházelo z předpokladu, že je

---

(143) Zákon č. 347/1920 Sb. z. a n., § 44. Na tyto akcie měla být vydána podobně jako v případě státního úpisu pouze jedna akcie. Za zlatý poklad byl oprávněn vykonávat hlasovací práva ministr financí z titulu svého předsednictví kuratoria Rašínova fondu, a nebo jím jmenovaný zástupce.

(144) Ke konkrétním důvodům se vyjádřil Vilém Pospíšil slovy: *„Když zpracovávali jsme novelu k bankovnímu zákonu, byli jsme v těžší situaci než dnes (polovina listopadu 1925 – JK). Byly tu skadence krátkodobých poukázek, devisová zásoba byla menší, bylo větší napětí na peněžním trhu. Připravovali jsme se na méně příznivou situaci při subskripci a proto jsme si řekli, že by mohl vypomoci též Zlatý poklad, kdyby se kapitálu nedostávalo.“* AČNB, NBČ/103/4, Protokol o poradě Sboru, jenž byl ministrem financí pověřen přípravnými pracemi pro zřízení NBČ z 21. 11. 1925, s. 7–8, k. č. 103.

(145) Tamtéž, s. 8–11, k. č. 103. Lze předpokládat, že představitelé Československé strany sociálně demokratické dělnické si představovali, že i když v první fázi bude na úpis 6 000 akcií vydána pouze jediná akcie, že v budoucnosti se státní vliv podaří odkazem na množství akciového kapitálu podstatně rozšířit. Určitou analogií k tomuto postupu byla i intervence ministerského předsedy Antonína Švehly z konce listopadu 1925. Srv. NBČ/103/6, Protokol Sboru, jejž ministr financí podle zákona pověřil přípravnými pracemi pro zřízení akciové cedulové banky z 30. 11. 1925, s. 2, k. č. 103.

(146) AČNB, NBČ/198/1, Záležitosti týkající se úpisu a přídělu akcií, sl. Úpis akcií státu 40 000 ks a 600 ks pro zlatý poklad republiky, Dopis Ministerstva financí na Bankovní úřad ministerstva financí z 11. 1. 1926, k. č. 198.

(147) VK, *Poznámky k emisi cedulové banky*. Bursa, listopad 1925, č. 2, roč. II., s. 25.

nutné uspokojit všechny zájemce a zároveň favorizovat žadatele o příděl cca 10 až 50 kusů, u nichž byl předpoklad, že se chtějí aktivně podílet na jednání valné hromady. Při repartici větších úpisů byl kladen maximální důraz na individualitu jednotlivých subskribentů (profesní zastoupení a národnost) a zároveň byly preferovány kolektivní úpisy nad individuálními. Proto také byly úpisy fyzických osob restringovány na maximálně 50 kusů.(148)

Repartiční klíč subskribovaných akcií Národní banky Československé

Upsané kusy	Realizace přídělu (% nebo kusy)	Počet ks. akcií pro vypořádání
1	100 %	2 641
2	50 %	1 611
3	66 %	1 926
4	50 %	570
5	40 %	3 190
6–7	3 kusy	687
8–9	4 kusy	272
10 (soukromí upisovatelé)	50 %	12 185
10 (organizované skupiny)	100 %	22 100
11–50	10 kusů	20 910
51–100	20 % (zaokrouhlování nahoru u právnických osob, dolů u fyzických osob)	4 355
101–250	17,5 %	3 185
251–500	15 %	2 305
501–1000	12,5 %	2 110
1001 a více	10 %	1 920
Celkem	–	79 967

Pramen: AČNB, NBČ/103/4, Protokol o poradě pražských členů Bankovního výboru pověřených funkcemi v zařizovacím komitétu pro NBČ z 21. 11. 1925, s. 4–5, k. č. 103.

(148) AČNB, NBČ/103/4, Protokol o poradě Sboru, jenž byl ministrem financí pověřen přípravnými pracemi pro zřízení NBČ z 21. 11. 1925, s. 5–6, k. č. 103.

Více než polovina všech nabízených akcií tak byla přiřčena upisovatelům, kteří požadovali mezi deseti a padesáti akciemi. Zároveň však více než 23 000 akcií, tedy cca 29 %, bylo přiděleno akcionářům, kterým z jejich držby nevyplývalo právo účasti na valné hromadě Národní banky Československé. V přídělu individuálních upisovatelů, kteří subskribovali 10 akcií a kvůli repartičnímu klíči měli přijít o právo hlasovat, byla učiněna výjimka u nejvýznamnějších politických osobností. Tak měli získat po deseti kusech prezident republiky, členové vlády, poslanci, senátoři a funkcionáři a cenzoři Bankovního úřadu. Ze všech akcionářů (bez dvou státních úpisů) bylo nakonec oprávněno účastnit se valné hromady jen 3 387, tzn. na jednoho oprávněného akcionáře připadalo v průměru cca 16 akcií.(149)

V podstatě největší redukcí upsaných akcií prošli největší upisovatelé s úpisem více než 250 akcií. Ti měli získat příděl dosahující maximálně 10 %. Více než toto množství upsalo celkem 61 subskribentů, na něž připadalo 53 329 kusů, tedy téměř čtvrtina všech upsaných akcií. Šlo nejčastěji o nejvýznamnější československé akciové obchodní banky (13), penzijní ústavy (11), pojišťovny, spořitelny a záložny (po 6). Celkem 8 soukromých osob pak upsalo více než 250 akcií. Ve skupině se dále nacházely ještě bankovní ústavy pro dlouhodobý úvěr (3), svépomocné svazy (3), průmyslové a obchodní společnosti (2) a jeden průmyslový svaz, bankovní dům a městská obec.(150)

Ze všech upisovacích míst bylo největší množství akcií upsáno u Živnostenské banky, která soustředila 33 068 úpisů, tedy téměř 13 %. Za ní pak s odstupem následovala jiná nacionálně česká instituce Zemská banka s podílem 10,9 % (28 173 ks). Tyto dvě instituce pak s dalším velkým odstupem sledovala Městská spořitelna Pražská s 7,4 % (19 097 ks), Česká banka Union s 6,47 % (16 723 ks)

---

(149) AČNB, NBČ/103/8, Protokol o poradě Sboru, jenž byl ministrem financí pověřen přípravnými pracemi pro zřízení NBČ z 25. 2. 1926, s. 1, k. č. 103.

(150) Z největších upisovatelů to byli: Všeobecný pensijní ústav 4 900, Živnostenská banka 3 100, Městská spořitelna Pražská 2 980, Pensijní ústav průmyslových cukrovarů 2 800, Česká eskomptní banka a úvěrní ústav a Česká banka Union po 2 000, Anglo-československá banka, Pražská úvěrní banka a Vinohradská spořitelna po 1 200, Banka pro obchod a průmysl dř. Länderbanka, Zemská banka, Pensijní ústav Zemské banky, Agrární banka československá, Hypoteční banka, Bankovní dům Petschek a Slávia, vzájemně pojišťující banka po 1 000. Ze soukromých interesentů šlo o následující osoby: Josef a Cyril Bartoňové (spolumajitelé fy. Josef Bartoň a synové v Náchodě), Jaroslav Urban (hoteliér, Hradec Králové), Josef Stein (?, Praha), Adolf Schwarzenberg (velkostatkář, Hluboká), Ferdinand J. Auersperg (velkostatkář, Žleby), Eduard Weinmann (spolumajitel fy. Weinmann J., velkoobchod uhlím, Ústí nad Labem; zároveň také spolumajitel bankovního domu téhož jména) a Friedrich Oberländer (člen správní rady fy. Hronovská přádelna bavlny a. s., Úpice). Srv. AČNB, NBČ/103/4, Protokol o poradě Sboru, jenž byl ministrem financí pověřen přípravnými pracemi pro zřízení NBČ z 21. 11. 1925, příloha – P, k. č. 103.

a Jednota založen s 5,35 % (13 814 ks). Vůbec nejméně akcií pak bylo upsáno u tří drobných bank: Banky pro průmysl pivovarský (8 ks), Brněnské banky (14 ks) a Moravsko-slovenské banky (222 ks). Největší objem úpisů se tedy soustředil u klíčových peněžních ústavů, které byly vnímány jako pilíře národnostně českého hospodářství.

Stejně tak klientům těchto institucí byl přiřčen největší podíl na akciovém kapitálu (120 000 ks), když získali klienti Živnostenské banky podíl 10,35 % (12 419 ks) a Zemské banky 9,35 % (11 215 ks). Na druhou stranu však byla při repartici favorizována družstevní skupina skládající se z Ústřední jednoty hospodářských družstev a Svazu hospodářských družstev, které bylo přiřčeno 6,5 % akcií (7 802 ks) ve srovnání s úpisem ve výši 4,24 % (10 934 ks). Za těmito skupinami se pak zařadila další ústřední družstevní organizace, tentokrát však občanských záložen – Jednota záložen (5 268 ks, 4,39 %). O pouhou jednu akcii méně avšak stejné procento v přídělu získali interesenti, kteří podali svou žádost o úpis prostřednictvím daleko nejvýznamnější nacionálně české spořitelny, a to Městské spořitelny Pražské (5 267 ks, 4,39 %). Naopak klienti národnostně německé skupiny České banky Union získali jen 3,6% podíl na akciovém kapitálu budoucí banky (4 319 ks).

Kromě již zmíněných družstevních organizací pouze čtyři skupiny získaly výrazně větší dotace. Zatímco u Ústředního svazu československých průmyslníků, Ústřední banky československých spořitelen a Centralbank der deutschen Sparkassen in der Čechoslovakischen Republik šlo o snahu podpořit tyto kapitálové skupiny, které měly mít významnější pozici nejen ve valné hromadě, ale i bankovní radě. Naopak v případě Družstva zaměstnanců Bankovního úřadu byla snaha získat akcie, které by Národní banka mohla ovlivňovat a případně jejich prostřednictvím regulovat jejich cenu na burze.(151)

Výkaz o úpisu a přídělu akcií podle skupin upisoven(152)

Název skupiny popř. peněžního ústavu (upisovny)	úpis za skupinu (ks)	úpis za skupinu (%)	příděl za skupinu (ks)	příděl za skupinu (%)
Družstevní svazy	10 934	4,24	7 802	6,5
Živnostenská banka	33 068	12,8	12 419	10,35
Zemská banka	28 173	10,9	11 215	9,35

(151) AČNB, NBČ/198/1, Konečný výkaz o úpisu a přídělu akcií dle stavu ze dne 11. ledna 1926, Rozdělení dle upisoven, k. č. 198.

Název skupiny popř. peněžního ústavu (upisovny)	úpis za skupinu (ks)	úpis za skupinu (%)	příděl za skupinu (ks)	příděl za skupinu (%)
Jednota záložen	13 814	5,35	5 268	4,39
Pražská úvěrní banka	6 200	2,41	1 948	1,62
Česká eskomptní banka a úvěrní ústav	10 713	4,15	2 495	2,08
Česká banka Union	16 723	6,47	4 319	3,6
Hypoteční banka Česká	1 706	0,66	618	0,52
Všeobecná česká bankovní jednota	2 782	1,09	804	0,67
Česká banka	1 339	0,52	657	0,55
Agrární banka Československá	2 771	1,07	880	0,73
Moravská agrární a průmyslová banka	681	0,26	353	0,29
Banka pro průmysl pivovarský	8	0	6	0
Banka pro obchod a průmysl dříve Länderbanka	4 016	1,55	907	0,76
Československá diskontní a družstevní banka	594	0,23	290	0,24
Moravsko-slovenská banka	222	0,09	136	0,11
Centralbank der deutschen Sparkassen	2 513	0,97	1 621	1,35
Bankovní domy:	3 205	1,24	855	0,72
Poštovní úřad šekový	525	0,2	228	0,19
Záložny a úvěrní ústavy:	876	0,34	361	0,3
Ústřední svaz československých průmyslníků	1 764	0,68	1 432	1,19
Česká komerční banka	1 846	0,71	757	0,63
Družstvo zaměstnanců BUMFu	890	0,34	802	0,67
Banka čsl. legií	787	0,3	371	0,32
Anglo-československá banka	7 719	2,99	1 972	1,64
Deutsche Agrar und Industriebank	2 615	1,01	803	0,67
Brněnská banka	14	0	14	0,01

Název skupiny popř. peněžního ústavu (upisovny)	úpis za skupinu (ks)	úpis za skupinu (%)	příděl za skupinu (ks)	příděl za skupinu (%)
Spořitelny:	242	0,09	123	0,1
Hlavní ústav v Praze	11 657	4,52	3 584	2,99
Ústřední banka československých spořitelen	4 454	1,73	2 224	1,85
Filiálky BUMF	9 535	3,69	4 213	3,51
Městská spořitelna Pražská	19 097	7,4	5 267	4,39
Česká průmyslová a hospodářská banka	10 819	4,18	4 656	3,88
Zlatý poklad	6 000	2,33	600	0,5
ČSR	40 000	15,49	40 000	33,33
Celkem	258 302	100	120 000	100

Pramen: AČNB, NBČ/198/1, Konečný výkaz o úpisu a přídělu akcií dle stavu ze dne 11. ledna 1926, Rozdělení dle upisoven, k. č. 198.

Pokud se zaměříme na národnostní rozložení úpisů, pak na 12.370 českých úpisů připadlo 159 616 kusů, zatímco na 1 557 německých jen 40 072. Nacionálně čeští upisovatelé tak subskribovali více než 73 % všech upisovaných akcií zatímco nacionálně němečtí subskribenti 18,38 %.(153) Příslušníci ze Slovenska, kterých bylo jen 479, pak upsali 6 577 kusů, což představovalo pouhá 3,02 %. Nepatrný byl naopak i úpis ciziny. Na 147 zahraničních subjektů připadalo jen 2,59 % úpisu (5 647 kusů).

Jak již bylo zmíněno, repartiční klíč v národnostní oblasti byl stanoven pro občany německé národnosti na 15 %. Při finalizaci úpisů se objevily i návrhy na zvýšení této kvoty až na 18 %,(154) ale nakonec se česká ekonomická reprezen-

(152) Počet akcií upsaných u upisoven se liší o 390 kusů. Šlo o úpisy, u nichž se ani o opakovaných urgencích ze strany Bankovního úřadu nepodařilo zjistit požadované údaje o občanství a příslušnosti k hospodářské skupině. Proto byly ze subskripce vyřazeny.

(153) Výpočet je založen na započítání i úpisu zlatého pokladu (6 000 ks) do celkové subskripční částky.

(154) Srv. AČNB, NBČ/103/6, Protokol o poradě Sboru, jenž byl ministrem financí pověřen přípravnými pracemi pro zřízení NBČ z 30. 11. 1925, s. 2, k. č. 103.

tace v Bankovním výboru rozhodla ponechat ve výši necelých 14%. Majoritní podíl národnostně českých akcionářů nakonec tvořil téměř 82 %. Právě české úpisy byly totiž při přidělování akcií podstatně zvýhodněny, když byl pro ně stanoven repartiční klíč 41 %. Naopak u německých subskribentů bylo uspokojeno jen 27 % objemu všech úpisů. Česká opatrnost při repartici se projevila i v tom, že z celkového počtu 1 557 německých úpisů jen na 41,7 % (650) připadlo oprávnění účastnit se valné hromady cedulového ústavu.(155)

Národnostní rozložení akciového kapitálu a subskribovaného kapitálu Národní banky Československé

Upisovatelé	Subskripce akcií			Příděl akcií		Kvóta přídělu (%)
	Počet úpisů	Upsáno (ks)	Upsáno (%)	Přiděleno (ks)	Přiděleno (%)	
Česká skupina	12 370	159 616	73,25	65 432	81,79	41
Německá skupina	1 557	40 072	18,39	10 812	13,52	27
Slovensko	479	6 577	3,02	2 360	2,95	35,9
Cizina	147	5 647	2,59	790	0,99	14
Celkem	14 553	21 1912	97,25	79 400	99,25	37,5
Zlatý poklad státní	1	6 000	2,75	600	0,75	10
Celkový úhrn	14 554	217 912	100	80 000	100	36,8

Pramen: AČNB, NBČ/198/1, Výkaz úpisu akcií a jejich přídělu podle skupin českých a německých, Slovensko, cizina, státní úpisy, Důvěrný výkaz úpisu a přídělu akcií Národní banky Československé podle skupin upisovatelů, k. č. 198.

V rámci národnostních skupin byly při repartici dále rozlišovány skupiny upisovatelů podle činnosti (profesní skupiny). Šlo o soukromníky (jednotlivce), kterými byli občané; průmyslové a živnostenské podniky; podniky dopravy a ob-

(155) AČNB, NBČ/198/1, Výkaz úpisu akcií a jejich přídělu podle skupin českých a německých, Slovensko, cizina, státní úpisy, Důvěrný výkaz úpisu a přídělu akcií Národní banky Československé podle skupin upisovatelů, k. č. 198.

chodu; soukromé bankovní a pojišťovací ústavy; spořitelny;(156) záložny (Schultze-Delitzschova typu); záložny vesnické (Raiffeisenova typu a okresní záložny hospodářské) a hospodářská družstva; zemědělské podniky; a konečně veřejné korporace (obce, okresy, fondy, nadace, spolky, nemocenské pokladny a pod.). Proti české skupině, kde majoritu subskribentů tvořili jednotlivci, kteří upsali 24,98 %, jednotlivci německé národnosti upsali jen 3,78 % a zůstali výrazně pozadu nejen za úpisy průmyslových a živnostenských podniků, ale i bank a pojišťoven. Je tedy zřejmé, že v německém prostředí se jednotlivci příliš ochotně nepouštěli do subskripce instituce, která byla vnímána jako národnostně česká popř. československá. Na druhou stranu však podnikatelské subjekty hledající si cestu k narovnání s československým státem a uvědomující si definitivnost současného stavu se naopak staly významnými subskribenty. Na subskripci je tedy patrně vidět vůle německých průmyslových a peněžních skupin podílet se na formulování hospodářské politiky již bez krátkozrakého uplatňování aktivní či pasivní rezistence.

Velmi pravděpodobně z nacionálních důvodů je patrný malý podíl německých spořitelen a záložen všech typů na subskripci. Oproti 1 577 úpisů ústavů lidového peněžnictví a družstevnictví, které se účastnily subskripce z české strany (a upsaly 36 031 akcií), německých úpisů tohoto typu subjektů bylo jen 155 (s úpisem pouhých 2 518 kusů). Proti podílu českých ústavů lidového peněžnictví na celkovém nacionálně českém úpisu ve výši 22,57 % jeho německý protějšek dosahoval jen úrovně 6,28 %.

Pozoruhodné je také srovnání úpisů jednotlivých složek ústavů lidového peněžnictví. Zatímco mezi nacionálně českými ústavy lidového peněžnictví dominovaly ve výši úpisu na jeden peněžní ústav spořitelny (60,79 akcie na jednu), tak naopak u německých ústavů to byly záložny Schultze-Delitzschova typu (21,24 ks na jednu). V obou nacionálních skupinách se výrazně lišily i počty na subskripci se podílejících ústavů lidového peněžnictví. V daleko nejsilnějším po-

---

(156) V případě spořitelen se počet úpisů nekryje s úzce definovaným počtem upisovatelů. Důvodem je, že tyto instituce provedly úpisy nejen za centrálu ale i za své vedlejší ústavy. Proto zatímco se ve skupině spořitelen uskutečnilo 400 úpisů, podle oficiální statistiky se v ČSR v téže době nacházelo jen 370 spořitelen (367 v českých zemích). Při nich se však nacházelo 35 odboček, 110 sběren a plateben, 3 ústavy emisní a hypoteční, 9 úvěrních spolků, 4 zastavárny a 35 záložen pro úvěr osobní. Z těchto připadalo 86 na české ústavy, 44 na ústavy německé a 3 na smíšené (náležející pod spořitelní regulativ). 63 z nich náleželo spořitelnám, které stály mimo rámec spořitelního regulativu. Do české skupiny byly zahrnuty i spořitelny smíšené, jichž bylo celkem 6 (s 3 vedlejšími ústavy) a zároveň i 2 spořitelny stojící mimo regulativ (s 63 vedlejšími ústavy). Potenciálních spořitelen subskribentů bylo tedy v české skupině 355 (287 uskutečnilo) a v německé skupině 210 (113 uskutečnilo). Srv. *Spořitelny roku 1925*. Zprávy státního úřadu statistického Republiky Československé, rok 1927, č. 6–7, řada C – č. 1–2, s. 35 a 43.

čtu se v české skupině zúčastnili vesnické záložny a družstva (898 úpisů), zatímco v německé skupině spořitelny (113 úpisů).(157) Je nepochybné, že německé spořitelny účastnící se subskripce byly Bankovním úřadem vnímány jako státotvorné, neboť jim byla při repartici stanovena vysoká přídělová kvóta 72,3 %.(158)

---

(157) Jak vyplývá z počtu subskribentů nalézajících se ve skupině jazykově českých spořitelen, byl mezi nimi úpis vnímán téměř jako národní povinnost, neboť upisovalo téměř 81 % všech spořitelních ústavů a jejich vedlejších ústavů (287 z 355). V případě jazykově německých spořitelen se úpisu zúčastnilo 113 jednotlivých subskribentů. Porovnáme-li toto číslo s celkovým počtem nacionálně německých spořitelen (s vedlejšími ústavy) v této době (210), pak se na úpisu podílelo více než 50 % německých spořitelních ústavů. Toto číslo je poměrně vysoké, ale pokud porovnáme výši úpisu českých a německých spořitelen podle výše svěřených prostředků na vkladních knížkách s velikostí upsaných prostředků (hodnoty úpisu), je zřejmé, že pro německé spořitelny úpis akcií cedulové banky nebyl prioritou. Vzájemný poměr obou položek pro české spořitelny byl totiž 118,18 zatímco pro německé spořitelny 779,77. Srv. *Spořitelny roku 1925*. Zprávy státního úřadu statistického Republiky Československé, rok 1927, č. 6–7, řada C – č. 1–2, s. 35. Pokud stejným způsobem porovnáme záložny Schulze-Delitzschova typu (občanské a živnostenské) české a německé národnosti, dospějeme k podobnému závěru. Z celkového počtu v roce 1925 existujících nacionálně českých 1 177 založen tohoto typu bylo 392 upisovatelů tzn. 33 %, zatímco 405 německých jen 41 tzn. 10 %. Na základě objemu svěřených prostředků vůči hodnotě úpisu u českých založen tento poměr činil 158,64, zatímco u německých 536,87. (*Občanské a živnostenské záložny v Československu v republice roku 1925*. Zprávy státního úřadu statistického Republiky Československé, rok 1927, č. 123, řada C – č. 13, s. 956–957.)

Jako problematické se pak jeví vzájemné srovnání venkovských ústavů lidového peněžnictví obou nacionálních skupin, neboť sem byla počítána nejen družstva úvěrní (a okresní hospodářské záložny), ale i jiná „hospodářská“ (tyto však bez jakékoliv přesnější definice). Pokud bychom však předpokládali, že se na subskripci zúčastnili jen venkovská úvěrní družstva a okresní hospodářské záložny, pak z celkového počtu 2 892 českých se zúčastnilo úpisu 31 %, zatímco z německých 1212 jen necelé 1 %. Pokud srovnáme kapitálovou sílu (vklady) obou těchto institucí s celkovým úpisem, tak české instituce opětně upisovaly podstatně více než německé. České okresní hospodářské záložny disponovaly 2 142 672 000 Kč vkladů (125 institucí) proti německým s pouhými 262 947 000 Kč (41 institucí). U kampeliček (raiffeisenek) pak 2 628 českých institucí disponovalo 2 447 289 000 Kč a 1 077 německých 1 064 777 000 Kč (data pocházejí jen od institucí, jež údaje o svém hospodaření zaslaly Státnímu úřadu statistickému). V případě venkovských ústavů lidového peněžnictví byl poměr úpisu vůči kapitálu proti ostatním typům lidového peněžnictví propastný, neboť zatímco v případě českých na každých 166,27 Kč vkladů připadala 1 Kč úpisu, tak v případě německých byla z vkladů na úpis užita až každá 35 605 Kč. (Srv. *Kampeličky [raiffeisenky] v Čechách na Moravě a ve Slezsku roku 1925*. Zprávy státního úřadu statistického Republiky Československé, rok 1927, č. 112, řada C – č. 12, s. 873–874 a *Okresní záložny hospodářské v Čechách r. 1925*. Zprávy státního úřadu statistického Republiky Československé, rok

Rozložení akciového kapitálu a subskribovaného kapitálu Národní banky Československé podle hospodářských (profesních) skupin (česká skupina)

Upisovatelé	Subskripce akcií			Příděl akcií		Kvóta přídělu (%)
	Počet úpisů	Upsáno (ks)	Upsáno (%)	Přiděleno (ks)	Přiděleno (%)	
Soukromníci	8 134	54 438	24,98	31 507	39,39	57,9
Průmysl a živnosti	977	20 924	9,6	6 537	8,17	31,2
Obchod a doprava	626	7 604	3,49	3 297	4,12	43,4
Banky a pojišťovny	111	13 740	6,31	3 193	3,99	23,2
Spořitelny	287	17 447	8	3 911	4,89	22,4
Záložny (SD typ)	392	10 441	4,79	3 789	4,73	36,4
Veřejné korporace	591	17 918	8,23	5 807	7,26	32,5
Vesnické záložny a družstva	898	8 143	3,74	5 086	6,36	62,4
Zemědělci	354	8 961	4,11	2 305	2,88	25,7
Celkem	12.370	159 616	73,25	64 532	81,79	41

Pramen: AČNB, NBČ/198/1, Výkaz úpisu akcií a jejich přídělu podle skupin českých a německých, Slovensko, cizina, státní úpisy, Výkaz úpisu a přídělu akcií Národní banky Československé podle skupin upisovatelů – česká skupina, k. č. 198.

1927, č. 30, řada C – č. 3, s. 221.) Je tedy zřejmé, že německé peněžní ústavy teoreticky mohly značně navýšit svou subskripci. Zůstává jen otázkou, zda to neučinily z nacionálních důvodů nebo z důvodu nedostatku volných prostředků. Lze předpokládat, že na německé lidové peněžní ústavy (zejména záložny všech typů) významně zapůsobil nacionalistický německý tisk, který varoval před subskripcí, jako prostředkem, kdy se pod český vliv dostane německý kapitál. (Srv. AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; *Die Vorsubskription auf die Zettelbankaktien*. Bohemia z 11. 9. 1925, s. 81–82.) Zároveň však značná část prostředků německých peněžních ústavů byla nadále vázána ve válečných půjčkách. Např. v roce 1925 byly válečné půjčky bilancovány u českých spořitelen částkou jen 965 tis. Kč, ale u německých spořitelen obno-

Rozložení akciového kapitálu a subskribovaného kapitálu Národní banky Československé podle hospodářských (profesních) skupin (německá skupina)

Upisovatelé	Subskripce akcií			Příděl akcií		Kvóta přídělu (%)
	Počet úpisů	Upsáno (ks)	Upsáno (%)	Přiděleno (ks)	Přiděleno (%)	
Soukromníci	711	8 253	3,78	2 995	3,74	36,3
Průmysl a živnosti	385	12 037	5,51	3 272	4,09	27,2
Obchod a doprava	147	2 364	1,2	848	1,06	35,9
Banky a pojišťovny	42	10 295	4,71	1 093	1,37	10,6
Spořitelny	113	1 526	0,68	1 103	1,38	72,3
Záložny (SD typ)	41	871	0,39	331	0,41	38
Veřejné korporace	73	2 763	1,24	719	0,9	26
Vesnické záložny a družstva	11	121	0,05	101	0,13	83,5
Zemědělci	34	1 842	0,83	356	0,44	19,3
Celkem	1 557	40 072	18,39	10 818	13,52	27

Pramen: AČNB, NBČ/198/1, Výkaz úpisu akcií a jejich přídělu podle skupin českých a německých, Slovensko, cizina, státní úpisy, Výkaz úpisu a přídělu akcií Národní banky Československé podle skupin upisovatelů – německá skupina, k. č. 198.

---

sem 46 603 milionu Kč. Kdyby tedy teoreticky německé spořitelny mohly využít těchto prostředků pro úpis, mohly upsat až o 13 462 akcií více. (*Spořitelny roku 1925*. Zprávy státního úřadu statistického Republiky Československé, rok 1927, č. 6–7, řada C – č. 1–2, s. 50.) Z celkového srovnání vyplývá, že ze všech typů lidových peněžních ústavů si při úpisu nejaktivněji počínaly národnostně české spořitelny, které nejenže upsaly největší množství akcií, ale zároveň jich upisovalo podle počtu procentuálně nejvíce a zároveň podle objemu svěřených prostředků věnovaly na úpis každou 118 Kč.

(158) AČNB, NBČ/198/1, Výkaz úpisu akcií a jejich přídělu podle skupin českých a německých, Slovensko, cizina, státní úpisy, Výkaz úpisu a přídělu akcií Národní banky Československé podle skupin upisovatelů – česká skupina, k. č. 198.

Konečné rozložení akciového kapitálu podle hospodářských (profesních) skupin se značně lišilo od původních předpokladů. Vzhledem k nejistotě, zda se podaří z české strany dostatečně upsat akciový kapitál se očekávalo, že z celkové částky 250 milionů Kč, jež byla předpokládána k soukromému úpisu, budou lidové peněžní ústavy schopny upsat sumu 115 milionů korun a průmyslové a obchodní společnosti cca 65 milionů korun. Z důvodu nedostatečných finančních prostředků na peněžním trhu se počítalo s poměrně nízkým obnosem 20 milionů Kč pro banky.(159) Zároveň byla snaha upřednostnit lidové peněžnictví při úpisu, aby byl šetřen kapitál průmyslových kruhů a stejně tak i kapitál určený pro jejich úvěrování. Původně se vůbec nepočítalo se subskripcí soukromých osob, o níž se předpokládalo, že bude mít jen doplňující charakter. Výsledek úpisu, v němž dominovaly soukromé osoby, tak více než překvapil.(160)

Na úpisu se nejaktivněji podílely soukromé osoby, které upsaly téměř 29 %. S velkou ztrátou za nimi se pak umístily původně preferované průmyslové a obchodní podniky (19,8 %) a ústavy lidového peněžnictví (17,65 %). Při volbě repartičního klíče podle hospodářských skupin byla zřejmá snaha maximálně dotovat úpisy soukromníků (55,04 %), neboť ty nepředstavovaly ohrožení pro plynulost peněžního trhu. Vzhledem k národní spolehlivosti byly také významně dotovány skupiny národnostně českých záložen Schulze-Delitzschova typu a ves-

---

(159) **Předpokládaný úpis jednotlivých hospodářských skupin na akciový kapitál Národní banky Československé z května 1925.**

Hospodářská skupina	Předpokládaný úpis (v milionech Kč)	Předpokládaný úpis (%)
Spořitelny	60	24
Záložny	30	12
Kampeličky	15	6
OHZ	10	4
Pojišťovny a všeobecný pensijní ústav	50	20
Banky	20	8
Průmysl	65	26
Celkem	250	100

Pramen: AČNB, NBČ/103/2, Protokol o poradě členů Bankovního výboru při ministerstvu financí z 11. 5. 1925, 18:30 hod, s. 2, k. č. 103.

(160) Srv. *Emise akcií Národní banky třikrát přepsána*. Národní listy z 8. 11. 1925, s.1.

Podle soudobých šetření hrály v uvažování soukromníků, zda upsat akcie Národní banky Československé roli dva faktory. Jednak šlo o úpis vedený snahou demonstrovat své vlastenecké cítění a jednak na základě názoru, že akcie budou znít na dolary, tedy stabilní zlatem krytou měnu, která skýtala ochranu před znehodnocením úspor. AČNB, NBČ/25/5, Protokol o schůzi Bankovního výboru při ministerstvu financí z 21. 12. 1925, s. 10, k. č. 25.

nických záložen a družstev. Vyšší repartiční klíč byl zvolen i u skupiny podniků obchodu a dopravy, aby byl více vyrovnán poměr se skupinou průmyslových a živnostenských podniků. Naopak nejnižší kvóta byla podle předpokladů přiřčena bankovním ústavům a pojišťovnám (17,83 %).(161) Ve výsledku tak největší podíl na akciovém kapitálu získaly soukromé osoby (43,3 %), ústavy lidového peněžnictví (17,9 %) a podniky průmyslu, obchodu a dopravy (17,44 %). Poměrně nízký podíl samostatných zemědělských závodů byl vykompenzován vysokou účastí vesnických záložen a družstev. S nimi zájemci z venkovských kruhů drželi v cedulové bance téměř 10% majetkový podíl.(162)

Pokud porovnáme počty subskribentů – soukromníků – s celkovým počtem obyvatel Československé republiky – 13 537 360, je možné stanovit, že upisující jednotlivci představovali cca. 0,6 ‰ všech občanů. Zároveň osob české národnosti, které upisovaly, bylo 1,1 ‰ z celkového počtu 7 142 889, oproti občanům německé národnosti, kterých se zúčastnilo na subskripci 0,2 ‰ (při počtu 3 272 020).(163) Je tedy patrné, že Češi vnímali ustavení Národní banky Československé jako svou národní povinnost a v podstatně větší míře se účastnili individuální subskripce. Na druhou strany však byly rozdílné objemy jednotlivých úpisů podle národnostních skupin. Zatímco na jeden český úpis připadalo 12,9 akcie tak na jeden německý 25,7 akcie. Je tedy zřejmé, že české subskripce se realizovaly nejčastěji v oblasti drobnějších úpisů.(164)

---

(161) Celkové naladění v Přípravném sboru bylo proti přidělování akcií bankovním ústavům (zejména obchodním akciovým bankám a bankovním společnostem s r.o.), jež se podle názoru jeho členů měly primárně věnovat úvěrování československého průmyslu a obchodu. Zástupce cukerního průmyslu Gustav Heidler dokonce doporučoval zamítnout veškeré úpisy na nostro bank. Srv. AČNB, NBČ/103/3, Protokol o poradě pražských členů Bankovního výboru pověřených funkcemi v zařizovacím komitétu pro NBČ z 13. 11. 1925, s. 5, k. č. 103.

(162) Snaha zemědělských kruhů o získání pozic v bankovní radě, a tak vlivu na určování cílů měnové politiky vyplývala z dosavadní praxe, kdy zemědělský úvěr byl cedulovým ústavem opomíjen. Ten ve své obchodní politice dosud přijímal k eskontu jen směnky splatné maximálně tři měsíce od vydání. Tím v podstatě znemožňoval poskytování úvěru zemědělství, který na rozdíl od průmyslové výroby měl výrobní období cca jeden rok. Srv. František Ladislav Dvořák, *Cedulová banka a zemědělství*. Zemědělské družstevní listy z 20. 3. 1925, roč. XXX, č. 12, s. 131. Požadavek zemědělských kruhů na zrovnoprávnění zemědělského a průmyslového úvěru se však podařilo uplatnit až v roce 1933. Tehdy se zákonem č. 107/1933 Sb. z.a n., o obilních zástavních listech a o veřejných obilních skladištích, obilní zástavní listy staly obchodním ceným papírem na úrovni směnek. Srv. Deset let, *c. d.*, s. 207.

(163) Údaje o počtu obyvatel vycházejí z roku 1925 (srv. Historická statistická ročenka ČSSR. Praha 1985, s. 830).

(164) AČNB, NBČ/198/1, Výkaz úpisu akcií a jejich přídělu podle skupin českých a německých, Slovensko, cizina, státní úpisy, k. č. 198

Rozložení akciového kapitálu a subskribovaného kapitálu Národní banky Československé podle hospodářských (profesních) skupin

Upisovatelé	Subskripce akcií			Příděl akcií		Kvóta přídělu (%)
	Počet úpisů	Upsáno (ks)	Upsáno (%)	Přiděleno (ks)	Přiděleno (%)	
Soukromníci	8 845	62 691	28,76	34 502	43,13	55,04
Průmysl a živnosti	1 362	32 961	15,11	9 809	12,26	29,76
Obchod a doprava	773 9	968	4,69	4 145	5,18	41,58
Banky a pojišťovny	153	24 035	11,02	4 286	5,36	17,83
Spořitelny	400	18 973	8,68	5 014	6,27	26,42
Záložny (SD typ)	433	11 312	5,18	4 660	5,14	41,2
Veřejné korporace	664	20 681	9,47	6 526	8,16	31,56
Vesnické záložny a družstva	909	8 264	3,79	5 187	6,49	60,15
Zemědělci	388	10 803	4,94	2 661	3,32	24,63
Celkem	13 927	199 688	91,64	76 790	95,31	38,45

Pramen: AČNB, NBČ/198/1, Výkaz úpisu akcií a jejich přídělu podle skupin českých a německých, Slovensko, cizina, státní úpisy, Výkaz úpisu a přídělu akcií Národní banky Československé podle skupin upisovatelů – německá skupina, k. č. 198.

V rámci repartice byly favorizovány některé specifické skupiny, které slibovaly v případě problémů cedulové bance poskytnout podporu, a to jednak finanční a jednak při hlasování na valné hromadě.(165) Proto když byla při úpisu vytvořena rezerva ve výši 2 700 kusů, byly jimi dotovány některé významné nacionálně české veřejné peněžní ústavy. Tak bylo dodatečně přiděleno 400 akcií Zemské bance, po 300 akcií Městské spořitelně Pražské a Jednotě záložen a po

(165) AČNB, NBČ/103/3, Protokol o poradě pražských členů Bankovního výboru pověřených funkcemi v zařizovacím komitétu pro NBČ z 13. 11. 1925, s. 6–7, k. č. 103.

200 akcií Hypoteční bance české a Hypoteční a zemědělské bance Moravské. Umístění akcií u veřejnoprávních ústavů bylo zároveň zaměřeno proti spekulantům s cennými papíry.(166) Zbylých 1 300 akcií bylo rozděleno mezi průmysl a zemědělství (po 400 kusů) a 500 si ponechala samotná Národní banka Československá na svém nostru. Z těchto akcií bylo 200 kusů určeno pro povinné skládání akcií členy bankovní rady a revidujícího výboru,(167) a 300 pro regulaci kursu a Pensijní fond budoucí cedulové banky.(168)

Příděl akcií a tím také stanovení podílu na rozhodování při jednání valné hromady a tedy i v bankovní radě vyvolalo i řadu negativních ohlasů. Z velkých subskribentů, dlouhodobě odmítal podobu repartice především Všeobecný pensijní ústav, jenž se netajil tím, že jeho cílem je získat i vlastní místo v bankovní radě. Aby dosáhl tohoto svého cíle, pokusil se Všeobecný pensijní ústav obejít možný repartiční klíč tím, že provedl svůj úpis nezávisle na sobě prostřednictvím několika svých úřadoven. Tím předpokládal získat pro sebe 9 jednotlivých hlasů na valné hromadě. Při rozdělování akcií mu však nakonec bylo přiřčeno pouze 520 ks, tedy o něco více než jedna desetina jeho původního úpisu (4 900 ks). Opakovaný požadavek se nakonec podařilo Bankovnímu úřadu smést ze stolu jen odůvodněním, že přece penzijní ústav nemůže mít více než samotný zlatý poklad republiky.(169) Nepochybně z jeho podnětu se ještě v únoru Ministerstvo sociální péče dotčeně dotazovalo, proč sociálním pojišťovacím ústavům bylo přiděleno malé množství akcií.(170)

Mimo neuspokojených žadatelů odmítání podoby repartice akcií cedulové banky zaznělo zejména z levicové části politického spektra. Tyto hlasy tvrdily, že repartice vychází vstříc některým zájmovým skupinám napojeným na současné vedení Bankovního úřadu ministerstva financí. Stejným způsobem kritizovaly příděl akcií i Lidové noviny oponující Československé národní demokracii a naopak favorizující odštěpeneckou Národní stranu práce. Ty také nepřímo poukazovaly na hrozbu koncentrace akcií u skupiny kolem Živnostenské banky.(171)

---

(166) Tamtéž, s. 6, k. č. 103.

(167) Podle § 80 zákona č. 347/1920 Sb. z. a n. byli guvernér a členové bankovní rady povinni složit u banky dvacet, zatímco členové revidujícího výboru deset kusů akcií.

(168) AČNB, NBČ/103/5, Protokol o poradě Sboru, jenž byl ministrem financí pověřen přípravnými pracemi pro zřízení NBČ z 26. 11. 1925, s. 2–3, k. č. 103.

(169) AČNB, NBČ/103/4, Protokol o poradě Sboru, jenž byl ministrem financí pověřen přípravnými pracemi pro zřízení NBČ z 21. 11. 1925, s. 5 a 13, k. č. 103.

(170) AČNB, NBČ/198/1, Záležitosti týkající se úpisu a přídělu akcií, Korespondence o úpisu a přídělu akcií – korespondence s Ministerstvem financí a Ministerstvem sociální péče, Dopis Ministerstva sociální péče na Ministerstvo financí z 22. 2. 1926, k. č. 198 a srv. AČNB, NBČ/159/1, Index akcionářů, k. č. 159.

(171) *„Klika, která podle všech známek již jen po krátkou dobu bude ještě ovládati kormidlo naší*

Kromě opozice však nebyly spokojeny s budoucí podobou bankovní rady ani některé vládní politické strany. Odtud také vyšel nejvýznamnější pokus o okleštění autonomie cedulové banky před jejím zřízením. K události došlo ve dnech mezi 26. a 30. listopadem 1925, když si ministerský předseda Antonín Švehla zavolal na úřad vlády vrchního ředitele Bankovního úřadu Augustina Nováka a ministra financí Bohdana Bečku. Zde si společně s přítomným ministrem vnitra Janem Malypetrem stěžoval na malý vliv státu v proponované cedulové bance a informoval oba představitele, že si přeje, aby stát získal na své akcie „přiměřené hlasovací právo, jež by zabezpečovalo vliv". Zároveň nastínil svou představu, že by měl být případně novelizován zákon o cedulové bance. Proti představě ministerského předsedy se nejprve na jednání postavil Augustin Novák s odkazem, na to, že do 30. listopadu musí být provedena nejen repartice, ale i oznámení budoucím akcionářům o přidělených podílech. Jakoukoliv další novelizací by se zpozdilo uspořádání valné hromady. Proti jakémukoliv zvýšení státního vlivu se následně na jednání Přípravného sboru vyslovil i Vilém Pospíšil. Odmítl názor předsedy vlády, když vysvětlil, že státní vliv v bankovní radě je podstatně vyšší, než mu podle akciového kapitálu přísluší, neboť má kromě tří členů bankovní ra-

---

finanční správy, snaží se tedy v hodině dvanácté zabezpečiti si rozhodující vliv na vedení a politiku naší cedulové banky tím, že přidělí akcie finančním skupinám jí blízkým a věrně oddaným. Ježto pak převod akcií bude značně ztížen a závislý na rozhodnutí bankovní rady, nebylo by dohlednou dobu naděje, že by správa banky se dostala do jiných rukou." AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; rj, *Podezřelý spěch s přídělem akcií Národní banky*. Lidové noviny z 1. 11. 1925, s. 86. Výtky činěné vůči vlivu Živnostenské banky na repartici akcií cedulového bankovního ústavu však v žádném případě nebyly irelevantní. Přestože jí byl úpis na nostro ve výši 3 100 kusů zredukován na pouhých 200 kusů, podařilo se jí řadou intervencí zmenšit cizí úpisy a naopak ve svůj prospěch zvýšit svůj podíl o dalších 195 kusů tzn. na konečných 395 kusů. Kromě toho prostřednictvím úpisů koncernových společností a úvěrních spolků nakoupila dalších 210 kusů, které pak částečně distribuovala mezi své dobré klienty. Jiné její koncernové firmy (např. Severní dráha Ferdinandova, Cukrovary Schoeller, Českomoravská-Kolben-Daněk, Báňská a hutní společnost v Třinci, Akciová společnost dříve Škodovy závody v Praze) pak vlastnily 975 kusů (srv. AČNB, ŽB/775/6, Národní banka Československá, Zpráva pro ředitelství z 30. 11. 1925, k. č. 775). Živnostenská banka tak přímo nebo prostřednictvím svých koncernových společností ovládala cca 1 600 kusů akcií Národní banky Československé. S úspěchem se setkaly také intervence jejích vedoucích představitelů za příděl akcií i jejím zahraničním obchodním partnerům, jako byly Creditanstalt für Handel und Gewerbe, Vídeň; Niederösterreichische Escompte Gesellschaft, Vídeň; Banque de Bruxelles, Brusel; Bankhaus Mendelsson & Co., Berlín nebo Kleinworth Sons & Co., Vídeň, i když byly uspokojeny jen malým množstvím kusů. (Srv. AČNB, NBČ/198/1, Záležitosti týkající se úpisu a přídělu akcií, Směrnice a poznámky, Dopis Jaroslava Preisse na Augustina Nováka z 21. 10. 1925, k. č. 198 a AČNB, NBČ/159/1, Index akcionářů, k. č. 159).

dy ještě právo jmenovat osobu guvernéra. Iniciativa ministerského předsedy nakonec především s ohledem na možný odklad vzniku banky a díky pevnému postoji zástupců Přípravného sboru nedošla naplnění.(172)

Na základě repartice se následně provedlo i číselné rozložení akcií, když pod čísly 1 až 48 260 se nalézaly akcie jednotlivé po 1 ks, pod čísly 48 261–79 400 kumulativní akcie po 10 kusech, a pod čísly 79 401–80 000 jedna akcie pro zlatý poklad republiky. Závěrečná číselná řada 81 000–120 000 byla pak rezervována pro jeden kus třetinového podílu státní správy.(173) Symbolický charakter mělo pak přidělení akcií čísel 1–15, které byly určeny prezidentu republiky T. G. Masarykovi.(174)

S akciemi Národní banky Československé se na Pražské burze pro zboží a cenné papíry začalo obchodovat již na počátku prosince 1925. Tehdy však ještě mezi tzv. exoty. Jak se očekávalo, velmi rychle se tento titul stal vyhledávaným předmětem obchodu.(175) I když byl přepočítací poměr 3 390 Kč za jednu akcii, jejich kurs již 7. prosince 1925 vystoupil na 3 425 Kč.(176) V březnu následujícího roku pak dokonce dosahoval kurzu mezi 3 800 a 3 850 Kč.(177)

IX. Ustavení Národní banky Československé

Podle původních představ z doby kolem vydání novely cedulového zákona 1925 panoval názor, že v druhé polovině roku bude možno svolat ustavující val-

---

(172) AČNB, NBČ/103/6, Protokol o poradě Sboru, jenž byl ministrem financí pověřen přípravnými pracemi pro zřízení NBČ z 30. 11. 1925, s. 2–3, k. č. 103.

(173) AČNB, NBČ/185/1, Výměna akcií, Dopis Hlavního ústavu NBČ na Tiskárnu bankovek z 10. 2. 1941, k. č. 185. Jednotlivé pláště akcií byly rozděleny do 3 sérií. Série A pro jednotlivé kusy (celkem 48 260 ks), série B pro kumulativní akcie po 10 kusech (celkem 3 114 ks) a série C pro státní úpisy ve formě vlastní a zlatého pokladu (2 kusy). Původně uvažované rozložení, podle něhož měla být čísla 1–50 000 vyhrazena pro kumulativní akcie a 50 001–79 400 pro jednotlivé kusy, bylo opuštěno vzhledem k nutnosti uspokojení nároku prezidenta Masaryka a symbolickému charakteru jeho úpisu. AČNB, NBČ/198/1, Záležitosti týkající se úpisu a přídělu akcií, Směrnice a poznámky, Poznámky Augustina Nováka z 15. 12. 1925 ohledně knihy akcionářů, k. č. 198.

(174) AČNB, NBČ/202/1, Upisování akcií – rozvrhy, složka Živnostenská banka, č. 165, k. č. 202.

(175) Tento předpoklad vycházel ze zkušenosti s akciemi německé Deutsche Reichsbank, které byly v této době nejpevnějším titulem na německém burzovním trhu. Srv. AČNB, NBČ/103/3, Protokol o poradě pražských členů Bankovního výboru pověřených funkcemi v zařizovacím komitétu pro NBČ z 13. 11. 1925, s. 8, k. č. 103.

(176) AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; *Akcie československé cedulové banky na Pražské peněžní burse mezi exoty*, s. 92.

(177) Tamtéž; *O zavedení akcií*. Národní listy z 26. 3. 1926, s. 114–115.

nou hromadu. Tento termín se však postupně posouval. Zatímco na konci října se stále ještě uvažovalo o konání na konci prosince,(178) tak na konci listopadu již bylo jasné, že termín bude odsunut až na konec ledna následujícího roku. Hlavním důvodem odkladu byla nutnost vyřídit pohledávky Bankovního úřadu za sanovanými bankami, aby tak jejich saldo nezatěžovalo bilanci budoucí Národní banky.(179) Impulsem pro stanovení konečného data zřízení cedulové banky mělo být podle § 46 zákona č. 347/1920 Sb. z. a n. jmenování funkcionářů, konkrétně guvernéra. K tomu však došlo až 16. ledna 1926. Z dlouho diskutovaných jmen, jako byl Karel Engliš, Emil Roos nebo Vilém Pospíšil, byl nakonec vládou zvolen posledně jmenovaný.(180) Ten pak 27. ledna 1926 složil přísahu do rukou prezidenta.(181) Proto bylo konání ustavující valné hromady opětně posunuto, a to nejprve na 14. března a posléze na již konečný termín 21. března.

V průběhu února Přípravný sbor zaslal všem 3.389 oprávněným akcionářům legitimace k valné hromadě a dále definoval program a rozsah pořadatelských prací pro valnou hromadu.(182) Jako místo jednání ustavující valné hromady byla zvolena Smetanova síň Obecního domu v Praze, pravděpodobně i s ohledem na skutečnost, že Obecní dům byl neodmyslitelně spojen s počátky československého státu. V neděli 21. března 1926 již po ránu začaly na zasedání proudit davy oprávněných účastníků. Hned u vchodu byli povinni ukázat svou legitimaci úředníkům Bankovního úřadu. Od té byl oddělen kupon, za nějž pak účastníci obdrželi hlasovací lístek a dvě průsvitné obálky, jednu pro volbu do bankovní rady a revidujícího výboru a druhou pro případné další hlasování. Průsvitné obálky byly zvoleny proto, aby bylo možno rychle posoudit, zda obsahuje hlasovací lístek.(183)

---

(178) AČNB, NBČ/25/3, Protokol o schůzi Bankovního výboru z 24. 10. 1925, s. 15 a srv. *Zřizujeme svoji Národní banku československou*. NL 28. 10. 1925, č. 295, s. 1.

(179) AČNB, NBČ/103/6, Protokol o poradě Sboru, jenž byl ministrem financí pověřen přípravnými pracemi pro zřízení NBČ z 30. 11. 1925, s. 3, k. č. 103 a NBČ/25/5, Protokol o schůzi Bankovního výboru při ministerstvu financí z 21. 12. 1925, s. 17, k. č. 25.

(180) Srv. AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; *Cedulová banka ještě letos*. Tribuna z 8. 1. 1925, s. 36. Podle Jaroslava Kolářika, jednoho z prvních životopisců Karla Engliše, se ten jako ministr financí, který byl zodpovědný za nominaci guvernéra, přikláněl na stranu osoby generálního ředitele Zemské banky Dr. Emila Roose. Při jednání však byl informován, že na tuto funkci byl „předurčen" již na jednáních tzv. hospodářské maffie JUDr. Vilém Pospíšil. *„Proti Pospíšilově kvalifikaci na tento úřad nebylo arci námitek, a tak Engliš se přizpůsobil ... a jmenování bylo provedeno."* J. Kolářík, *c.d.*, s. 395.

(181) Tamtéž; *Guvernér*. Národní Listy z 28. 1. 1926, s. 103.

(182) AČNB, NBČ/103/8, Protokol o poradě Sboru, jenž byl ministrem financí pověřen přípravnými pracemi pro zřízení NBČ z 25. 2. 1926, s. 1, k. č. 103.

Schůze byla zahájena v 10:15 za účasti 2.498 akcionářů (tedy 73,7 % všech oprávněných akcionářů) a nejvýznamnějších osobností československého politického života.(184) S úvodním projevem vystoupil Karel Engliš. Ten jednak konstatoval, že byly splněny všechny zákonné podmínky pro vznik cedulové banky, a jednak vyzdvihl podle jeho názoru tři nejdůležitější aspekty pro udržení zdravé a silné měny – její dobrou administraci (péče o oběživo, odčerpávání aktiva a doplňování pasiva platební bilance), hospodářskou rovnováhu mezi prací a odměnou a mezi výrobou a spotřebou (udržení konkurenceschopnosti a poptávky) a konečně finanční rovnováhu (zejména udržitelnost státních financí). V závěru symbolicky odevzdal korunu československou do správy Národní bance Československé.(185) Na něho pak navázal guvernér Vilém Pospíšil zdůrazňujíce zásluhy Bankovního úřadu a Ministerstva financí o stabilitu měny a ohlásil, že vznikem cedulové banky a přijetím pevného poměru k americkému dolaru „*vstoupíme mezi země základu zlaté měny*“.(186)

Poté následovalo přečtení dvou projevů. Zatímco první z pera Ústředny odborových svazů „Odborového sdružení československého“ jen vyjadřoval solidaritu zaměstnaneckých organizací se zřízením, tak druhý byl společným projevem Ústřední jednoty hospodářských družstev, Spolku československých spořitelen,

---

(183) AČNB, NBČ/103/9, Protokol o poradě Sboru, jenž byl ministrem financí pověřen přípravnými pracemi pro zřízení NBČ z 13. 3. 1926, s. 1–3, k. č. 103.

(184) Zatímco akcionáři zaplnili hlediště sálu, tak na místě scény byl umístěn předsednický stůl, za nějž zasedl ministr financí Karel Engliš, guvernér Vilém Pospíšil a vládní komisař u Národní banky Československé Bohumil Vlasák. Za nimi pak pod varhanami byla situována předsednická estráda. Zde byli zástupci cizích vyslanectví (v čele s francouzským vyslancem Fernandem Cougetem), předseda sněmovny Jan Malypetr, předseda úřednické vlády Jan Černý a všichni členové jeho kabinetu, bývalí předsedové Bankovního úřadu a ministři financí Kuneš Sonntág, Vladimír Hanačík a Bohdan Bečka, současní členové bankovního výboru, předseda Nejvyššího soudu August Popelka, předseda Nejvyššího správního soudu Emil Hácha a bývalí ministři Jan Šrámek, Josef Dolanský a František Kovařík. V prezidentské lóži pak jednání přihlíželi kancléř prezidenta republiky Přemysl Šámal a vdova po Aloisi Rašínovi Karla Rašínová, v primátorské lóži Karel Baxa a další zástupci hlavního města. AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé; *Máme svoji cedulovou banku*. Ráno z 22. 3. 1926, s. 108, a *Národní banka československá ustavena*. Národní Listy z 23. 3. 1926, s. 109–114.

(185) *„Pane guvernére, odevzdávám do rukou Národní banky Československé nejvzácnější náš klenot, korunu československou, která je atributem naší svobody a samostatnosti. … Odevzdávám ji do správy autonomní cedulové banky s vroucím přáním, aby ji spravovala jako svěřené děcko, s péčí a láskou tak, aby každý bezpečně věděl, kdo korunu naši přijímá, že hodnotu, kterou má, bude míti dnes, zítra a za desítiletí“*. AČNB, NBČ/151/1, Zpráva o ustavující valné hromadě Národní banky Československé z 21. 3. 1926, s. 11, k. č. 151.

(186) Tamtéž, s. 17, k. č. 151.

Jednoty založen a Ústředního svazu československých průmyslníků. Jednalo se tak o prohlášení čtyř skupin největších akcionářů (zároveň oprávněných akcionářů k volbě na valné hromadě). Jejich zástupci se sešli již o den dříve, aby předjednali společnou kandidátní listinu pro volby do statutárních orgánů banky. Na jejím základě měly být zvoleni do bankovní rady tři zástupci za průmysl (jeden za německé akcionáře), dva za zemědělství a jeden za záloženství a do revidujícího výboru dva zástupci ústavů lidového peněžnictví a po jednom představitelé živnostnictva, průmyslu a zemědělství.(187) Zároveň se tyto skupiny za své kandidáty zavázaly hlasovat na jednání bankovní rady pro kooptování zástupce slovenského hospodářského života podle čl. XXI. zákona č. 102/1925 Sb. z. a n.

Po projevech bylo osloveno dvacetšest předem vybraných skrutátorů zastupujících skupiny průmyslníků, zemědělců, spořitelen, záložen, bank, Slováků, Němců a soukromých bankéřů pod vedením notáře Jaroslava Čulíka, (188) aby zaujali svá místa u uren a začali obcházet přítomné. Již v průběhu hlasování bylo zároveň prováděno sčítání odevzdaných hlasovacích lístků. Ve chvíli, kdy se ukázalo, že společná kandidátní listina získala dostatečný počet hlasů (1 400) bylo ohlášeno zvolení kandidátů a schůze dále pokračovala. Při tom bylo dokončeno sečtení hlasů.(189) Na samotný závěr ještě akcionáři schválili paušální roční od-

---

(187) Aby si Ústřední jednota hospodářských družstev zajistila plnou podporu pro své kandidáty, uspořádala ještě téhož dne před konáním ustavující valné hromady centrální banky od 8:30 hodin předporadu zemědělské skupiny akcionářů v Plodinové burze. Srv. *Předporada zemědělské skupiny k ustavující valné hromadě Nár. banky Československé*. Zemědělské družstevní listy z 26. 3. 1926, roč. XXXI, č. 13, s. 152.

(188) AČNB, NBČ/103/9, Protokol o poradě Sboru, jenž byl ministrem financí pověřen přípravnými pracemi pro zřízení NBČ z 13. 3. 1926, s. 2, k. č. 103.

(189) Při volbách bylo odevzdáno 2 215 platných hlasů. Z členů bankovní rady jich obdrželi nejvíce zástupci zemědělství František L. Dvořák (2 205) a Vladislav Brdlík (2 203). Naopak z reprezentantů průmyslových zájemců získal nejméně hlasů Hanuš Ringhoffer (2 184), před kterým se umístili František X. Hodáč (2 193) a Robert Mandelík (2 194). Stejné množství hlasů jako Hanuš Ringhoffer pak obdržel i Alois Vlk (2 184) nominovaný Jednotou záložen. Zatímco u Ringhoffera nepochybně na řadu akcionářů negativně působil fakt, že zastupoval německé zájemce, pak u Aloise Vlka to byla jeho klerikální příslušnost. Při volbě revidujícího výboru se jako nejméně sporné osoby ukázali představitelé lidového peněžnictví, z nichž Jan Kvapil získal 2 213 a Antonín Marek 2 212 hlasů. Za nimi pak skončili Rudolf Steinsky-Sehnoutka (2 209), František Wenzl (2 192) a Bohuš Rodovský (2 182). U Rodovského byl nepochybně hlavním diskvalifikujícím faktem vzájemně negativní postoj mezi podnikateli sdruženými v obchodních živnostenských komorách a svazech průmyslníků. Dalších 27 kandidátů do bankovní rady pak obdrželo od 1 do 8 hlasů a 10 kandidátů do revidujícího výboru pak mezi 1–20 hlasy. AČNB, ŽB/449, Kniha výstřižků k otázce Národní banky Československé, s. 109–114; *Národní banka československá ustavena*. Národní Listy z 23. 3. 1926.

měnu pro členy bankovní rady ve výši 6 000 Kč a 5 minut před 12:00 byla valná hromada ukončena.(190)

Přestože byla kandidátní listina sestavena na základě shody všech čtyř hlavních skupin akcionářů, neodpovídalo její složení původní představě z května roku 1925, neboť namísto dvou zástupců peněžnictví a jednoho představitele zemědělství byl zvolen opačný poměr. Vzhledem k tomu, že při volbě společné zájmy hájily banky a průmysl na jedné straně a zemědělství a vesnické záložny na straně druhé a zároveň byl podstatně vyšší počet záložen Schulze-Delitzschova typu nad spořitelnami, ukázala se pozice spořitelen ze všech čtyř skupin jako nejslabší. Proto se také na ustavující valné hromadě při volbách do statutárních orgánů musely spokojit jen s jedním místem v revizním výboru (Jan Kvapil).(191) Je jen přirozené, že instituce československého spořitelnictví zastoupené zejména Spolkem spořitelen československých napnuly všechny síly k tomu, aby získaly pozice mezi členy jmenovanými prezidentem republiky. To se jim také nakonec „přes značné potíže" podařilo (Ladislav Smělý).(192) Oproti původnímu předpokladu získali mezi jmenovanými členy jednoho zástupce i představitelé dělnických hospodářských organizací napojených zejména na Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou a jejich družstevní centrály Velkonákupní společnost konsumních družstev a Svazu československých družstev (Emil Lustig).(193) Posledním z trojice jmenovaných pak byl představitel veřejného peněžnictví, kterým byl Emil Roos.(194)

Ke svému prvnímu jednání se sešla bankovní rada dne 1. dubna 1926. Zatímco ustavující valná hromada rozhodla svým konáním o zřízení Národní banky, tak bankovní rada měla určit, zda je možné provést likvidaci Bankovního úřadu a na-

---

(190) AČNB, NBČ/151/1, Zpráva o ustavující valné hromadě Národní banky Československé z 21. 3. 1926, s. 24, k. č. 151.

(191) *Valná hromada Národní banky československé*. Spořitelní obzor z 15. 3. 1926, roč. XXV, č. 3, s. 32.

(192) *Valná hromada Spolku spořitelen československých*. Spořitelní obzor z 15. 7 1926, roč. XXV, č. 7, s. 86.

(193) Při jmenování členů bankovní rady tak byl vzat v potaz požadavek zástupců odborových organizací dělnických, kteří jej směřovali při ustavující valné hromadě na guvernéra Viléma Pospíšila. Srv. AČNB, NBČ/151/1, Zpráva o ustavující valné hromadě Národní banky Československé z 21. 3. 1926, s. 21, k. č. 151.

(194) Srv. Tamtéž, s. 3. Místo v bankovní radě obsazené Zemskou bankou bylo nejen vyjádřením jejího významu v organizaci peněžnictví, ale zároveň byl její zástupce chápán i jako „jediný zástupce bank vůbec". Toto místo vždy zastával generální ředitel Zemské banky a to až do roku 1940, kdy bylo vedení Hypoteční banky české pověřeno řízením této instituce. Srv. AČNB, Osobní spisy, František Ladislav Dvořák, Dopis F. L. Dvořáka na ministra financí Josefa Kalfuse z 1. 6. 1940.

opak může zahájit svou činnost Národní banka Československá. K tomu také na tomto jednání došlo, čímž byly završeny zřizovací práce na jejím vzniku.(195)

Skutečnou tečku za zřízením Národní banky Československé však učinila až úmluva uzavřená mezi ní a vládou ze dne 2. února 1927. Jejím obsahem bylo vyúčtování a z něho plynoucí úprava práv a závazků, která vznikla oběma stranám zřízením Národní banky Československé. Na jejím základě převzala cedulová banka od státní správy veškerý majetek Bankovního úřadu, tak jak byl vyjádřen v jeho účetní uzávěrce za rok 1925 (budovy a pozemky s celým inventářem a zároveň i právní poměry).(196)

Aktiva převzatá Národní bankou Československou od Bankovního úřadu ministerstva financí k 31. 12. 1925

Aktiva	Kč
Nemovitosti	68 000 000
Drahé kovy	1 073 050 788,34
Cizozemské devizy a valuty	1 207 537 386,76
Směnečné a lombardní úvěry	845 636 396,73
Celkem	3 194 224 571,83

Pramen: AČNB, NBČ/235/1, Dohody a smlouvy, Úmluva mezi vládou Československé republiky a Národní bankou československou o vyúčtování a z něho plynoucí úpravě práv a závazků, s. 1–6, k. č. 235 a Výroční zpráva Národní banky Československé za rok 1926, Praha 1927, s. 5–7.

Proti celkové sumě převzatých aktiv ve výši téměř 3,2 miliard Kč převzala Národní banka od státu pasiva ve výši 5 085 269 545,83 Kč, jakožto tzv. státovkový dluh. Na ten získala banka od státu dlužní úpis. Stejně tak obdržela banka

---

(195) AČNB, NBČ/16/1, Protokol o ustavující schůzi bankovní rady z 1. 9. 1926, s. 7, k. č. 16. Ještě v průběhu posledního březnového týdne roku 1926 se v tisku vážně spekulovalo o tom, že cedulová banka zahájí svou činnost až za několik měsíců. Srv. např. *Národní banka*. Československý Legionář z 26. 3. 1926, roč. VIII, č. 12, s. 4.

(196) Za období 1. 1. 1926 až 31. 3. 1926 nebyla vyhotovována zvláštní účetní uzávěrka a zisk za toto období byl vzájemnou dohodou stanoven na 5 milionů Kč. Tato částka byla připsána na zvláštní státní účet, který sloužil jako rezerva na pohledávky z obchodů Bankovního úřadu, které měla banka nadále jen spravovat. AČNB, NBČ/235/1, Dohody a smlouvy, Úmluva mezi vládou Československé republiky a Národní bankou československou o vyúčtování a z něho plynoucí úpravě práv a závazků, s. 2 a 4, k. č. 235.

od státu dlužní úpis ještě na částku 752 603 295,68 Kč. (197) Částka vznikla na základě nepřevzatých pohledávek Bankovního úřadu za peněžními ústavy. Tento „balast“, jak jej nazývali i členové Bankovního výboru, byl důsledkem sanační politiky Bankovního úřadu z doby deflační krize z počátku 20. let. (198) Oba dluhy byly až do druhé poloviny 30. let významnou připomínkou počátků československé měnové politiky.

X. Závěr

Vznik Národní banky Československé v dubnu roku 1926 byl výsledkem dlouhodobého téměř dvouletého procesu. Impulsem ke zřízení však nebyl, jak by se dalo předpokládat, soudobý stav domácí ekonomiky. Po překonání deflační krize se začalo v roce 1924 dostavovat oživení průmyslové produkce a exportu, ale zároveň se stát musel vypořádat s následky krize v bankovnictví. Proto, i když byla ekonomy pociťována potřeba stabilizace směnného kurzu československé měny, její ukotvení nebylo chápáno jako podmínka vzniku cedulové banky. Podle tehdejších představ, který byl vtělen do zákona o cedulové bance, měla být zřízena teprve až ve chvíli, kdy bude možné stanovit reálné zlaté krytí československé měny. Nebýt externího impulsu, je velmi pravděpodobné, že ke vzniku Národní banky Československé by došlo až v době ustavení měny zlaté devizy 7. listopadu 1929.

Tento podnět přišel od mezinárodních finančních kruhů, u kterých se Československo opakovaně domáhalo povolení mezinárodních úvěrů. Československá reprezentace však narazila na nedůvěru vůči státnímu hospodaření a s ním spojené správě měny. Podle představ anglosaského světa byla jedinou garancí návratnosti investic do téměř neznámých a potenciálně nestabilních států nalézajících se ve střední a východní Evropě jen cedulová banka, která je postavena na soukromoprávním základě. Ta, protože měla soukromé akcionáře, kteří mají zájem na zisku ze své investice, měla zaručit, že nebude vydáváno nadměrné množ-

---

(197) Tamtéž, s. 7, k. č. 235. Celá částka byla již k 31. dubnu 1926 redukována na obnos 703 714 tis. Kč tím, že od původní částky byly odpočítány pohledávky ve výši 48 889 tis. Kč, které byly dodatečně převzaty od Rakousko-uherské banky. Deset let Národní banky Československé, *c. d.*, s. 251.

(198) Původně uvažoval Bankovní výbor o tom, že by tyto sanační účty byly vedeny jako zvláštní aktivní položka v účetnictví banky. Kvůli možnému negativnímu ohlasu a zároveň nejistotě, že by z těchto účtů mohla vzniknout ztráta zmenšující krytí oběživa, bylo následně rozhodnuto vytvořit z nich zvláštní likvidační blok nepřevzatých aktiv. Vedle státovkového dluhu tak byl veden ještě dluh likvidační. AČNB, NBČ/99/59, Protokol o schůzi komitétu Bankovního výboru z 9. 1. 1926, k. č. 4.

ství oběživa bez náležitého krytí. V Československu Bankovní úřad ministerstva financí, který byl součástí státu, jim mohl jen stěží nahradit požadovaný nezávislý cedulový ústav. Pozice Bankovního úřadu jako nezávislého a autonomního orgánu, tak jak ji jeho představitelé prezentovali na mezinárodním poli, však ve skutečnosti nebyla zdaleka tak jednoznačná a nezřídka musely být tyto dva její atributy vybojovávány proti názoru některých státních orgánů.

Klíčové rozhodnutí pro vznik banky bylo odpoutání se od ideje, že Národní banka a zlatá měna jsou spolu neodmyslitelně provázány a jedna druhé jsou podmínkou. Na misku vah pro oddělené provedení obou požadavků padly tehdy hlavně zahraničněpolitické ohledy, ale i inspirace u některých jiných cedulových bank např. Finska.(199) I když však nakonec převážil názor na ustavení cedulové banky bez zavedení zlaté měny, přesto povinnost udržovat její kurz na formální úrovni z posledních dvou let vůči americkému dolaru, i když bez náležitého zlatého krytí, ji již vlastně posunulo na cestu zlatého standardu.

Následující dva roky zřizování Národní banky byly prosyceny řadou jednání, kdy národohospodářské aspekty si musely tvrdě vybojovávat svou pozici vůči hlediskům politickým. I když nakonec politická reprezentace přijala za svou argumentaci o nezávislosti cedulové banky a omezení vlivu státu v ní, přesto se později ukázalo, že v případě nutnosti je ochotna provést státní zásahy do centrálního bankovnictví. Základní premisa zahraničních finančních kruhů o tom, že cedulová soukromá banka vždy bude bojovat o svou nezávislost, tak sice měla reálný základ, ale musela selhat v konfrontaci s „vyšší“ politickou mocí.

Do vzniku Národní banky Československé se významným způsobem promítla i změna vzájemného vztahu mezi českou (československou) a německou politickou reprezentací. Zatímco již od roku 1920 se německé banky podílely na chodu Svazu československých bank, v roce následujícím pak participovali na činnosti Centrokooperativu zástupci německého zemědělského družstevnictví a od roku 1922 se němečtí průmyslníci scházeli s českými na jednáních Ústředního výboru československých průmyslníků, tak na své politické zastoupení ve vrcholných státních institucích německá reprezentace teprve čekala. Logicky první institucí, kde jim mohlo být umožněno ovlivňovat hospodářskou politiku na nejvyšší úrovni, byla Národní banka Československá, jejíž charakter v sobě slučoval státní a soukromý vliv. Dalším krokem pak byl vstup německých politických stran do vlády 12. října 1926.

Změna ve formě instituce, která spravovala československou měnu, nebyla v žádném případě zásadní. Pokud sledujeme jednotlivé aspekty celé transformace, pak v měnové politice cedulového ústavu se nic nezměnilo, což bylo dáno jednak zákonem, který stanovil povinnost udržovat hodnotu koruny na úrovni

---

(199) Srv. AČNB, NBČ/25/5, Protokol o schůzi Bankovního výboru z 21. 12. 1925, s. 12, k. č. 25.

posledních dvou let a jednak tím, že zůstala celá původní obchodní správa a tři členové Bankovního výboru přešli do bankovní rady. Na druhou stranu však bankovní rada přestala být oním „konkláve doživotních kardinálů“, jejíž složení mohl určovat pouze ministr financí, a tak teoreticky nastalá politická situace, ale stala se z větší části odpovědnou akcionářům. Stejně vznikl i revidující výbor, který byl celý volený valnou hromadou. Jeho kontrolní činnost rozhodně přispěla k nastolení větší transparentnosti cedulového ústavu vůči akcionářům. Díky těmto statutárním orgánům získala veřejnost nebo přinejmenším její hospodářská reprezentace vliv na utváření podoby měnové politiky popř. kontrolu nad jejím výkonem. Podobně i určení délky výkonu funkce členů statutárních orgánů zákonem výraznou měnou přispělo k větší stabilitě instituce. Proto právě transparentnost, nezávislost a zodpovědnost byly tedy nejvýznamnějšími změnami v charakteru cedulového ústavu.(200)

Přechod cedulového bankovnictví od státem kontrolovaného úřadu k nezávislé bankovní instituci vždy byl a je náročným procesem. Řada centrálních bank si prošla tímto procesem buď již krátce po svém zřízení (do cca 30. let 20. století), nebo v době po své nacionalizaci (cca od 70. letech 20. století). V obou případech byla podnětem pro nastolení nezávislosti instituce snaha o stabilizování měnové situace. V prvním případě šlo o snahu vrátit měnovou politiku před rok 1914, kdy se národní měny opíraly o systém zlatého standardu, a tím byla i stabilizována cenová hladina. Naopak v druhém šlo o snahu vyrovnat se s novým systémem volně plovoucích kurzů národních měn a potlačení inflace vyvolané expanzivní měnovou politikou.(201) Tehdy se opět prosadil názor, že existuje spojitost mezi nezávislostí centrální banky na vládě a inflací.(202) Pokud jde o dominantní externí vliv, tak zatímco v prvním období jej prezentovaly centrální banky finančně nejsilnějších zemí světa, tak v druhém to byl především Mezinárodní měnový fond.(203)

---

(200) Pokud použijeme pro formulaci nezávislosti index autorů Grilli, Masciandaro a Tabellini z roku 1981 (Srv. Eric Schaling, *Institutions and Monetary Policy. Credibility, Flexibility and Central Bank Independence*. Aldershot 1995, s. 79–82), který hodnotí nezávislost cedulového bankovního ústavu podle osmi parametrů tří typů (způsob a délka jmenování guvernéra a členů bankovní rady, vztahu centrální banky a vlády a právních otázek), pak na škále od 0 do 9, kde nula znamená absolutní závislost na státu, zatímco 9 maximální nezávislost na něm, by Bankovní úřad obdržel 0 bodů, zatímco Národní banka Československá již body 4.

(201) Srv. Alex Cukiermann, *Central Bank Independence and Monetary Policy-making Institutions. Past, Present, Future*. In: David Mayes – Geoffrey Wood (ed.), Designing Central Banks, Oxon 2009, s. 68.

(202) Forrest Capie – Charles Goodhart – Stanley Fischer – Norbert Schnadt, *c. d.*, s. 55. K této otázce také srv. např. Francesco Lippi, *Central Bank Independence, Targets and Credibility*. Cheltenham 1999 nebo Eric Schaling, *c. d.*, s. 157–184.

Pro nastolení nezávislosti bylo vždy klíčové její ukotvení. Postavení definované zákonem se v době 20. let 20. století s ohledem na nedávné zkušenosti z doby I. světové války zdálo být příliš slabé. Jako možné východisko se tedy zdálo svěření cedulové banky do rukou reprezentantů hospodářských kruhů zainteresovaných na hospodářské stabilitě. Ani toto opatření však nedokázalo cedulové bankovnictví ochránit v době hospodářských a politických krizí. I když se v současné době ukazuje jako nejvhodnější ukotvení nezávislosti centrální banky v ústavní listině, přesto vždy bude záležet ve značné míře na politickém konsensu a odpovědnosti vedoucích politických sil.

RÉSUMÉ

GRÜNDUNG DER NATIONALBANK DER TSCHECHOSLOWAKEI IN DEN JAHREN 1920–1926

Der Beitrag beschäftigt sich mit den Ereignissen, die zur Gründung der Zentralbank der Tschechoslowakischen Republik geführt haben und verfolgt die Vorbereitungen, die dazu führten. Die Gründung der Nationalbank der Tschechoslowakei 1926 war das Ergebnis eines langfristigen Prozesses. Impuls für die Gründung war jedoch nicht der Stand der inländischen Wirtschaft. Zur Überwindung der Deflationskrise begann man 1924 die Industrieproduktion und den Export wieder zu beleben, gleichzeitig musste sich jedoch der Staat mit den Folgen der Weltwirtschaftskrise im Bankwesen auseinandersetzen. Auch wenn die Wirtschaft eine Stabilisierung des Wechselkurses der tschechoslowakischen Währung benötigte, so wurde ihre Verankerung nicht als Bedingung für die Gründung einer Notenbank verstanden. Wären nicht die Impulse von außen gewesen, höchstwahrscheinlich wäre die Nationalbank der Tschechoslowakei erst zu Zeiten der Festlegung der Golddevisenwährung am 7. November 1929 entstanden.

Der Impuls ging von internationalen Finanzkreisen aus, bei denen die Tschechoslowakei wiederholt um internationale Kredite ansuchte. Die tschechoslowakische Abordnung traf bezüglich der staatlichen Wirtschaft und der damit in Zusammenhang stehenden Währungsverwaltung auf Misstrauen. Nach den Vorstellungen der angelsächsischen Welt war die einzige Garantie für den Rückfluss der Investitionen in den potentiell nicht stabilen Staaten Mittel- und Osteuropas nur eine auf privatrechtlicher Basis errichtete Notenbank. Deren Privataktionäre, die Interesse am Gewinn aus ihren Investitionen haben, sollten garantieren, dass keine Umlaufsmittel ohne entsprechende Deckung herausgegeben werden. In der Tschechoslowakei konnte die Bankbehörde des Finanzministeriums, die Bestandteil des Staates war, ihnen nur schwer die gewünschte unabhängige Banknoteninstitution ersetzen.

Zwei Jahre, in denen die Gründung der Nationalbank zustande kam, waren gespickt mit Verhandlungen, in denen sich die volkswirtschaftlichen Aspekte ihre Position hinsichtlich politis-

---

(203) Alex Cukiermann, *c. d.*, s. 75.

cher Gesichtspunkte hart erkämpfen mussten. Und wenn letztendlich auch die politische Vertretung die Argumentation für eine unabhängige Notenbank und den begrenzten staatlichen Einfluss in ihr annahm, so zeigte sich später doch, dass sie im Notfall bereit ist, staatlicherseits ins zentrale Bankwesen einzugreifen. Die grundlegende Prämisse ausländischer Finanzkreise, dass eine private Notenbank stets um ihre Unabhängigkeit kämpfen wird, beruhte zwar auf realer Basis, musste jedoch in der Konfrontation mit „höherer" politischer Macht scheitern.

Auch der Wechsel in den Beziehungen zwischen der tschechischen (tschechoslowakischen) und der deutschen politischen Repräsentanz wirkte sich positiv auf das Entstehen der Nationalbank der Tschechoslowakei aus. Während deutsche Banken sich schon seit 1920 an der Tätigkeit des Verbandes tschechoslowakischer Banken beteiligten, so waren Vertreter deutscher Landwirtschaftsgenossenschaften an der Tätigkeit der Centrokooperative beteiligt. Seit 1922 trafen sich deutsche Industrielle mit den tschechischen auf Verhandlungen des Zentralkomitees tschechoslowakischer Industrieller, auf ihre politische Vertretung in höchsten staatlichen Institutionen hatte die deutsche Repräsentanz noch zu warteten. Logischerweise war die Nationalbank der Tschechoslowakei, die in sich staatlichen und privaten Einfluss verband, die erste Institution, wo ihnen ermöglicht werden konnte, die Wirtschaftspolitik auf höchstem Niveau zu beeinflussen.

Formveränderungen der tschechoslowakischen Notenbankinstitution waren nicht grundlegend. Verfolgen wir einzelne Aspekte der ganzen Umgestaltung, so hat sich in der Währungspolitik des Notenbankinstituts nichts geändert, was einerseits vom Gesetz her gegeben war, nämlich die Pflicht, den Wert der Krone auf dem Niveau der letzten zwei Jahre zu halten, und andererseits, dass die gesamte ursprüngliche Handelsleitung und drei Mitglieder des Bankausschusses in den Bankrat übergewechselt sind. Auf der anderen Seite ging jedoch die Zusammensetzung des Bankrats schon nicht mehr nur von der Entscheidung des Finanzministers aus, und theoretisch von der aufkommenden politischen Situation. Die Aktionäre gewannen nämlich Einfluss auf die Tätigkeit der entscheidenden statutaren Organe der Bank, womit die Öffentlichkeit oder zumindest deren wirtschaftliche Repräsentanz begann, sich an der Herausbildung der Währungspolitik und deren Kontrolle zu beteiligen. Deshalb waren gerade Transparenz, Unabhängigkeit und Verantwortung die bedeutendsten Veränderungen im Charakter der Notenbankinstitution.

Der Übergang des vom Staat kontrollierten Notenbankwesens in eine unabhängige Bankinstitution war immer ein komplizierter Prozess. Eine Reihe von Zentralbanken hat diesen Prozess durchlaufen – entweder kurz nach ihrer Gründung (bis ca. in die 30-er Jahre des 20. Jahrhunderts), oder in der Zeit nach ihrer Verstaatlichung (ca. ab den 70-er Jahren des 20. Jahrhunderts). In beiden Fällen war der Impuls für die Schaffung der Unabhängigkeit der Institution, das Bestreben um eine Stabilisierung der Währung. Im ersten Fall handelte es sich um das Bestreben, die Währungspolitik auf den Stand vor 1914 zurückzuführen, wo sich die nationalen Währungen auf das System des Goldstandards stützten. Im zweiten Fall ging es im Gegenteil um das Bestreben, sich mit dem neuen System sich frei bewegender Kurse der nationalen Währungen abzufinden und die durch expansive Währungspolitik hervorgerufene Inflation zu unterdrücken. So hat sich wieder die Ansicht durchgesetzt, dass zwischen der Unabhängigkeit der Zentralbank von der Regierung und der Inflation eine Verbindung besteht. Die Aufgabe des Katalysators in beiden Zeiträumen haben ausländische Institutionen übernommen: zuerst die Zentralbanken der finanziell stärksten Länder der Welt und später vor allem der Internationale Währungsfonds.

Entscheidend für die Unabhängigkeit der Zentralbank ist immer ihre Verankerung. Die im Gesetz aus der Zeit der 20-er Jahre des 20. Jahrhunderts gesetzlich verankerte Stellung in Hinblick auf die jüngsten Erfahrungen aus der Zeit des Ersten Weltkriegs schien allzu schwach. Als möglicher Ausweg schien damals, die Notenbank repräsentativen Wirtschaftskreisen, die an einer wirtschaftlichen Stabilität interessiert sind, anzuvertrauen. Jedoch auch diese Maßnahmen konnten das Notenbankwesen in der Zeit der wirtschaftlichen und politischen Krise nicht schützen. Obwohl sich gegenwärtig als geeignetste Verankerung die Unabhängigkeit der Zentralbanken in der Verfassungsurkunde zeigt, so wird es jedoch immer in bestimmtem Maße an der Verantwortung der führenden politischen Kräfte liegen.

RECENZE

TŘI NOVÉ DŮLEŽITÉ EDIČNÍ POČINY V STŘEDOVĚKÉ DIPLOMATICE(*)

I když pozorujeme v klasickém historickém „hájemství“ zintenzivňující se a stále razantnější nástup nových technologií i v zpřístupňování diplomatického materiálu, potěší, když lze stále ještě sledovat i tradiční edice nejrůznějších žánrů a to nikoliv okrajového, ale v plném smyslu toho slova profilujícího charakteru. Tentokrát mi jde o představení tří zahraničních edic, které mají širší platnost a částečně jsou i vysloveně bohemikálního rázu, rozumíme-li tímto termínem i teritorium Markrabství moravského. Nejdříve budou podány základní bibliografické údaje těchto prací, abych posléze o nich pověděl více. Jak z níže podaného vyplyne, jde paritně jak o dílnu německé, rakouské (potažmo české) i švýcarské medievistiky.

Das Briefbuch Abt Wibalds von Stablo und Corvey. Hg. von Martina Hartmann nach Vorarbeiten von Heinz Zatschek und Timothy Reuter 1–3 (Monumenta Germaniae Historica – Die Briefe der deutschen Kaiserzeit IX.), Hannover 2012, Hahnsche Buchhandlung, ISBN 978-3-7752-1812-2, CLXXV+1034 s.

Martina Hartmann, **Studien zu den Briefen Abt Wibalds von Stablo und Corvey sowie zur Briefliteratur in der frühen Stauferzeit** (= Studien und Texte der MGH 52), Hannover 2011, ISBN 978-3-7752-5712-1, XVI+142 s.

Regesta Imperii. V doslova bohaté žni poslední doby, byť se odhlíží od řady Beihefte, která je doprovází a jež nejnověji přináší rozsáhlý sborník statí k dějinám vlády Zikmunda Lucemburského,(1) je třeba upozornit na tři velmi „rozle-

---

(*) Navazuji tu na své přehledy publikované porůznu v předchozích svazcích tohoto časopisu, i když musím důrazně upozornit na skutečnost, že v žádném případě nejde, ba ani nemůže jít o soustavnou pozornost a že leccos z našeho hlediska podstatného tu ke slovu nepřichází. Současně je ale třeba konstatovat, že některé další jednotliviny diplomatického charakteru jsou porůznu referovány zejména v AČ, ČČH, LF či HUCPr.

(1) *Kaiser Sigismund (1368–1437). Zur Herrschaftspraxis eines europäischen Monarchen.* (Hrsg. von Karel Hruza und Alexandra Kaar (Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii Bd. 31, Köln – Weimar – Wien 2012, Böhlau Verlag, ISBN 978-3-205-78755-6, 564 s. s fotografiemi a tabulkami v textu + četná barevná vyobr.

tité“ svazky, zachycující prameny jak pro středověk raný, tak vrcholný a posléze i pozdní. První dva připomínám v podstatě jen bibliograficky, svazek věnovaný listinách Zikmunda Lucemburského a jeho době pak poněkud šíře.

J. F. Böhmer, Regesta Imperii I. Die Regesten des Kaiserreiches unter den Karolingern 751-918 (987). **Band 4: Papstregesten 800–911 Teil 3: 872–882,** bearb. von Veronika Unger nach Vorarbeiten von Dorothee Arnold, Klaus Herbers und Sofia Meyer, Wien – Köln – Weimar 2013, ISBN 978-3-412-22169-0, XXVI+547 s. Snad jen lze dodat, že u písemností dotýkajících se Velké Moravy je česká a slovenská literatura potěšitelně dostatečně zřetelně reflektována.

Regesta Imperii XI. Regesten Kaiser Sigismunds (1410–1437) nach Archiven und Bibliotheken geordnet hg. von Karel Hruza Band 1, Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken Mährens und Tschechisch-Schlesiens nach Wilhelm Altmann neu bearbeitet von Petr Elbel, Wien – Köln – Weimar 2012, Böhlau, ISBN 978-3-205-78762-4, 303 s.

Regesta Imperii XIV. Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493) nach Archiven und Bibliotheken geordnet, begründet von Heinrich Koller, hg. von Paul-Joachim Heinig, Christian Lackner und Alois Niederstätter, Heft 28: Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken der Stadt Nürnberg Teil 3: 1456–1463, bearb. von Dieter Rübsamen, Wien – Köln – Weimar 2012, Böhlau, ISBN 978-3-205-78877-5, 263 s. Norimberské archivy tu patří k těm nejvýznamnějším a tak pouhým odhadem lze počítat, že ještě můžeme počítat nejméně s třemi čtyřmi svazky, čerpajícími zejména z tamního Státního archivu.

Regesta Sangallensia 1412–1463, bearbeitet von Otto P. Clavadetscher, Ostfildern – St. Gallen 2012, Thorbecke – Stadtarchiv der Ortsbürgergemeinde St. Gallen, ISBN 978-3-7995-6065-8, XIII+682 s.

Listář Wibalda, opata ze Stablo, ale též Corveye a krátkodobě i Monte Cassina resp. Malmédy, tedy předních benediktinských klášterů a center písemné vzdělanosti, patří ke klasickým a doslova nenahraditelným pramenům pro období vrcholně středověké medievistiky. Svým rozsahem nemá v podstatě s jednou výjimkou ve své době obdoby. V době mladší pak to jsou snad materiály Rudolfa Losseho, úředníka trevírského arcibiskupa Balduina, prastrýce Karla IV.(2) Z časné doby Wibaldovy je to ještě zejména tzv. *Codex Udalrici*, dílo anonymního duchovního bamberského kostela. To je zatím přístupné jen v nevyhovující edici z 18. století. Jeho moderní vydání se v německých Monumentech připravuje.

Práce na edici Codexu Witoldi (dále jen CW) s doprovodnými studiemi vyplňují s přestávkami takřka sto let. Zakladatelské statě z konce 20. let minulého

(2) O něm srv. v AČ, 27, 1977, s. 57–60.

století jsou spojeny se jménem jinak smutně proslulého Heinze Zatschka (1900 až 1965), za první republiky profesora pomocných věd historických na německé pražské univerzitě,(3) na nějž po 2. světové válce navázal německo-anglický(4) medievista Timothy Reuter, jemuž ale smrt vyrazila pero z ruky († 2002). Práci dovedla do konce až současná profesorka na mnichovské univerzitě a zástupkyně presidentky MGH Martina Hartmann (roz. Stratmann), která edici doprovodila zejména důležitou analytickou knihou k tomuto tématu.

Ale už tu je třeba výslovně konstatovat, že tato svým způsobem vlastní edici bezprostředně doprovázející práce není důležitá jen vzhledem k tomu, že přináší celou řadu analytických studií, v tom zejména k epistolografické literatuře rané štaufské doby. Je tomu tak i proto, že obsahuje i edici několika dalších Wibaldových textů (tzv. *epistolae vagantes*), které sice nejsou ve Wibaldově „kodexu", nicméně jeho osobu, ale obecněji zejména soukromou komunikaci intelektuálů oné doby vůbec, zřetelně charakterizují. Wibald si v těchto listech například s jinými předními vzdělanci sděluje informace o jejich literárních dílech, jejichž zaslání si vyprošuje či je mu nabízeno, nebo dokonce vybízí k jejich napsání.

Vedle těchto šesti listů přichází v knize i významný soupis celkem rovného sta deperdit z rozpětí let 1129–1155 (valnou většinou z konce 40. let 12. století). K jejich vydavatelům lze říci, že jich byla velmi pestrá škála počínaje papeži přes římského krále Konráda III. až k různým církevním činitelům, mezi nimiž se mihnou i naši biskupové: olomoucký Jindřich Zdik a pražský Daniel I. K nim se ještě níže vrátím. Zde je možno alespoň konstatovat, že vysvědčují širokou komunikaci v těchto vrstvách tehdejší společnosti a to jak písemnou formou, tak osobními i osobitými cestami. V žádném případě tedy není možno mluvit o nějaké nehybné společnosti, i když se toto konstatování pochopitelně nevztahuje na celou tehdejší společnost. Naopak nejsme zdaleka vždy schopni dynamiku, která tu vládne, dostatečně postihnout a promítnout ji do naší interpretace doby.

V partii o epistolografické literatuře a jejích sbírkách je zmiňován i soubor 73 listů premonstrátského probošta ze Steinfeldu Oldřicha (Ulricha), který je důležitým pramenem i pro české dějiny oné doby. Tu autorka odkazuje na jeho zpřístupnění v samostatné edici i v listináři uvedeného opatství, vydaném Ingrid Joesterovou v roce 1976. Ale alespoň zmínky by si zasloužila i práce Alfonse Žáka z roku 1900, která sice bohemikální texty, jichž je 19, přebírá z první edice Rothovy, nicméně je doprovází velmi zevrubným komentářem.

---

(3) Jeho detailní biografii přinesl Karel Hruza, *Heinz Zatschek,(1901–1965). „Radikales Ordnungsdenken" und „gründliche zielgesteuerte Forschungsarbeit"*. In: Österreichische Historiker 1900–1945. Lebensläufe und Karrieren in Osterreich, Deutschland und der Tschechoslowakei in wissenschaftlichen Portraits. Wien – Weimar – Köln 2008, s. 677–792.

(4) Ne anglický, jak uvádí nepřesně editorka (s. XXIX).

Samostatnou kapitolu autorka věnuje též stručným charakteristikám jednotlivých kategorií vydavatelů těchto listů od římských králů po církevní osoby. A úplně na sám závěr před „povinnými“ rejstříky, v tom i pojmovém pro výše uvedenou edici, excerpuje autorka inserty různých listů v kronikářských dílech Oty Frisinského a Rahewina, totiž v jejich návazných Gesta Friderici (11+32 kusů).

Je ale třeba přejít k charakteristice impozantní edice vlastního CW. Jí předchází rozsáhlý úvod, věnovaný všem relevantním aspektům Wibaldovy osoby a angažovanosti, jakož i jeho díla. Zaslouží si aspoň stručného připomenutí. Začíná biografií autora, při čemž upoutá zejména Wibaldův itinerář, který udivuje velkou pohyblivostí nejenom ve vlastní střední Evropě, ale zejména i cestami do Itálie v doprovodu obou římských panovníků: Konráda III. a Friedricha I. Barbarossy. Tam je doložen zejména v důsledku jmenování ve svědečných řadách jejich listin, ale bylo možno použít i různých kronikářských zmínek, jakož, byť poněkud překvapivě méně, vlastního CW. To ovšem neznamená, že by jeho šest italských cest a tři francouzské, byly dostatečně zdokumentovány. Zejména u dvou cest do Byzance z pověření Friedricha Barbarossy víme vlastně pouze o jejich existenci a politickém obsahu, jinak nic. Českému prostředí se Wibald doložitelně nejvíc přiblížil v Bamberku a v Norimberku, pokud necháme stranou naši nevědomost o konkrétním průběhu cest do Byzance. Větší názornost by tomuto soupisu dodala mapka, kterou ale nenalézám.

Hlavní pozornost je ovšem věnována vlastnímu CW, jenž má také svůj trochu bizarní archivní itinerář, daný válečnými událostmi posledních staletí. Další kapitoly jsou věnovány stabilním otázkám kladeným na tyto a podobné druhy pramenů jak pokud jde o popis pramene a jeho dosavadní ediční reflexi, tak o průběh příprav edice současné. Charakter CW je definován Reuterovými slovy jako příruční „Aktenordner“, pořádkumilovného archiváře (s. XXXII), jistě se značnou licencí, kterou ani není potřebí specifikovat. Následuje diplomatický rozbor jak vnějších, tak vnitřních stránek CW včetně různých druhů předloh a písařských rukou, jenž u jednotlivých badatelů výrazně kolísá. Zatím co Zatschek mluví o 16 rukách, Hoffmann jich nalézá 33, mezi nimiž přichází i Wibald sám jako písař s výrazným účastenstvím. Graficky přehlednější zachycení podílů jednotlivých písařů by bylo bývalo s prospěchem. A současně tu pozorujeme často problémové rozhodování se ohledně odlišnosti či identit si blízkých písařských rukou, kdy se musí brát i ohled na rozdílnost prostředí i psychického stavu písařů v průběhu let. Zdaleka ještě ne vždy je dostatečně objektivně vypracována příslušná metodika, respektive i když vypracována je či bude, přesto nebude nikdy možno do ní integrovat všechny subjektivní elementy a tak častěji než bychom si přáli, zůstaneme na vahách.

Mimořádně závažná je rozsáhlá partie, rekonstruující Wibaldovy prameny pokud jde o texty, jichž byl i jako významný úředník dvorské kanceláře Konrádovy autorem a které ukazují jeho sčetlost a znalost antických i křesťanských autorů, ale i liturgických knih, benediktinské řehole a v neposlední řadě znalost kano-

nického a římského práva. Nadhozenou otázku Wibaldových znalostí řeckého jazyka, kterou některé texty naznačují, řeší Hartmannová v podstatě kladně. Nejrozsáhlejší partie úvodu (s. XC–CXLV) je pak věnována tabelárnímu přehledu jednotlivých zápisů se záhlavními regesty (zestručňují ty, které přicházejí ve vlastní edici), rámcovým chronologickým řazením a uvádí i předpokládané písařské ruce.

Už jen zběžné prolistování ukazuje velkou škálu vydavatelů a ovšem i příjemců oněch 451 písemností, i když Wibaldova osoba stojí v popředí. Litovat lze, že autorka nesestavila tabulku četnosti vydavatelů resp. příjemců jednotlivých písemností. Lze se sice poučit v závěrečných rejstřících, které podávají seznamy těch i oněch, ale pouze v alfabetickém pořadí. Co do četnosti přichází dominantně pochopitelně Wibald sám, následuje papež Evžen III. a pak Konrád III. a Friedrich I. S výjimkou kolínského arcibiskupa (a předtím královského kancléře) Arnolda II. a Jindřicha (VI.), jde pak vlastně už jen o jednotliviny. Pokud se týká příjemců, opět dominuje Wibald, zhruba s padesátkou textů následuje zase Evžen III., následovaný mindenským biskupem Jindřichem s dvaceti a zmíněným již kolínským arcibiskupem Arnoldem s 11 texty.

A zde je třeba udělat bohemikální odbočku. V CW je po jednom listu českých respondentů Wibalda, totiž pražského biskupa Daniela I. (č. 225) a Jindřicha Zdika (č. 224). Není to ale žádné novum. Oba byly převzaty do Českého listináře Gustava Friedricha a jsou zastoupeny v příslušné literatuře, takže to není nic překvapivého. Je ale třeba si zřetelně všimnout, že to nejsou zcela izolované jednotliviny, nýbrž že navazují na předchozí korespondenci, v níž Wibald nabízí své event. zprostředkování u papežské kurie. Daniel pak dokonce v tomto kontextu zasílá Wibaldovi nespecifikovanou částku jako příspěvek na dopravu (*parvulam caritatem ... et ex ea equum saltem servienti vestri ferrare non obnuatis*). Ale je nepochybné, že i ony ztracené listy jsou jen součástí (daleko?) širší korespondence a zřejmě i osobních kontaktů na dvoře Friedricha I., jak je zatím nejzevrubněji vylíčil ve své knize z roku 1969 Peter Hilsch. Bohužel tuto korespondenci Wibald do svého kodexu nezařadil a tak nezbývá než jen kombinovat a zůstat zdrženlivý.

I obsahově jde o velkou variabilitu právních aktů či pouhých (ale často politicky důležitých či aspoň zajímavých) sdělení, jež se týkají jak interně církevních záležitostí, zejména Wibaldova domácího konventu se týkajících věcí, až k zmíněným již otázkám politickým. Tak když např. Konrád III. Wibalda informuje o svém byzantském tažení (č. 73). Ale i jinak jde o mimořádně informativní předivo církevně politických i kulturních záležitostí, kde Wibald stál doslova uprostřed dění.

Řada konkordancí předkládané edice s předchozími vydáními a zejména šest rejstříků dílo uzavírá. Dva jsem již uvedl výše, zde stačí doplnit další: jde o rejstřík osobní, užitých rukopisů, citátů a věcný. Získat žádanou informaci lze na jejich základě snadno a v dostatečném rozsahu, jak ostatně demonstruje i rozsáhlý soupis užité literatury.

Na závěr k oběma pracím M. Hartmannové se dostávám k jedné zřejmě ožehavé otázce „historického řemesla“. Každý, kdo je jen trochu orientován v problematice, marně hledá v literatuře jméno právního historika Hanse Constantina Faußnera, který se dlouhodobě a v řadě i knižních prací zabýval Wibaldem, zejména jako notářem ve štaufské kanceláři a který v nich dospěl – diplomaticky řečeno – k velmi neortodoxním závěrům. Stručně pověděno: udělal z Wibalda doslova a do písmene nejvýznamnějšího falzátora listinného materiálu v celém středověku. Jeho závěry byly ale medievistickým bádáním všeobecně, nepochybně oprávněně, odmítnuty.(5) Nicméně bych předpokládal, že autorka knihy o Wibaldovi a v druhém případě jako editorka Wibaldova kodexu, na jeho práce upozorní, i když je po právu jednoznačně odmítne. To se nestalo a tak se může stát, že někdo ne dostatečně poučený, kdo tuto informaci nenajde, může Faußnerovy informace brát za bernou minci a bude při nejmenším v rozpacích.

Druhým titulem je nový segment jedné z nejprestižnějších medievistických edic diplomatického charakteru vůbec. Protože v současnosti se v jejím rámci pracuje či práce dokončuje na řadě vlád příslušných římských králů či císařů či papežských pontifikátů (z těch prvních se to týká zejména Friedricha I., Ludvíka Bavora, Friedricha III. a Maxmiliána I.) a protože o všech těchto řadách jsou k dispozici alespoň ilustrativní referáty v našich odborných časopisech,(6) stačí soustředit pozornost na citovaný pilotní svazek, jenž uvozuje v nové koncepci postupně nahrazovanou edici Wilhelma Altmanna z let 1896–1900. Vlastní edici předchází zevrubný úvod podávající koncepci díla a celé řady, z níž je ale zatím zřejmé jen zpracování česko-moravské resp. moravsko-české látky, pokud je chována v jakékoliv formě v příslušných archivech a knihovnách, výjimečně i v dalších dostupných institucích na tomto teritoriu (postupuje se podle historických hranic obou zemí). Jak vyplyne z následujícího, jsou reflektovány všechny druhy uchování počínaje originály, konče ale až fotografiemi některých zahraničních fondů.

Zatím co moravský svazek leží před námi, svazek český je zpracováván a bude pravděpodobně rozsáhlejší, takže datum jeho vydání zatím není možno odhadnout. Případná další teritoria zatím nejsou na programu, což má dopad i na koncepci moravského svazku. Zatím co fotografie ze sbírek Moravského zem-

---

(5) Vedle starších prací z 90. let minulého století je to zejména víc než tisícistránkové čtyřsvazkové opus z r. 2003 Wibald von Stablo. Seine Königsurkunden und ihre Eschatokolvorlagen aus rechtshistorischer Sicht. Nemá smysl zabývat se tím podrobněji, lze konstatovat, že autor zcela pominul nejzákladnější metodické postupy diplomatiky. Stačí ocitovat závěr referátu Rudolfa Schieffera, který praví, že *„hier nichts als phantasievolle Willkür herrscht, gepaart mit erheblichem Hochmut“* (Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters, 59, 2003, s. 645n.).

(6) Týká se to vedle tohoto časopisu zejména AČ a ČČH.

ského archivu, které se týkají originálů v Liechtensteinském archivu ve Vídni či v Maďarském národním archivu v Budapešti jsou sem pojaty v plném rozsahu, opisy písemností chovaných v českých archivech v lepším dochování, do tohoto svazku nevešly. Vzniká tak jistá disproporčnost; alespoň základní informace s příslušným odkazem podány být mohly, ba měly. Stejně tak v rejstříku u místních jmen by vedle současných názvů slovenských měla být připojena i jejich slovenská historické označení (tedy vedle Gabčíkovo i slovenské Beš). Regesty samy jsou formulovány velmi široce, takže v podstatě víc než dostatečně nahrazují pro běžné užití případnou kompletní edici. Hojně se přidávají při důležitých obratech i znění originálů, což není bez významu zejména pro dějiny právní a správní. I v dalších aspektech se svazek řídí pravidly, která platí pro řadu vydávanou pro vládu Friedricha III., takže lze odkázat na již citované referáty o těchto svazcích.

V zevrubném a statisticky dobře vybaveném úvodu podává Elbel zajímavé informace o jím zpracovaném souboru. Ten čítá 186 (+ č. 165a) textů, z čehož je v originálech dochováno 86 písemností, 10 jsou středověké opisy, 15 opisů je novověkých, 21 vychází z fotografií (tedy jde vlastně o cizí dochování) a 5 pochází ze starých regestů. Druhý nejrozsáhlejší soubor, celkem 49 kusů, tvoří deperdita různého charakteru a tudíž i rozličné vypovídací schopnosti. V rozsáhlém úvodu je věnována značná pozornost i nastínění významu tohoto souboru pro poznání dějin Moravy v době Zikmundovy římské vlády. Když jsou do edice oprávněně přijímány i Zikmundovy texty z kanceláře uherské (s. 22), bylo by bývalo možná stálo za úvahu pojmout sem jako jakousi předehru i nemnohé Zikmundovy písemnosti z předchozí doby, tedy z let před rokem 1410, které Elbel měl tak jako tak nepochybně v ruce.

Protože předkládaný svazek integruje doslova jen zlomek produkce Zikmundových kanceláří, která jde do řady tisíců (odhadem možno říci, že je to asi kolem jednoho procenta materiálu, možná o něco málo více, o němž je povědomost resp. je doložen), bylo by zpozdilé hledat v textových partiích nějaké souhrnější informace o jeho kancelářích resp. jejich úřednících, i když se toho nepochybně v budoucnu budeme moci dočkat. Přesto tam některé důležité informace můžeme nalézt (srv. např. s. 23) a ovšem porůznu v několika editorových analytických statích (v seznamu jsem jich napočítal celkem devět). Stejně tak by čtenář uvítal určitější informaci o jazykové skladbě regestovaného souboru. Kdy se dočkáme „českého“ svazku není editorem konkretizováno, i když jeho práce i tu zřejmě výrazně pokročila. Takže snad ...

Přejděme ale k poslední edici, která navazuje na tradiční kvalitní vydavatelskou práci v souvislosti s městem St. Gallen a tamním starobylým klášterem téhož jména. Rekapitulací lze říci, že šlo nejdříve o edici Hermanna Wartmanna *Urkundenbuch der Abtei Sankt Gallen*, který v šesti svazcích vydávaných od roku 1863 vydal diplomatický materiál, i když v pozdním středověku nikoliv v úplnosti, a to od slavných počátků kláštera v raném středověku až do roku 1463.

Nicméně se na této edici podepsala doba jejího vzniku a tak bylo rozhodnuto celé dílo podniknout v naší době od počátků, i když diplomatické zpracování látky vzhledem k jejímu množství bylo možné jen u některých textů a jen v základní rovině. Děje se tak v tzv. Chartularium Sangallense, jehož se ujal Otto P. Clavadetscher a v němž pokračuje svatohavelský městský archivář Stephan Sonderegger. Roku 1983 vyšel jeho první svazek, i když číslování začíná číslem 3. Vysvětlení je snadné, neboť se zatím nepočítá s novou edicí materiálu do roku 1000 a tak číslování onoho 3. svazku Chartularia navazuje na první dva svazky Wartmannova listináře, i když tu nově s malými odchylkami jde o teritoriální pokrytí celého kantonu téhož jména. Chartularium samo, které zatím 11. svazkem sahá do roku 1397, má být uzavřeno rokem 1411.(7) Proto zde referovaná Regesta, zpracovaná P. O. Clavadetscherem (* 1919), navazují následujícím rokem. Nejde ale o kompletní pokrytí materiálem, nýbrž „jenom" o vydání resp. regestování dodatků ke kdysi vydaným svazkům 5 a 6 původního listináře Wartmannova.

Excerpcí materiálu ze zhruba 300 (!) archivů domácích či zahraničních se podařilo v stručnějších, ale podle potřeby i šíře koncipovaných regestech zpřístupnit 2 741 písemností, tedy něco více než 50 za rok. I když pochopitelně dochází ke kolísání (k číslům základní řady třeba připočíst několik dodatků a odečíst jedno, kde je jen odkaz na správnou dataci), jde o číslo impozantní. Většina textů pochází z vlastních svatohavelských archivů (tedy jak městského, tak klášterního, který je ovšem zařízením světským); seznam dalších excerpovaných archivů bohužel nepřichází, tím méně pak, že by se odkazovalo na jejich svatohavelskou vydatnost.

Pokud jde o vydavatele jednotlivých písemností, byl by jejich soupis velmi rozmanitý. Z římských panovníků jsou zmiňováni Václav IV., Zikmund, Albrecht II. či Friedrich III. U Václava IV. jde ovšem takřka vesměs jen o opakované vidimáty několika jeho privilegií z doby před rokem 1400 místními činiteli; méně zřetelně je tomu u dalších panovníků. Z bohemik je možno upozornit na č. 2248, které eviduje testament jednoho svatohavelského obchodníka, činícího v Praze v roce 1451 (na základě zápisu v zaniklé pražské městské knize) poslední pořízení. Bibliografický aparát není vždy dotažen, tak např. v č. 1552 je jen odkaz na originál v lucernském státním archivu, i když ona Zikmundova listina je registrována i v Altmannových Regestech imperii tohoto panovníka (č. 12104). Totéž se týká i č. 1103, které je regestováno tamže č. 8885. Platí to ale porůznu i jinde. Reflexi husitství jsem tu hledal marně, nemám-li na mysli svatohavelského tovaryše Hanse Deckera, který v roce 1432 jménem augsburských měšťanů vymáhal v Čechách splácení některých závazků. Dočkal se za to vážného ublížení na těle (č. 1191).

---

(7) O jeho několika posledních svazcích srv. zprávy v ČČH, 97, s. 154, 102, s. 866 a 105, s. 971n. a ovšem také v tomto časopise. Zejména jde o referát ve sv. 52, 2002, s. 593nn.

Většina textů je pochopitelně regionálního až lokálního rázu, jak ovšem bylo nutno předpokládat. Nicméně o tom, že jde o mimořádný materiál pro svatohavelské sociální i hospodářské i právní dějiny není třeba pochybovat. Potažmo jde o vhodný srovnávací materiál. Zevrubnější úvodní slovo, které by nastínilo některé základní rysy správního vývoje případně fungování svatohavelských kanceláří, a to jak městské, tak i klášterní, tu nenacházíme, i když by to čtenář uvítal. Snad se s tím setkáme v budoucnu při nějaké jiné příležitosti.

A na sám závěr je třeba konstatovat existenci pečlivě zpracovaného jmenného rejstříku. Rejstřík věcný, který by byl též velmi užitečný, nepřichází, uvědomuji si ale obtížnost takového počinu.

Ivan Hlaváček

PAMĚŤ (sv. 1–60)

Pokus o charakteristiku jedné ediční řady

Jsou-li úřední dokumenty, uložené v archivech či literární texty nalézající se v rukopisných odděleních velkých knihoven atraktivní četbou zpravidla jen pro historiky a jiné specialisty, kteří se zabývají minulostí, je tomu s memoáry a biografiemi či s knihami rozhovorů nebo edic korespondencí různých osob a ovšem zejména osobností jinak. Činím-li tu rozdíl mezi osobami a osobnostmi, konstatuji tím jistý, i když vlastně pochopitelný paradox, neboť to jsou nezřídka (auto)biografie často efemérních osob, které (ne)překvapivě oslovují daleko širší okruhy čtenářů, než výpovědi skutečně významných osobností, které ovšem mohou pocházet z různých sociálních vrstev. A pokud jde o paměti a „paměti" sportovců, umělců (zpěváků, herců) a také osob různých profesí z oblasti showbyznysu, oslovují pak dokonce okruhy nejširší. Jejich vypovídací schopnost je pochopitelně velmi kolísavé kvality, což ovšem neznamená, že není či aspoň nemusí být výpovědí nejen o vlastním objektu, ale šíře i o době, či aspoň prostředí, v nichž ta která osoba působila. Jejich aktuálnost je ovšem zpravidla limitována rokem, či dokonce měsícem jejich vydání.

Naopak výpovědi osobností resp. o osobnostech z jiných společenských vrstev – pokud ovšem nejde o politiky, kde je interes nepochybně širší – jsou (pochopitelně k všeobecné škodě) takřka výlučně vyhrazeny čtenářům s hlubšími zájmy a ovšem také se zřetelnými intelektuálními předpoklady. Tu je nutně třeba položit otázku širší či omezenější historické platnosti a reflexe i těchto výpovědí, nicméně je lze přivítat vždy, neboť dávají nejen možnost k poučení, ale současně i k příslušnému zamyšlení. Jen je třeba uvědomit si jejich různou a ovšem zpravidla zamýšlenou limitovanost dobou, místem či jejich samotným užším zaměřením. Ale vždy – při jejich jakkoliv možné úzké specializaci – lze v nich najít všudypřítomný, i když současně různě akcentovaný a často nenahraditelný výše zmíněný kolorit doby, profese a ovšem i vysledovat podstatu osobnosti, o níž taková výpověď je, i když někdy je třeba číst i mezi řádky.

Ve výše uvedené charakteristice tvoří specifickou skupinu vzpomínky, deníky, různě orientované výpovědi či biografie osob vědy a kultury a v mezních dobách, jimiž nedávná desetiletí oplývala, i aktivních „svědků", které mají hodnotu nezřídka významně překračující chvíle okamžiku i daného prostředí. Nadto zpravidla jde o čtení kultivované, nabízející i zážitek estetický, ba dramatický. A tak turbulencemi minulého století je dáno, že je sem možno, ba nutno přiřadit i knihy, vypovídající zejména o těch osobách, které se dostaly do soukolí obou, každé jiným způsobem zničujících diktatur, nacistické či komunistické, ať už pro svůj původ, zejména ovšem židovský, či pro deklarovaný, ale leckdy jen tušený ideový odpor, ba nezřídka i bez zřetelnějšího vnějšího impulzu. Rány ty dopadaly nejen na vybrané osoby v různé síle, ale i na jejich děti, další příbuzné a blízké. Iniciátoři těchto „ran egyptských" si zpravidla příliš nevybírali a tak se s dů-

sledky jejich zlověstných, často vlnovitě přicházejících aktivit setkáváme doslova plošně ve značné části Evropy.

Nemůže mi jít v následujícím o nějaké teoretické přemítání či o úvahy o kultuře vzpomínání resp. zapomínání,(1) ale toliko o upozornění na knižní řadu, která mezi doslova záplavou publikací výše uvedeného široce koncipovaného žánru má už jen po několika letech existence (2007) v české kultuře i společnosti své nepochybné, nezpochybnitelné a nezastupitelné místo. Je to řada nakladatelství Academia, vycházející se skromným, ale výstižným názvem, který jsem použil rovněž jako nadpis tohoto referátu.

A tu bych rád hned na počátku prosil, aby mi bylo čtenáři věřeno, že nejde o žádnou nakladatelskou reklamu, i když by se tak mohlo na první pohled zdát. Opravdu, není tomu tak, neboť tato publikační řada žádnou nepotřebuje. Nicméně přesto ... Jednotlivým svazkům se sice porůznu dostává zasloužené pozornosti jako jednotlivinám, ale řadě jako celku – pokud vím – se obecnější prezentace a zamyšlení nedostalo, ačkoliv by se tak mělo stát, neboť je třeba upozornit na její nepochybně celospolečenský význam. Vždyť už jen počet šedesáti svazků sám o sobě imponuje a dá se říci, že takřka každým dnem narůstá.(2) Že k tomu připojuji v poznámkách i několik málo dalších doplňujících informací (zdůrazňuji ovšem, že tu nemůže a ani nechce jít o nějaký vyčerpávající výčet, na to by byla potřebí samostatná kniha) o knihách z období posledních několika málo let vztahujících se k tomuto žánru z užší archivně historické specializace jiných nakladatelských domů včetně Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, která má na české archivnictví dlouhodobě zcela mimořádnou vazbu, mi snad nebude připsáno k tíži.(3)

---

(1) Tu je potřebí důrazně upozornit na záslužně aktuálně otevíraný seriál Literárních novin o „Kultuře zapomínání“ garantovaný Doubravkou Olšákovou od poloviny minulého roku. Srv. její úvodní sloupek v 25. čísle z 21. června loňského roku (Domov s. 7) a na něj v dalších číslech navazující příspěvky různých odborníků. Tam jde ovšem o témata s obecnější platností, nicméně platí, že jsou vzpomínky i paměti, které toto „obecné“ mohou – a to i výrazně – doplnit. Pokud jde o kategorii historické paměti, lze upozornit alespoň na obecnou a základní informaci, kterou podává kniha Johannese Frieda, *Der Schleier der Erinnerung. Grundzüge einer historischen Memorik*. München 2004.

(2) Ve skutečnosti jde o 61 svazky, protože č. 10 a 42 nesou vždy dva tituly, nicméně sv. 42bis je ve skutečnosti č. 49, které v pořadí není obsazené. Zde jako č. 42bis uvedená práce I. Weberové má mít ve skutečnosti č. 49.

(3) Snad tu mohu upozornit i na svůj souhrnný, jinak ovšem koncipovaný referát, který před časem věnoval pozornost historikům a reflexi jejich osudů resp. díla. Je to stať: *Biografické příspěvky posledních let k dějinám Karlovy univerzity. Výpovědi o historicích*. HUCPr, 43, 2003 (vyšlo ale 2004), s. 270–289. K upozornění na těchto několik titulů připomínám, že tu neregistruji netištěné práce bakalářské, magisterské či doktorské, kterých v poslední době významně přibývá, při-

Měřeno archivním výkaznictvím lze při více než půldruhém běžném metru knih už charakterizovat obecné kontury edice s jistou dávkou přesvědčivosti, i když stále je třeba mít na paměti, že v řadě případů dochází k tak zřetelnému prolínání žánrů resp. jejich typů, že příslušné dílo lze stejně oprávněně přiřadit k několika věcným skupinám.

Už od úvodního data nabírá vydávání řady rychlý spád, a co rok se objevujících 6 až 10 svazků vydávání řady zřetelně zintenzivňuje. Tak lze bez nadsázky konstatovat, že i jen jejich zevrubnější výčet se stručnou charakteristikou titulů řady by si vyžádal daleko větší rozsah, než který je možno tomuto referátu vyhradit. A jen trochu komplexnější četba sama o sobě všeho toho, co je nabízeno, by si doslova vyžádala „dlouhodobou vědeckou (či jinou) dovolenou".(4) To ale neznamená, že jeden každý svazek není zážitkem i sám o sobě a neumím si takřka představit, že by jej čtenář mohl odložit dřív, než se dostane na jeho konec. I proto se vedle všeobecné charakteristiky svým způsobem klíčových svazků(5) budu snažit představit zejména jednotlivé profilové žánry, které se ale nutně kříží s možnými jinými hledisky. To se děje zejména tehdy, když se výpověď vědcova propojuje s výpovědí emigranta či exulanta a to zejména tehdy, nejde-li o segment vyprávění, který postihuje toliko nejbouřlivější období autorova života.(6) Ale i zdánlivě původně bezejmenná oběť holokaustu či komunistických represí vyrůstá v důsledku svého, jakkoliv i parciálního osobního a zpravidla i osobitého svědectví na osobnost prvního řádu.(7)

čemž se dostávají na pořad i osoby učitelů současné starší, ale už i střední generace. Snad jen mohu konstatovat, že těm významnějším z nich se nepochybně dostane v dohledné době publikačního výstupu. Namátkou uvádím životopis Václava Chaloupeckého, který byl léta první republiky i archivním inspektorem na Slovensku z pera Milana Ducháčka či korespondence Václava Vojtíška s Fridolínem Macháčkem prací Jitky Janečkové.

(4) Hrubým odhadem jde o více než 25 tisíc stran.

(5) Výslovně podotýkám, že jde o mé subjektivní hledisko, dané mou profesní, ale možná i osobní „deformací", při čemž jiní mohou stejně oprávněně mít jiné vidění, vždy ale v rámci vysoko nastavené laťky.

(6) Rozdíl mezi těmito dvěma pojmy rozlišuji podle některých návrhů tak, že exulantem je ta osoba, která je vnějšími okolnostmi donucena opustit vlast, zatím co u emigranta jde v prvé řadě o subjektivní osobní rozhodnutí, i když v souvislosti s opouštěním totalitních zemí se tyto pohnutky do značné míry prolínají.

(7) Svým způsobem doplňkem jsou dva svazky medailonků vědců různých specializací, které byly přednášeny na zasedáních Učené společnosti České republiky v deceniu od r. 1996 a jejichž výběr vyšel ve dvou sbornících. První pod redakcí Františka Šmahela, *Učenci očima kolegů a žáků*, 2004, druhý pod podobným názvem *Učenci očima kolegů, žáků a následovníků* pod redakcí autora těchto řádek a Jiřiny Jedinákové, Praha 2007 už jako 5. svazek této řady.

Už úvodem je třeba říci, že primárně nejde – při pochopitelné snaze oslovit i širší než jen odborné publikum – o edici, která si klade především vědecké cíle. Na druhé straně však se tyto práce jako historické svědectví stávají pramenem a je tedy třeba na ně brát (i) odborná měřítka. Proto je nutno předpokládat, že vlastní výpověď, ať má jakoukoliv formu, by měla být podle žánru příslušného svazku přiměřeně doprovozena nejen úvodem (resp. doslovem), ale i (základním) poznámkovým aparátem,(8) event. seznamem literatury ale zejména také příslušným rejstříkem či rejstříky. Není-li tomu tak vždy (některé výjimky dané vybočujícím žánrem, jsou pochopitelně na místě), je to třeba konstatovat s jistým politováním a je nutno redakci i nakladatelství v obecném zájmu na tuto potřebu výrazně upozornit.

Zrodem této řady je tedy rok 2007, kdy došlo k vydání prvního svazku, kterým byly, jak snad ani nebylo možno jinak, otevřené a přes všechno dusno doby mimořádně optimistické vzpomínky prvního předsedy po roce 1989 obrozené Akademie věd, profesora Otto Wichterleho (1913–1998), které tu vyšly už ve 4. vydání (1. vyšlo 1992). O jejich významu není třeba pochybovat, tím spíš je však třeba litovat, že si nakladatelství nedalo leckdy více práce s redakcí; především jde o zmíněnou již absenci rejstříku osob. Ale v tomto případě zejména by bylo bývalo s velkým obecným prospěchem přidat v přílohách různé doprovodné texty, například z Wichterlovy nepochybně významné korespondence. Nestalo-li se tak dosud, bylo by velmi vítáno, kdyby se někdo tohoto mimořádně vděčného (ale současně z jiných hledisek velmi nevděčného) úkolu, snad pro event. páté vydání, ujal.

Celkový přehled o řadě je možno udělat si na základě závěrem připojeného a podle potřeby stručně z technického hlediska komentovaného bibliografického soupisu jednotlivých svazků.

K tomu ještě ale třeba vznést jednu obecnější připomínku. Ta se týká titulů některých pragmaticky pojatých děl, neboť k jejich škodě nevypovídají dostatečně zřetelně o tom, co tyto knihy přinášejí a tak se leckdy k oboustranné škodě připravují nejen o svého kvalifikovaného čtenáře, ale i o eventuální zájemce o zajímavé a jemu případně blízké informace. Co tím chci říci, lze demonstrovat na několika málo příkladech. Tak v názvu autobiografické knihy profesora petrografie na Karlově univerzitě Jiřího Konty (* 1922) „Slyšet své srdce“ by málokdo hledal velmi živé vylíčení mládí a zrání probudilého studenta čáslavského gymná-

---

(8) Nemám ani tak na mysli poznámkový aparát v běžném slova smyslu prací vědeckých, ale spíš komentářového rázu, který by vysvětloval některé ne vždy jednoznačné souvislosti či ozřejmoval jména a specifické pojmy potud, aby četba byla i s maximálním užitkem věcným. Pokud pak jde o rejstříky osob a míst, je jejich existence s výjimkou prací výrazně beletristického ražení, zcela nevyhnutelná. Proto také jejich neexistenci v závěrem podávaném seznamu výslovně uvádím.

zia, jeho pobyt v koncentračním táboře Mauthausen a návaznou, již stručněji pojatou historii vědeckého usilování potomního významného specialisty v geologii (č. 40). Nemám samozřejmě námitek proti žádnému poetickému titulku, myslím ale, že by zde specifikující stručný podtitulek vykonal svou dobrou službu. Totéž se týká autobiografie významného průmyslového manažéra v oblasti cementářství Ivana Kratochvíla (* 1937) Život není jen náhoda (č. 48) a našly by se i další. A Beckmesser z Wagnerových Mistrů pěvců norimberských by mohl říci u titulku komorně laděných vzpomínek významného právního historika Jiřího Kejře (* 1921), že autor jistě nežil ve středověku, ale středověkem. Další příklady, i když ne příliš četné, snad není třeba uvádět.

Co je ale zvláště třeba kladně podtrhnout a hodnotit je, že v kontextu s pracemi současných českých autorů edice dává na jedné straně příležitost spatřit světlo světa dílům, která ležela porůznu „v šuplících“. Ale snad ještě důležitější je konstatování, že na druhé straně aktivně oslovuje, ba přímo v tom nejlepším slova smyslu atakuje žijící autory, kteří by se jinak se svým životním příběhem v memoárové formě k obecné škodě literárně nevyrovnávali. Snad takto i „na dálku“ v leckom, kdo má co říci, vzbudí tato řada zájem provést písemnou bilanci svého života a svého usilování, i když o tom původně ani v duchu neuvažoval(9) ba lze říci, že jsou lidé – nechci jmenovat – kteří takřka mají povinnost své žití přehlédnout.

Nejdříve je třeba vymezit hlavní směr následujících poznámek. Výše zmíněná edice prošla během několika let (kdy zřetelně překročila počtem titulů už samo o sobě impozantní číslo šedesát, které jsem si vzal jako východisko) jistým vývojem. Tím chci naznačit, že řada nutně rozšířila svůj původní, mnou ale z počátku spíše jen tušený záběr, i když jej vlastně nikdy zřetelněji nedefinovala. Během krátké doby rozevřela své brány zeširoka i dalším blízkým žánrům „paměti“, ba dokonce též, byť výjimečně, reedicím i literární povahy (č. 35). A její z počátku zřejmě předpokládaný, byť v širokém smyslu chápaný bohemikální rozměr byl, spíše, ale zatím jen v ojedinělých titulech, a to ne v její neprospěch rozšířen.(10) To je nepochybné a zřetelné plus, i když to do jisté míry charakter řady rozostřuje.(11) Překračuje také zřejmě předpokládané původní hranice ne-

---

(9) Orálních svědectví různých pamětníků a někdy i „pamětníků“ je mnoho a stále přibývají. Valnou částí jde o dostačující formu paměti. Snad s jednou částečnou výjimkou, kdy došlo a dochází k cíleným zevrubným rozhovorům s řadou členů Učené společnosti České republiky. Někteří z nich se sice objevují v zde referované řadě (č. 1, 16, 18, 29, 38, 43), ale jistě by se tak našly podněty pro další svazky řady, i když někteří další vydali svůj počet knihami vydanými na jiných místech.

(10) Zatím překračuje jen něco málo přes 15 % titulů, nepočítám-li k nim ovšem práce slovenských autorů, o nichž porůznu v textu.

(11) Nabízí se otázka, zda pro ně neměla být zavedena v rámci Paměti samostatná řada. Pro se-

jen žánrově, ale rovněž tak je tomu, i pokud jde o záběr časový, a jak bylo už naznačeno, i rozměr geografický. Doba posledních sta let byla v jednotlivostech prolomena nejen do 19. století (č. 9, 10), ale počítá se i se zášlehy do dob ještě zřetelně starších. Pokud jde o teritoriální původ, objevují se nejen země a autoři sousední s pochopitelnou slovenskou dominantou (č. 12, 20, 51, 52, 53). Po ní následují vstupy jazykově německé (č. 36, 37, 44), polské (č. 20, 34), ale i vzdálenější, jako maďarské (č. 7, 24) italské (č. 33), francouzské (č. 46) a do jisté míry i ruské (č. 22). Je ovšem třeba podotknout, že toto členění je jen velmi relativní, protože např. slovenští autoři vycházejí zpravidla ještě ze společného československého státu nebo vůbec přešli do českého prostředí (č. 13, 51, 52, 53) a tak je nelze z českého resp. československého kontextu vyčleňovat. Typickým příkladem je Ctibor Rybár (1920–2013), slovenský žid, autor mnoha pragensií, který je vlastně součástí české kultury, i když většinu svého nacistického utrpení, jemuž se vzpíral celou svou bytostí, prožíval ve válečném Slovensku a Maďarsku. Ale také platí, že řada mlčky do českého kulturního kontextu řazených osob se více či méně zřetelně profiluje jako příslušníci židovského etnika do značné míry s německým rodným jazykem. Tu ale podle mne musí platit hledisko teritoriální.

Právě řečeným se také sděluje, že s výjimkou autorů slovenských jde u cizích osob o překlady tištěných děl v zemích jejich autorů, které nemají žádné české vazby, i když porůznu jsou účelně přidávány originální komentáře a vysvětlivky. Tato skutečnost ovšem není na závadu, protože to dává celému souboru i obecnější zázemí a dimenzi. Ba je možno říci, že by na tuto složku měl být kladen v dalším plánování větší důraz právě pro doslova nezbytnou potřebu stále se vnucující nezbytné komparace. A měly by se tu objevit i knihy z dalších regionů, aniž by se přitom mělo zapomínat zejména na prezentaci autorů spojených tak či onak s vědou v nejširším slova smyslu. V dosavadních šedesáti svazcích je takových osob takřka polovina a tento poměr by měl být při nejmenším alespoň zachován, tím spíš, že by měla být více akcentována nakladatelská nabídka.

Valná většina titulů, které jsou jak autobiograficky, tak biograficky věnovány současníkům či skoro současníkům, přináleží zhruba posledním dvěma třetinám minulého století, je tu a tam přerušena větším či menším průnikem do hlubší minulosti. Ve dvou případech se to dotýká české problematiky (č. 9, 10bis), v jednom pak hluboké polské retrospektivy (č. 34).

Pokud jde o žánry, jde ve většině případů (plné tři čtvrtiny) o autobiografická svědectví, často ovšem právě jen o segmenty nejkritičtějších let, tedy let vykořenění, zejména v koncentrácích (č. 6, 13, 36). Setkáváme se tu ale i s počiny biografickými, ojediněle s edicemi korespondencí a spíše výjimečně dokonce i s ji-

---

be si ji nyní už zodpovídám negativně protože u různých titulů nelze vést jednoznačnou linii, kam by bylo potřebí je zařadit.

nými žánry jako je interview (č. 47). Nejdřív ale několik úvodních poznámek a pár dalších čísel.

V rámci prezentovaných šedesáti svazků jde ovšem už o dosti široké spektrum, zejména pokud máme na mysli osobnosti, které před námi defilují. Ty můžeme rozdělit, byť jen velmi zhruba (už tím naznačuji, že leckdy jde o větší či menší přesahy v různých směrech), do tří skupin: nejpočetnější jsou vědci v širokém slova smyslu, tedy nejrůznějšího směřování i vnějších osudů, velmi často emigrovavší (i když často vyzrávali až po svém odchodu z republiky), dále o emigranty či exulanty jiného zaměření(12) a konečně o představitele zpravidla intelektuálů, kteří sice působili doma, ale byli více či méně (zpravidla ale více) pronásledováni či aspoň šikanováni minulými režimy. Že se v následujícím budu snažit upozornit zejména na osobnosti svým habitem mně blízké, jež prolínají všemi třemi kategoriemi, je pochopitelné.

Nejdříve je třeba vyčlenit nová vydání publikací, které vyšly původně v jiných souvislostech a sem se dostávají jako vítaný doplňující materiál, ale žádné nové svědectví nepřinášejí. Jsou dvojího druhu a to české, kde vedle úsporného, ale tím víc přesvědčivého pilotního svazku Otto Wichterleho (č. 1) jde o neidylickou Waldheimskou idylu v nacistické káznici za účast v protinacistickém odboji (č. 26), o drastickou výpověď Hedy Kovályové-Margoliusové či z hlediska „velkých dějin“ o pohodové paměti Zuzany Švabinské (1912–2004, č. 45, 54), ale ovšem prakticky o všechny texty zahraniční, které jsou novum pro českého čtenáře (č. 7, 20, 24, 33, 34, 36, 37, 44, 46).

Nejbolestivější a emočně nejvypjatější jsou přes svou zpravidla nepatetickou, ale o to přesvědčivější formu ty výpovědi, které se týkají neuralgického bodu evropských dějin první poloviny čtyřicátých let 20. století, totiž holokaustu a fenoménu nacistických koncentračních táborů. Škála tu je velmi široká. Rozpíná se od často náhodně dochovaných současných svědectví těch, kteří to protrpěli až ke tragickým koncům (č. 20, 49bis) ale i ke zpětným pohledům jiných, kteří přežili. Ať už díky více či méně včasné emigraci (č. 6, 8, 26, 37) či souhře náhod se vrátili tam, odkud byli vytrženi (č. 2, 13, 24, 40). Jejich s menším či větším časovým odstupem vydané svědectví jim umožnilo nejen bilancovat, ale vydat svědectví o nezlomnosti jejich vůle, jež jim umožnila i následně přispět menší, zpra-

---

(12) V tom je důležitou pomůckou kniha *Sto českých vědců v exilu*, ed. Soňa Štrbáňová a Antonín Kostlán, 2011, i když trochu paradoxně osoby, které budou z této skupiny dále představeny, zde nepřicházejí. To ovšem opět naznačuje, jak velká byla daň, kterou česká věda za komunistický režim zaplatila. K tomu ještě nověji Jan Hálek, *Ve znamení bdělosti a ostražitosti. Zahraniční styky a emigrace pracovníků ČSAV v dobových dokumentech*. Praha 2011 s sborník interviewů *Z Československé akademie věd do exilu*. Rozhovory vedli Soňa Štrbáňová, Milena Josefovičová, Jan Hálek, ed. Milena Josefovičová, Praha 2011. Bylo by lze upozorňovat i na některá periodika či další publikace zejména ovšem Archivu AV ČR.

vidla ale větší hřivnou k prohloubení vědeckého poznání v nejrůznějších oborech. Doma, ale zejména v zahraničí, kde i díky tímto svým vyznáním vstoupili do širšího evropského kulturního povědomí, což se týká zejména otřesného svědectví Mengeleho nechtěného pomocníka, který nahlédl do nejhlubšího nitra lidských běsů (č. 24).(13)

Dalším členěním docházíme ke skupinám, jejichž základní hlediska se různě překrývají a to jak geograficky, tak časově. Významný přínos tvoří různě koncipované paměti nebo alespoň vzpomínky církevních osob, vědců resp. politiků, kteří emigrovali ať už před nacisty, kdy šlo zejména o osoby židovského původu, či před komunisty (č. 8, 41) během jejich neblahého režimu. Ze skupiny první jde o vzpomínky vojenského kaplana naší západní armády Hugo Vaníčka (č. 55), třeba ale zejména upozornit na doslova strhující memoáry českožidovského chemika Herberta Morawetze (* 1915) z rodiny významného východočeského podnikatele (č. 8), jenž ve své devadesátce sobě i nám dal opravdu mimořádný dar. Že ale jeho paměti už musely být přeloženy z angličtiny, je třeba konstatovat s jistou nostalgií.

Doba nacistické okupace ale nebyl jen holokaust, nýbrž i ilegální práce podporující náš zahraniční odboj. Ať to je Jindřicha Pokorného historie odbojové skupiny různé asociace vzbuzujícího jména Parsifal (č. 23) psaná autorem, jenž shodou náhod je překladatelem stejnojmenného středověkého eposu a jehož autobiografie by rovněž byla atraktivním čtením. Počet ze svých válečných i poválečných aktivit vydal i jihočeský učitel Josef Pikl (1908–1991), který velmi otevřeně charakterizuje jak svou válečnou, tak též poválečnou činnost (č. 30). Sem nepochybně lze zařadit autentická svědectví obou Mašínů, Ctirada (1930–2011) a Josefa (* 1932) a Milana Paumera (1931–2010) o jejich dobrodružné cestě na svobodu, která přispívá k pochopení jejich rozporně interpretované anabázi (č. 31) a která je doprovozena stručným úvodem a komentáři Petra Blažka, Olgy Bezděkové a Milana Hulíka.(14)

Dalším chemikem, který vydal svědectví o svém životě je Wichterlův nástupce v čele České akademie věd Rudolf Zahradník (* 1928). Název jeho díla (č. 18) může vzbuzovat dojem, že jde o ryze a úzce zaměřený spis z autorovy specializace (fyzikální a kvantová chemie). Byl by to ale velký omyl, i když samozřejmě i tyto aspekty jsou také zohledněny. Nicméně třeba konstatovat, že autor plně reflektuje a kriticky i s nadhledem hodnotí různé aspekty obecně společenské. Zejména závažnost tu mají partie, které jsou věnovány Akademii věd.(15)

---

(13) Při korekturách došlo k některým přehlédnutím. Nemohl jsem kontrolovat originál, ale zcela jistě nemohl být Nyiszli transportován z Maďarska přes Lublaň a Krakov do Osvětimi. Je ovšem velmi pravděpodobné, že v orig. je Lublin (s. 9).

(14) Jako jediná je doprovozena fotografickou přílohou výpovědi všech tří aktérů a anglickým, byť velmi stručným resumé.

To platí ovšem i v řadě dalších případů, kdy sice jde o české vědce píšící česky a hlásící se ke svému původu, kteří ale už zůstávají ve svých nových domovinách. Ne nevýznamnou část této složky Paměti tvoří často drásavé vzpomínky těch, kteří za války skončili, ale někdy i přežili nacistické peklo. Že šlo zejména opět o osoby židovského původu, není snad ani potřebí připomínat a ani to, že cesty, které jen výjimečně vedly do jiných táborů (viz již zmíněnou ironicky nazvanou Waldheimskou idylu nadané výtvarnice Milady Marešové 1901–1987, č. 26) směřovaly zejména do Terezína, kde to mohlo i dobře dopadnout. Ale cesta vedla odtud zpravidla do Osvětimi, odkud byl návrat vzácnou výjimkou, jak se naštěstí ukázalo u dvou mladých lidí, kteří pak jako Eva a Rudolf Rodenovi (* 1923) vykonali společně v zahraničí kus dobré práce v oblasti psychiatrie (č. 6). Ale konec byl nezřídka i v Terezíně, o jehož zničujícím působení, ale i o síle osobnosti svědčí někdy třeba i jen náhodně zachované dopisy, případně i jiné projevy ducha a intelektu, jak to dokumentuje osud Ilsy Weberové (1903–1944, č. 42).

Mimořádně závažný kaleidoskop lidských osudů přináší střet lidského ducha s komunistickou totalitou. Dokumentuje jej řada závažných svědectví, valná část s přesahem do života v emigraci, zejména ovšem americké a to jak ve Spojených státech, tak v Kanadě, jiné s prehistorií v době nacistické okupace, jak je toho svědectvím kniha Bystrovova o generálu Sergeji N. Vojciechovském (1883–1951, č. 4), naplněná autentickými dokumenty, byť v tomto kontextu pochopitelně v českých překladech. Část z nich si ale lze přečíst i v autentické obrazové dokumentaci. Tu si zaslouží zvláštního zdůraznění kniha Miloslava Rechcígla jun. (* 1930), která je zejména jakousi ego historií unikátní celosvětové organizace českých emigrovavších vědců a jejich setkávání a usilování (č. 41). A opět se ukazuje, jak česká kultura a věda krvácela a na druhé straně přijímající země profitovaly, i když je třeba uvědomit si i druhou stranu této mince. Neboť zejména po roce 1989 měly především mladé kádry nastupujících domácích vědců cestu na dlouhodobé stáže do těchto zemí mimořádně usnadněnu.(16)

Charakteristickou skupinu závažných svědectví tvoří paměti lékařů, jejichž aktivity jsou zpravidla celoplošné povahy a mimořádného celospolečenského dosahu a tak patří nepochybně k těm nejatraktivnějším. Začíná ji v kontrapunktu

---

(15) Tu lze také upozornit na na poněkud odlehlém místě vydanou knihu Miroslava Šmidáka o správním vývoji AV. A protože autor stál dlouhá léta ne-li přímo v centru dění, tedy určitě mu byl nablízku, zmínka o ní tu má své místo: *Institucionální vývoj Československé akademie věd v letech 1960–1969 očima jednoho z přímých aktérů*. Praha 2011.

(16) Tu je třeba zejména upozornit na paměti Radovana Lužy, syna významného meziválečného generála a čelného organizátora protiněmeckého odboje, které jsou mimořádným svědectvím jak o době válečné, tak po ní: Radomír Luža, *V Hitlerově objetí. Kapitoly z českého odboje*. Praha 2006.

k jiným pamětem takřka idylické, i když leckdy dramatické vyprávění ještě svou činností takřka obrozeneckého lékaře-lidumila Ctibora Bezděka (1872–1956). Ten se svou ruskou manželkou Varvarou konal velké dílo péče nejen o lidské tělo, ale i duši, aby vedle toho stihl i významnou činnost literární a to jak odbornou, tak beletristickou. Jeho Paměti psané na konci plodného života málem zanikly, resp. jejich jedna kopie byla náhodně objevena po takřka půl století od autorovy smrti (č. 38). Svým způsobem na ně navazují paměti dalších významných lékařů, kteří výrazně zasáhli do různých oborů, respektive se stali zakladatelskými osobnostmi jejich některých specializovaných disciplín. V Československu to je zejména pražský profesor Josef Koutecký (* 1928), zakladatel dětské onkologie, který vydal svědectví knihou, která už svým názvem ukazuje těžké začátky a sleduje i další historii oboru až k jeho plnému etablování se (č. 16).(17) Jiného charakteru je autobiografie Pavla Jerieho (* 1927) ze slavné lékařské rodiny (č. 21), jehož vynucená emigrace jej zavála do zahraničí, kde se ve Švýcarsku prosadil jako kardiolog a farmakolog. A patří sem i (auto)biografie epidemiologa Zdeňka Ježka (* 1932), který ve spoluautorství s Irenou Jirků sepsal své vítězné světové tažení proti neštovicím, ale i jiným záludným nákazám. Přednostně od Mongolska po africké Somálsko, i když ani vlastní Evropa nezůstala stranou (č. 28).

Svébytnou skupinu tvoří také paměti několika historiků, kterým je vzhledem k jejich profesi a blízkosti archivním i jiným historickým pramenům třeba věnovat aspoň poněkud podrobnější pozornost. Týká se to těchto osobností, z nichž první dva byli dlouhodobě i aktivními archiváři. Zatím co Josef Borovička (1885–1971), dlouholetý archivář jednak v Archivu země české, jednak v Archivu ministerstva vnitra, se stal hrdinou biografie olomouckého historika Jiřího Lacha (č. 25), z bohaté, ale umlčované tvorby jednoho z nejpronikavějších historiků 20. století a zakladatele a pak i ředitele Ruského zahraničního archivu Jana Slavíka (1885–1978) se podařilo Jaroslavu Boučkovi, Slavíkovu životopisci(18) vydat jeho deník z druhé světové války (č. 15). Zdánlivě suchopárné poznámky ale mají v sobě něco mnohem více, což však lze ocenit až po začtení se do díla. Vyznání o svém odborném životě a počet o svém vědeckém usilování po-

---

(17) Svým způsobem tvoří s touto knihou jednotu i další autorovy práce, ukazující mimořádnou šíři jeho obecně kulturních zájmů, ať jde o knihu *Zůstal jsem klukem* přinášející rozhovory, které s ním vedla Veronika Sailerová, 2005, či šestisvazková série *jeho Krásných setkání*, přinášející jeho projevy související s hudbou, výtvarným uměním, vědou i lidmi, 2005nn.

(18) Vedle starších Boučkových prací je nově třeba upozornit na sborník *Život plný střetů. Dílo a odkaz historika Jana Slavíka (1885–1978)*. Sestavili Lukáš Babka a Petr Roubal, Praha 2009, kde je i stostránková Slavíkova bibliografie. Dalšímu nonkonformnímu historikovi, Františku Kutnarovi (1903–1983), věnovala pozornost Veronika Středová, *František Kutnar a strukturalismus v interpretaci sociálních a hospodářských dějin*, 2009.

dali dva přední medievisté. Pavel Spunar (* 1928) a Jiří Kejř (* 1921), oba doslova celoživotně spjatí s Akademií věd a svým zaměřením pracovním i lidsky si velice blízcí. Oba byli či spíše stále jsou zahleděni do středověku a oba vycházející ze studia středověkých rukopisů. Zatím co u Spunara (č. 29) jde o zaměření směrem k literární historii a historii kulturní v širokém slova smyslu, u Kejře (č. 43) jde o historii právní, husitologii a starší dějiny pražské univerzity.(19) Ale nejen to. Zejména první z nich se po r. 1989 aktivně podílel na transformaci Akademie a oběma se mohlo dostat odpovídajícího uznání teprve po tomto datu.(20) Ovšem i jiní historici vydali počet, i když se to zdaleka netýkalo jen jejich profesního života, ale často zejména turbulencí životních, jako tomu bylo u Tomana Broda (* 1929), historika současných dějin (č. 2), který dovedl svou osvětimskou anabázi a pak poválečné ústrky jen k přelomovému roku 1989.(21)

---

(19) Není možno v této souvislosti přejít zcela specifický autobiografický útvar, který vytvořil v r. 2009 František Šmahel, byť pro pražské nakladatelství Argo: *Nalézání, setkávání a míjení v životě jednoho medievisty*, 534 s.

(20) Viz i reflexi obou těchto prací Martinem Nodlem, *Středověk a memoáry počátku 21. věku*. Mediaevalia historica Bohemica 15/1, 2012, s. 81–86 a Petra Čorneje v časopisu Dějiny a současnost, 34, 2012, č. 10, s. 46. Alespoň okrajově lze upozornit na fragmenty pamětí absolventa Institutu pro rakouský dějepis, pak původně archiváře a posléze profesora obecných dějin na Karlově univerzitě Karla Stloukala (1887–1957) prací Jaroslava Čechury: *Historie mého života. Skutečnost poněkud zbásněná*, 2012 a ovšem i na poněkud již starší reflexi Jaroslava Mezníka, *Můj život za vlády komunistů (1948–1989)*, Brno 2005. Z archivářů se jich v posledních několika letech v biografistice reflektuje několik: viz Karol Bílek, *František Dvorský a Sobotka*. Sobotka 2010 a Leopold Peřich, *Nic nového. Dopisy z vězení*. Středokluky 2010. Naopak výstup ze sympozia *Karel Jaromír Erben a úloha paměťových institucí v historických proměnách* je v jistém protikladu k názvu zcela orientován literárně historickým směrem (Z Českého ráje a Podkrkonoší, Supplementum 14), Semily – Turnov 2011. Stranou pozornosti by neměl zůstat ani sborník *Historici na brněnské univerzitě. Devět portrétů*. Red. Tomáš Borovský, Brno 2008. Vždyť z nich plné dvě třetiny byly současně či před svou akademickou kariérou archiváři! Pominu-li jeho již početné starší práce, je tu i nejnověji kniha Bohumila Jirouška, *Josef Klik. Historik ve stínu Josefa Pekaře*. České Budějovice 2011 a na rozměrnou knihu Hany Kábové, *Josef Vítězslav Šimák. Jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě*. České Budějovice – Pelhřimov 2013. A konečně jde o korespondenci Milady Paulové s kancléřem Přemyslem Šámalem, kterou pod názvem *Milý pane kancléři...* ve dvou svazcích vydali Daniela Brádlerová a Jan Hálek, Praha 2011n.

(21) Z rozsáhlé dvousvazkové práce pod redakcí Karla Hruzy, která podává biogramy řady rakouských, německých a českoněmeckých historiků upoutá zejména rozsáhlá stať cit. redaktora o Heinzi Zatschkovi (1901–1965), ordináři pomocných věd historických na německé pražské univerzitě. Viz Österreichische Historiker 1900–1945. Lebensläufe und Karrieren in Österreich, Deutschland und der Tschechoslowakei in wissenschaftsgeschichtlichen Porträts, Wien – Köln – Weimar 2008, s. 677–792.

K nim je možno volně přiřadit dva české vstupy do století 19. a jeden do přelomu k 20. Jednak to je korespondence dvou předních českých historiků resp. historiků literatury Václava Vladivoje Tomka (1818–1905) a Josefa Jirečka (1825–1888) (č. 10) a druhé vydání biografie významného stavitele a nejvýznamnějšího českého mecenáše Josefa Hlávky (1831–1908, č. 9).

Pokud jde o korespondence, jde o několik významných příspěvků k dějinám české kultury, jež vhodně doplňují již porůznu vydané počiny, které jsou v příslušných kritických komentářích citovány. Tak je to na jedné straně rozsáhlý výbor z rodinné korespondence (ta čítá ve své dochované formě celkem 1 305 jednotlivin) významné české spisovatelky Terezy Novákové (1853–1912), v němž dominuje korespondence se spisovatelčiným synem Arne Novákem (1880–1939), profesorem Masarykovy univerzity a významným literárním historikem (č. 59). Základní je knize připojená elektronická podoba, která přináší 395 dopisů s příslušným vědeckým komentářem, zatím co v tištěné verzi jde o jejich výběr s 276 čísly ve formě edice podstatných částí jednotlivých dopisů. V zajímavé koláži chronologického výkladu a vkládaných výňatků z dopisů resp. záznamů z deníku přibližuje vnuk Čeňka Strouhala (1850–1922), paleopatolog a historik lékařství Evžen Strouhal jeho život jako prvního profesora experimentální fyziky na české Karlo-Ferdinandově univerzitě (č. 50).

Jakýmsi spojovacím článkem s dalšími žánry jsou dva svazky psychologů resp. o psycholozích. Je to kniha Roberta Konečného (1906–1981), brněnského univerzitního profesora a literáta, která ve dvou oddílech: Špilberk a Koleje vydává svědectví o jeho válečných letech (č. 10) a biografie dvou autorek o pražském profesoru Vladimíru Tardym (1906–1987). Ty vycházejí do značné míry z jeho deníků i korespondence, ale ovšem zejména z jeho vědeckého díla (č. 42). Svým způsobem na ně navazuje kniha deníků filozofky Albíny Dratvové (1891–1969), jediné ženy mezi vědci (č. 14).

Poměrně heterogenní skupinu tvoří prezentace a sebeprezentace vědců z oblasti přírodních a exaktních věd. Převládá tu biografistika. Významnému experimentálnímu fyzikovi profesoru Čeňku Strouhalovi (viz výše) složil poklonu jeho vnuk. Dlouholetému generálnímu sekretáři „staré“ ČAVU Viktoru Trkalovi (1888–1956) věnovali pozornost dva jeho nejbližší: nástupce na univerzitě profesor Miroslav Brdička a jeho stejnojmenný syn (č. 3). Jejich vlastní literární podíl není v knize sice ani poloviční, zařadili však do jeho větší, dokumentační části důležitou autentickou výpověď Blahoslava Šeplavého o významném Trkalově střetu se Zdeňkem Nejedlým.(22) Vedle toho jde tu i o řadu jeho drobnějších literárních prací biografického charakteru, leč se tak stalo s velmi nedokonalým

---

(22) Tu je jedna z mála možností doplnit zajímavou informací (s. 71nn.) základní biografii o Zdeňku Nejedlém od Jiřího Křesťana, *Zdeněk Nejedlý, vědec v osamění*. Praha – Litomyšl 2012 a vysvětlující konflikt dvou nejvyšších osob ještě ve „staré“ České akademii věd a umění.

bibliografickým aparátem. A konečně se dostalo zhodnocení i nestoru nejen našich astronomů, ale našich vědců snad vůbec, docentu Luboši Perkovi (* 1919). Snad jen lze povzdychnout, že toho mohlo být řečeno víc, neboť kniha – a je to dáno objektem jejího zájmu – je čtením z těch věru optimistických (č. 39).

Svébytnými solitéry jsou pak medailonky významných vědců, zpravidla učitelů dnešní postupně odcházející generace (č. 5), historie neformální kruhu osob, Pražského lingvistického kroužku, který se zapsal do metodického pokroku ve filologii v mezinárodním kontextu (č. 11), či rozhovory s předními českými překladateli (č. 47), které často přinášejí informace, v nichž se teprve nyní odhaluje leckterá absurdita, jíž byla jejich práce v podmínkách komunistického režimu podrobena. Současně ale i lidská osobní odvaha těch, kteří na sebe brali velkou odpovědnost, až existenčního rázu, když umožňovali svým jménem krýt těm zakázaným jejich práci. Nad různými rozum neberoucími situacemi, které jsou zde popisovány, se dnes snad i usmíváme. Ale ve skutečnosti to byly nezřídka i mezní situace. Pochopitelně v jiné kategorii, než na to narážíme v dobách válečných a poté po roce 1948 a zejména v letech padesátých.

Neméně svébytnou skupinou, byť v mnohém se s jinými zde představovanými kategoriemi různě křížící, snad lze spíše říci se doplňující, tvoří paměti českých emigrantů doby poválečné (tak např. č. 8, viz výše). Z některých se stali světoběžníci a cíleně se zapojovali do protikomunistických aktivit. To se týká zejména Sloukova (* 1923–2012) dramatického „politického cestopisu“ (č. 27), který zřetelně ukazuje často velmi těžký, ale vítězně zmáhaný osud. Jiní se oddali svému oboru a docílili obecného uznání (č. 8).

Dva přední literáti, kteří již dávno vstoupili do české moderní literatury, dostali v této řadě velký prostor. I přes mimořádný rozsah jejich zde předkládaných prací byl i jejich obecný ohlas mimořádný. Ve dvou svazcích prací Pavla Kohouta (* 1928, č. 35) jsou vydávány vedle jeho deníkových záznamů kritického času zejména doby kolem a po roce 1968 i jeho obsáhlé starší publikace. Neméně impozantní dva svazky pamětí Ivana Klímy (* 1931, č. 17 a 32) přinášejí doslova strhující vhled nejen do jeho vnitřního života a literární dílny a do prostředí českého disentu, ale neméně i do celkového ovzduší doby; nejdříve nacistické okupace a pak s tříletým intermezzem volnosti a relativní svobody též komunistického režimu.

Martin Kučera představil portrét pražského kriminalisty a jeho boj proti zločinu, ale i proti StB, která si osobovala všeobsáhlé kompetence. Jeho jméno v titulu nepřichází, tedy jde o Karla Kalivodu (1916–1980). Právě zde je absence rejstříku obzvlášť bolestná a i když s pochopením, přesto se čtenář těžko smiřuje s porůznu přicházejícími pouhými iniciálami jmen.

Autobiografie Karla Löbla (* 1925), původně strojního inženýra a posléze rezervovaného člena politického establishmentu před rokem 1989 a vlastní životopis známého žurnalisty Karla Pacnera (* 1936), jehož pokračování bychom se v dalších svazcích měli v dohlednu dočkat,(23) svým způsobem uzavírají širokou paletu vnímání naší nedávné minulosti a současnosti (č. 56).

Z cizích autorů a autorek stojí co do proslulosti v popředí pochopitelně Golo Mann (1909–1994) (vzpomínky jeho otce Thomase Manna slibuje nakladatelství pro některý z příštích svazků) vzpomínkami a reflexemi na své mládí v Německu (č. 44) a Jean-Paul Sartre (1905–1980), významný francouzský filozof-existencialista, z jehož 15 sešitů filozofických hloubání a úvah zaznamenávaných na frontě, než na počátku války padl do nacistického zajetí, se zachovalo pouhých šest (č. 46). Rakušan Joseph Roth (1894-1939) se ve svém výboru dopisů, dopisů-esejí a různých příležitostných a deníkových zpráv představuje jako nesmiřitelný odpůrce nacismu (č. 37).(24) Zcela svébytným útvarem pak je sborník vydaný L. Babkou a R. Bzonkovou (č. 22), obsahující výbor žánrově různých výpovědí o sovětských lágrech. Tvoří vítaný pendant k svědectvím o obdobných zařízeních nacistických i komunistických a tak jako ony vydává jednak smutné svědectví o jejich zřizovatelích, ale současně i světlé o těch, kteří tyto hrůzy přemáhali a aspoň někdy i přemohli. Vzpomínky pražské rodačky, ale polské šlechtičny, nicméně s čtvrtinou krve rodu Thun-Hohensteinů Marie Czapské (1894–1981) jsou rozmáchlou ságou řady šlechtických rodů středovýchodní Evropy od 18. století (č. 34). Zdánlivě na okraji stojí poměrně drobná knížka spisovatelky Rosetty Loy (* 1931), která podává svědectví o válečném osudu italských židů (č. 33) a mladičká Rut Laskierová „polská Anna Franková“ dojímá svou dětskou moudrostí (č. 20).

Kdyby si někdo položil otázku, zda tento referát do našeho časopisu patří, myslím, že odpověď může být stručná a jednoznačná. Nepochybně ano, ba bylo by možno říci, že se tento či podobný referát mohl či měl i v archivním tisku objevit už dřív. Množství informací, často z regionů, v nichž se ten který archiv nachází, totiž oslovuje každého čtenáře a tím spíše archiváře „polem pracujícího“ a jeho badatele. Jak osobami, tak i možnou geografickou blízkostí. Znovu je tu třeba litovat, že některé svazky nejsou doprovázeny rejstříky osobními a prakticky žádný místními, což často orientaci výrazně komplikuje. Snad se na to bude v dalších svazcích, na něž bude intelektuální veřejnost, archiváři a historikové především, rovněž s napětím čekat, pamatovat. A archiváři se možná (ba měli by tak učinit v každém případě) nechají inspirovat a ponoří se do svých fondů. Tak si umím představit, že se může stát, že inspirováni četbou toho či onoho svazku, představí ze svých pokladů byť třeba jen střípky, které pomohou osvětlit či jinak nahlížet některé epizody, o nichž se tu dočtou. Může tak dojít i na upozornění na jiné důležité materiály, které by neměly uniknout pozornosti, či dokonce zpracování.(25)

---

(23) Nakladatelství slibuje jeho knihu Lidé v mé paměti.

(24) Překladatel vedle předmluvy sice podává rozsáhlý výkladový komentář, který ale není stránkově propojen s textem, takže se čtenář jen těžko orientuje a často raději na vysvětlení rezignuje.

Na sám závěr jen konstatování o vysoké kultivovanosti toho, co je předkládáno. Bez nadsázky lze konstatovat, že máme před sebou jednu z nejambicióznějších publikačních řad nejen memoárové a příbuzné literatury, ale české nakladatelské produkce vůbec.

Není ale možno se vyhnout dvěma obecnějším připomínkám. První se týká aparátu jednotlivých titulů, které vedle své obecně literární role mají i charakter svědectví, tedy pramene. Pramene svébytné podoby, ale přesto či právě proto pramene velké důležitosti. Opakuji: v žádné knize (výjimek je možno uvést minimálně) by podle specifiky díla neměl chybět ani kvalifikovaný úvod nebo doslov editorův či jiného specialisty. O rejstřících pak byla řeč už opakovaně. Podle možností pak zachovávat jejich jistou unifikaci A za druhé: když ne z jiných důvodů, tedy alespoň z těch marketingových, vždy bedlivě uvážit název knihy resp. její specifikující podtitul.

Čtenáře celé řady, zejména ale toho, kdo si knihy zařazuje do knihovny poněkud překvapí až zaskočí, že se setkáváme s celkem třemi formáty. Lépe řečeno běžný základní formát je dvakrát (č. 31 a 47) nahrazen formátem o větší šířce a rovněž dvakrát (č. 20 a 33) oktávem. I když *variatio delectat*, myslím, že to v tom prvním případě bylo zbytečné. Zato své jisté oprávnění mají oba maloformátové tituly vzhledem ke svému nevelkému rozsahu.

Měl-li bych závěrem učinit nějaké osobní doporučení potenciálnímu čtenáři resp. správci knihovny archivů všech typů, mohu především říci: Lze si samozřejmě vybrat, i když by se spíše mělo říci, že je třeba brát příslušné knihy popořádku všechny, byť některé není dobře číst před spaním. Tím ale naznačuji, že i je, či právě je, jest třeba číst! Svou radu specifikuji tedy takto:. Ta první pro archiváře jako úředníky zní: pořídit si regál na knihy ediční řady Paměť a ta druhá naplnit ho příslušnými svazky, i když se už asi nepodaří získat celou řadu. Ale i tak by to bylo dobře již zmíněného 1,5 běžného metru, jak jsou archiváři zvyklí počítat.

Ovšem to doporučení pro archiváře jako čtenáře ohledně konkrétní četby je náročnější. Podle svého naturelu má každý možnost si vybrat a opravdu si vybere. Abych nebyl obviněn z podjatosti, vynechám historiky a v širším sledu i všechny vědce jiných oborů včetně lékařů, byť jde o kategorii mimořádné atraktivity (nejen pro mne). Místo „top ten“ uvádím tři čísla: 17+32, 41 a 48. Ale čtenářské zážitky, i když často velmi tíživé, jež navozují nejzákladnější otázky lidského bytí, přinášejí vlastně všechny další svazky.

---

(25) Byl bych nerad, aby tyto věty vzbuzovaly dojem, že se tu děje málo. Není to pravda, jak o tom svědčí vlastní ediční činnost archivů jak na regionální, tak i celostátní úrovni a ovšem také recenzní činnost v nejrůznějších archivních periodikách, v posledních desetiletích zejména na stránkách Pražského sborníku historického resp. Stránek historie (Paginae historiae).

Třeba si ovšem s plnou zodpovědností uvědomit, že četba má nejen bavit, nejen poučovat, ale také učit přemýšlet a nezapomínat. Archiváři to sice mají v „popisu práce“, ale budou-li na to upozorněni i z jiné strany a v jiném kontextu, nemůže to být na závadu, tím spíš, že ovlivňují ne nevýznamně své okolí.

A ještě jednu radu či prosbu na závěr k nakladatelství: bylo by záhodno, aby tato řada dostala jednoho stabilního nakladatelského redaktora, který by dbal na to, aby byly zachovávány společné technické parametry, pokud jde o základní citace resp. poznámky, odkazy, různé vysvětlivky a ovšem aby také bylo dbáno na připojování cizojazyčných resumé při samozřejmém respektování svébytnosti jednoho každého svazku.

Mohu přát jen sobě i dalším čtenářům – a ovšem i nakladatelství – aby se v SAPu za dalších pět šest let mohlo psát už nejméně o stovce (raději více) titulů řady, která bude patřit i nadále k nejprestižnějším.

Soupis titulů edice Paměť

Při zběžné probírce může vzniknout dojem, že řada nemá číslování. Není tomu tak. Označení je totiž skryto až v tiráži a několikrát v něm vzniká nejistota, neboť se dva tituly spoří o jedno číslo. U jednotlivých titulů uvádím podle potřeby některé další bibliografické informace.

1) Otto **Wichterle**, Vzpomínky, 2007[4], 206 s. s řadou vyobr. Není připojena žádná bibliografická či ediční poznámka, chybí rejstřík.
2) Toman **Brod**, Ještě že člověk neví, co ho čeká. Života běh mezi roky 1929–1989, 2007, 361 s. s řadou vyobr. Bez rejstříku.
3) Miroslav **Brdička** – Viktor **Trkal** ml., Profesor Viktor Trkal. Pouť moderní fyzikou, 2007, 152 s. s řadou vyobr. Bez rejstříku.
4) Vladimír **Bystrov,** Osud generála. Komentář k některým dokumentům o životě a tragickém konci Sergeje Vojciechovského, 2007, 580 s. s mnoha vyobr., 580 s.+ 48 s. fotografických příloh. Na s. 473 posun poznámek. Rejstříky, všechny prameny v textu v českém překladu.
5) Učenci očima kolegů, žáků a následovníků, ed. Ivan **Hlaváček** a Jiřina **Jedináková**, 2007, 296 s. s řadou vyobr. Bez rejstříku.
6) Eva a Rudolf **Rodenovi**, Život ve vypůjčeném čase, 2007, 201 s.
7) Sándor **Márai**, Deníky I. 1943–1967 a II. 1968-1989–II, 2009. Překlad z maďarštiny, 533+ 408 s. Bez rejstříků.
8) Herbert **Morawetz**, Mých devadesát let, 2008, 316 s., s řadou vyobr. Překlad z anglického rukopisu. Bez rejstříku.
9) Jiří **Pokorný**, Odkaz Josefa Hlávky. Historie České akademie věd a umění, Hlávkových studentských kolejí, Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, jakož i Národohospodářského ústavu, 20082, 302 s. s řadou vyobr.

10) Robert **Konečný**, Jeden z vás. Vydal Ladislav Soldán, historickou studii napsal Petr Kopečný, 2008, 220 s. Bez rejstříku.
10) [!!] Spoléhámť se docela na zkušené přátelství Vaše... Vzájemná korespondence Josefa Jirečka a Václava Vladivoje Tomka z let 1858–1862, Vydala Magdaléna **Pokorná** (vedoucí editorka) a Kateřina **Koudelková** a Marie **Malá** (editorky) ve spolupráci s Hedvikou Honzátkovou a Jarmilou Hurtovou, 2008, 298 s. s řadou vyobr.
11) Marie **Havránková** (ed.), Pražský lingvistický kroužek v korespondenci. Korespondence z let 1923–1974. 447 s.
12) Ctibor **Rybár,** Do půlnoci času dost. Doslov Ivan Kamenec, 2008, 391 s. s velmi četnými vyobr.
13) Tomáš **Radil**, Ve čtrnácti sám v Osvětimi, 2009, 732 s. s řadou vyobr.
14) Albína **Dratvová**, Deník 1921–1961. Scientific diary. 2008, 478 s. Bez rejstříku, ale s ediční poznámkou a předmluvou editorek Kláry A. Čápové, Libuše Herczkové a Zuzany Leštinové a poznámkovým aparátem.
15) Jan **Slavík**, Válečný deník historika. Vydal Jaroslav Bouček, 2008, 544 s. s německým resumé,
16) Josef **Koutecký**, Život mezi beznadějí a úspěchem, 2008, 504 s. s četnými vyobr.
17) Ivan **Klíma**, Moje šílené století I, 2009, 526 s. s řadou vyobr.
18) Rudolf **Zahradník**, Laboratorní deník. Zač jsme bojovali. 2008, 459 s. s četnými vyobr.
19) Martin **Kučera**, Pražský Maigret. Osobní zápas legendárního kriminalisty. 2009, 492 s. Bez rejstříku.
20) Rut **Laskierová**, Deník, leden–duben 1943, 2009, překlad z polštiny, úvod Leo Pavlát, 65 s. s úvodem Leo Pavláta a stručnou biografií rodiny od nevlastní sestry Zahavy Sherzové a doslovem Belly Guttermannové, Holokaust v Będzině
21) Pavel **Jerie**, Pro koho je medicína? Světem za lepšími léky, 2009, 424 s. s četnými vyobr.
22) Lukáš **Babka –** Radka **Bzonková (ed.)**, Jen jeden osud – Antologie sovětské lágrové prózy, 2009 652 s. s úvody obou vydavatelů. Bez rejstříku.
23) Jindřich **Pokorný**, Parsifal. Osudy jedné demokratické odbojové skupiny v letech 1938–1945 s poválečným dovětkem. Úvodní slovo Jan Němeček, 2009, 558 s.
24) Miklos **Nyiszli**, Byl jsem Mengeleho asistentem, překlad z maďarštiny, 2009, 192 s. Bez rejstříku.
25) Jiří **Lach**, Josef Borovička. 2009, 348 s. s řadou vyobr. S anglickým resumé.
26) Milada **Marešová**, Waldheimská idyla. K vydání připravila a doslov napsala Martina Pachmanová. 2009², rozšířené a upravené vydání, 205 s. s řadou vyobr. Chybí rejstřík.
27) Zdenek **Slouka**, Jdi po skryté stopě. Lidské kroky politickou krajinou exilu, 2009, 803 s. s řadou vyobr.

28) Zdeněk **Ježek** – Irena **Jirků,** Ve znamení neštovic. Český epidemiolog ve službách WHO. 2010, 638 s. s četnými vyobr.
29) Pavel **Spunar**, Vlny vzpomínek. Rodina – Studia – Akademie. 2010. Předmluva Antonín Kostlán, 312 s. s řadou vyobr.
30) Josef **Pikl**, Paměti jihočeského odbojáře, 2009, 478 s. s několika vyobr.
31) Ctirad **Mašín** – Josef **Mašín** – Milan **Paumer**, Cesta na severozápad. Petr Blažek a Olga Bezděková (ed.), 2010, 311 s.+ CXXVIII s. obrazových příloh s úvodem vydavatelů a studií Tomáše Bursíka, Třetí odboj a skupina bratří Mašínů. Vedle normálního tisku zrcadlově přichází vlastní strojopisný text s pracovními škrty a doplňky.
32) Ivan **Klíma**, Moje šílené století II 1967–1989, 2010, 369 s. s řadou vyobr.
33) Loy **Rosett,** Moji židovští sousedé. Překlad z italštiny, 2010, 181 s., In 8º.
34) Maria **Czapska**, Evropa v rodině. Překlad z polštiny, 2010, s předmluvou Philippa Ariès, 466 s.
35) Pavel **Kohout**, Můj život s Hitlerem, Stalinem a Havlem 1 – Z deníku kontrarevolucionáře; Kde je zakopán pes. 865 s. 2 – To byl můj život? Předběžná bilance, s. 866–1765. 2011. Doslov Jiřího Gruši, řada vyobr. Chybí rejstřík.
36) Cioma **Schönhaus**, Padělatel. Neuvěřitelný příběh židovského grafika ve válečném Berlíně. Překlad z němčiny, doslov Marion Neissové, 2011, 249 s. Bez rejstříku.
37) Joseph **Roth**, Filiálka pekla na zemi. Spisy z emigrace. 2011, 237 s. Překlad z němčiny s předmluvou Ondřeje Sekala a rozsáhlými vysvětlujícími poznámkami, ale s některými přehlédnutími (tak dopis Zříkám se, s. 35nn. „visí ve vzduchu“).
38) Ctibor **Bezděk**, Jak rád jsem žil. Paměti MUDr. Ctibora Bezděka, 2011, 885 s. s řadou vyobr. Úvodní slovo napsal Josef Tomeš, ediční poznámku manželka Bezděkova vnuka Olga.
39) Libuše **Koubská**, Hvězdář/Diplomat. Životní příběh doyena české astronomie Luboše Perka, 2011, 117 s.
40) Jiří **Konta**, Slyšet své srdce, 2011, 213 s.
41) Miloslav **Rechcígl ml.**, Pro vlast. Padesát let Společnosti pro vědy a umění, 2012, 563 s.
42) Alena **Plháková** – Olga **Pechová**, Život a dílo Vladimíra Tardyho, 2012, 468 s. Vedle rejstříku osobního i rejstřík věcný.
42bis) Viz č. 49.
43) Jiří **Kejř**, Žil jsem ve středověku, 2012, 266 s. s řadou vyobr.
44) Golo **Mann**, Vzpomínky a myšlenky. Mládí v Německu, 2012, 496 s.
45) Heda **Margoliusová-Kovályová**, Na vlastní kůži 2012[4], 189 s. s řadou vyobr. Proti předchozím vydáním byla doplněna některá dotud zašifrovaná jména. Bez rejstříku.
46) Jean-Paul **Sartre**, Sešity z podivné války (září 1939–březen 1940), 2012, 653 s. S krátkým zamyšlením překladatele Michala Novotného nad jeho aktuálností v dnešku.

47) Slovo za slovem. S překladateli o překládání. Editor a autor předmluvy Stanislav **Rubáš**, 2012, 450 s. s řadou vyobr. I rejstřík věcný.
48) Ivan **Kratochvíl**, Život není jen náhoda, 2011, 434 s., bez rejstříku, s předmluvami Maxe Fischela a Václava Cílka.
49) Ilse **Weberová**, Kdy skončí naše utrpení. Dopisy (1933–1944) a básně z Terezína, 2012, 377 s s řadou vyobr. Bez rejstříku. S doslovem od Ulrike Migdal (jen tiskovou chybou je jako pořadové číslo uvedeno č. 42), překlad z němčiny.
50) Evžen **Strouhal**, Profesor Čeněk Strouhal, zakladatel české experimentální fyziky. Ve spolupráci s Emilií Těšínskou, Janem Valentou a Petrem Živným, 2012, 295 s. s řadou vyobr.
51) Tomáš **Gál,** Vykořeněný aneb Pohled odjinud, 2012, 175 s. s řadou vyobr. Bez rejstříku.
52) Fedor **Gál**, Několik dnů. 2012, 178 s. s několika vyobr. Doslov Peter Zajac. Bez rejstříku.
53) Karel **Löbl**, Naděje a omyly. Vzpomínky na onu dobu. S předmluvou Josefa Tomeše, 2012, 748 s.
54) Zuzana **Švabinská**, Světla paměti. 2012², 331 s. s četnými vyobr.
55) Hugo **Vaníček**, Duch a síla. Příspěvek k dějinám zahraničního odboje. 2012, 317 s. Vydal a úvodem opatřil Jiří Plachý.
56) Karel **Pacner**, Život novináře aneb „To je ten, co byl na startu Američanů na Měsíc“, 446 s. + řada vyobr.
57) Radegast **Parolek**, Kruté a krásné století. Ohlášeno, ještě nevyšlo.
58) Josef **Forbelský**, Svět se mnou, svět beze mě, 2013, 513 s.
59) Blanka **Svatbová** (ed.), Čtyřhlas Terezy Novákové. Tereza Nováková ve světle rodinné korespondence. Úvod a rozsáhlá ediční poznámka vydavatelky, 2013, 495 s. s kritickou edicí na přiloženém CDROMu.
60) Lubomír **Doležel**, Život s literaturou. Vzpomínky a rozhovory, 2013, 284 s.

P.S. V návaznosti na odkaz v pozn. 2 mohu doplnit tři další svazky, aniž bych mohl podat bližší charakteristiku:
61) Naděžda **Morávková**, František Graus a československá poválečná historiografie, 2013, 348 s. Po jenom zběžné prohlídce se ale nemohu ubránit zklamání. Snad budu mít příležitost vyjádřit se k dílu při jiné příležitosti. Zde jen upozorňuji na s. 207, kde v důležitém kontextu je právní historik – medievista Vladimír Procházka zaměněn za stejnojmenného politika a vysokého stranického a státního funkcionáře, jenž s medievistikou neměl nikdy nic společného.
62) Martin **Halata** a Dagmar **Lieblová** (ed.) Paměti Josefa Rudolpha z Wartburgu, syna hradního inspektora, 2013, 311 s. s řadou vyobr. Ty přinášejí jak v překladu, tak v originálním německém znění paměti syna inspektora Pražského hradu z r. 1876.

63) Danuta **Stoková** (ed.), Kieślowski o Kieślowském, překlad z polštiny, 2013, 237 s. s řadou fotografií. Jde o autobiografii ve formě interview významného polského filmového režiséra (1941–1996).

Lze dodat, že v Edičním plánu na léta 2013–2014 je dalších devět zajímavých titulů, z nichž archiváře nejvíc zaujmou zejména deníky Johna Deeho, známého u nás zejména z působení na dvoře Rudolfa II.

Ivan Hlaváček

Ludmila Kubátová – Václav Vok Filip – Václav Bok

STATUTA HORNÍHO MĚSTA JÁCHYMOVA Z ROKU 1526.
STATUTEN DER BERGSTADT SANKT JOACHIMSTHAL
AUS DEM JAHRE 1526.

Vydal Odbor archivní správy a spisové služby MV, Praha 2012, 510 str., 33 obr., něm. resumé. ISBN 978-80-86466-24-8, cena: 420 Kč.

Publikace je rozdělena na tři části. V první je otištěna úvodní studie Stručné dějiny Jáchymova do roku 1526 z pera přední znalkyně dějin hornictví a jeho archivních pramenů PhDr. Ludmily Kubátové. Jsou objasněny počátky osídlení Jáchymovska, nález stříbra na počátku 16. století, rozvoj dolování, vydání horního řádu 1518, počátky Jáchymova, povýšení sídliště Údolí na město, povstání horníků v roce 1525 a jejich vyrovnání s těžaři a hornickou obcí-knapšaftem. Podrobně je rozebírána úprava poměrů ve městě, správa města, jeho bezpečnost, zásobování, společenský život, bydlení, stavebnictví, zdravotnictví a sociální opatření, hygiena a požární řád. Ve druhé části je od téže autorky popsán rukopis jáchymovských Statut z roku 1526 a jeho předchůdci (Národní archiv, fond Vrchní horní úřad Jáchymov 1516–1890, i. č. 1), soupis archivních pramenů, výběr použité literatury, vysvětlivky neobvyklých termínů a soupis 33 obrázků. V třetí části spočívá těžiště publikace, v níž je zpřístupněn německý text Statut v edici, kterou pořídil historik Václav Vok Filip, M.A. (Itálie) v transliterované formě s německým lingvistickým aparátem. Transliterace byla zvolena s ohledem na jazykovědné potřeby poznání vývoje psaného jazyka užívaného na rozhraní staré a lutherské němčiny. Souběžně je otištěn moderní český překlad Statut, pořízený s mimořádnou obtížností naším předním germanistou Prof. PhDr. Václavem Bokem, CSc. s využitím prvního pracovního překladu od Lud-mily Kubátové, jímž k jeho publikaci dala podnět. Dílo uzavírá německé resumé. Kniha je pozoruhodným příspěvkem k dějinám hornických měst a jejich každodenního života na počátku novověku. Je určena historikům, archivářům a germanistům, zaujme však i širší kulturní veřejnost.

Publikaci je možno objednat na adrese:
Odbor archivní správy a spisové služby MV ČR, Milady Horákové 133, 166 21 Praha 6
tel.: +420 974 847 623; fax: +420 233 341 049
e-mail: spavlik@mvcr.cz

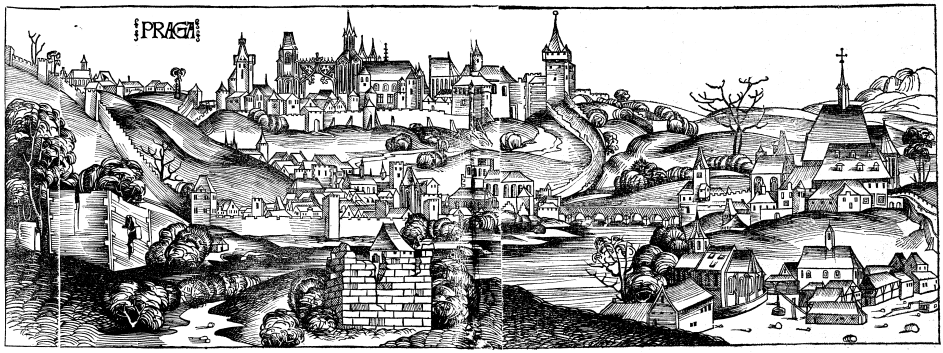
LUDMILA KUBÁTOVÁ VÁCLAV VOK FILIP VÁCLAV BOK

STATUTA HORNÍHO MĚSTA JÁCHYMOVA Z ROKU 1526

STATUTEN DER BERGSTADT SANKT JOACHIMSTHAL AUS DEM JAHRE 1526

SOUPIS VEDUT VZNIKLÝCH DO ROKU 1850

Svazek III/1

Archivy územně samosprávných celků. Sbírka grafiky Archivu hlavního města Prahy

Miroslava Přikrylová

Vydal Odbor archivní správy a spisové služby MV ČR, Praha 2013, str. 704, obr. 108.
ISBN 978-80-86466-33-0, cena: 420 Kč.

Svazek III/1 Soupisu vedut vzniklých do roku 1850 zahajuje novou řadu soupisu zahrnující archivy územně samosprávných celků. Věnována je Sbírce grafiky uložené v Archivu hlavního města Prahy, která patří k největším svého druhu v českých archivech. Toto dílo není standardním svazkem soupisu, na kterém by se podílelo několik autorů, nýbrž autorským dílem, jehož autorkou je Mgr. Miroslava Přikrylová, správkyně výše uvedené sbírky v AHMP. Další významnou specifikou je charakter archivního souboru zaměřeného výhradně na veduty s pražskou tématikou. Obecně lze konstatovat, že sbírka obdobného charakteru nebyla doposud v soupisu vedut vzniklých do roku 1850 publikována. Do svazku bylo zařazeno 1178 kusů grafických listů s pražskou tématikou, včetně vedut obcí, které byly k Praze připojeny až po roce 1850. Ve sbírce jsou zastoupeny pražské veduty českých i cizích umělců, kteří zachytili měnící se podobu města a okolí. Nechybí tu nejkrásnější a nejvyhledávanější prospekty Prahy od roku 1493, stejně jako obrazy jednotlivých čtvrtí i jednotlivých budov. Badatelsky zajímavé je nejen zobrazení lokalit, ale také „života ve městě“ s jeho obyvateli při zábavě i při práci.

Uspořádal a k vydání připravil Michal Wanner ve spolupráci s Josefem Horou. Publikaci je možno objednat na adrese:
Odbor archivní správy a spisové služby MV ČR, Milady Horákové 133, 166 21 Praha 6
tel.: +420 974 847 623; fax: +420 233 341 049, e-mail: spavlik@mvcr.cz